

แนวคิดและพัฒนาการการจัดตั้งอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทย

โดย

นายชัชฌพงษ์ รุจิโรจน์วรังกูร

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม แผน ก แบบ ก 2 (กลุ่มวิชาอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและชุมชน)

ระดับปริญญาโท

ภาควิชาศิลปสถาปัตยกรรม

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2562

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

แนวคิดและพัฒนาการการจัดตั้งอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทย

โดย
นายวิชณพงศ์ รุจิโรจน์วรังกูร

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม แผน ก แบบ ก 2 (กลุ่มวิชาอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและชุมชน)

ระดับปริญญาโทมหาบัณฑิต

ภาควิชาศิลปสถาปัตยกรรม

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2562

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

CONCEPTS AND DEVELOPMENT OF ESTABLISHMENT OF HISTORICAL PARKS
IN THAILAND

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for Master of Arts (History of Architecture)
Department of Architecture and Related Arts
Graduate School, Silpakorn University
Academic Year 2019
Copyright of Graduate School, Silpakorn University

หัวข้อ แนวคิดและพัฒนาการการจัดตั้งอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทย
โดย ชัยณูพงศ์ รุจิโรจน์วรังกูร
สาขาวิชา ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม แผนก ก แบบ ก 2 (กลุ่มวิชาอนุรักษ์
สถาปัตยกรรมและชุมชน) ระดับปริญญาโท
อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก รองศาสตราจารย์ ดร. นवलักษณ์ วัสสันตชาติ

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร ได้รับพิจารณาอนุมัติให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

..... คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์ ดร.จุไรรัตน์ นันทานิช)

พิจารณาเห็นชอบโดย

..... ประธานกรรมการ
(ศาสตราจารย์สมชาติ จิ่งสิริอารักษ์)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก
(รองศาสตราจารย์ ดร.นवलักษณ์ วัสสันตชาติ)

..... ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วิมลรัตน์ อิศระธรรมบุญ)

59052201 : ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม แผน ก แบบ ก 2 (กลุ่มวิชาอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและชุมชน) ระดับปริญญาโท

คำสำคัญ : แนวคิด, พัฒนาการ, อุทยานประวัติศาสตร์

นาย ชิชณพงค์ รุจิโรจนวราภรณ์: แนวคิดและพัฒนนาการการจัดตั้งอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทย
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ : รองศาสตราจารย์ ดร. นวลลักษณ์ วัสสันตชาติ

การศึกษาแนวคิดและพัฒนนาการการจัดตั้งอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเป็นมา แนวคิด และการดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ของกรมศิลปากร ตั้งแต่ พ.ศ. 2519 - 2535 ผ่านการวิเคราะห์และอภิปรายข้อมูลจากเอกสารโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ แผนแม่บท หนังสือและบทความที่เกี่ยวข้อง รวมไปถึงคำสัมภาษณ์ของบุคคลที่เคยเป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทย

ผลการศึกษาพบว่า พัฒนาการของอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทย เริ่มต้นจากการสงวนรักษาโบราณสถานและพื้นที่ ภายใต้การดำเนินงานโครงการพัฒนาเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและบริเวณใกล้เคียงของสำนักผังเมือง กระทรวงมหาดไทย พ.ศ. 2509 และส่งต่อแนวคิดผ่านคณะทำงานกลุ่มเดียวกันไปยังการดำเนินงานอนุรักษ์และพัฒนาโบราณสถานในพื้นที่เมืองสุโขทัย ภายใต้โครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยของกรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2519 ซึ่งจะขยายไปยังกลุ่มโบราณสถาน เมืองโบราณ หรือส่วนหนึ่งของเมือง จนนำไปสู่การจัดตั้งอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทยของกรมศิลปากรอย่างต่อเนื่องถึง 9 แห่ง ตั้งแต่ พ.ศ. 2520 - 2535

อุทยานประวัติศาสตร์ของกรมศิลปากรมีแนวคิดในการอนุรักษ์ บูรณะ พัฒนาโบราณสถานและสภาพแวดล้อม เพื่อนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ทางเศรษฐกิจและสังคมให้แก่คนในท้องถิ่นและประเทศชาติ ซึ่งไม่ได้รับอิทธิพลของแนวคิดมาจากที่ใดที่หนึ่งตามที่ได้มีการศึกษาที่ผ่านมา แต่กลับเป็นการประยุกต์ใช้แนวคิดการอนุรักษ์โบราณสถานในระดับสากลและปัญหาที่เกิดขึ้นกับการอนุรักษ์โบราณสถานในประเทศไทย โดยขั้นตอนการดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์แต่ละแห่งถูกจัดแบ่งการดำเนินงานออกเป็น 2 รูปแบบขึ้นอยู่กับปัจจัยด้านลักษณะทางกายภาพและปัญหาหลักที่เกิดขึ้นในพื้นที่เป็นตัวกำหนด ได้แก่

รูปแบบที่ 1 การแต่งตั้งคณะทำงานจากกรมศิลปากรและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อดำเนินการศึกษาวิจัยทางวิชาการและจัดทำแผนแม่บทสู่การดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์

รูปแบบที่ 2 การแต่งตั้งคณะทำงานจากกรมศิลปากร เพื่อบูรณะและพัฒนาโบราณสถานสู่การดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์

59052201 : Major (History of Architecture)

Keyword : Concepts, Development, Historical Parks

MR. CHITSANUPONG RUJIROTVARANGKUL : CONCEPTS AND DEVELOPMENT OF ESTABLISHMENT OF HISTORICAL PARKS IN THAILAND THESIS ADVISOR : ASSOCIATE PROFESSOR NUANLAK WATSANTACHAD, Ph.D.

The purpose of this study was to examine the backgrounds, concepts and the Fine Arts Department's operation of Thailand's historical parks from 1976 to 1992. The information from the historical parks project documents, master plan, related literatures and interviews from people who were parts of the historical parks operation were analyzed and discussed.

The study showed that the beginning of the development of historical parks in Thailand focused on preserving the monuments and surroundings of Ayutthaya under the Phra Nakhon Si Ayutthaya and its vicinity's development master plan of the Department of Country Planning, Ministry of Interior in 1966. The concept was transferred from the same committee to the operation of the conservation and development of Sukhothai's monuments under the Sukhothai Historical Park project of the Fine Arts Department, Ministry of Education in 1976. This project was applied to other monuments and ancient cities. Thereafter, the Fine Arts Department continually established 9 historical parks in Thailand from 1977 to 1992.

The Fine Arts Department had the notion in historical parks as to conserve, restore and develop monuments and their surroundings practically and usefully for locals and the nation in terms of economics and society. This notion was not influenced by other countries unlike the conclusions of previous studies. However, it was adapted from international architectural conservation ideas and concepts. The operational process of the historical parks in Thailand could be divided into 2 patterns depending on the physical attributes and problems each area.

Pattern 1: The committee was assigned and nominated from the Fine Arts Department staffs and related organizations to work as a team with academics. Then, the team generated a master plan for operating a historical park.

Pattern 2: The committee was assigned and nominated from the Fine Arts Department to restore and develop ancient monuments to be a historical park.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ เรื่อง แนวคิดและพัฒนาการการจัดตั้งอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทยของผู้ศึกษา สำเร็จ
 ลุล่วงได้ด้วยความอนุเคราะห์จากบุคคลต่าง ๆ จำนวนมาก ดังนี้

ครอบครัวที่เชื่อมั่น เป็นกำลังใจ และสนับสนุนทุกการตัดสินใจของผู้ศึกษาโดยตลอด

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากรที่สนับสนุนทุนอุดหนุนวิทยานิพนธ์

รองศาสตราจารย์ ดร.นวลลักษณ์ วัสสันตชาติ อาจารย์ผู้สอนด้านการอนุรักษ์โบราณสถานและอาจารย์ที่
 ปรึกษาวิทยานิพนธ์ที่คอยให้แนะนำผู้ศึกษาในการคิด วิเคราะห์ และเรียบเรียงวิทยานิพนธ์ให้เป็นไปตามระเบียบวิธีวิจัย
 อย่างถูกต้องและเหมาะสม

ศาสตราจารย์ สมชาติ จิงสิริอารักษ์ ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ และอาจารย์ผู้สอนด้าน
 ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม การอนุรักษ์โบราณสถานที่ยกย่องให้คำแนะนำและข้อมูลที่เป็นประโยชน์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วิมลรัตน์ อิศระธรรมบุญ ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอกที่ให้ความกรุณาและคำแนะนำใน
 การแก้ไขวิทยานิพนธ์ให้สมบูรณ์

คณาจารย์ภาควิชาศิลปสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากรที่คอยแนะนำ สั่ง
 สอน และให้โอกาสผู้ศึกษาได้เรียนรู้และเดินทางไปเก็บเกี่ยวประสบการณ์ด้านสถาปัตยกรรมและการอนุรักษ์ทั้งในและ
 ต่างประเทศมาโดยตลอด

อาจารย์ ดร. สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา, อาจารย์พิสิฐ เจริญวงศ์, รองศาสตราจารย์ อนุวิทย์ เจริญศุภกุล,
 อาจารย์รณฤทธิ์ ธนโกเศศ, คุณสด แดงเอียด, คุณเอิบเปรม วัชรวงกูร, คุณเขมชาติ เทพไชย, คุณพีรพน พิสนุพงศ์, คุณ
 ประภาพรณ ศรีสุข ผู้ให้ความอนุเคราะห์ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับอุทยานประวัติศาสตร์และบอกเล่าเหตุการณ์และ
 เรื่องราวในอดีตที่ผู้ศึกษาไม่สามารถจะค้นหาได้จากที่ใด

คณาจารย์ รุ่นพี่ รุ่นน้อง และเพื่อนในคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากรทุกท่านที่คอยให้กำลังใจและ
 ความช่วยเหลือแก่ผู้ศึกษา ทั้งการค้นคว้า เสนอแนะข้อคิดเห็น และอำนวยความสะดวกการลงเก็บข้อมูลภาคสนามใน
 ทุกพื้นที่

คุณมณฑล ภูักฤษณา และคุณพัชรพงศ์ กุลกาญจนานชีวิน เพื่อนร่วมรุ่นปริญญาโทสาขาประวัติศาสตร์
 สถาปัตยกรรมทั้ง 2 ท่านที่เป็นกำลังใจและร่วมเดินทางด้วยกันมาตลอดระยะเวลา 4 ปี

ในท้ายที่สุด ผู้ศึกษาขอระลึกถึงคณะทำงานทุกท่านที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทย
 ไทยทุกแห่งที่เป็นกำลังหลักสำคัญในการอนุรักษ์โบราณสถานของประเทศไทยให้สามารถดำรงอยู่มาได้จนถึงปัจจุบัน

ชิษณุพงศ์ รุจิโรจน์วรางกูร

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ฌ
สารบัญภาพ.....	ญ
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2 วัตถุประสงค์การศึกษา.....	4
1.3 สมมติฐานการศึกษา	4
1.4 ขอบเขตการศึกษา	4
1.5 ระเบียบวิธีการศึกษา.....	5
1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	6
บทที่ 2 ความเป็นมาของอุทยานประวัติศาสตร์และการศึกษาที่เกี่ยวข้อง.....	7
2.1 การจำแนกประเภทโบราณสถานในประเทศไทย	7
2.2 การศึกษาที่ผ่านมาของอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทย	19
2.3 ความเป็นมาของอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทย	31
บทที่ 3 อุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทย	54
3.1 อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย อำเภอเมือง จังหวัดสุโขทัย.....	55
3.2 อุทยานประวัติศาสตร์เมืองสิงห์ อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี.....	62
3.3 อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์	67

3.4 อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร	71
3.5 อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา อำเภอเมือง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.....	80
3.6 อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา	87
3.7 อุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย	93
3.8 อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา..	102
3.9 อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์	112
3.10 อุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี.....	118
บทที่ 4 บทวิเคราะห์	135
4.1 พัฒนาการของอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทย	135
4.2 แนวคิดอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทย.....	138
4.3 การดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทยของกรมศิลปากร	151
4.4 บทบาทอุทยานประวัติศาสตร์ต่อสังคมไทย	180
บทที่ 5 บทสรุป.....	183
รายการอ้างอิง	188
ภาคผนวก.....	199
ภาคผนวก - ก การจำแนกประเภทโบราณสถานในประเทศไทยโดยกรมศิลปากร	199
ภาคผนวก - ข รายชื่อคณะกรรมการดำเนินงานเขตอุทยานประวัติศาสตร์ สำนักผังเมือง กระทรวงมหาดไทย และโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ.....	205
ภาคผนวก - ค การจัดทำเอกสารทางวิชาการประกอบการจัดทำโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ	222
ประวัติผู้เขียน.....	226

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 1 แสดงข้อมูลสรุปการดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ของกรมศิลปากร.....	125
ตารางที่ 2 แสดงกระบวนการดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ 3 ขั้นตอนหลัก	154
ตารางที่ 3 แสดงการจำแนกขั้นตอนการดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ของกรมศิลปากร	155
ตารางที่ 4 แสดงปีที่เริ่มโครงการและรูปแบบการดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ของกรมศิลปากร .	161
ตารางที่ 5 แสดงปัจจัยที่มีผลต่อการดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ของกรมศิลปากรทั้ง 2 รูปแบบ ...	162
ตารางที่ 6 แสดงการเปรียบเทียบ National Historical Park ของสหรัฐอเมริกา และอุทยานประวัติศาสตร์ของประเทศไทย.....	175

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 1 อุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทยทั้ง 10 แห่งที่ดำเนินการศึกษา	5
ภาพที่ 2 Archaeological Park Andautonija เมือง Ščitarjevo ประเทศโครเอเชีย	22
ภาพที่ 3 The Ford Mansion, Morristown National Historical Park	25
ภาพที่ 4 การก่อสร้างอาคารราชการใหม่ในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา.....	32
ภาพที่ 5 การก่อสร้างที่อยู่อาศัยในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา	32
ภาพที่ 6 การจัดแบ่งพื้นที่โครงการพัฒนาเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและบริเวณใกล้เคียง.....	35
ภาพที่ 7 การกำหนดลักษณะบ้านแบบไทยในเขตที่จะรักษาให้เป็นที่อยู่แบบบ้านสวนหรือบ้านไร่.....	36
ภาพที่ 8 แนวเขตที่ดินโบราณสถานพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.....	41
ภาพที่ 9 การตัดทางหลวงแผ่นดินสายสุโขทัย-ตาก ผ่านภายในเขตกำแพงเมืองสุโขทัย	43
ภาพที่ 10 แนวทางหลวงแผ่นดินสายสุโขทัย-ตากที่ตัดผ่านภายในเขตกำแพงเมืองสุโขทัย (เส้นสีเหลือง) กับสายใหม่ที่ปรับปรุงจากเดิม (เส้นสีแดง).....	44
ภาพที่ 11 ขอบเขตพื้นที่โครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยตามแผนงานของกรมศิลปากร (พื้นที่สีเหลือง และฟ้า) ก่อนปรับเปลี่ยนมาดำเนินการพื้นที่ภายในกำแพงเมือง (พื้นที่สีฟ้า).....	45
ภาพที่ 12 วัดซ่อนข้าว ภายในอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย	48
ภาพที่ 13 สภาพภูมิทัศน์ภายในเขตอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยหลังจากการดำเนินงาน	51
ภาพที่ 14 พื้นที่ภายในเขตกำแพงเมืองที่ดำเนินงานโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย.....	55
ภาพที่ 15 วัดมหาธาตุ ก่อน - หลังการขุดแต่งบูรณะเมืองเก่าสุโขทัย พ.ศ. 2508 - 2512.....	57
ภาพที่ 16 อุทยานประวัติศาสตร์เมืองสิงห์.....	62
ภาพที่ 17 แผนผังเมืองสิงห์.....	63
ภาพที่ 18 การบูรณะซุ้มประตูปราสาทเมืองสิงห์.....	65
ภาพที่ 19 อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง.....	67
ภาพที่ 20 ขอบเขตโบราณปราสาทหินพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์.....	68

ภาพที่ 21	วัดพระแก้ว อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร	71
ภาพที่ 22	สภาพเจดีย์วัดช้าง ก่อนและหลังการขุดแต่งบูรณะโบราณสถาน พ.ศ. 2508 – 2512	72
ภาพที่ 23	ขอบเขตโบราณสถานเมืองกำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร	73
ภาพที่ 24	ขอบเขตพื้นที่โครงการอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร.....	74
ภาพที่ 25	อุทยานประวัติศาสตร์พระนครคีรี	80
ภาพที่ 26	ขอบเขตโบราณสถานพระนครคีรี (เขาวัง) จังหวัดเพชรบุรี.....	85
ภาพที่ 27	อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย	87
ภาพที่ 28	ทางหลวงและบ้านเรือนซึ่งตั้งอยู่ประชิดกับสะพานนาคราช ปราสาทหินพิมาย	88
ภาพที่ 29	ตำแหน่งทางหลวง สถานที่ราชการ และชุมชนที่ตั้งประชิดกับปราสาทหินพิมาย	89
ภาพที่ 30	ทับหลังภาพนางรำบริเวณประตูทางเข้าระเบียงคดชั้นนอกทางทิศใต้ ปราสาทหินพิมาย ...	91
ภาพที่ 31	วัดช้างล้อม อุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย	93
ภาพที่ 32	สภาพความเสียหายจากการกัดเซาะตลิ่ง วัดพระศรีรัตนมหาธาตุเชลียง	94
ภาพที่ 33	ขอบเขตโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัยและการจัดแบ่งกลุ่มโบราณสถาน ...	96
ภาพที่ 34	วัดพระศรีสรรเพชญ์และพระราชวังโบราณ อุทยานประวัติศาสตร์พระนครคีรีอยุธยา..	102
ภาพที่ 35	ตำแหน่งโบราณสถานและการจัดแบ่งพื้นที่เมืองพระนครคีรีอยุธยา.....	105
ภาพที่ 36	ปราสาทศรีเทพ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ	112
ภาพที่ 37	ขอบเขตอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพตามที่กำหนดในแผนแม่บท พ.ศ. 2534	113
ภาพที่ 38	หอนางอุสา อุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท	118
ภาพที่ 39	กลุ่มโบราณสถานในอุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท.....	121
ภาพที่ 40	สภาพก่อน – หลังการบูรณะวัดลูกเขย อุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท	122
ภาพที่ 41	Moundville Archaeological Park	141
ภาพที่ 42	Williamsburg Historic District	143
ภาพที่ 43	แผนภูมิแสดงขั้นตอนการดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ของกรมศิลปากร	152
ภาพที่ 44	แผนภูมิแสดงขั้นตอนสรุปการดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ของกรมศิลปากร.....	156

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

“โบราณสถาน” หมายความว่า อสังหาริมทรัพย์ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้างหรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้น เป็นประโยชน์ในทางศิลปประวัติศาสตร์หรือโบราณคดี ทั้งนี้ ให้รวมถึงสถานที่ที่เป็นแหล่งโบราณคดี แหล่งประวัติศาสตร์ และอุทยานประวัติศาสตร์ด้วย” (มาตรา 3)¹

บทนิยามของ “โบราณสถาน” ในพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 ซึ่งมีการบัญญัติคำว่า “อุทยานประวัติศาสตร์” เข้าเป็นส่วนหนึ่งตามบทนิยามของโบราณสถาน ทำให้เกิดความคุ้มครองตามกฎหมาย โดยกำหนดมิให้ซ่อมแซม แก้ไข เปลี่ยนแปลง รื้อถอน ต่อเติม ทำลาย เคลื่อนย้าย ขุดค้นโบราณสถานหรือส่วนต่าง ๆ ของโบราณสถาน รวมไปถึงการก่อสร้างอาคารภายในบริเวณโบราณสถาน เว้นแต่จะได้รับอนุญาตจากอธิบดีกรมศิลปากรเป็นลายลักษณ์อักษร และมีบทกำหนดโทษในกรณีที่มีผู้ใดฝ่าฝืน²

ส่วนความหมาย “อุทยานประวัติศาสตร์” ตามการนิยามของกรมศิลปากร พ.ศ. 2538 ในการจำแนกประเภทโบราณสถาน ระบุว่า

“อุทยานประวัติศาสตร์ (Historical Park) ได้แก่ สภาพแวดล้อมหรือสวนสาธารณะเมืองหรือชุมชน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเมือง มีองค์ประกอบสำคัญ 3 ประการ คือ

1. อาคารสถาปัตยกรรม ซากโบราณ ที่อยู่อาศัย วัตถุอาราม
2. สภาพแวดล้อมของโบราณสถานที่อยู่รายรอบอาคาร เช่น สนามหลวง สวนลุมพินี รวมทั้งสิ่งก่อสร้างอื่น ๆ เช่น สระน้ำ คลอง ถนนหรือสวนป่าประวัติศาสตร์ ซึ่งมีลักษณะด้านประโยชน์ใช้สอยให้ร่มเงามากกว่าในแง่ความยิ่งใหญ่ทางการก่อสร้าง ฯลฯ
3. การผสมผสานกันระหว่างการก่อสร้างของมนุษย์และธรรมชาติแวดล้อม เช่น ภูเขาพระบาท จังหวัดอุดรธานี เป็นต้น”³

¹ "พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535," ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 109 ตอนที่ 38, (5 เมษายน 2535).

² เรื่องเดียวกัน.

³ นิคม มุสิกคามะ, แนวปฏิบัติในการสงวนรักษาโบราณสถาน ตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2535, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2548), 23 – 24.

จากบทนิยามทางกฎหมาย บทกำหนดโทษ และคำนิยามของกรมศิลปากรที่มีต่อ “อุทยานประวัติศาสตร์” สะท้อนให้เห็นว่าอุทยานประวัติศาสตร์มีความสำคัญในฐานะโบราณสถานของประเทศ และห้ามมิให้ดำเนินการใด ๆ ตามเงื่อนไขที่กำหนดในพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 กรมศิลปากรได้รับอนุมัติให้จัดตั้งโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยจากคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 20 ธันวาคม พ.ศ. 2519 เพื่อสงวนรักษา อนุรักษ์ และซ่อมแซมมรดกทางศิลปวัฒนธรรม หลังจากนั้นได้จัดทำแผนแม่บทอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยเพื่อกำหนดหลักการและแนวทางการดำเนินงาน อาทิ ลักษณะการใช้ที่ดิน การบูรณะโบราณสถาน การปรับปรุงภูมิทัศน์ การจัดการชุมชน การก่อสร้างระบบสาธารณูปโภค และสาธารณูปการ การพัฒนาด้านการท่องเที่ยว และการส่งเสริมรายได้และอาชีพของคนในพื้นที่⁴ เมื่อดำเนินงานจนแล้วเสร็จ กรมศิลปากรได้กราบทูลเชิญสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เมื่อครั้งทรงพระอิสริยยศ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จฯ ทรงเปิดอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยอย่างเป็นทางการในปี พ.ศ. 2531 โดยระหว่างที่ดำเนินงานโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยนั้น กรมศิลปากรได้เริ่มจัดตั้งอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทยเพิ่มเติม ตั้งแต่ พ.ศ. 2520 – 2535 จำนวน 9 แห่ง ได้แก่

1. อุทยานประวัติศาสตร์เมืองสิงห์ อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี
2. อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์
3. อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร
4. อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี
5. อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา
6. อุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย
7. อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
8. อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์
9. อุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี

โครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยนับเป็นอุทยานประวัติศาสตร์แห่งแรกของประเทศไทย ซึ่งมีแนวทางการอนุรักษ์ พัฒนาโบราณสถานและสภาพแวดล้อม พร้อมทั้งบรรจุโครงการในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520 – 2524) แนวทางดังกล่าวกลายเป็นจุดเริ่มต้นของวิธีการและนโยบายการบูรณะโบราณสถานและพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ขนาดใหญ่ของกรมศิลปากร⁵

⁴ กรมศิลปากร, *โครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย แผนแม่บท เมษายน 2521*, (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2521).

⁵ สมชาติ จิงสิริอารักษ์, *ประวัติ แนวคิด ทฤษฎี และการปฏิบัติการในการอนุรักษ์โบราณสถาน*, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ: ภาควิชาศิลปสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2560), 71.

ส่วนการดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์นั้น ให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์โบราณสถานและมรดกทางวัฒนธรรมไปพร้อมกับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม โดยในแผนแม่บทอุทยานประวัติศาสตร์ส่วนใหญ่ กล่าวถึงการอนุรักษ์ประเพณีท้องถิ่น การสำรวจสภาพสังคม เศรษฐกิจ และทัศนคติของชุมชน การพัฒนาด้านการท่องเที่ยว การสร้างระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ จึงนับว่าเป็นการดำเนินงานที่ครอบคลุมกระบวนการอนุรักษ์ พัฒนา และการจัดการพื้นที่ที่สมบูรณ์มากกว่าที่เคยเป็นมาในอดีต⁶

การจัดตั้งอุทยานประวัติศาสตร์ทั้ง 10 แห่ง ตั้งแต่ พ.ศ. 2519 – 2535 นับเป็นเรื่องใหม่สำหรับการดำเนินงานอนุรักษ์และพัฒนาโบราณสถานของกรมศิลปากร แต่กลับถูกดำเนินการอย่างเร่งด่วนและพร้อมกันหลายแห่งในแต่ละปี อาทิ พ.ศ. 2520 เริ่มต้นดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์เมืองสิงห์ และอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง พ.ศ. 2524 เริ่มต้นดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์พระนครคีรี อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย และอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย โดยการศึกษาที่ผ่านมาเกี่ยวกับอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทยได้มุ่งเน้นไปที่จุดเริ่มต้นที่โครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย และแนวทางการดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์เป็นหลัก แต่กลับยังไม่เคยมีการวิเคราะห์ถึงบริบท ปัจจัย กระบวนการที่ส่งผลให้เกิดการจัดตั้งและดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ทั้ง 10 แห่ง อย่างเป็นระบบ รวมไปถึงบทบาทของอุทยานประวัติศาสตร์ต่อสังคมภายใต้การดำเนินงานของกรมศิลปากร ทั้ง ๆ ที่ในความเป็นจริงแล้ว อุทยานประวัติศาสตร์ของกรมศิลปากรไม่ใช่เพียงแค่การอนุรักษ์ พัฒนา โบราณสถานและพื้นที่ แต่กลับเป็นโบราณสถานตามบทนิยามทางกฎหมายอีกด้วย

จากความเป็นมาและความสำคัญของอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทยจึงนำมาสู่คำถามหลักในการศึกษาครั้งนี้ 2 ประการ ได้แก่

1. แนวคิดของอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทยคืออะไร และเกิดขึ้นได้อย่างไร

2. การจัดตั้งอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทยมีความเป็นมาและพัฒนากการดำเนินงานอย่างไร

กระบวนการศึกษาวิจัยที่จะได้มาซึ่งคำตอบของทั้ง 2 คำถามนั้น จะทำให้ผู้ศึกษาเข้าใจถึงแนวคิดและขั้นตอนการดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ ซึ่งจะสะท้อนให้เห็นถึงแนวทางการอนุรักษ์ โบราณสถานของกรมศิลปากรและประเทศไทยในช่วงทศวรรษ 2520 – 2540 เพื่อนำไปสู่การพิจารณาความเหมาะสมและเสนอข้อคิดเห็นต่อแนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานของประเทศไทยให้สามารถดำรงคุณค่า รักษาความเป็นของแท้ดั้งเดิม และเหมาะสมตามหลักการทางวิชาการ อันเป็นประจักษ์พยานทางประวัติศาสตร์ พร้อมที่จะส่งต่อไปยังคนรุ่นถัดไปได้ได้อย่างไร

⁶ ปิ่นรัชฎ์ กาญจนนัชฐิติ, *การอนุรักษ์มรดกสถาปัตยกรรมและชุมชน*, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552), 30.

1.2 วัตถุประสงค์การศึกษา

1. ศึกษาแนวคิดและความเป็นมาของอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทย รวมถึงบริบททางสังคม วัฒนธรรม การเมือง ที่ตั้ง ลักษณะพื้นที่ และปัจจัยอื่นที่มีผลต่อการจัดตั้งอุทยานประวัติศาสตร์
2. ศึกษาพัฒนาการ หลักการ และวิธีการดำเนินงานของอุทยานประวัติศาสตร์ที่ผ่านมา เพื่อเป็นข้อมูลในการวางแผนการอนุรักษ์โบราณสถานอย่างเหมาะสมตามหลักการอนุรักษ์ที่มีพื้นฐานจากข้อมูลทางวิชาการและคุณค่าของโบราณสถาน

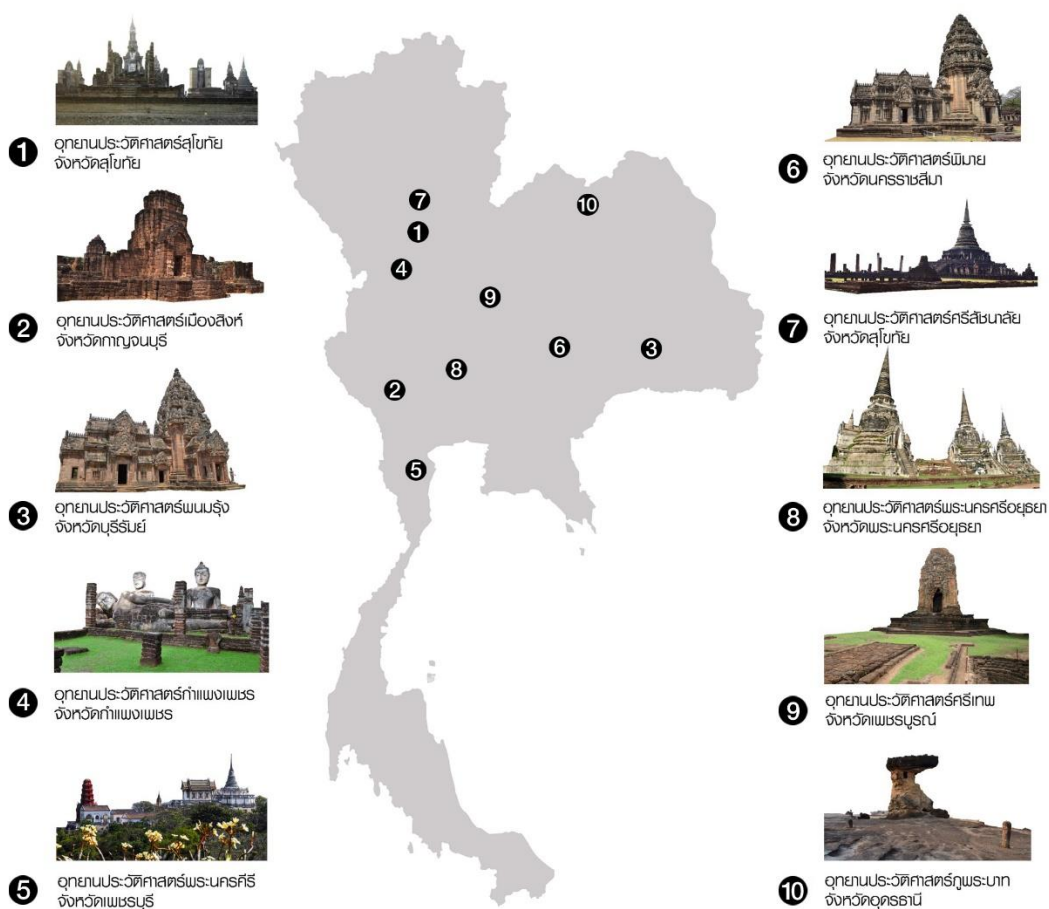
1.3 สมมติฐานการศึกษา

การจัดตั้งอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทยมีแนวคิดการอนุรักษ์โบราณสถานและพื้นที่พร้อมทั้งนำไปใช้ประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งเป็นแนวคิดการอนุรักษ์โบราณสถานตามแนวทางสากลในขณะนั้น กรมศิลปากรในฐานะผู้รับผิดชอบการดำเนินงานอนุรักษ์โบราณสถานของประเทศไทยได้นำแนวคิดดังกล่าวมาปรับใช้และพัฒนาการดำเนินงานตามแนวทางเฉพาะของตนเอง โดยสอดคล้องกันกับสภาพสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมของประเทศไทย

1.4 ขอบเขตการศึกษา

ศึกษาความเป็นมาของการจำแนกประเภทโบราณสถาน แนวคิด วิธีการดำเนินงาน และพัฒนาการการจัดตั้งอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทยของกรมศิลปากรทั้ง 10 แห่ง กำหนดขอบเขตระยะเวลาตั้งแต่ พ.ศ. 2519 – 2535 เนื่องจากอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยเกิดขึ้นเป็นแห่งแรกในปี พ.ศ. 2519 และภายหลังจาก พ.ศ. 2535 การจัดตั้งอุทยานประวัติศาสตร์ของกรมศิลปากรจะถูกเว้นระยะไปนานถึง 25 ปี โดยอุทยานประวัติศาสตร์ทั้ง 10 แห่งที่ทำการศึกษา (ภาพที่ 1) ได้แก่

1. อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย อำเภอเมือง จังหวัดสุโขทัย
2. อุทยานประวัติศาสตร์เมืองสิงห์ อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี
3. อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์
4. อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร
5. อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี
6. อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา
7. อุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย
8. อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
9. อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์
10. อุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี

ภาพที่ 1 อุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทยทั้ง 10 แห่งที่ดำเนินการศึกษา

1.5 ระเบียบวิธีการศึกษา

1. การทบทวนวรรณกรรม และรวบรวมข้อมูล

ศึกษาค้นคว้าข้อมูลการศึกษาที่ผ่านมาเกี่ยวกับแนวคิด ที่มา วิธีการดำเนินงาน การบริหารจัดการอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทยและระดับสากลที่เกี่ยวข้อง ผ่านหลักฐานประเภทลายลักษณ์อักษร อาทิ เอกสารโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ แผนแม่บท เอกสารราชการ หนังสือและบทความ โดยค้นคว้าจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ เช่น หอสมุดแห่งชาติ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ หอสมุดมหาวิทยาลัยศิลปากร หอสมุด ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร อุทยานประวัติศาสตร์ทั้ง 10 แห่ง เป็นต้น และสัมภาษณ์บุคคลที่มีประวัติเกี่ยวข้องกับการดำเนินงานโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ของกรมศิลปากร พร้อมทั้งประเมินเนื้อหาและจัดกลุ่มข้อมูลเพื่อใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลต่อไป

2. การสำรวจภาคสนาม

หลังจากการดำเนินงานค้นคว้าเอกสารและรวบรวมข้อมูลเบื้องต้น จึงสำรวจภาคสนามในแต่ละอุทยานประวัติศาสตร์ที่ทำการศึกษามุ่งเน้นเก็บข้อมูลในหัวข้อแนวคิด หลักการ ที่ตั้ง ลักษณะทางกายภาพพื้นที่ วิธีการดำเนินงานอนุรักษ์โบราณสถาน และการบริหารจัดการพื้นที่ เพื่อจัดเก็บข้อมูลเพิ่มเติมและสังเกตการณ์การใช้งานพื้นที่ในลักษณะต่าง ๆ

3. การวิเคราะห์และประมวลผล

นำข้อมูลที่ได้จากการรวบรวมและทบทวนวรรณกรรมซึ่งผ่านการประเมินความน่าเชื่อถือของข้อมูล ผนวกกับข้อมูลการสำรวจภาคสนาม นำมาวิเคราะห์และอภิปรายเป็นประเด็นข้อมูลต่าง ๆ โดยอ้างอิงข้อมูลอย่างเป็นระบบและถูกต้องตามหลักการทางวิชาการ

4. การสรุปผลการศึกษา

รวบรวมผลการศึกษาทั้งหมด สรุปผลเป็นประเด็นต่าง ๆ อย่างชัดเจน พร้อมทั้งเสนอแนะแนวทางในการศึกษาต่อไป

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทราบถึงแนวคิดและพัฒนาการการจัดตั้งอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทย
2. ทราบถึงหลักการและกระบวนการดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ของกรมศิลปากร อันจะสะท้อนถึงแนวคิดและวิธีการอนุรักษ์โบราณสถานของประเทศไทย
3. เข้าใจถึงเงื่อนไขและปัจจัยในการจัดตั้งอุทยานประวัติศาสตร์ และสามารถนำผลที่ได้จากการศึกษาทั้งหมด เสนอแนะเป็นแนวทางให้เห็นถึงการดำเนินงานที่ผ่านมาหรือข้อควรคำนึงในการบริหารจัดการอุทยานประวัติศาสตร์ ก่อนที่จะมีการสร้างอุทยานประวัติศาสตร์เพิ่มเติมในอนาคต

บทที่ 2

ความเป็นมาของอุทยานประวัติศาสตร์และการศึกษาที่เกี่ยวข้อง

การทบทวนข้อมูลเกี่ยวกับอุทยานประวัติศาสตร์ในการศึกษาบทนี้ ผ่านการรวบรวมและวิเคราะห์หลักฐานที่เกี่ยวข้อง โดยเริ่มต้นจากการจัดจำแนกและกำหนดคำนิยามโบราณสถานแต่ละประเภทของประเทศไทย พร้อมทั้งทบทวนการศึกษาที่ผ่านมาเกี่ยวกับอุทยานประวัติศาสตร์ซึ่งมีกลุ่มนักวิชาการได้เสนอที่มาและแนวคิดของอุทยานประวัติศาสตร์ในรูปแบบต่าง ๆ รวมไปถึงการอ้างอิงการอนุรักษ์โบราณสถานระดับสากลที่สัมพันธ์กันกับอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทยด้วยการทบทวนข้อมูลที่เกี่ยวข้องดังกล่าวนี้ เพื่อต้องการนำเสนอความเป็นมาของอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทย ซึ่งเป็นประเด็นหลักของการศึกษาในครั้งนี้

2.1 การจำแนกประเภทโบราณสถานในประเทศไทย

คำว่า “โบราณสถาน” เริ่มปรากฏครั้งแรกในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งเสด็จฯ ประพาสเมืองสุโขทัย ศรีสัชนาลัย กำแพงเพชร สวรรคโลก พิชัย และพิษณุโลก พ.ศ. 2450 และโปรดเกล้าฯ ให้จัดพิมพ์พระราชนิพนธ์เรื่อง “เที่ยวเมืองพระร่วง” ซึ่งมีเนื้อหากล่าวถึงการสำรวจพื้นที่เมืองโบราณและหลักฐานงานศิลปกรรมที่พบ โดยมักจะเรียกอาคารเก่าเหล่านั้นว่า “โบราณสถาน” ควบคู่ไปกับคำศัพท์เฉพาะที่เรียกตามลักษณะและสภาพวัตถุหรือสิ่งของนั้น ๆ อาทิ เจดีย์สถาน วัตวาอาราม พระพุทธรูป วัตถุ¹ ซึ่งเป็นคำที่ใช้เรียกกันมาตั้งแต่เดิมแล้ว นอกจากนั้นยังปรากฏคำว่า “ของโบราณ” นิยมใช้เรียกแทนเจดีย์สถานและวัตถุต่าง ๆ ที่เป็นหลักฐานในพงศาวดาร และเป็นเครื่องมือในการตรวจตราหาความรู้โบราณคดี ตามที่ปรากฏในพระบรมราชโองการให้ออก “ประกาศจัดการตรวจรักษาของโบราณ” พ.ศ. 2466 กำหนดให้รัฐบาลมีหน้าที่ช่วยกันดูแล บำรุงรักษาของโบราณเหล่านั้นไว้ เพื่อเป็นประโยชน์และเกียรติยศแก่บ้านเมือง โดยได้มอบหมายกรมการหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร ออกสำรวจ คัดเลือก และระบุตำแหน่งของโบราณ เพื่อทำรายงานการตรวจตราและวิธีการดูแลรักษาของโบราณ² ดังนั้น คำว่า “โบราณสถาน” จึงไม่ได้มีการให้คำนิยามหรือความหมายเฉพาะเจาะจงใด ๆ ใช้เป็นเพียงการกล่าวโดยรวมถึงอาคารเก่าหรือซากโบราณสถานเก่าทั่วไปเท่านั้น และยังไม่นิยมใช้กันอย่างกว้างขวาง

¹ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, *เที่ยวเมืองพระร่วง*, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2519).

² "ประกาศจัดการตรวจรักษาของโบราณ," *ราชกิจจานุเบกษา* เล่ม 40, (20 มกราคม 2466): 244 - 246.

การกำหนดความหมายของ “โบราณสถาน” ปรากฏอย่างชัดเจนครั้งแรกใน **ปาฐกถาเรื่อง สงวนรักษาของโบราณ** โดยสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ดำรงตำแหน่ง นายกราชบัณฑิตยสภาในขณะนั้น ทรงแสดงแก่ที่ประชุมเทศาภิบาล ณ พิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร เมื่อวันที่ 19 พฤศจิกายน พ.ศ. 2473 ความว่า

“ของโบราณนั้น ราชบัณฑิตยสภากำหนดเป็น 2 ประเภท คือ **ของซึ่งไม่พึงเคลื่อนที่ได้** เป็นต้นว่า เมือง ปราสาทราชวัง วัด เทวาลัย ตลอดจนบ่อกรุและสะพานหิน ของโบราณอย่างนี้ กำหนดเป็นประเภทหนึ่งเรียกว่า **โบราณสถาน** ส่วน **ของโบราณซึ่งอาจเอาเคลื่อนที่ได้** เป็นต้นว่า ศิลปจารึก พระพุทธรูป เทวรูป ตลอดจนเครื่องใช้ เครื่องประดับต่าง ๆ เหล่านี้ กำหนดเป็นประเภทหนึ่ง เรียกว่า **โบราณวัตถุ** อนึ่งข้อซึ่งว่าเป็นของโบราณและมีเจ้าของโบราณนั้น ราชบัณฑิตยสภากำหนดว่า **ของมีอายุกว่าร้อยปีขึ้นไปเป็นของโบราณ** ถ้ายังไม่ถึงร้อยปี ไม่นับว่าเป็นของโบราณ **ที่เอาร้อยปีเป็นเกณฑ์ ก็เป็นแต่สมมติ เพื่อสะดวกแก่การตรวจ**”³

การระบุลักษณะและความหมายของคำว่า “โบราณสถาน” ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพนั้น ถือเป็นจุดเริ่มต้นในการกำหนดความหมายของโบราณสถานที่ไม่จำกัดอยู่เพียงแค่อาคารเพียงหลังเดียวเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงเมืองหรือสิ่งก่อสร้างใดก็ตามที่มีความเก่าแก่ อายุเกิน 100 ปีขึ้นไป และไม่สามารถเคลื่อนที่ได้ แต่อย่างไรก็ตาม ในช่วงเวลาดังกล่าวนี้อังยังไม่มีกรจำแนกลักษณะหรือประเภทของโบราณสถาน

ต่อมาในสมัยหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ได้มีการลงมติโดยสภาผู้แทนราษฎรให้รวบรวมแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายและข้อบังคับเดิมที่ครอบคลุมเพียงการดูแลรักษาโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติให้สมบูรณ์มากขึ้น นำมาซึ่งการตรา **พระราชบัญญัติว่าด้วยโบราณสถาน ศิลปวัตถุ โบราณวัตถุ และการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พุทธศักราช 2477** กำหนดบทนิยามความหมาย ระบุอำนาจ ขอบเขต และผู้ที่มีหน้าที่ในการดูแลรักษาโบราณสถาน ดังนี้

“โบราณสถาน” หมายความว่า **อสังหาริมทรัพย์อย่างหนึ่งอย่างใด หรือซากปรักหักพังแห่งอสังหาริมทรัพย์ ซึ่งอายุหรือลักษณะแห่งการก่อสร้างหรือความจริงเกี่ยวกับประวัติศาสตร์อันมีอยู่ในสิ่งนั้น เป็นประโยชน์ในทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี หรือศิลปกรรม**” (มาตรา 4)

อสังหาริมทรัพย์ที่มิใช่โบราณสถานทั้งหลายที่มีอยู่ในประเทศสยามขึ้นไว้ทั้งที่เป็นของเอกชน หรือเป็นทรัพย์สินแผ่นดิน (มาตรา 6)

³ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ปาฐกถาเรื่อง สงวนรักษาของโบราณ**, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา, 2518), 14.

อธิบดีกรมศิลปากรสามารถขอให้ทางราชการหรือสั่งให้บุคคลนั้นยอมให้พนักงานเจ้าหน้าที่เข้าไปตรวจดูโบราณสถานได้โดยสะดวก และหากจำเป็นต้องมีการขุดค้นหรือกระทำการอย่างอื่น สามารถกระทำได้แต่ต้องได้รับความยินยอมจากเจ้าของ (มาตรา 7)

เมื่อได้ขึ้นบัญชีโบราณสถานใดแล้ว ห้ามมิให้ทางราชการ เอกชน หรือบุคคลทำลายแก้ไขเปลี่ยนแปลง เว้นแต่จะได้รับการอนุญาตเป็นหนังสือจากอธิบดี และจะต้องรับผิดชอบในการรักษาโบราณสถานนั้น ตามกฎกระทรวงหรือข้อบังคับ (มาตรา 10)

อธิบดีกรมศิลปากรมีหน้าที่ให้ตรวจโบราณสถานอันได้ขึ้นบัญชีไว้ และมีหน้าที่ให้คำแนะนำหรือคำสั่งเกี่ยวกับการรักษาโบราณสถาน (มาตรา 12)⁴

บทบัญญัติในมาตราต่าง ๆ ตามพระราชบัญญัติว่าด้วยโบราณสถาน ศิลปวัตถุ โบราณวัตถุ และการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พุทธศักราช 2477 หากผู้ใดฝ่าฝืนจะได้รับโทษตามกฎหมายและความผิดในแต่ละกรณี จะเห็นได้ว่าพระราชบัญญัติฯ ฉบับนี้ ถือเป็นกฎหมายฉบับแรกที่กล่าวถึงความหมาย กรรมสิทธิ์ วิธีการดูแลรักษาโบราณสถาน และมุ่งเน้นจัดการเรื่องกรรมสิทธิ์ การขึ้นบัญชี เพื่อเป็นแนวทางพื้นฐานในการดูแลรักษาโบราณสถาน อีกทั้งการกำหนดความหมายของโบราณสถาน ที่ครอบคลุมไปถึงอสังหาริมทรัพย์ทุกชนิดที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ แสดงให้เห็นว่า “โบราณสถาน” ตามพระราชบัญญัติฯ ยังคงจำกัดอยู่เพียงเฉพาะอาคารสิ่งก่อสร้างหรือซากเท่านั้น ไม่ได้รวมไปถึงพื้นที่หรือลักษณะใด ๆ ที่เกี่ยวข้องกับโบราณสถาน และยังไม่มีการจำแนกประเภทหรือลักษณะของโบราณสถานในแต่ละรูปแบบ

หลังจากนั้นในปี พ.ศ. 2504 ได้มีการปรับปรุงกฎหมายว่าด้วยโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ โดยได้ตรา **พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504** ซึ่งปรับแก้ไขบทนิยามความหมายของโบราณสถาน ให้ชัดเจนมากขึ้น กำหนดขอบเขตที่ดินที่เกี่ยวข้องให้เป็นเขตโบราณสถาน และเพิ่มเติมขั้นตอนในการดูแลรักษาโบราณสถาน ดังนี้

“โบราณสถาน” หมายความว่า อสังหาริมทรัพย์ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้างหรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้น เป็นประโยชน์ในทางศิลป ประวัติศาสตร์หรือโบราณคดี (มาตรา 6)

อธิบดีกรมศิลปากรมีอำนาจประกาศราชกิจจานุเบกษาขึ้นทะเบียนโบราณสถานใด ๆ ตามที่เห็นสมควรได้ และให้ มีอำนาจกำหนดเขตที่ดินตามที่เห็นสมควรเป็นเขตของโบราณสถาน (มาตรา 7)

⁴ เรื่องเดียวกัน, 396 - 402.

โบราณสถานที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้ว หากชำรุด หักพัง หรือเสียหาย ไม่ว่าจะด้วยประการใด ๆ ให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองโบราณสถานนั้น แจ้งการชำรุด หักพัง หรือเสียหาย เป็นหนังสือไปยังอธิบดีกรมศิลปากรภายใน 30 วัน นับแต่วันที่เกิดชำรุด หักพัง หรือเสียหายนั้น (มาตรา 9)⁵

การให้อำนาจอธิบดีกรมศิลปากรประกาศเขตที่ดินครอบคลุมไปยังที่ดินใกล้เคียงให้เป็นเขตโบราณสถาน ตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 นับเป็นจุดเริ่มต้นในการกำหนดขอบเขตโบราณสถาน que เพิ่มเติมมาจากตัวโบราณสถาน ต่อมา พ.ศ. 2515 จอมพลถนอม กิตติขจร ได้ประกาศ คณะปฏิวัติ ฉบับที่ 308 ห้ามมิให้ผู้ใดปลูกสร้างอาคารภายในเขตโบราณสถานตามมาตรา 7 ของพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 ในกรณีที่มีการปลูกสร้างอาคารโดยมิได้รับอนุญาตให้อธิบดีกรมศิลปากรมีอำนาจสั่งระงับการก่อสร้างและให้รื้อถอนอาคาร⁶ เพื่อเป็นการรักษาสภาพแวดล้อมของโบราณสถานมิให้ถูกทำลายจากมลภาวะต่าง ๆ เช่น การก่อสร้างอาคาร บ้านเรือน โรงงานอุตสาหกรรม ในบริเวณใกล้เคียง หรือการประกอบกิจกรรม อันนำมาซึ่งการบดบังทัศนียภาพและคุณค่าของโบราณสถาน ทำให้กรมศิลปากรสามารถรักษาและมีอำนาจปรับปรุงภูมิทัศน์โดยรอบพื้นที่⁷ รวมไปถึงการกำหนดให้แจ้งข้อมูลโบราณสถาน que ชำรุด หักพัง หรือเสียหายให้แก่อธิบดีกรมศิลปากรรับทราบ เพื่อเป็นประโยชน์และข้อมูลในการจัดการดูแลรักษาโบราณสถาน

นอกเหนือไปจากการปรับแก้ไขกฎหมายว่าด้วยโบราณสถานในช่วงเวลาดังกล่าวแล้ว ประเทศไทยได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกองค์การเพื่อการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization; UNESCO) ตั้งแต่ พ.ศ. 2492 นำมาซึ่งการเป็นสมาชิกองค์การเครือข่ายทางวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์โบราณสถาน เช่น สภาว่าด้วยการศึกษาพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (International Council of Museum; ICOM) ศูนย์นานาชาติเพื่อการศึกษาด้านการสงวนรักษาและการบูรณะฟื้นฟูสมบัติทางวัฒนธรรม (International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property; ICCROM) สภาการโบราณสถานระหว่างประเทศ (International Council on Monuments and Sites; ICOMOS) และโอกาสจากการ

⁵ "พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504," ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 78 ตอนที่ 66, (29 สิงหาคม 2504): 981 - 985.

⁶ "ประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 308," ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 89 ตอนที่ 190 ฉบับพิเศษ, (13 ธันวาคม 2515): 28 - 29.

⁷ นิคม มูลสิริคามะ, แนวปฏิบัติในการสงวนรักษาโบราณสถาน ตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2535, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2548), 103.

ได้รับทุนไปศึกษาต่อ อบรมปฏิบัติการ ศึกษางานด้านการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมของเจ้าหน้าที่กรมศิลปากรในต่างประเทศตั้งแต่ พ.ศ. 2506 - 2520⁸ ทำให้มาตรฐาน แนวคิด วิธีการดำเนินงาน การรับรู้ และความเข้าใจเกี่ยวกับโบราณสถานของประเทศไทยได้ขยายขอบเขตเพิ่มเติมตามกรอบคิดระดับสากล อาทิ การนิยามว่าโบราณสถานหมายถึง อนุสรณ์สถาน อันตรงกันกับภาษาอังกฤษคำว่า “Monuments and Sites” ซึ่งสภากาชาดโบราณสถานระหว่างประเทศ (ICOMOS) ได้บัญญัติความหมายไว้ว่า “อนุสรณ์สถานและแหล่งประวัติศาสตร์นั้น มิได้ครอบคลุมเฉพาะแต่งานก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมอย่างเดียวเท่านั้น แต่ยังหมายถึงสถานที่ตั้งของเมืองหรือชนบท ซึ่งพบหลักฐานของอารยธรรมอย่างหนึ่งอย่างใดเป็นพิเศษที่นั่น และเป็นหลักฐานของความเจริญก้าวหน้าที่สำคัญ หรือเป็นหลักฐานเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ ความหมายนี้ได้นำมาใช้กับงานศิลปะที่ยิ่งใหญ่เท่านั้น แต่ยังใช้กับผลงานธรรมดาสามัญที่มีผู้สร้างสรรค์ขึ้นในอดีต และมีความสำคัญทางวัฒนธรรมขึ้นเมื่อกาลเวลาล่วงเลยไปด้วย”⁹ อีกทั้งบทบาทของโบราณสถานในระดับสากลได้เริ่มเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจของแต่ละประเทศ จึงมีการฟื้นฟูโบราณสถานและพัฒนาให้ก้าวหน้ามากขึ้น ทำให้เกิดการจำแนกลักษณะแนวทาง และมาตรการในการอนุรักษ์โบราณสถาน โดยจะมีขั้นตอน (Scope) กระบวนการ (Process) วิธีการ (Methodology) เทคนิค (Technic) และสภาพท้องถิ่น (Country) แตกต่างกันไปตามประเภทของโบราณสถาน ซึ่งกรมศิลปากรได้จัดแบ่งรูปแบบการดำเนินงานอนุรักษ์โบราณสถาน ดังนี้

1. พระบรมอนุสาวรีย์และอนุสรณ์สถานต่าง ๆ
2. อาคารสถาปัตยกรรมที่ยังประโยชน์ใช้สอย
3. โบราณสถานหรืออาคารที่ไม่ใช้ประโยชน์
4. แหล่งโบราณคดี รวมทั้งคูเมือง กำแพงเมือง หรือซากโบราณสถาน
5. อุทยานประวัติศาสตร์หรือกลุ่มโบราณสถานที่มีเนื้อหาและสภาพแวดล้อมขนาดใหญ่
6. เมืองประวัติศาสตร์¹⁰

การจัดแบ่งรูปแบบการอนุรักษ์โบราณสถานดังที่กล่าวไปนั้น เปรียบเสมือนเป็นจุดเริ่มต้นในการจำแนกประเภทโบราณสถานออกเป็นรูปแบบต่าง ๆ ถึงแม้จะไม่มีกำหนดคำนิยาม ลักษณะหรือองค์ประกอบของโบราณสถานแต่ละประเภท แต่ก็ทำให้นึกถึงการนิยามความหมายใหม่ของ

⁸ นิคม มูลิกะคามะ และคณะ, *ทฤษฎีและแนวปฏิบัติการอนุรักษ์อนุสรณ์สถานและแหล่งโบราณคดี*, (กรุงเทพฯ: กองโบราณคดี กรมศิลปากร, 2533), 97.

⁹ *เรื่องเดียวกัน*, 31.

¹⁰ นิคม มูลิกะคามะ, *การจัดการทรัพย์สินทางประวัติศาสตร์*, รายงานการประชุมทางวิชาการ เรื่อง การศึกษาวิจัยเพื่อการอนุรักษ์โบราณสถานในอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ครั้งที่ 2 วันที่ 1 - 4 กรกฎาคม 2526, หอวิชาวุฒานุกรณ์ กรุงเทพฯ, (2526), 2 - 5.

โบราณสถานที่ครอบคลุมเนื้อหามากขึ้นกว่าเดิม ไม่ว่าจะเป็น ที่ตั้ง เมือง ย่าน รูปเคารพ อนุสาวรีย์ ซากอาคาร แหล่งโบราณคดี ถนน สะพาน คูเมือง ป้อมปราการ หรือทรัพยากรทางวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่สร้างขึ้นมาตั้งแต่อดีตนั้น ล้วนนับเป็นโบราณสถานทั้งสิ้น ซึ่งควรจะนำมาพิจารณาแนวทางการอนุรักษ์ ให้แตกต่างกันในแต่ละประเภทและใช้ประโยชน์จากโบราณสถานให้ร่วมสมัยกับสังคมในปัจจุบัน¹¹ การจำแนกประเภทโบราณสถานและกำหนดคำนิยามเกิดขึ้นอย่างเป็นทางการครั้งแรกในประเทศไทย โดยนิคม มุสิกคามะ และคณะ (2533) จัดแบ่งออกเป็น 7 ประเภท¹² ได้แก่

1. โบราณสถานสัญลักษณ์แห่งชาติ (National Historic Landmarks)

โบราณสถานทุกรูปแบบที่มีความสำคัญ หากชาติชาติโบราณสถานนั้นไปจะเป็น การสูญเสียครั้งใหญ่ เนื่องจากโบราณสถานนั้นเป็นสัญลักษณ์หรือเอกลักษณ์ของชาติ

โบราณสถานสัญลักษณ์แห่งชาติ เช่น พระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ พระธาตุดอยสุเทพ พระธาตุพนม พระธาตุนครศรีธรรมราช เมืองสุโขทัย เมืองอยุธยา เป็นต้น

2. อนุสาวรีย์แห่งชาติ (National Historic Statues)

อนุสรณ์สถานที่สร้างขึ้นเพื่อบุคคลหรือเรื่องราวที่ต้องร่วมรำลึกถึง ไม่จำเป็นต้อง มีอายุเก่าแก่ แต่จะต้องสำคัญในประวัติศาสตร์และเป็นที่เคารพอย่างสูงในชาติ

อนุสาวรีย์แห่งชาติ เช่น องค์พระแก้วมรกต พระพุทธสิหิงค์ ศาลหลักเมือง เจดีย์ยุทธหัตถี อนุสาวรีย์สมเด็จพระปิยมหาราช (พระบรมรูปทรงม้า) เป็นต้น

3. อาคารสถาปัตยกรรมแห่งชาติ (National Historic Building)

อาคารหรือสิ่งก่อสร้างที่มีคุณค่าทางศิลปะ สถาปัตยกรรม วิศวกรรม แสดงถึงการคิดค้นในอดีตซึ่งมีผลต่อการดำเนินชีวิตในปัจจุบัน หรือเกี่ยวข้องกับบุคคลหรือ เหตุการณ์สำคัญแห่งชาติ

อาคารสถาปัตยกรรมแห่งชาติ เช่น พระที่นั่งอนันตสมาคม สะพานปฐมบรมราชานุสรณ์ (สะพานพุทธ) สวนในพระราชวังโบราณอยุธยา สนามหลวง เป็นต้น

4. ย่านประวัติศาสตร์ (National Historic Districts)

พื้นที่ที่กำหนดขอบเขตด้วยสถาปัตยกรรม ประวัติศาสตร์ การวางผังเมือง หรือ สภาพแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น โดยมีอาคาร สิ่งก่อสร้าง ถนน และ/หรือองค์ประกอบอื่น ซึ่งมีรูปแบบ เนื้อหา หรือความสำคัญ จัดอยู่ในลักษณะดังนี้

¹¹ นิคม มุสิกคามะ และคณะ, *ทฤษฎีและแนวปฏิบัติการอนุรักษ์อนุสรณ์สถานและแหล่งโบราณคดี*, 82.

¹² สรุปลำดับนิยามโบราณสถานแต่ละประเภทจาก นิคม มุสิกคามะ และคณะ, *ทฤษฎีและแนวปฏิบัติการอนุรักษ์อนุสรณ์สถานและแหล่งโบราณคดี*, 82 - 87.

1. ย่านประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม (Architectural or Historic District)
2. ย่านประวัติศาสตร์การพาณิชย์ (Commercial District)
3. ย่านประวัติศาสตร์การอุตสาหกรรม (Industrial District)
4. ย่านประวัติศาสตร์พื้นถิ่น (Rural District)
5. เขตพื้นที่ทางโบราณคดี (Archaeological District)

ย่านประวัติศาสตร์แห่งชาติต้องแสดงให้เห็นความสำคัญมากกว่าย่านประวัติศาสตร์ระดับท้องถิ่น เช่น ย่านประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมเกาะรัตนโกสินทร์ ย่านประวัติศาสตร์การพาณิชย์ภูเก็ต เขตพื้นที่ทางโบราณคดีแห่งภาพเขียนสีอ่าวพังงา เป็นต้น

5. อุทยานประวัติศาสตร์แห่งชาติ (National Historic Parks)

พื้นที่ที่กำหนดขอบเขตด้วยประวัติศาสตร์ องค์กรประกอบทางสถาปัตยกรรมและวิศวกรรม ร่วมกับสภาพแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้นและโดยธรรมชาติ (แม่น้ำหรือภูเขา) เพื่อสามารถควบคุมและรักษาพื้นที่ประวัติศาสตร์ไว้ได้ อุทยานประวัติศาสตร์สามารถครอบคลุมพื้นที่มากกว่าย่านประวัติศาสตร์หรือนครประวัติศาสตร์

อุทยานประวัติศาสตร์แห่งชาติ เช่น อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร เป็นต้น

6. นครประวัติศาสตร์แห่งชาติ (National Historic Cities)

เมืองหรือนคร กำหนดขอบเขตจากกำแพงเมือง คูน้ำ หรือคันดิน มีหลักฐานแสดงการตั้งถิ่นฐาน ผังเมือง แบบอย่างทางวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ องค์กรประกอบของเมือง และชีวิตความเป็นอยู่ ซึ่งยังคงปรากฏในปัจจุบัน

นครประวัติศาสตร์แห่งชาติ ได้แก่ เมืองสุโขทัย เมืองเชียงใหม่ เมืองเชียงแสน เป็นต้น

7. ซากโบราณสถานและแหล่งโบราณคดีประวัติศาสตร์แห่งชาติ (Trace of National Archaeology or National Historic Sites)

แหล่งโบราณคดีประวัติศาสตร์และซากโบราณสถาน ซึ่งเป็นหลักฐานแสดงถึงประวัติศาสตร์ที่สำคัญของชาติในอดีต

ซากโบราณสถานและแหล่งโบราณคดีประวัติศาสตร์แห่งชาติ เช่น ซากเจดีย์หลวง จังหวัดเชียงใหม่ ซากเมืองอโยธยา บ้านเชียง หมูบ้านโปรตุเกส เป็นต้น

หลังจากนั้นในปี พ.ศ. 2535 ได้มีการแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมาย พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 ซึ่งมีการกำหนด บทนิยามคำว่า “โบราณสถาน” ใหม่ ดังนี้

“โบราณสถาน” หมายความว่า อสังหาริมทรัพย์ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่ง การก่อสร้างหรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้น เป็นประโยชน์ในทางศิลป ประวัติศาสตร์หรือโบราณคดี ทั้งนี้ ให้รวมถึงสถานที่ที่เป็นแหล่งโบราณคดี แหล่งประวัติศาสตร์ และอุทยานประวัติศาสตร์ด้วย” (มาตรา 3)¹³

การเพิ่มเติมลักษณะและประเภทของโบราณสถานในบทนิยามความหมายคำว่า “โบราณสถาน” ส่งผลให้การบังคับใช้พระราชบัญญัติฯ ขยายความคุ้มครองไปยังแหล่งโบราณคดี แหล่งประวัติศาสตร์ และอุทยานประวัติศาสตร์ด้วย โบราณสถานจึงครอบคลุมสิ่งก่อสร้างทุกประการทั้งบนดินและใต้ดิน ตามความหมายของอสังหาริมทรัพย์และแหล่งโบราณคดี รวมไปถึงพื้นที่ประกาศขอบเขตโดยรอบ ให้อยู่ภายใต้ชื่อ “อุทยานประวัติศาสตร์” ซึ่งกำหนดให้ ห้ามซ่อมแซม แก้ไข เปลี่ยนแปลง รื้อถอน ต่อเติม ทำลาย เคลื่อนย้ายโบราณสถานหรือส่วนต่าง ๆ ของโบราณสถาน หรือขุดค้นสิ่งใด ๆ หรือปลูกสร้างอาคาร ภายในบริเวณโบราณสถาน เว้นแต่จะได้รับอนุญาตจากอธิบดีกรมศิลปากรเป็นลายลักษณ์อักษร (มาตรา 10)¹⁴ โดยจะมีผลต่อการกำหนดโทษในกรณีที่มีผู้ใดฝ่าฝืน แต่อย่างไรก็ตาม กรมศิลปากรก็ยังไม่มีความเห็นแนวทางการบริหารจัดการโบราณสถานแต่ละประเภทที่มีความหลากหลายอย่างเป็นรูปธรรม

ภายหลังจากการปรับแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 ได้มีการนำเสนอแนวปฏิบัติในการ สงวนรักษาโบราณสถาน โดยนิคม มุสิกคามะ (2538) ซึ่งระบุการจำแนกประเภทของโบราณสถาน ตามแนวทางสากลจากการบัญญัติของสภากาชาดโบราณสถานระหว่างประเทศ (ICOMOS) ที่เคยอ้างถึง แล้วเมื่อครั้งการจำแนกโบราณสถานในประเทศไทย พ.ศ. 2533 โดยการจำแนกประเภทโบราณสถาน พ.ศ. 2538 ยังคงจัดแบ่งโบราณสถานออกเป็น 7 ประเภท¹⁵ แต่มีการเปลี่ยนแปลงลักษณะและความหมายของโบราณสถานแต่ละประเภท ดังนี้

¹³ "พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535," ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 109 ตอนที่ 38, (5 เมษายน 2535): 12 - 13.

¹⁴ เรื่องเดียวกัน.

¹⁵ สรุปคำนิยามโบราณสถานแต่ละประเภทจาก นิคม มุสิกคามะ, แนวปฏิบัติในการสงวนรักษา โบราณสถาน ตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2535, 23 - 24.

อ่าน การจำแนกประเภทโบราณสถานในประเทศไทย พ.ศ. 2538 ใน ภาคผนวก - ก.

1. อนุสาวรีย์ ปฎิมากรรมขนาดใหญ่ รูปเคารพ (National Statues)

อนุสรณ์สำหรับบุคคลสำคัญของเมืองหรือชาติ และรูปเคารพในศาสนา

2. อาคารสัญลักษณ์ประจำเมือง (National Landmarks)

สิ่งก่อสร้างที่สามารถใช้งานอย่างเป็นทางการหรือสถาปัตยกรรมที่เป็นสัญลักษณ์ประจำเมือง เช่น สถานีรถไฟหัวลำโพง สะพานมอญวานรังสรรค์ สะพานพระพุทธยอดฟ้าฯ อาคารตึกแถว S.A.B กรุงเทพมหานคร ภูเขา เนินเขา ต้นไม้ เป็นต้น

3. สถาปัตยกรรมแห่งชาติ (National Architecture)

สิ่งก่อสร้างที่สืบทอดมาจนเป็นเอกลักษณ์ของชาติและยังใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์เดิม เช่น พระอุโบสถ พระวิหาร พระเจดีย์ หรือกลุ่มอาคารที่มีการออกแบบ เช่น วัดเบญจมบพิตร วัดพระเชตุพน วัดพระแก้ว เป็นต้น หรืออาคารที่สร้างขึ้นในอดีตแต่ไม่ได้ใช้ในปัจจุบัน เช่น วัดไชยวัฒนาราม วัดพระศรีสรรเพชญ์ วัดพระราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นต้น

4. ย่านประวัติศาสตร์หรือหมู่บ้านประวัติศาสตร์ (Historical District or Villages)

อาคารที่อยู่อาศัยของชุมชนในอดีตที่สืบทอดและรักษารูปแบบการก่อสร้างมาจนถึงปัจจุบัน รวมทั้งระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ เช่น ตลาดพาหุรัด ตลาดเยาวราช ตลาดท่าพระจันทร์ - ท่าช้าง ย่านบางลำพู ย่านแพร่งสรรพศาสตร์ กรุงเทพมหานคร หรือถนนตีบูก อำเภอมือง จังหวัดภูเก็ต บ้านเรือนตึกแถวสองฝั่งถนนนางงาม จังหวัดสงขลา เป็นต้น

5. อุทยานประวัติศาสตร์ (Historical Park)

สภาพแวดล้อมหรือสวนสาธารณะเมืองหรือชุมชน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเมืองมืองค์ประกอบสำคัญ 3 ประการ ได้แก่

1. อาคารสถาปัตยกรรม ซากโบราณ ที่อยู่อาศัย วัดวาอาราม
2. สภาพแวดล้อมของโบราณสถานที่อยู่รอบอาคาร เช่น สนามหลวง สวนลุมพินี รวมทั้งสิ่งก่อสร้างอื่น ๆ เช่น สระน้ำ คลอง ถนนหรือสวนป่าประวัติศาสตร์ ซึ่งให้ประโยชน์ใช้สอยมากกว่าด้านอื่น ๆ
3. การผสมผสานระหว่างการก่อสร้างของมนุษย์และธรรมชาติ เช่น ภูเขาพระบาท จังหวัดอุดรธานี เป็นต้น

6. นครประวัติศาสตร์ (National Historical Cities)

เมืองที่อาศัยสืบทอดกันมา โดยมีองค์ประกอบของเมือง เช่น กายภาพของเมือง เรื่องราวของผู้คน ชุมชน แหล่งประวัติศาสตร์ อาคาร ระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการที่ใช้ในอดีตและสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน แบ่งออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่

1. นครประวัติศาสตร์ที่มีชีวิต (Living Historical City) เช่น เกาะรัตนโกสินทร์ กรุงปารีส กรุงอัมสเตอร์ดัม เมืองฟลอเรนซ์ เมืองเวนิส ฯลฯ
2. นครประวัติศาสตร์ที่ตาย (Death City) เช่น เมืองยโสธรบุรี ประเทศกัมพูชา เมืองศรีสขาลัย เมืองศรีเทพ ประเทศไทย เมืองพุกาม ประเทศพม่า เป็นต้น
3. เมืองประวัติศาสตร์ที่มีการใช้งานต่อเนื่องในพื้นที่เมืองโบราณเดิม เช่น สุโขทัย กำแพงเพชร พระนครศรีอยุธยา เป็นต้น

7. ชากโบราณแหล่งประวัติศาสตร์โบราณคดี (National Traces of Historical Archaeological Sites)

ชากสิ่งก่อสร้างที่ไม่ทราบรูปแบบและหลักฐาน สถานที่ประกอบพิธีกรรมหรือที่อยู่อาศัย เช่น บ้านเชียง จังหวัดอุดรธานี ผาแต้ม จังหวัดอุบลราชธานี ถ้ำผีหัวโต จังหวัดกระบี่ เป็นต้น

เค้าโครงการจำแนกประเภทโบราณสถานในประเทศไทยที่เริ่มต้นตั้งแต่ พ.ศ. 2526 ต่อเนื่องมาจนถึงการกำหนดคำนิยามของกรมศิลปากรในปี พ.ศ. 2533 และ 2538 ทำให้ผู้ศึกษามีข้อสังเกตต่อการจำแนกประเภทและนิยามความหมายของโบราณสถานทั้ง 2 ช่วงเวลานี้ว่าเปรียบเทียบเป็นการเปิดมุมมองและนิยามความหมายใหม่ของโบราณสถาน ซึ่งไม่ได้จำกัดอยู่เพียงแค่อาคารลักษณะใดลักษณะหนึ่งเท่านั้น แต่ยังหมายความรวมถึงโบราณสถานในรูปแบบอื่น ๆ โดยถือเป็นการเปลี่ยนแปลงแนวทางการพิจารณาโบราณสถานในฐานะหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ครอบคลุมหลักฐานประเภทอื่น ๆ มากขึ้นกว่าเดิม แต่อย่างไรก็ตาม การกำหนดคำนิยามของโบราณสถานแต่ละประเภทยังมีลักษณะที่ไม่เฉพาะเจาะจง ทำให้โบราณสถานบางประเภทไม่มีความชัดเจนในความหมาย ขอบเขตพื้นที่ และซ้อนทับกับลักษณะของโบราณสถานประเภทอื่น ๆ อาทิ

- คำนิยามของโบราณสถานสัญลักษณ์แห่งชาติ (National Historic Landmarks) พ.ศ. 2533 และอาคารสัญลักษณ์ประจำเมือง (National Landmarks) พ.ศ. 2538 มุ่งเน้นให้ความสำคัญไปที่สัญลักษณ์ (Landmark) ซึ่งมีลักษณะการยกย่องสถานะและลำดับความสำคัญของโบราณสถานนั้น ๆ มากกว่าที่จะนำมาใช้เป็นหลักเกณฑ์และคำนิยามในการจำแนกประเภทว่าสัญลักษณ์แห่งชาติหรือประจำเมืองนั้นมีความแตกต่างกับสถาปัตยกรรมแห่งชาติ (National Architecture) นครประวัติศาสตร์ (National Historical Cities) หรือโบราณสถานประเภทอื่น ๆ อย่างไร
- บางส่วนของคำนิยามอุทยานประวัติศาสตร์แห่งชาติ (National Historic Parks) พ.ศ. 2533 ได้กล่าวว่า “อุทยานประวัติศาสตร์สามารถครอบคลุมพื้นที่มากกว่าพื้นที่ย่านประวัติศาสตร์หรือนครประวัติศาสตร์ อุทยานประวัติศาสตร์แห่งชาติ เช่น อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย

อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร เป็นต้น” และการยกตัวอย่างนครประวัติศาสตร์แห่งชาติ (National Historic Cities) ในปีเดียวกันนั้น กลับยกตัวอย่าง “เมืองสุโขทัย เมืองเชียงใหม่ เมืองเชียงแสน” ซึ่งเมื่อพิจารณาแล้วพบว่า การยกตัวอย่างสถานที่เดียวกัน แต่กลับจัดให้อยู่ต่างประเภทกันนั้น นำมาซึ่งข้อสงสัยต่อการซ้อนทับคำนิยาม และลักษณะที่ไม่ชัดเจนของโบราณสถานแต่ละประเภท อีกทั้งเหตุใด อุทยานประวัติศาสตร์จึงไม่จัดอยู่ในประเภทนครประวัติศาสตร์

การจำแนกโบราณสถานในประเทศไทย พ.ศ. 2538 ได้ปรับแก้ไขคำนิยามอุทยานประวัติศาสตร์ให้ชัดเจนขึ้น โดยกำหนดใหม่ว่า “สภาพแวดล้อมหรือสวนสาธารณะเมืองหรือชุมชน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเมือง” เป็นไปได้หรือไม่ว่า “อุทยานประวัติศาสตร์” มีคุณลักษณะใหม่ คือ ต้องจำกัดพื้นที่ให้มีขนาดเล็กกว่าเมืองหรือนครประวัติศาสตร์ แต่ก็ยังไม่มีเงื่อนไขเพียงพอที่จะระบุหลักเกณฑ์และองค์ประกอบของขอบเขตและพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์

ในท้ายที่สุด อุทยานประวัติศาสตร์ทั้ง 10 แห่งที่จัดตั้งขึ้นโดยกรมศิลปากร กลับมีลักษณะที่แตกต่างกันไป ทั้งสอดคล้องกับคำนิยามและองค์ประกอบของอุทยานประวัติศาสตร์ที่กำหนดขึ้นใหม่ในปี พ.ศ. 2538 ได้แก่ อุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง แต่ก็ยังคงมีอุทยานประวัติศาสตร์บางแห่งที่มีลักษณะซ้อนทับไปกับคำนิยามของนครประวัติศาสตร์ ได้แก่ อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย อุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา อุทยานประวัติศาสตร์เมืองสิงห์

- คำนิยามและการยกตัวอย่างของซากโบราณสถานและแหล่งโบราณคดีประวัติศาสตร์แห่งชาติ (Trace of National Archaeology or National Historic Sites) พ.ศ. 2533 ครอบคลุมทั้งซากสถาปัตยกรรม ซากเมืองโบราณ และแหล่งโบราณคดี ซึ่งมีลักษณะซ้อนทับกันไปกับตัวอย่างของสถาปัตยกรรมแห่งชาติ (National Architecture) และนครประวัติศาสตร์ (National Historical Cities) โดยซากเจดีย์หลวง จังหวัดเชียงใหม่ ซากเมืองอยุธยา ไม่ควรจะถูกจัดให้อยู่ในกลุ่มเดียวกันกับแหล่งโบราณคดี เนื่องจากมีลักษณะทางกายภาพที่แตกต่างกันอย่างชัดเจน แต่ภายหลังการจำแนกโบราณสถานในประเทศไทย พ.ศ. 2538 ได้ปรับเปลี่ยนคำนิยามและการยกตัวอย่างซากโบราณแหล่งประวัติศาสตร์โบราณคดี (National Traces of Historical Archaeological Sites) ให้มุ่งเน้นไปเฉพาะแหล่งโบราณคดีเท่านั้น เช่น บ้านเชียง จังหวัดอุดรธานี ผาแต้ม จังหวัดอุบลราชธานี เป็นต้น

ภายหลังจาก พ.ศ. 2538 เป็นต้นมา กรมศิลปากรไม่ได้มีการจำแนกประเภทโบราณสถานของประเทศไทยในลักษณะใด ๆ อีกเลย โดยยังคงใช้หลักการจำแนกประเภทโบราณสถาน พ.ศ. 2533 และ 2538 เป็นหลักในการดำเนินงานต่อเนื่องมา ผลสำคัญประการหนึ่งจากการจำแนกประเภทและกำหนดคำนิยามโบราณสถานอย่างเป็นทางการนั้น ทำให้เกิดมุมมองต่อการพิจารณาโบราณสถานในรูปแบบอื่น ๆ มากขึ้น ดังที่ปรากฏในปัจจุบัน โดยจะพบความนิยมในการเรียกชื่อย่านประวัติศาสตร์ในกรุงเทพมหานคร เช่น เยวราช ท่าเตียน คลองสาน เจริญกรุง เป็นต้น นครประวัติศาสตร์ เช่น เชียงใหม่ เชียงราย พะเยา เป็นต้น แหล่งโบราณคดี เช่น บ้านเชียง จังหวัดอุดรธานี หนองราชวัตร จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นต้น รวมไปถึงการจัดตั้งอุทยานประวัติศาสตร์ของกรมศิลปากร แต่อย่างไรก็ตาม ยังไม่เคยมีการกล่าวถึงแนวทางปฏิบัติและหลักการดำเนินงานอนุรักษ์โบราณสถานที่เหมาะสมกับลักษณะโบราณสถานแต่ละประเภท ซึ่งถือเป็นหลักการสำคัญที่กรมศิลปากรกำหนดไว้ตั้งแต่เริ่มจำแนกประเภทโบราณสถาน พ.ศ. 2526 นอกจากนี้ ผู้ศึกษามีความเห็นว่ คำนิยามองค์ประกอบ และลักษณะการจำแนกประเภทโบราณสถานของกรมศิลปากร พ.ศ. 2533 และ 2538 ยังไม่มีความชัดเจนมาตั้งแต่เริ่มต้นและยังคงมีช่องว่างบางประการตามที่ได้กล่าวไปแล้ว จึงสมควรที่จะมีการพิจารณากำหนดหลักเกณฑ์และองค์ประกอบของโบราณสถานแต่ละประเภทอีกครั้ง เพื่อนำไปสู่การกำหนดแนวทางการปฏิบัติงานและวิธีการบริหารจัดการโบราณสถานแต่ละประเภทให้มีความเหมาะสมมากยิ่งขึ้น

2.2 การศึกษาที่ผ่านมาของอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทย

การศึกษาที่ผ่านมาเกี่ยวกับอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทยมุ่งเน้นไปที่ประเด็น **ที่มา** และ **แนวคิด** เป็นหลัก ซึ่งได้มีนักวิชาการจำนวนมากวิเคราะห์ข้อมูลและอ้างอิงหลักฐานสนับสนุนแตกต่างกันไปในแต่ละประเด็น แต่ทุกแนวคิดจะใช้หลักฐานในการวิเคราะห์จากโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยของกรมศิลปากรเป็นหลัก เนื่องจากเป็นโครงการแรกที่สามารถจัดตั้งอุทยานประวัติศาสตร์ได้แล้วเสร็จ และเปิดใช้งานอย่างเป็นทางการในปี พ.ศ. 2531 จากการทบทวนการศึกษาที่ผ่านมา ทำให้ผู้ศึกษาสามารถจัดแบ่งที่มาและแนวคิดของอุทยานประวัติศาสตร์ออกเป็นกลุ่มแนวคิด 3 ประการ ดังนี้

แนวคิดที่ 1 : อุทยานประวัติศาสตร์มาจากแนวคิดการอนุรักษ์เมืองประวัติศาสตร์

อุทยานประวัติศาสตร์มีแนวคิดเดียวกันกับการอนุรักษ์เมืองประวัติศาสตร์ โดยจะต้องอนุรักษ์พื้นที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ ทั้งตัวอาคาร เมือง และรักษาสภาพแวดล้อมเก่าให้กลมกลืนกับวิถีชีวิตแบบใหม่ ไม่สูญเสียเอกภาพดั้งเดิม ซึ่งแนวคิดดังกล่าวเริ่มต้นในทวีปยุโรปตั้งแต่ช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 17 และเผยแพร่มายังทวีปเอเชียในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ทำให้เกิดการอนุรักษ์เมืองประวัติศาสตร์ในเอเชียมากกว่า 50 แห่ง เช่น เมืองเว้ ประเทศเวียดนาม เมืองพุกาม ประเทศพม่า เมืองนารา ประเทศญี่ปุ่น เมืองแบกแดด ประเทศอิรัก เป็นต้น¹⁶

สำหรับประเทศไทย การเริ่มต้นอนุรักษ์เมืองประวัติศาสตร์เกิดขึ้นครั้งแรกอย่างเป็นทางการที่เมืองสุโขทัย โดยได้เปลี่ยนแปลงชื่อจาก “เมือง” เป็น “อุทยาน” เนื่องจากคำว่า “อุทยาน” เป็นสถานที่ที่น่ารื่นรมย์มากกว่า และอุทยานประวัติศาสตร์ยังเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวและการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไทยด้วย¹⁷

แนวคิดที่ 2 : อุทยานประวัติศาสตร์มาจากแนวคิดการอนุรักษ์ของสหรัฐอเมริกา

อุทยานประวัติศาสตร์มีแนวคิดมาจากการอนุรักษ์และพัฒนาโบราณสถาน เมือง พื้นที่ประวัติศาสตร์ และส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจและการท่องเที่ยว ซึ่งมีต้นแบบมาจากสหรัฐอเมริกา โดยมีการอ้างอิงข้อมูลจากหลักฐานต่าง ๆ ดังนี้

1. การศึกษาดูงานของนิคม มุสิกคามะที่สหรัฐอเมริกา ซึ่งพิจารณาว่าพื้นที่ประวัติศาสตร์ขนาดเล็ก สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวจำนวนมากและสร้างรายได้ให้กับโครงการในระดับที่เลี้ยงตัวเองได้ จึงนำมาปรับใช้กับการฟื้นฟูบูรณะโบราณสถานเมืองสุโขทัย

¹⁶ ปิ่นเพชร สาตราวาหะ, "แนวคิดการอนุรักษ์อุทยานประวัติศาสตร์," รายงานการศึกษาประกอบรายวิชาสัมมนาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมไทยและการอนุรักษ์ ภาควิชาศิลปสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, (2531), 1 - 3.

¹⁷ เรื่องเดียวกัน, 4 - 5.

โดยกำหนดแนวคิดสำคัญ คือ “พัฒนาโครงการให้สามารถเลี้ยงตัวเองได้ นำอดีตมาใช้งานเพื่อปัจจุบัน” และอาจารย์แก่นมมาศ เขาวลิต รองอธิบดีกรมศิลปากรขณะนั้น เป็นผู้กำหนดคำว่า “อุทยานประวัติศาสตร์” ขึ้นมาใช้เป็นครั้งแรกที่อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย¹⁸

2. อุทยานโบราณคดี หรือ Archaeological Park มีจุดกำเนิดมาจากสหรัฐอเมริกา โดยเริ่มต้นจากการรักษาสภาพแวดล้อมของธรรมชาติและป่าไม้ เพื่อใช้สร้างเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจและศึกษาประวัติศาสตร์ไปพร้อม ๆ กัน

ดร.บันจี้ โภบายาซี และนายโรเบิร์ต การ์วีย์ ผู้เชี่ยวชาญจากองค์การเพื่อการศึกษาวิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติได้เข้ามาเป็นที่ปรึกษาวางแผนโครงการสงวนรักษาโบราณสถานเพื่อพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม และเสนอแนะให้จัดโครงการรักษาโบราณสถานให้สอดคล้องกับโครงการพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่อเศรษฐกิจ โดยจัดตั้ง “อุทยานโบราณคดี” อันเป็นจุดกำเนิดของการเกิดอุทยานประวัติศาสตร์¹⁹

3. อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยได้รับอิทธิพลมาจากอุทยานประวัติศาสตร์วิลเลียมสเบิร์ก โดยสหรัฐอเมริกาได้ดำเนินการบูรณะและอนุรักษ์เมืองวิลเลียมสเบิร์ก ซึ่งเป็นเมืองสำคัญที่มีอายุกว่า 200 ปีไว้เป็นอุทยานประวัติศาสตร์ในฐานะมรดกของชาติ²⁰

เมื่อมีการกล่าวอ้างอิงถึงอุทยานโบราณคดีและอุทยานประวัติศาสตร์ของสหรัฐอเมริกา การใช้ชื่อภาษาอังกฤษของแผนแม่บทโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยที่ระบุในเอกสารว่า Sukhothai Historical Park Development Project Masterplan²¹ จึงใกล้เคียงกันกับคำศัพท์ Historical Park ภายใต้การดำเนินงานของ National Park Service หน่วยงานที่รับผิดชอบดูแลทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม สังกัดกระทรวงมหาดไทยของสหรัฐอเมริกา โดยผู้ศึกษาจำเป็นที่จะต้องอธิบายและทำความเข้าใจกับ Archaeological Park และ Historical Park ดังนี้

¹⁸ อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย, *สุโขทัยประกอบพิธีเปิดห้องเกียรติยศ “นิคม มูลิกะคามะ”*, (สุโขทัย: อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย, 2561), 12.

¹⁹ กรรณิการ์ สุธีรัตนภิรมย์, “อุทยานโบราณคดี สู่อุทยานประวัติศาสตร์: กระบวนการเปลี่ยนแปลงแหล่งโบราณคดีสู่ระบบการท่องเที่ยว,” *รวมบทความการประชุมประจำปีทางมานุษยวิทยาครั้งที่ 6 รัฐ : จากมุมมองของชีวิตประจำวัน ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), กรุงเทพฯ, (2550), 114 - 115.*

²⁰ คณิตา เลชนะกุล, *ที่ระลึกนายนิคม มูลิกะคามะ ม.ว.ม., ป.ช. อดีตอธิบดีกรมศิลปากร ในการพระราชทานเพลิงศพ วันพุธที่ 6 กรกฎาคม พ.ศ. 2548, (2548), 83.*

²¹ Fine Arts Department and Ministry of Education Government of Thailand, *Sukhothai Historical Park Development Project Masterplan*, (Switzerland: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 1982).

1. Archaeological Park

Archaeological Park เป็นแนวคิดหนึ่งที่ถูกกล่าวถึงในการศึกษาทางโบราณคดี และการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมในโลกตะวันตก โดยมีการสันนิษฐานถึงที่มาของแนวคิด และการนำไปใช้ดำเนินงานในรูปแบบวิธีการที่แตกต่างกันไป ดังนี้

ประการที่ 1 Archaeological Park เกิดขึ้นจากการอนุรักษ์มรดกทางโบราณคดี ในพื้นที่เมือง (Urban Archaeology) คำว่า “Urban” และ “Archaeology” ถูกนำมาใช้ร่วมกันขณะที่เริ่มมีการก่อสร้างอาคารที่ได้รับความเสียหายจากสงครามโลกครั้งที่ 2 ขึ้นมาใหม่อีกครั้ง

มรดกทางโบราณคดีในพื้นที่เมืองเป็นการรวบรวมสถาปัตยกรรม การออกแบบเมือง ภูมิทัศน์ และโบราณคดี เพื่อสงวนรักษาและส่งต่อไปยังคนรุ่นถัดไป โดยจะต้องมีการศึกษารายละเอียดพื้นที่และพัฒนาสำหรับเป็นสถานที่พักผ่อนและท่องเที่ยว²²

ประการที่ 2 Archaeological Park เกิดขึ้นครั้งแรกในประเทศอังกฤษ จากการตีพิมพ์หนังสือ The Making of the English Landscape ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2498 ของวิลเลียม จอร์จ ฮอสกินส์ (William George Hoskins) นักประวัติศาสตร์อังกฤษ ที่สนใจเรื่องภูมิทัศน์และความสัมพันธ์กับมนุษย์ ทำให้ประเทศอังกฤษกลายเป็นผู้นำ ในการปรับเปลี่ยนและเผยแพร่แนวคิดการอนุรักษ์ที่คำนึงถึงหลักฐานทางโบราณคดีและสภาพแวดล้อมไปยังประเทศอื่น ๆ จนพัฒนามาเป็น Archaeological Park ซึ่งเป็นการนำเสนอพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ที่สามารถบอกเล่าเรื่องราวท่ามกลางที่ตั้ง เพื่อให้ผู้เข้าชมเข้าใจถึงความสัมพันธ์ระหว่างที่ตั้ง นิเวศวิทยา และกิจกรรมของมนุษย์ที่เกิดขึ้น²³

ประการที่ 3 กล่าวโดยรวมถึง Archaeological Park ซึ่งน่าจะมีต้นกำเนิดจากทวีปยุโรป โดยพบหลักฐานจำนวนมากจากงานเขียนเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์และชื่อที่ตั้งทางโบราณคดีในประเทศอิตาลี เยอรมนี ออสเตรีย โครเอเชีย ฮังการี และสโลวีเนีย แต่แนวคิดดังกล่าวไม่พบในกฎบัตรระดับสากล ลักษณะของ Archaeological Park แสดงถึงพื้นที่หนึ่งที่มีการปกป้องหลักฐานและร่องรอยทางโบราณคดี รวมไปถึงภูมิทัศน์ของพื้นที่ ซึ่งจะถูกจัดแสดงในพื้นที่เปิดโล่ง ไม่ถูกเคลื่อนย้าย (In situ) และไม่ต่อเติมหรือ

²² Süveyda BAYRAKTAR and Ayşe Sema KUBAT, "ARCHAEOLOGICAL PARKS AND THEIR INTEGRATION TO URBAN LAYOUT OF ISTANBUL," Proceeding of 14th IPHS CONFERENCE URBAN TRANSFORMATION: CONTROVERSIES, CONTRASTS and CHALLENGES 12 – 15 July 2010, Istanbul – TURKEY, (2010), 1.

²³ Paulette M. McMana, "Archaeological parks: what are they," *Archaeology International*, 3, (1999): 58.

ก่อสร้างองค์ประกอบใด ๆ เช่น Archaeological Park Andautonija เมือง Ščitarjevo ประเทศโครเอเชีย (ภาพที่ 2) Archaeological Park Carnuntum เมือง Bad Deutsch-Altenburg ประเทศออสเตรีย เป็นต้น²⁴

ภาพที่ 2 Archaeological Park Andautonija เมือง Ščitarjevo ประเทศโครเอเชีย
ที่มาภาพ : <http://touropolje.com/english/andautonija.html>, เข้าถึงเมื่อวันที่ 15 พฤศจิกายน 2562.

ประการที่ 4 Archeological Park²⁵ ในสหรัฐอเมริกา โดยไม่มีการระบุถึงที่มาของแนวคิดดังกล่าว แต่กลับมีการอธิบายความหมาย Archeological Park ว่า “การจัดตั้งพื้นที่ที่มีลักษณะสำคัญเกี่ยวกับวัฒนธรรมชนพื้นเมืองอเมริกัน (American Indian) ในช่วงก่อนที่จะได้รับอิทธิพลยุโรป (Pre-Columbian) หรือวัฒนธรรมก่อนประวัติศาสตร์”²⁶ Archeological Park มีวัตถุประสงค์เพื่อสงวนรักษาที่ตั้งสมัยชนพื้นเมืองอเมริกันและให้การศึกษาแก่สาธารณชน แตกต่างกับ Recreational Parks ที่มีวัตถุประสงค์เพื่อการพักผ่อนเป็นหลัก โดย Archeological Park จะมีข้อจำกัดในการใช้งานมากกว่า อาทิ

²⁴ Andreaja Breznik, *Management of an Archaeological Park*, (Ljubljana: National Museum of Slovenia, 2014), 5 - 7.

²⁵ Archeological park ในสหรัฐอเมริกาจะเขียนแตกต่างกันกับ Archaeological park ในทวีปยุโรป

²⁶ National Park Service, *NATIONAL PARK SERVICE GLOSSARY OF COMMONLY USED TERMS*, (United states: Department of the Interior, 1960), 10.

ไม่ควรพักผ่อน เล่นกีฬา หรือทำกิจกรรมที่ส่งผลกระทบต่อหลักฐานในพื้นที่²⁷ นอกจากนี้ Archeological Park ยังหมายถึงแหล่งโบราณคดี (Archeological Sites) ที่มีขนาดใหญ่ โดดเด่น และมีความซับซ้อน โดยจะอยู่ภายใต้การดูแลของรัฐบาลมลรัฐหรือ National Park Service แต่ในภายหลังได้มีการเพิ่มเติมคำอธิบายให้ Archeological Park รวมถึงสมัยประวัติศาสตร์ด้วย²⁸

การดำเนินงานของ Archeological Park ในสหรัฐอเมริกา เริ่มต้นจากการสงวนรักษาการใช้งานพื้นที่ที่เหมาะสม การศึกษาวิจัยทางวิชาการจากหลักฐานที่พบในพื้นที่ หากเป็นสมัยก่อนประวัติศาสตร์ จะศึกษาร่องรอยการใช้งานจากชั้นดินทางโบราณคดีและวิเคราะห์ถึงความถึงวิถีชีวิตของผู้คน อาทิ รูปแบบที่อยู่อาศัย เทคนิคการก่อสร้าง ลักษณะการใช้พื้นที่ การรับประทานอาหาร การประกอบอาชีพ ศาสนา กฎหมาย ส่วนสมัยประวัติศาสตร์ จะศึกษาข้อมูลจากเอกสารหรือบันทึกประกอบกับหลักฐานชั้นดินทางโบราณคดี ภายหลังจากศึกษาวิจัยทางวิชาการแล้ว จะนำองค์ความรู้มาสื่อสารให้กับคนในพื้นที่และผู้เข้าชม ผ่านสื่อสิ่งพิมพ์ การฝึกอบรม การนำเที่ยว การตามรอยเหตุการณ์สำคัญ และวิธีการอื่น ๆ ซึ่งจะส่งผลต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยไม่เพียงแต่เป็นการพักผ่อนเท่านั้น แต่จะต้องได้รับความรู้ด้วย²⁹

2. Historical Park

จากการศึกษาพบว่า Historical Park ในสหรัฐอเมริกามีความเป็นระบบและปรากฏหลักฐานชัดเจนที่สุดตั้งแต่ พ.ศ. 2476 สอดคล้องกันกับการทบทวนการศึกษาที่ผ่านมาในแนวคิดที่ 2 ที่ระบุว่าอุทยานประวัติศาสตร์มาจากสหรัฐอเมริกา แต่อย่างไรก็ตาม คำว่า Historical Park ยังคงปรากฏในประเทศอื่น ๆ แต่มีจำนวนน้อยมาก อาทิ Yoshinogari Historical Park ในประเทศญี่ปุ่น ซึ่งก่อตั้งในปี พ.ศ. 2535³⁰

ในการศึกษาครั้งนี้ จึงให้ความสำคัญกับ Historical Park ของสหรัฐอเมริกาเป็นหลัก ซึ่งนับเป็นแนวคิดในการจัดการพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ของ National Park Service

²⁷ Mary L. Kwas, "Archaeological Parks Preserving the Remnants of Ancient America," *The Tennessee Conservationist*, 5, (September/October 1987): 11 - 13.

²⁸ Mary L. Kwas, *Archeological Parks (Classroom Materials)*, Retrieved 23 November 2019, from <https://archeology.uark.edu/wp-content/uploads/2015/06/Archeological-Parks.pdf>.

²⁹ *Ibid.*

³⁰ *YOSHINOOGARI HISTORICAL PARK (Park Summary)*, Retrieved 27 November 2019, from <http://www.yoshinogari.jp/en/contents1/>.

โดยมีประวัติความเป็นมาเริ่มต้นจากฮอเรซ มาร์เดน อัลไบรท์ (Horace Marden Albright) ผู้อำนวยการ National Park Service ในขณะนั้น ได้นำเสนอเมืองมอริสทาวน์ (Morristown), สถานที่เกิดของจอร์จ วอชิงตันที่เวคฟิลด์ (George Washington Birthplace National Monument at Wakefield), เมืองเจมส์ทาวน์และยอร์กทาวน์ (Jamestown & Yorktown) ในปี พ.ศ. 2472 ให้เป็น National Historical Park³¹ ซึ่งแนวคิดของ National Historical Park หมายถึง การจัดตั้งพื้นที่ที่มีลักษณะสำคัญทางประวัติศาสตร์³² ซึ่งมีขนาดใหญ่และประเภทของทรัพยากรซับซ้อนมากกว่า National Historic Site แนวคิดดังกล่าวปรากฏในการสนทนาระหว่างฮอเรซ มาร์เดน อัลไบรท์ และวิลเลียม เอทเวิร์ท คาร์สัน (William Edward Carson) ประธาน Virginia State Commission on Conservation and Development ขณะปรึกษาหารือจัดตั้ง Park ในเมืองยอร์กทาวน์ (Yorktown) แต่ไม่ประสบผลสำเร็จ เนื่องจากปัญหาการบริหารจัดการที่ต้องการพื้นที่ขนาดใหญ่ขึ้น ความซับซ้อนของประเภททรัพยากรทางวัฒนธรรมและวิธีการดำเนินงาน รวมไปถึงปัญหาการคัดค้านจากท้องถิ่น³³

ต่อมา พ.ศ. 2473 หลุยส์ คอนเวิลส์ แครมตัน (Louis Convers Cramton) สมาชิกวุฒิสภาของเกรสจากรัฐมิชิแกน ได้เสนอร่างกฎหมายประกาศให้เมืองเจมส์ทาวน์และยอร์กทาวน์ (Jamestown & Yorktown) เป็น Colonial National Monument และได้รับการอนุมัติในปีเดียวกันนั้น แต่ภายหลังกลับมีข้อถกเถียงต่อขนาดพื้นที่ของเมืองเจมส์ทาวน์และยอร์กทาวน์ที่นับว่าแตกต่างกันกับลักษณะของ National Monument ซึ่งเป็นทรัพยากรเดี่ยว ๆ ทำให้เกิดปัญหาต่อคำนิยามของ Monument ที่ครอบคลุมไปถึงพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ หลังจากนั้น ฮอเรซ มาร์เดน อัลไบรท์ได้พยายามปรับปรุงแนวทางการดำเนินงานของ National Park Service โดยกำหนดมาตรฐาน จัดแบ่งลักษณะการดำเนินงานให้สอดคล้องกับคุณลักษณะทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมแต่ละประเภท³⁴

³¹ National Park Service, *The National Parks: Shaping the System*, (Washington, D.C.: Department of the Interior, 1991), 22 - 23.

³² National Park Service, *NATIONAL PARK SERVICE GLOSSARY OF COMMONLY USED TERMS*, 34.

³³ Harry A. Butowsky, *History and Definition of the Names of Historical Units within the National Park System*, Retrieved 10 November 2019, from http://npshistory.com/publications/butowsky6/index.htm?fbclid=IwAR1mavbO25b_dr5h0ueaiO4j3dXlaA9KS04vxgaycsc7jWZ-Aq2nM4wWxpY.

³⁴ *Ibid.*

จนกระทั่ง พ.ศ. 2475 National Park Service ได้เสนอพื้นที่บางส่วนของเมือง มอริสทาวน์ (Morristown) ให้เป็น Morristown National Historical Park เพื่อเป็นเกียรติแก่จอร์จ วอชิงตัน (George Washington) และบรรดาทหารในสงครามปฏิวัติอเมริกา จนได้รับการอนุมัติในปี พ.ศ. 2476 ซึ่งนับเป็น National Historical Park แห่งแรกของสหรัฐอเมริกา และต่อมา พ.ศ. 2479 ได้ปรับเปลี่ยน Colonial National Monument ให้กลายเป็น Colonial National Historical Park³⁵

การดำเนินงาน National Historical Park เริ่มต้นจากการจัดทำ Master Plan เพื่อกำหนดวัตถุประสงค์และขั้นตอนการดำเนินงานตามลักษณะทรัพยากรและปัญหาของแต่ละพื้นที่ ซึ่งปรากฏหลักฐานการจัดทำ Master Plan ฉบับแรกตั้งแต่ พ.ศ. 2475³⁶ ภายใต้การดำเนินงาน 3 ขั้นตอนหลัก ได้แก่ การศึกษาวิจัย - การวางแผน - การดูแลรักษาและบริการ³⁷ โดยปัจจุบัน National Historical Park ในสหรัฐอเมริกามีจำนวนทั้งหมดถึง 57 แห่ง (ข้อมูลล่าสุด 21 ตุลาคม พ.ศ. 2562)³⁸

ภาพที่ 3 The Ford Mansion, Morristown National Historical Park

ที่มาภาพ : <https://www.nps.gov/media/photo/gallery.htm?pg=3525057&id=44B20ED8-1DD8-B71B-0BF8D4A463826021>, เข้าถึงเมื่อวันที่ 15 พฤศจิกายน 2562.

³⁵ *Ibid.*

³⁶ Garrett A. Smathers, *HISTORICAL OVERVIEW of RESOURCES MANAGEMENT PLANNING in the NATIONAL PARK SERVICE*, Second printing ed., (United States: Department of the Interior, 1975), 5.

³⁷ National Park Service, *NPS – 28: CULTURAL RESOURCE MANAGEMENT GUIDELINE*, (1998).

³⁸ *National Park System*, Retrieved 15 November 2019, from <https://www.nps.gov/aboutus/national-park-system.htm>.

แนวคิดที่ 3 : อุทยานประวัติศาสตร์ปรับปรุงมาจากแนวคิดการบูรณะและพัฒนาโบราณสถานระดับชาติและนานาชาติ

โครงการอุทยานประวัติศาสตร์สืบเนื่องมาจากการบูรณะโบราณสถานเมืองสุโขทัย กำแพงเพชร และศรีสัชนาลัย ตั้งแต่สมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม จนกระทั่ง พ.ศ. 2518 องค์การเพื่อการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ ได้เสนอแนะให้ประเทศไทยควรพัฒนาโบราณสถานแห่งใดแห่งหนึ่งให้เป็นประโยชน์แก่การท่องเที่ยวตามรูปแบบ Cultural Tourism ต่อมาในปี พ.ศ. 2519 กรมศิลปากรได้จัดเตรียมเสนอโครงการในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520 - 2524) และพิจารณาว่าเมืองสุโขทัย กำแพงเพชร และศรีสัชนาลัยเป็นโบราณสถานที่สะท้อนความเป็นไทยมากกว่าที่อื่น จึงควรบูรณะโบราณสถานพร้อมกันกับสภาพแวดล้อมให้เป็นไปตามหลักการสากล และอำนวยความสะดวกให้แก่ผู้เข้าชมโบราณสถาน โดยเริ่มต้นกำหนดให้ใช้ชื่อ “โครงการบูรณะเมืองสุโขทัย” แต่กลับไม่เพราะ จึงได้ไปปรึกษา ดร. สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา และอาจารย์นิง ทัญชิระนันท์ ซึ่งท่านได้เสนอให้ควรใช้คำว่า “อุทยานประวัติศาสตร์” ทำให้เริ่มต้นใช้คำดังกล่าวมาตั้งแต่ พ.ศ. 2520³⁹

การจัดตั้งอุทยานประวัติศาสตร์ถูกนับเป็นส่วนหนึ่งของการอนุรักษ์ยุคโลกาภิวัตน์หรือยุคทุนนิยมรุนแรง (พ.ศ. 2504-2546) ซึ่งหมายถึงช่วงเวลาที่มีการอนุรักษ์โบราณสถานในประเทศไทยได้รับแนวคิดการดำเนินงานและกฎหมายมาจากทางโลกตะวันตก และนำโบราณสถานมาใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจ⁴⁰ แนวทางการดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์เป็นการจัดการพื้นที่และโบราณสถานอันเนื่องมาจากปัญหาความเสื่อมโทรมของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การบุกรุกทำลายโบราณสถาน และผลกระทบจากการพัฒนาพื้นที่⁴¹ ภายใต้แนวคิด “พื้นที่อนุรักษ์” ซึ่งมีการดำเนินงานในรูปแบบสหวิทยาการที่มีผู้เชี่ยวชาญจากสาขาต่าง ๆ เข้ามาร่วมมือทำโครงการอนุรักษ์ เช่น นักโบราณคดี นักประวัติศาสตร์ศิลปะ สถาปนิก ภูมิสถาปนิก เป็นต้น⁴² นอกจากอุทยานประวัติศาสตร์จะ

³⁹ กองบรรณาธิการ, "คุยกับเดโช สนวนานนท์ อธิบดีกรมศิลปากร และนิคม มุสิกคามะ ผู้อำนวยการโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย," ศิลปวัฒนธรรม ฉบับพิเศษ, (2523): 5 - 6.

ทั้งนี้ คำว่า “อุทยานประวัติศาสตร์” ได้ปรากฏขึ้นในประเทศไทยครั้งแรก ตั้งแต่ พ.ศ. 2509 เมื่อสำนักผังเมืองกระทรวงมหาดไทย ต้องการกำหนดแผนผังการใช้งานพื้นที่ภายในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา ซึ่งจะอภิปรายรายละเอียดในหัวข้อ 2.3 ต่อไป

⁴⁰ กรรณิการ์ สุธีรัตนภิรมย์, "พัฒนาการแนวคิดและวิธีการอนุรักษ์โบราณสถานในประเทศไทย," วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, (2549), 90 - 110.

⁴¹ สด แดงเอียด, สัมภาษณ์, 14 กุมภาพันธ์ 2562.

⁴² สุนนท์ ปาลกะวงศ์ ณ อยุธยา, "70 ปีแห่งการอนุรักษ์มรดกทางสถาปัตยกรรม," หน้าจั่ว, 12, (2536 - 2537): 44.

ดำเนินการอนุรักษ์โบราณสถานแล้ว ยังรวมไปถึงการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมประเภทอื่น อาทิ โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และแหล่งโบราณคดี เพื่อใช้เป็นหลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์และอารยธรรมของประเทศ โดยมีการกำหนดขอบเขตและจัดแบ่งพื้นที่สำหรับการอนุรักษ์และพัฒนาอย่างชัดเจน อีกทั้งดำเนินการวิจัยข้อมูลและอนุรักษ์ตามกฎหมายเกณฑ์การสงวนรักษาที่ได้กำหนดโดยกรมศิลปากร⁴³ ซึ่งนับว่าการดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ตามแนวทางดังกล่าวเป็นไปตามทฤษฎี แนวคิด หลักการตามมาตรฐานสากล⁴⁴

เมื่อมีการกล่าวอ้างอิงถึง Cultural Tourism และการบูรณะโบราณสถานตามหลักการสากล ผู้ศึกษาจึงจำเป็นต้องอธิบายและทำความเข้าใจเพิ่มเติมเกี่ยวกับทั้ง 2 หัวข้อ โดยจะมุ่งเน้นไปที่ข้อมูลในช่วงเวลาร่วมสมัยกันกับการจัดตั้งอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทย พ.ศ. 2519 ดังนี้

1. Cultural Tourism

Cultural Tourism หรือการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ได้รับการยอมรับตั้งแต่ทศวรรษ 2510 ว่าเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวประเภทหนึ่งซึ่งผู้เดินทางต้องการทำความเข้าใจเชิงลึกและเรียนรู้วัฒนธรรมและมรดกของจุดหมายปลายทาง ซึ่งเดิมเชื่อว่าเป็นการท่องเที่ยวเฉพาะกลุ่มคนที่ได้รับการศึกษาที่ดี สถานะร่ำรวย และต้องการแสวงหาสถานที่ท่องเที่ยวประเภทอื่นที่นอกเหนือไปจากสถานที่ทางธรรมชาติ⁴⁵ การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมครอบคลุมทั้งโบราณสถาน เมืองประวัติศาสตร์ ย่านเก่าหรือชุมชน ศาสนสถาน พิพิธภัณฑ์ ศิลปะ งานฝีมือ การแสดง เทศกาลหรือกิจกรรม ประเพณี กลุ่มชาติพันธุ์ ภาษา อาหาร ความนิยมการท่องเที่ยวในรูปแบบดังกล่าวทำให้การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของแต่ละประเทศ ซึ่งสามารถสร้างรายได้จำนวนมากให้กับชุมชนและท้องถิ่น

การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในแต่ละพื้นที่มีแนวโน้มที่จะเจริญเติบโตมากขึ้น ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อและเกิดภัยคุกคามต่อทรัพยากรทางวัฒนธรรม นำมาสู่การจัดทำกฎบัตรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมฉบับแรก (ICOMOS Cultural Tourism Charter 1976) โดยสภาการโบราณสถานระหว่างประเทศ (ICOMOS) ซึ่งกล่าวถึงหลักการการท่องเที่ยว

⁴³ ปิ่นรัชฎ์ กาญจนนัชชิตติ, *การอนุรักษ์มรดกสถาปัตยกรรมและชุมชน*, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552), 30.

⁴⁴ นาริรัตน์ ปรีชาพิชคุปต์, "เกร็ดความรู้จากประวัติศาสตร์ : บุ๊กเบิกอุทยานประวัติศาสตร์ที่เมืองสุโขทัยเก่า," *ศิลปากร*, 61(2), (มีนาคม - เมษายน 2561): 90.

⁴⁵ Bob McKercher and Hilary du Cros, *Cultural Tourism : The Partnership Between Tourism and Cultural Heritage Management*, (New York: Haworth Hospitality Press, 2002), 1.

ทางวัฒนธรรมจะต้องคำนึงถึงการอนุรักษ์คุณค่าของทรัพยากรมากกว่าประโยชน์จากการพัฒนาทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง พร้อมทั้งกำหนดแนวทางการดูแลรักษาและการใช้งานทรัพยากรให้เหมาะสมและเป็นไปตามมาตรฐาน และศึกษาผลกระทบของการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมอย่างรอบด้าน⁴⁶ ต่อมาในปี พ.ศ. 2542 ได้ปรับปรุงแก้ไขและจัดทำกฎบัตรนานาชาติว่าด้วยการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม (ICOMOS International Cultural Tourism 1999) แทนกฎบัตรฉบับเดิม ซึ่งมีเนื้อหาครอบคลุมตั้งแต่การวางแผนการอนุรักษ์และปกป้องทรัพยากรทางวัฒนธรรมและทางธรรมชาติให้สอดคล้องไปกับการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน โดยมีการตรวจสอบและประเมินผลอย่างต่อเนื่องเป็นระยะ พร้อมทั้งสร้างความเข้าใจกับนักท่องเที่ยวให้คำนึงถึงคุณค่าของทรัพยากรเป็นหลัก ข้อสำคัญอีกประการหนึ่งของการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม คือ การมีส่วนร่วม การสร้างความรู้ ความเข้าใจ และผลตอบแทนให้กับชุมชนและท้องถิ่น⁴⁷ โดยกฎบัตรฉบับดังกล่าวยังคงใช้เป็นแนวทางและหลักการดำเนินงานสำหรับการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่สืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

2. การบูรณะโบราณสถานตามหลักการสากล

การทบทวนข้อมูลการบูรณะโบราณสถานตามหลักการสากลจะอ้างอิงจากช่วงเวลาที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการจัดตั้งอุทยานประวัติศาสตร์ของประเทศไทย พ.ศ. 2519 โดยเริ่มต้นจากเวลาที่สภาการโบราณสถานระหว่างประเทศ (ICOMOS) ประกาศกฎบัตรเวนิส (The Venice Charter 1964) กฎบัตรระหว่างประเทศเพื่อการอนุรักษ์บูรณะโบราณสถานและที่ตั้ง พ.ศ. 2507 ซึ่งมีเนื้อหากล่าวถึงคำจำกัดความของโบราณสถานที่ไม่ได้ครอบคลุมเพียงสถาปัตยกรรมหรือสิ่งก่อสร้างเท่านั้น แต่รวมไปถึงโบราณสถานและแหล่งที่ตั้ง (Monuments and Sites) เนื่องจากบริเวณที่ตั้งมีส่วนสำคัญเกี่ยวกับพัฒนาการและเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ ซึ่งพัฒนาสืบเนื่องมาจากกฎบัตรเอเธนส์ (The Athens Charter 1931) ที่สนใจเพียงแค่ตัวโบราณสถาน นอกจากนั้นยังกล่าวถึงแนวทางการอนุรักษ์ที่จำเป็นจะต้องใช้เทคนิคและวิทยาการจากสาขาวิชาที่เกี่ยวข้องมาเป็นส่วนหนึ่งในการดำเนินงาน การบูรณะจะต้องเคารพความเป็น

⁴⁶ *Charter of Cultural Tourism*, Retrieved 8 June 2020, from <https://www.univeur.org/cuebc/downloads/PDF%20carte/51.%20Cultural%20tourism.PDF>.

⁴⁷ ICOMOS International Cultural Tourism Committee, *ICOMOS International Cultural Tourism Charter : Principles and Guidelines for Managing Tourism at Places of Cultural and Heritage Significance*, (2002).

ของแท้ดั้งเดิม หลีกเลี่ยงการต่อเติมหรือเพิ่มวัสดุใหม่ ส่วนการขุดค้นทางโบราณคดี ควรดำเนินการให้สอดคล้องกับมาตรฐานและหลักการทางวิชาการ โดยทุกขั้นตอนในการดำเนินงานจะต้องมีการจดบันทึกรายงานและสามารถค้นคว้าข้อมูลได้ในภายหลัง พร้อมทั้งเผยแพร่ข้อมูลสู่สาธารณะ⁴⁸

กฎบัตรเวนิสได้กลายเป็นหลักการสำคัญในการอนุรักษ์และนำไปปรับใช้ในแต่ละประเทศ โดยตั้งแต่ในช่วงทศวรรษ 2520 ได้มีการอภิปรายถึงความเหมาะสมของแนวคิดการอนุรักษ์และควรขยายไปมากกว่าโบราณสถานและแหล่งที่ตั้ง นำไปสู่การจัดทำกฎบัตรฉบับต่าง ๆ โดยกฎบัตรแต่ละฉบับมีเนื้อหากล่าวถึงคำจำกัดความ แนวคิด หลักการ กระบวนการดำเนินงาน และกฎหมายหรือข้อบังคับที่เกี่ยวข้อง ซึ่งจะต้องสอดคล้องกันกับกฎบัตรเวนิส การทบทวนข้อมูลกฎบัตรในการศึกษาคำนี้ จะกล่าวถึงเฉพาะกฎบัตรที่จัดทำในช่วงทศวรรษ 2520 ร่วมสมัยกันกับการจัดตั้งอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทย ดังนี้

- **กฎบัตรบูรา (The Burra Charter)** โดย ICOMOS Australia ฉบับแรกในปี พ.ศ. 2522 (ปรับปรุงแก้ไข พ.ศ. 2524, 2531 และ 2542) ว่าด้วยเรื่อง “Places” (พื้นที่) กำลังมีบทบาทแทนโบราณสถานและที่ตั้ง ดังนั้นแนวคิดการอนุรักษ์โบราณสถานควรจะต้องครอบคลุมไปมากกว่าโบราณสถานและที่ตั้ง ซึ่งประกอบไปด้วยพื้นที่ ผู้คน การใช้งาน และความสัมพันธ์ระหว่างกัน อันแสดงถึงความสำคัญทางวัฒนธรรม (Cultural Significance) และคุณค่าด้านต่าง ๆ เช่น ทางวิทยาศาสตร์ ทางสังคม ทางสุนทรียภาพ ทางจิตวิญญาณ ทางประวัติศาสตร์ เป็นต้น⁴⁹
- **กฎบัตรฟลอเรนซ์ (The Florence Charter 1981)** พ.ศ. 2524 กฎบัตรเพื่อการอนุรักษ์สวนประวัติศาสตร์ (Historic Garden) ซึ่งเป็นส่วนประกอบของสถาปัตยกรรมและภูมิทัศน์ โดยนับเป็นส่วนหนึ่งของโบราณสถานและจำเป็นต้องได้รับการอนุรักษ์ตามหลักการที่กำหนดในกฎบัตรเวนิส สวนประวัติศาสตร์ประกอบด้วยแผนผัง สถาปัตยกรรม พื้นที่พันธุ์พืช สิ่งมีชีวิต โครงสร้างและลักษณะการตกแต่งพื้นที่ แหล่งน้ำ และหมายความรวมถึงตั้งแต่สวนขนาดเล็กไปจนถึงสวนสาธารณะขนาดใหญ่

⁴⁸ Venice Charter, Retrieved 10 December 2019, from https://www.icomos.org/charters/venice_e.pdf.

⁴⁹ Burra Charter, Retrieved 10 December 2019, from <https://australia.icomos.org/wp-content/uploads/The-Burra-Charter-2013-Adopted-31.10.2013.pdf>.

โดยไม่สามารถแยกสวนประวัติศาสตร์ออกจากสภาพแวดล้อมได้ การใช้งานสวนประวัติศาสตร์เหมาะสมสำหรับการเข้าชม พักผ่อน และอาจมีกิจกรรมอื่นเพิ่มเติมได้ แต่จะต้องไม่กระทบต่อคุณค่าของทรัพยากร⁵⁰

- **กฎบัตรวอชิงตัน (Washington Charter 1987)** กฎบัตรเพื่อการอนุรักษ์เมืองและพื้นที่เมืองประวัติศาสตร์ พ.ศ. 2530 ซึ่งมีแนวคิดการอนุรักษ์พื้นที่เมือง ย่าน ชุมชน หรือพื้นที่ศูนย์กลางภายในเมือง ทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่ รวมไปถึงสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและมนุษย์สร้างขึ้น โดยมีบทบาทในฐานะของหลักฐานทางประวัติศาสตร์และแสดงคุณค่าของเมืองหรือพื้นที่นั้น การอนุรักษ์จะต้องคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของผู้อยู่อาศัยในพื้นที่เป็นลำดับแรกสุด⁵¹

จากข้อมูลที่มาและแนวคิดของอุทยานประวัติศาสตร์ทั้ง 3 กลุ่มแนวคิดดังกล่าวไปแล้วนั้น เป็นการทบทวนข้อมูลการศึกษาที่ผ่านมาที่ทำให้เข้าใจถึงภูมิหลังของอุทยานประวัติศาสตร์ในมุมมองของนักวิชาการแต่ละกลุ่มแนวคิด ซึ่งใช้วิธีการศึกษาและหลักฐานในการอ้างอิงที่แตกต่างกันไป ทั้งการค้นคว้าเอกสาร การสัมภาษณ์ และการศึกษาเปรียบเทียบ จนนำมาซึ่งข้อสันนิษฐานในประเด็นต่าง ๆ และยังสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างการจัดตั้งอุทยานประวัติศาสตร์ของประเทศไทยกับบริบททางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมในระดับชาติและนานาชาติด้วย ซึ่งข้อมูลดังกล่าวนี้จะเป็นเนื้อหาส่วนสำคัญในการวิเคราะห์แนวคิดและที่มาของอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทยในบทที่ 4 ต่อไป

⁵⁰ *Historic Gardens (The Florence Charter 1981)*, Retrieved 31 March 2020, from https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Charters/gardens_e.pdf.

⁵¹ *Washington Charter*, Retrieved 31 March 2020, from https://www.icomos.org/charters/towns_e.pdf.

2.3 ความเป็นมาของอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทย

จากการทบทวนการศึกษาที่ผ่านมาเกี่ยวกับอุทยานประวัติศาสตร์ในหัวข้อ 2.2 ที่ได้กล่าวถึงการใช้คำว่า “อุทยานประวัติศาสตร์” เป็นครั้งแรกที่โครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยของกรมศิลปากร แต่จากการทบทวนเอกสารของผู้ศึกษากลับพบข้อมูลสำคัญอีกประการหนึ่งที่กล่าวถึงการได้รับชื่อ “อุทยานประวัติศาสตร์” มาจากนิจ หิณชิระนันท์ และสุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา จึงเป็นเหตุให้ต้องทบทวนเอกสารและข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับบุคคลทั้ง 2 ท่าน ทำให้พบข้อมูลว่า “อุทยานประวัติศาสตร์” ปรากฏตั้งแต่การดำเนินงานในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาของสำนักผังเมือง กระทรวงมหาดไทยแล้ว จากประเด็นข้อมูลที่ได้มาจากการทบทวนเอกสารดังกล่าว จึงควรมีการศึกษาข้อมูลเพิ่มเติมที่เกี่ยวข้องเพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับอุทยานประวัติศาสตร์ทั้ง 2 ช่วงเวลาให้มากขึ้น

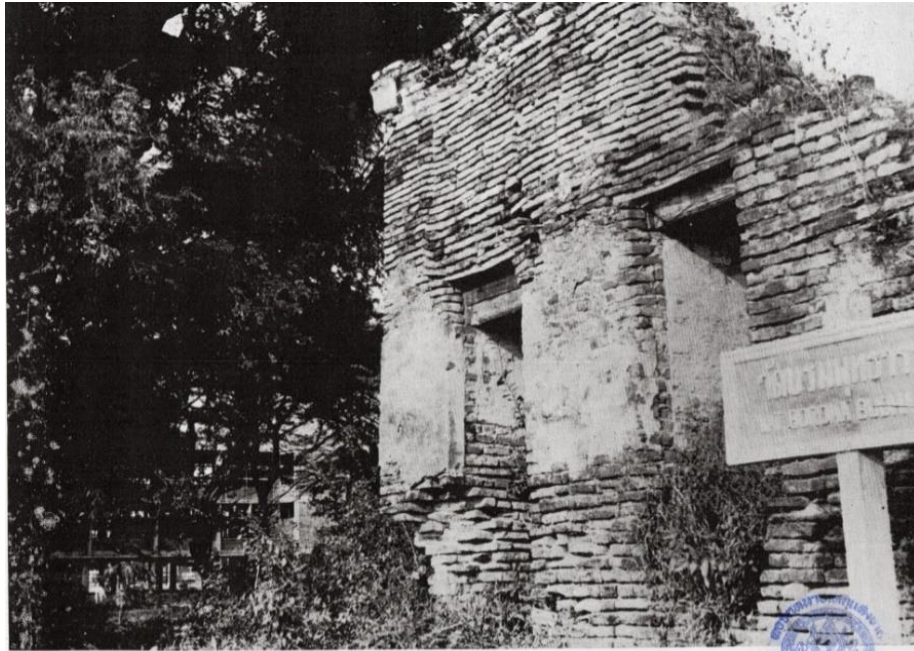
ถึงแม้ว่าแนวคิดเขตอุทยานประวัติศาสตร์ของสำนักผังเมืองจะเกิดขึ้นก่อน แต่กลับมิได้ถูกดำเนินการจัดตั้งจริง ทำให้โครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยของกรมศิลปากรกลายเป็นโครงการแรกที่สามารถจัดตั้งอุทยานประวัติศาสตร์ได้แล้วเสร็จ และสามารถดำเนินงานอย่างต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน จึงจำเป็นต้องมีการศึกษาแนวคิด วิธีการดำเนินงาน ปัญหาและอุปสรรคของอุทยานประวัติศาสตร์ ภายใต้ความแตกต่างของพื้นที่และหน่วยงานที่รับผิดชอบ โดยสามารถจัดแบ่งความเป็นมาของอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทยออกเป็น 2 ระยะ ดังนี้

ระยะที่ 1 : เขตอุทยานประวัติศาสตร์ ภายใต้สำนักผังเมือง กระทรวงมหาดไทย

แนวคิดเรื่องเขตอุทยานประวัติศาสตร์ถูกกล่าวถึงครั้งแรกในการจัดทำแผนผังการใช้พื้นที่เมืองพระนครศรีอยุธยาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2509 เนื่องจากความสำคัญของจังหวัดพระนครศรีอยุธยาที่เคยเป็นเมืองหลวงระยะเวลาอันถึง 417 ปี และมีแนวโน้มการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและสังคม อีกทั้งยังตั้งอยู่ไม่ไกลจากกรุงเทพฯ⁵² นิจ หิณชิระนันท์ และสุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา หัวหน้าและผู้ช่วยหัวหน้ากองแผนผัง สำนักผังเมืองในขณะนั้น มีแนวคิดต้องการจะประกาศกันเขตพื้นที่ขนาดใหญ่ เพื่อสงวนรักษาโบราณสถานและพื้นที่ในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา มิให้ถูกทำลายจากการลักลอบขุดค้นโบราณวัตถุ การก่อสร้างอาคารราชการและที่อยู่อาศัยในเขตโบราณสถาน (ภาพที่ 4 และ 5) และมอบหมายให้หน่วยงานที่รับผิดชอบเข้ามาดำเนินการต่อภายหลัง พร้อมทั้งฟื้นฟูวิถีชีวิตและจิตวิญญาณของเมืองในอดีต ทั้งที่อยู่อาศัย ผังเมือง และเส้นทางคมนาคมกลับคืนมาด้วย⁵³

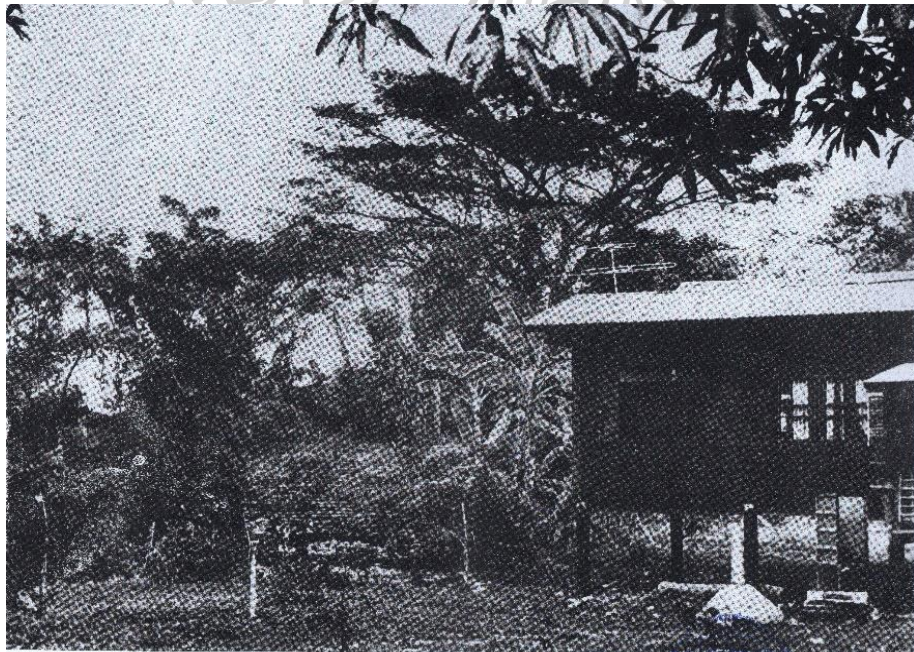
⁵² หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ศธ.0701.9.10/157 เอกสารสำนักงานเลขาธิการกรม กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ เรื่องกรรมการดำเนินการบูรณะเขตอุทยานประวัติศาสตร์ เขตบ้านสวนในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา (พ.ศ. 2510), 42 - 43.

⁵³ สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา, สัมภาษณ์, 30 กันยายน 2562.

ตึกใหม่ ๓ ชั้นของโรงเรียนฝึกหัดครูที่ตั้งอยู่ใจกลางเมืองประวัติศาสตร์

ภาพที่ 4 การก่อสร้างอาคารราชการใหม่ในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา
ที่มาภาพ : (สำนักผังเมือง กระทรวงมหาดไทย, 2510: หน้า 6). (ศร. 0701.9.10/156)

ซากสะพานอิฐโบราณ ซึ่งปัจจุบันอยู่หลังบ้านราษฎร

ภาพที่ 5 การก่อสร้างที่อยู่อาศัยในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา
ที่มาภาพ : (สำนักผังเมือง กระทรวงมหาดไทย, 2510: หน้า 7). (ศร. 0701.9.10/156)

สำนักผังเมืองได้เชิญตัวแทนหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องในพื้นที่เกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา ได้แก่ กรมธนารักษ์ กระทรวงการคลัง กรมศิลปากร, กรมการศาสนา, กรมการฝึกหัดครู, กรมวิสามัญศึกษา, กรมอาชีวศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ นายกเทศมนตรีเมืองนครศรีอยุธยา ผู้ว่าราชการจังหวัดพระนครศรีอยุธยา สำนักงบประมาณ และองค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย เข้าร่วมปรึกษาหารือแนวทางการดำเนินงานโครงการ โดยเริ่มประชุมในนามของ “โครงการแผนผังเมืองพระนครศรีอยุธยา” ตั้งแต่เดือนมกราคม - มีนาคม พ.ศ. 2510 ประเด็นสำคัญที่ได้จากการประชุมคณะกรรมการโครงการแผนผังเมืองพระนครศรีอยุธยาทั้ง 3 ครั้ง สามารถสรุปได้ดังนี้⁵⁴

1. การกำหนดเขตที่ดินออกเป็น 3 ลักษณะ ได้แก่ เขตที่จะพัฒนาเป็นเมืองในปัจจุบัน เขตที่จะบูรณะรักษาให้เป็นอุทยานประวัติศาสตร์ และเขตที่จะสงวนไว้เป็นที่อยู่แบบเรือกสวนที่ไม่หนาแน่น พร้อมทั้งตรวจสอบกรรมสิทธิ์ที่ดินในแต่ละเขตเพื่อวางแผนโครงการ
2. การดำเนินการก่อสร้างอาคารใด ๆ ก็ตามที่จะกระทบต่อการแบ่งเขตที่ดินทั้ง 3 ลักษณะ ให้ผู้รับผิดชอบแต่ละหน่วยงานพิจารณาแนวทางไม่ให้เกิดกับแผนงาน เช่น การหาพื้นที่อื่นทดแทน การย้ายสถานที่ การงดเว้นการก่อสร้างเพิ่มเติม เป็นต้น
3. การกำหนดแผนปฏิบัติงานในระยะเวลา 5 ปี, 10 ปี และ 20 ปีของแต่ละหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

ภายหลังการประชุมคณะกรรมการจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจนได้แผนงานโครงการแล้ว กระทรวงมหาดไทยจึงได้เสนอขออนุมัติ “โครงการพัฒนาเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและบริเวณใกล้เคียง” จากคณะรัฐมนตรี ลงนามอนุมัติเมื่อวันที่ 29 สิงหาคม พ.ศ. 2510 ซึ่งเป็นโครงการต่อเนื่องจากโครงการแผนผังเมืองพระนครศรีอยุธยา โดยกำหนดวัตถุประสงค์และจัดแบ่งพื้นที่โครงการ ดังนี้⁵⁵

“วัตถุประสงค์ เพื่อให้เกาะเมืองและบริเวณใกล้เคียงเป็นที่อยู่ดี หากินดี ในขณะเดียวกันก็เพื่อบูรณะให้เป็น อุทยานประวัติศาสตร์ สำหรับรักษามรดกและประวัติของชาติไว้ให้ประจักษ์ต่ออนุชนรุ่นหลัง เพื่อได้ศึกษาด้วยความภาคภูมิใจ โดยแบ่งเกาะเมืองและบริเวณใกล้เคียงออกเป็น 3 เขต (ภาพที่ 6) ดังนี้

1. **เขตที่จะส่งเสริมให้เป็นเมืองที่เจริญค้ำคั่ง** เขตนี้ได้แก่บริเวณที่มีลักษณะเป็นชุมชนอยู่แล้ว เช่น บริเวณหัวรอ เป็นต้น ทั้งนี้ได้ขยายเขตเมืองออกไปนอกเกาะซึ่งเป็นเขตเทศบาลอยู่แล้วด้วย โดยจะมีการวางระบบทำนบระบายน้ำและกันน้ำท่วมในเขตนี้ เพื่อให้มีการใช้ที่ดินได้เต็มที่โดยมิต้องถมทั้งหมด

⁵⁴ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ศธ.0701.9.10/157 เอกสารสำนักงานเลขาธิการกรม กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ เรื่องกรรมการดำเนินการบูรณะเขตอุทยานประวัติศาสตร์ เขตบ้านสวนในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา, 22 - 37.

⁵⁵ เรื่องเดียวกัน, 18.

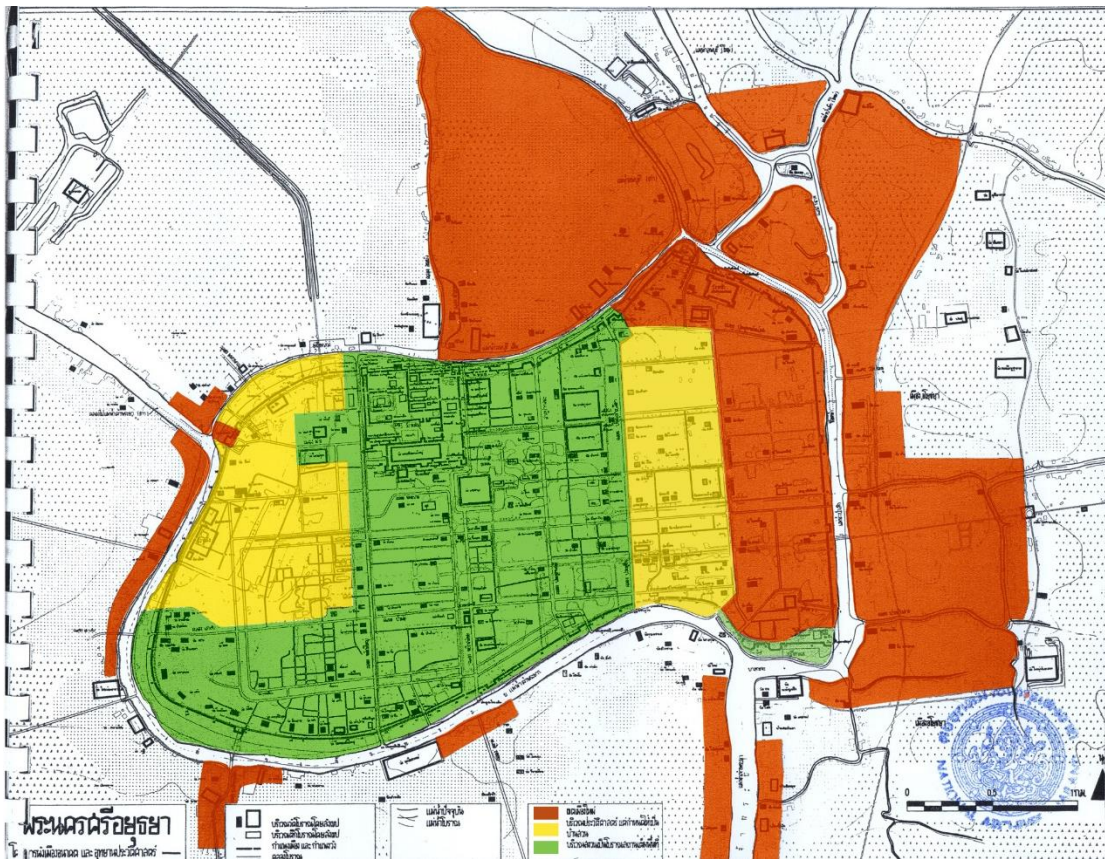
2. **เขตที่จะบูรณะและรักษาให้เป็นอุทยานประวัติศาสตร์เต็มพื้นที่** ในเขตนี้จะมีให้มีการก่อสร้างอาคารสมัยใหม่เข้ามาปะปน ส่วนใหญ่ได้แก่บริเวณกลางเกาะ ซึ่งมีโบราณสถานสำคัญตั้งอยู่ เช่น วังหลวง วัดพระศรีสรรเพชญ์ วัดพระราม วัดราชบูรณะ และวัดมหาธาตุ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีซากโบราณสถานเหลืออยู่เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะในเกาะเมืองด้านตะวันตกเฉียงใต้ เขตทั้งหมดดังกล่าวในปัจจุบันมีประชาชนอยู่น้อย
3. **เขตที่จะรักษาให้เป็นที่อยู่แบบบ้านสวนหรือบ้านไร่** เขตนี้มีบริเวณประชิดกับเขตที่จะบูรณะและรักษาให้เป็นอุทยานประวัติศาสตร์ ซึ่งมีซากโบราณสถานอยู่ทั่ว ๆ ไป และปัจจุบันมีผู้คนเข้ามาพักอาศัยอยู่บ้างแล้ว บ้านพักอาศัยในเขตนี้จะต้องเป็นบ้านแบบไทยโบราณ (ภาพที่ 7) หรือเป็นลักษณะของไทยโดยการควบคุมการก่อสร้างเพื่อให้เหมาะสมและกลมกลืนกับโบราณสถานต่าง ๆ ทั้งที่ขุดแต่งแล้วและยังมิได้ขุดแต่ง

เหตุที่จัดย่านอาศัยแบบบ้านไร่ไว้ประชิดกับเขตอุทยานประวัติศาสตร์เช่นนี้ ก็เพราะ

1. เพื่อมิให้ต้องโยกย้ายประชาชนส่วนใหญ่ที่มีภูมิลำเนามาแต่ดั้งเดิมภายในเขตดังกล่าวออกไปทั้งหมด เพราะจะเกิดความเดือดร้อนแก่บุคคลเหล่านั้นเกินความจำเป็น
2. เพื่อมิให้บริเวณอุทยานประวัติศาสตร์กลายเป็นที่เปลี่ยวปราศจากผู้คน ซึ่งอาจจะไม่เป็นที่พึงปรารถนาของนักทัศนกรทั่ว ๆ ไป โดยเฉพาะบริเวณด้านตะวันตก ซึ่งไกลจากแหล่งชุมชนที่หัวรอ”

การกำหนดพื้นที่ภายในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาออกเป็น 3 เขตนั้น สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา หนึ่งในคณะทำงานของสำนักผังเมือง ได้กล่าวว่า สภาพโบราณสถานในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาถูกทำลายไปมากกว่าที่จะขึ้นทะเบียนโบราณสถานพื้นที่ทั้งหมด อีกทั้งยังมีการตั้งถิ่นฐานของชุมชนและบ้านเรือนกระจายอยู่ในแต่ละพื้นที่ จึงไม่สามารถไล่รื้อชุมชนต่าง ๆ ได้ทำได้เพียงดำเนินการกำหนดขอบเขตพื้นที่เท่านั้น ซึ่งคำว่า “อุทยานประวัติศาสตร์” เป็นผลจากการจัดแบ่งพื้นที่เกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและบริเวณใกล้เคียงออกเป็น 3 เขต เขตพื้นที่และโบราณสถานกลางเมือง รวมไปถึงร่องรอยหรือซากของโบราณสถานเหมาะสมจะใช้คำว่า “อุทยานประวัติศาสตร์” เนื่องจากถูกจัดแบ่งพื้นที่ไปเพียงบางส่วน ไม่ใช่พื้นที่ทั้งหมดของเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา”⁵⁶

⁵⁶ สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา, สัมภาษณ์, 30 กันยายน 2562.

ภาพที่ 6 การจัดแบ่งพื้นที่โครงการพัฒนาเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและบริเวณใกล้เคียง
ออกเป็น 3 เขต ได้แก่

1. เขตที่จะส่งเสริมให้เป็นเมืองที่เจริญคึกคัก (พื้นที่สีส้ม)
2. เขตที่จะบูรณะและรักษาให้เป็นอุทยานประวัติศาสตร์เต็มพื้นที่ (พื้นที่สีเขียว)
3. เขตที่จะรักษาให้เป็นที่อยู่แบบบ้านสวนหรือบ้านไร่ (พื้นที่สีเหลือง)

ที่มาภาพ : (สำนักผังเมือง กระทรวงมหาดไทย, 2510: หน้า 3). (ศธ. 0701.9.10/156)

เขตอุทยานประวัติศาสตร์

บริเวณประวัติศาสตร์ แต่กำหนดให้เป็นบ้านส่วนลักษณะควรจะเป็นเช่นนี้

ภาพที่ 7 การกำหนดลักษณะบ้านแบบไทยในเขตที่จะรักษาให้เป็นที่อยู่แบบบ้านสวนหรือบ้านไร่
ที่มาภาพ : (สำนักผังเมือง กระทรวงมหาดไทย, 2510: หน้า 14). (ศธ. 0701.9.10/156)

โครงการพัฒนาเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและบริเวณใกล้เคียงได้กำหนดระยะเวลาการดำเนินงานออกเป็นโครงการ 5 ปีแรก โครงการ 10 ปี และโครงการ 20 ปี โดยโครงการ 5 ปีแรกจะเป็นการพัฒนาาระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ การขยายเขตเมืองที่กำลังมีความเจริญงวดเว้นการก่อสร้างและต่อเติมอาคารในบริเวณเขตอุทยานประวัติศาสตร์ ซึ่งสงวนเป็นโบราณสถานเต็มพื้นที่และให้กรมศิลปากรดำเนินการขุดแต่งโบราณสถานตามงบประมาณที่จะได้รับ สำหรับอาคารราชการที่มีความต้องการจะสร้างขึ้นใหม่และมีงบประมาณ สามารถสร้างในพื้นที่ที่ไม่ขัดกับแผนงานโครงการส่วนโครงการ 10 ปี และ 20 ปี เป็นการดำเนินงานต่อเนื่องของกรมศิลปากรและการส่งเสริมด้านการท่องเที่ยว รวมไปถึงการงดใช้อาคารที่สร้างไว้ในพื้นที่เขตอุทยานประวัติศาสตร์และเตรียมหาที่ดินใหม่นอกเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา เพื่อก่อสร้างอาคารและรองรับการขยายตัวของหน่วยงานราชการที่ต้องการพื้นที่ขนาดใหญ่ เช่น วิทยาลัยเกษตรกรรมพระนครศรีอยุธยา การก่อสร้างบ้านพักราชการ กรมปศุสัตว์ และสถานศึกษา เป็นต้น⁵⁷

⁵⁷ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ศธ.0701.9.10/157 เอกสารสำนักงานเลขาธิการกรม กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ เรื่องกรมการดำเนินการบูรณะเขตอุทยานประวัติศาสตร์ เขตบ้านสวนในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา, 19

โดยรายละเอียดการดำเนินงานที่กำหนดให้จัดทำสำหรับโครงการแต่ละปีมีดังนี้⁵⁸

โครงการ 5 ปีแรก

1. เตรียมและทำถนนใหม่ซึ่งใช้เป็นทำนบด้วย เพื่อเตรียมการให้เมืองขยายออกไปตามบริเวณและทิศทางที่กำลังจะเป็นอยู่แล้ว
2. งดเว้นการก่อสร้างใด ๆ รวมทั้งการต่อเติมในบริเวณอุทยานประวัติศาสตร์ ซึ่งสงวนเป็นโบราณสถานเต็มพื้นที่
3. ปรับปรุงและตัดถนนสายที่มีอยู่แล้วในปัจจุบัน ให้มีผิวจราจร ทางเท้า และท่อระบายน้ำตามมาตรฐาน
4. สร้างสะพานรถยนต์ข้ามคลองทางด้านเหนือของเกาะเมืองข้างวัดวิหารทอง ออกไปบรรจบกับถนนที่มีอยู่แล้ว ช่วยการขยายตัวของบริเวณพาณิชย์ ให้แผ่ไปทางด้านเหนือ
5. ขุดและลอกคลองทั้งในเกาะเมืองและภายนอก ให้เข้าระบบการระบายน้ำตามแผนผัง
6. อนุญาตให้เอกชนสร้างบ้านแบบบ้านสวนหรือบ้านไร่ในบริเวณที่กำหนดไว้
7. เริ่มขุดแต่งโบราณสถานในเขตอุทยานประวัติศาสตร์

โครงการ 10 ปี

1. ส่งเสริมการพัฒนาบริเวณที่กำหนดให้เป็นเมือง ทั้งในเกาะเมืองและภายนอก
2. สร้างสะพานรถยนต์ข้ามแม่น้ำตรงหัวรอออกไปบรรจบถนนทำนบนอกเกาะเมือง
3. ดำเนินการขุดแต่งโบราณสถานในเขตอุทยานประวัติศาสตร์ต่อไป
4. จัดให้มีสถานที่บริการเพื่อกิจการท่องเที่ยวให้เป็นไปตามแผนผัง
5. เริ่มการโยกย้ายอาคารของราชการซึ่งตั้งอยู่ผิดที่ตามแผนผัง ให้เข้าไปอยู่ยังที่ซึ่งกำหนดใหม่ ตามกำลังงบประมาณ
6. ส่งเสริมให้พื้นที่ระหว่างแม่น้ำป่าสักกับทางรถไฟ ซึ่งมีโรงงานอุตสาหกรรมอยู่บ้างแล้ว เป็นย่านอุตสาหกรรม เนื่องจากขนส่งให้สะดวก ทั้งทางรถไฟ ทางถนน และทางน้ำ

โครงการ 20 ปี

1. ขยายเขตเมืองซึ่งระบายน้ำด้วยถนนทำนบ ต่อขึ้นไปทางด้านเหนือของหัวรอ โดยสร้างสะพานเชื่อมกันจนครบตามโครงการ
2. ขุดแต่งและบูรณะโบราณสถานในเขตอุทยานประวัติศาสตร์ และในบริเวณอื่น ๆ จนครบถ้วน

⁵⁸ สำนักผังเมือง กระทรวงมหาดไทย, โครงการพัฒนาเกาะเมืองและบริเวณใกล้เคียงจังหวัดพระนครศรีอยุธยา, (2510), 1 – 2. (ศธ.0701.9.10/156)

กระทรวงมหาดไทยได้มีคำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการจากหน่วยงานราชการส่วนกลางและท้องถิ่น และผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี และสถาปัตยกรรม อาทิ กรมศิลปากร กรมชลประทาน กรมธนารักษ์ สำนักงานงบประมาณ สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์ ผู้ว่าราชการจังหวัด พระนครศรีอยุธยา และนายกเทศมนตรีเมืองนครศรีอยุธยา โดยจัดแบ่งคณะกรรมการออกเป็น 2 ชุด ได้แก่ คณะกรรมการอำนวยการพัฒนาเกาะเมืองและบริเวณใกล้เคียง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และ คณะกรรมการดำเนินการบูรณะเขตอุทยานประวัติศาสตร์และเขตบ้านสวนในเกาะเมือง พระนครศรีอยุธยา⁵⁹ ซึ่งนับเป็นฝ่ายนโยบายและฝ่ายปฏิบัติงาน กำหนดให้คณะกรรมการมีหน้าที่ พิจารณากฎเกณฑ์ หลักการ งบประมาณ รวมไปถึงพิจารณาแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น

กรมศิลปากรถือเป็นหนึ่งในคณะทำงานโครงการพัฒนาเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและ บริเวณใกล้เคียง ได้เสนอขอของบประมาณปีละ 1,000,000 บาท ในช่วง 5 ปีแรก เริ่มต้นตั้งแต่ พ.ศ. 2511 - 2515 เพื่อถากถาง ขุดแต่ง และบูรณะโบราณสถานเท่าที่จำเป็น ส่วนการบูรณะ โบราณสถานทั้งหมดในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาถูกบรรจุอยู่ในแผนการดำเนินงานและเสนอ งบประมาณโครงการ ระยะ 10 และ 20 ปี ซึ่งน่าจะใช้งบประมาณในการบูรณะปีละ 2,000,000 บาท ระยะเวลา 10 ปี รวมเป็นเงิน 25,000,000 บาท⁶⁰ ซึ่งนับเป็นการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องในโครงการ ทั้ง 3 ระยะ แต่เนื่องด้วยปัญหาของกรมศิลปากรที่ไม่มีบุคลากรที่มีความชำนาญด้านโบราณคดี เพียงพอและงานอนุรักษ์โบราณสถานยังเป็นเรื่องใหม่ จึงทำได้เพียงดำเนินการขุดแต่งและบูรณะ โบราณสถานที่สำคัญตามงบประมาณที่ได้รับเท่านั้น⁶¹ โดยมีได้มีแนวทางที่จะอนุรักษ์และพัฒนา โบราณสถานภายใต้การจัดแบ่งพื้นที่เขตอุทยานประวัติศาสตร์ตามที่กำหนดไว้ตั้งแต่เริ่มต้นโครงการ

แต่อย่างไรก็ตาม ระหว่างการดำเนินงานได้เกิดปัญหาและข้อร้องเรียนต่อแผนงานโครงการ พัฒนาเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและบริเวณใกล้เคียงจำนวนมาก อาทิ ปัญหาการระงับการก่อสร้าง อาคารราชการตั้งแต่ปีงบประมาณ 2511 ได้แก่ วิทยาลัยเกษตรกรรมพระนครศรีอยุธยา ศาลากลาง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โรงเรียนอยุธยาวิทยาลัย วิทยาลัยครูพระนครศรีอยุธยา โรงพยาบาล

⁵⁹ อ่าน รายชื่อและหน้าที่คณะกรรมการอำนวยการพัฒนาเกาะเมืองและบริเวณใกล้เคียง จังหวัด พระนครศรีอยุธยา และคณะกรรมการดำเนินการบูรณะเขตอุทยานประวัติศาสตร์และเขตบ้านสวนในเกาะเมือง พระนครศรีอยุธยา ใน ภาคผนวก - ข.

⁶⁰ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ศธ.0701.9.10/157 เอกสารสำนักงานเลขาธิการกรม กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ เรื่องกรรมการดำเนินการบูรณะเขตอุทยานประวัติศาสตร์ เขตบ้านสวนในเกาะเมือง พระนครศรีอยุธยา, 60.

⁶¹ กองโบราณคดี กรมศิลปากร, *แผนแม่บทนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา*, (กรุงเทพฯ: บริษัท สำนักพิมพ์สมานพันธ์ จำกัด, 2533), 14.

ประจำจังหวัดพระนครศรีอยุธยา โรงเรียนพณิชยการ โรงเรียนการช่างชาย โรงเรียนอนุบาล กองกำกับการตำรวจภูธร ศาลาประชาคม โรงงานสุรา ฯลฯ ซึ่งแต่ละหน่วยงานได้อนุมัติงบประมาณ และแผนการก่อสร้างอาคารเพิ่มเติมแล้ว ทำให้เกิดความเดือดร้อนแก่ส่วนรวมและสิ้นเปลือง งบประมาณราชการ⁶² อีกทั้งระยะเวลาการดำเนินงานโครงการที่ต้องใช้เวลาถึง 30 ปี นับเป็นการ สกัดกั้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ สังคม และการศึกษาในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา นอกจากนี้ กลุ่มคนที่ได้รับผลกระทบต่างออกมาแสดงความเห็นคัดค้านโครงการ ซึ่งเปรียบเสมือนเป็นโครงการ ในความฝัน ไม่สามารถกำหนดพื้นที่การใช้งานแต่ละประเภทตามที่ระบุไว้ในโครงการได้⁶³ โดยเฉพาะ ปัญหาการย้ายสถานที่ราชการออกจากเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาเป็นโครงการในระยะ 10 และ 20 ปี หากจำเป็นต้องสร้างอาคารใหม่จากความต้องการใช้งานจะสามารถปฏิบัติได้หรือไม่ เช่น วิทยาลัยครู พระนครศรีอยุธยา จำเป็นต้องสร้างอาคารนอน 1 หลัง และบ้านพักครู 3 หลัง วิทยาลัยเกษตรกรรม พระนครศรีอยุธยา ไม่มีที่เพียงพอสำหรับการฝึกปฏิบัติงาน เนื่องจากที่ตั้งติดอยู่กับเขตโบราณสถาน ไม่สามารถก่อสร้างอาคารเพิ่มเติมได้แล้ว แต่กลับติดปัญหาเรื่องงบประมาณ จึงไม่สามารถย้ายออก จากพื้นที่ได้ทันที เป็นต้น

จากปัญหาที่เกิดขึ้นและข้อร้องเรียนที่มีต่อโครงการพัฒนาเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและ บริเวณใกล้เคียง ส่งผลให้คณะกรรมการจำเป็นต้องพิจารณาหาทางออกของปัญหาและแนวทางที่ เหมาะสม เพื่อลดความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในพื้นที่เกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและพยายามที่จะผลักดัน การบังคับใช้พื้นที่ภายในโครงการแต่ละเขตให้สัมฤทธิ์ผลได้มากที่สุด อาทิ กรณีวิทยาลัยครู พระนครศรีอยุธยา คณะกรรมการได้เสนอให้กรมศิลปากรเข้าไปสำรวจพื้นที่ภายในวิทยาลัยครู ที่ไม่ซ้อนทับโบราณสถาน และอนุญาตให้ก่อสร้าง โดยไม่จำเป็นต้องย้ายออกจากพื้นที่เกาะเมือง พระนครศรีอยุธยาทันที กรณีวิทยาลัยเกษตรกรรมพระนครศรีอยุธยาให้เร่งจัดสรรงบประมาณ และพัฒนาพื้นที่ใหม่นอกเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา (ทุ่งหันตรา) เพื่อรองรับการขยายตัวและ ไม่อนุญาตให้ก่อสร้างเพิ่มเติมในพื้นที่เดิมแล้ว ส่วนกรณีสถานที่ราชการอื่น ๆ ที่ต้องการก่อสร้าง อาคารเพิ่มเติมและยังไม่มีแนวทางรองรับการขยายตัว จะต้องดำเนินการไม่ให้มีผลกระทบต่อ โบราณสถาน เช่น โรงเรียนอยุธยาวิทยาลัย โรงพยาบาลพระนครศรีอยุธยา เป็นต้น⁶⁴

⁶² หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ศธ.0701.9.10/157 เอกสารสำนักงานเลขาธิการกรม กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ เรื่องกรรมการดำเนินการบูรณะเขตอุทยานประวัติศาสตร์ เขตบ้านสวนในเกาะเมือง พระนครศรีอยุธยา, 5 - 9.

⁶³ เรื่องเดียวกัน, 47.

⁶⁴ เรื่องเดียวกัน, 48 - 52.

จนกระทั่ง พ.ศ. 2517 กระทรวงมหาดไทยได้เสนอให้แต่งตั้งคณะกรรมการขึ้นใหม่ เพื่อเร่งรัดดำเนินโครงการให้แล้วเสร็จ โดยรวบรวมคณะกรรมการอำนวยการพัฒนาเกาะเมืองและบริเวณใกล้เคียง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และคณะกรรมการดำเนินการบูรณะเขตอุทยานประวัติศาสตร์และเขตบ้านสวนในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา มาตั้งเป็นคณะกรรมการชุดใหม่ในนาม **คณะกรรมการบูรณะอุทยานประวัติศาสตร์และพัฒนาเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาพร้อมทั้งบริเวณใกล้เคียง**⁶⁵ ซึ่งจะเห็นได้ว่าอำนาจหน้าที่คณะกรรมการชุดดังกล่าวยังมีความคล้ายคลึงกับคณะกรรมการทั้ง 2 ชุดเดิม แต่ปรับเปลี่ยนมาให้ความสำคัญกับเขตที่จะบูรณะเป็นอุทยานประวัติศาสตร์และเขตบ้านสวนที่ต่อเนื่องมาจากเขตอุทยานประวัติศาสตร์ โดยแสดงถึงความต้องการที่จะเร่งรัดบริหารจัดการพื้นที่ที่กำหนดให้เป็นเขตอุทยานประวัติศาสตร์ก่อนเป็นลำดับแรก เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวมีความสำคัญมากกว่าเขตอื่น ๆ นอกจากนั้นอาจเป็นผลมาจากเสถียรภาพในการทำงานของคณะกรรมการชุดเดิมที่ประสบปัญหาจากการดำเนินงานได้ไม่บรรลุวัตถุประสงค์เท่าที่ควร

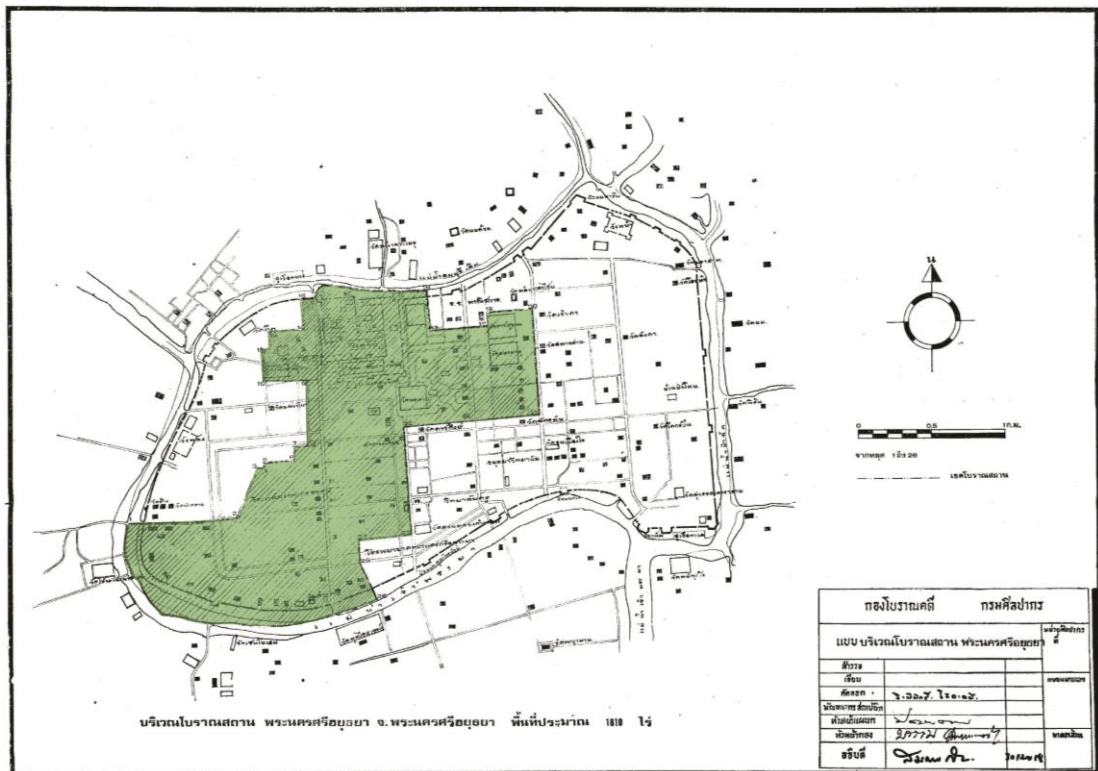
ต่อมาในปี พ.ศ. 2518 กระทรวงมหาดไทยได้พิจารณาปรับปรุงเขตที่จะบูรณะพัฒนาให้เป็นอุทยานประวัติศาสตร์ใหม่ โดยกันเขตโรงเรียนพาณิชย์การอยุธยาวิทยาลัย วิทยาลัยครูพระนครศรีอยุธยา และโรงพยาบาลพระนครศรีอยุธยาออกไว้นอกเขตอุทยานประวัติศาสตร์ ทำให้พื้นที่ภายในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาเหลือเป็นเขตอุทยานประวัติศาสตร์เพียง 1,810 ไร่⁶⁶ จากเดิมที่กำหนดในแผนผังโครงการพัฒนาเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและบริเวณใกล้เคียงไว้ประมาณ 2,615 ไร่ (วัดขนาดพื้นที่จาก Google Earth, เข้าถึงเมื่อวันที่ 15 ธันวาคม พ.ศ. 2562) กรมศิลปากรได้ประกาศกำหนดเขตที่ดินโบราณสถานพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำนวน 1,810 ไร่ เมื่อวันที่ 17 สิงหาคม พ.ศ. 2519⁶⁷ (ภาพที่ 8) โดยอาจนับเป็นผลงานของโครงการพัฒนาเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและบริเวณใกล้เคียงที่สามารถกำหนดขอบเขตที่คาดหวังจะให้เป็นเขตอุทยานประวัติศาสตร์จนแล้วเสร็จ แต่เขตอุทยานประวัติศาสตร์ดังกล่าว กลับมิได้ดำเนินการพัฒนาหรือวางแผนแนวทางอนุรักษ์โบราณสถานใด ๆ ตามที่กำหนดในโครงการพัฒนาเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและบริเวณใกล้เคียง ทำให้ขอบเขตที่ดินโบราณสถานพระนครศรีอยุธยาจังหวัดพระนครศรีอยุธยาที่ถูกประกาศนั้น เป็นเพียงการกำหนดขอบเขตที่ดินของโบราณสถานภายใต้บทนิยามตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพ.ศ. 2504 เท่านั้น

⁶⁵ อ่าน รายชื่อและหน้าที่คณะกรรมการบูรณะอุทยานประวัติศาสตร์และพัฒนาเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาพร้อมทั้งบริเวณใกล้เคียง ใน ภาคผนวก - ข.

⁶⁶ "ประกาศกรมศิลปากร เรื่อง กำหนดเขตที่ดินโบราณสถาน," *ราชกิจจานุเบกษา* เล่ม 93 ตอนที่ 102, (17 สิงหาคม 2519): 2149 - 2150.

⁶⁷ *เรื่องเดียวกัน.*

ภาพที่ 8 แนวเขตที่ดินโบราณสถานพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
ที่มาภาพ : (ราชกิจจานุเบกษา, 2519: หน้า 2151.)

อย่างไรก็ตาม การริเริ่มกำหนดเขตอุทยานประวัติศาสตร์ออกจากเขตเศรษฐกิจและเขตที่อยู่อาศัยจะเป็นการกำหนดพื้นที่เพื่อจัดทำแผนผังการใช้งานเมืองพระนครศรีอยุธยา แต่กลับมีการสอดแทรกให้เห็นถึงแนวคิดการสงวนรักษาโบราณสถานและพื้นที่ภายใต้กรอบคิดที่มุ่งหวังจะพัฒนาพื้นที่ในภาพรวมทั้งเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาหรือในพื้นที่ขนาดใหญ่ และพยายามยับยั้งการก่อสร้างอาคารสมัยใหม่เพิ่มเติมในพื้นที่โบราณสถานที่ถูกถือว่าเป็นสิ่งแปลกปลอมต่อบรรยากาศของเมืองประวัติศาสตร์ เหตุการณ์ดังกล่าวถือเป็นจุดเริ่มต้นในการอนุรักษ์และพัฒนาโบราณสถานในแนวทางใหม่ of ประเทศไทย ถึงแม้ว่าสำนักผังเมืองจะไม่สามารถดำเนินโครงการพัฒนาเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและบริเวณใกล้เคียงได้บรรลุตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ แต่ก็ได้จุดประกายให้เห็นถึงช่องว่างในการดำเนินงานของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในช่วงเวลานั้น ทั้งกรมศิลปากรและหน่วยงานท้องถิ่น โดยเฉพาะกรมศิลปากรที่สามารถดำเนินการได้เพียงการขุดแต่งและบูรณะโบราณสถานเป็นแห่ง ๆ เท่านั้น พร้อมทั้งส่งต่อแนวคิดและวิธีการที่เหมาะสมไปสู่การดำเนินงานอนุรักษ์และพัฒนาโบราณสถานในเวลาต่อไป

ระยะที่ 2 : โครงการอุทยานประวัติศาสตร์ ภายใต้กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ

กรมศิลปากรได้เริ่มต้นขุดแต่งและบูรณะโบราณสถานในโครงการฟื้นฟูบูรณะเมืองเก่าจังหวัดสุโขทัย ตั้งแต่ พ.ศ. 2496 ต่อเนื่องมาจนถึง พ.ศ. 2508 แต่ด้วยจำนวนโบราณสถานที่มีปริมาณมาก ยากต่อการดูแลรักษา และยังมีมุ่งเน้นไปที่การรักษารูปทรงของโบราณสถานให้คงอยู่ในสภาพเดิม จึงก่ออิฐเพิ่มเติมเข้าไปโดยไม่คำนึงถึงโครงสร้างทางวิศวกรรม ทำให้โบราณสถานพังทลายลงมาเป็นจำนวนมาก หลังจากนั้นในช่วง พ.ศ. 2509 – 2520 กรมศิลปากรละเลยต่อการดูแลรักษาโบราณสถานและเกิดการลักลอบขุดหาโบราณวัตถุ ทำให้โบราณสถานพังทลายลงมาอีกครั้งหนึ่งผนวกกันกับสภาพแวดล้อมของโบราณสถานที่ถูกปล่อยทิ้งร้าง ชาวบ้านจึงบุกรุกทำลายพื้นที่เข้าไปทำเกษตรกรรม เลี้ยงสัตว์ และขยายชุมชนเข้าไปโดยรอบโบราณสถานอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้สภาพแวดล้อมพื้นที่เมืองสุโขทัยเสื่อมโทรมลงไปอีก⁶⁸

กรมศิลปากรพิจารณาว่าการดำเนินงานที่เมืองสุโขทัยโดยลำพังอาจจะไม่ประสบผลสำเร็จเท่าใดนัก จึงได้เสนอโครงการบูรณะเมืองสุโขทัยให้อยู่ภายใต้การอุปถัมภ์ขององค์การเพื่อการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ซึ่งมีพันธกิจในการสนับสนุนและอนุรักษ์โบราณสถานสำคัญในภูมิภาคต่าง ๆ โดยมีมติรับโครงการบูรณะเมืองสุโขทัยไว้ในการอุปถัมภ์เช่นเดียวกันกับบรูโรพุทโธ ประเทศอินโดนีเซีย และโมเฮนโจดาโร ประเทศปากีสถาน ในการประชุมสมัยสามัญครั้งที่ 19 ณ เมืองไนโรบี ประเทศเคนยา ในปี พ.ศ. 2519⁶⁹ นอกจากนี้ กรมศิลปากรได้พยายามผลักดันแผนพัฒนาศิลปวัฒนธรรมเข้าบรรจุอยู่ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520 - 2524) ภายใต้สภาพปัญหาการบุกรุกทำลายโบราณสถานและขาดการส่งเสริมการอนุรักษ์ทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยว เพื่อให้รัฐบาลพิจารณาแนวทางแก้ไขปัญหาและสนับสนุนงบประมาณในการสงวนรักษา บูรณะ ซ่อมแซม ป้องกันมรดกทางวัฒนธรรม และพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีของชาติ⁷⁰

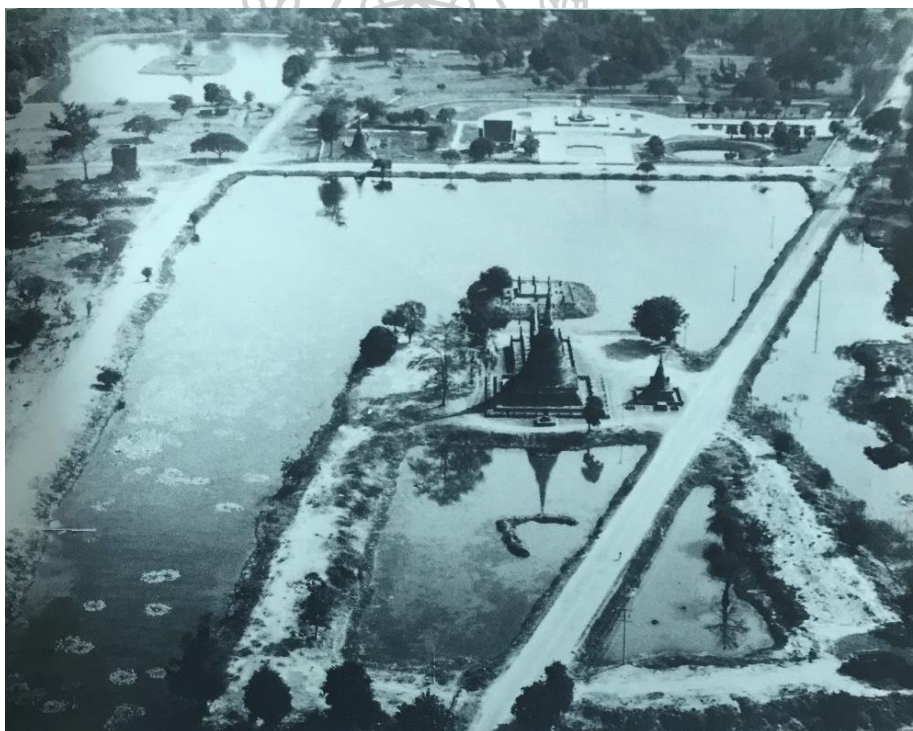
⁶⁸ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, (6) ศธ.2.1.3.7/5 เอกสารกรมศิลปากร (แฟ้มผู้บริหาร) กระทรวงศึกษาธิการ เรื่องการประชุมคณะกรรมการอำนวยการประสานงานและควบคุมการดำเนินงานโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ครั้งที่ 4/2530 (26 มิถุนายน – 13 กรกฎาคม 2530), 91 – 92.

⁶⁹ วีระ โรจน์พจนรัตน์, "ความเป็นมาของโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยและการศึกษาวิจัย," รายงานการประชุมทางวิชาการ เรื่อง การศึกษาวิจัยเพื่อการอนุรักษ์โบราณสถานในอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ครั้งที่ 2 วันที่ 1 - 4 กรกฎาคม 2526, หอวิชาสุโขทัย กรุงเทพมหานคร, (2526), 1 - 2.

⁷⁰ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี, แผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่สี่ พ.ศ. 2520 – 2524, (กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี, 2519), 311, 378.

องค์การเพื่อการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ ได้ส่งผู้เชี่ยวชาญเข้ามาศึกษา ให้ความรู้และคำแนะนำในการดำเนินงานกับกรมศิลปากร พร้อมทั้งสนับสนุนงบประมาณ ภายใต้โครงการ “Sukhothai Monuments Developments for Tourists” โดยมีการดำเนินงานบูรณะโบราณสถาน การบำรุงรักษาพื้นที่ ความปลอดภัย ระบบถนน แผนงานการท่องเที่ยว และสิ่งอำนวยความสะดวก รวมไปถึงการสงวนรักษาโบราณสถานที่ถูกทำลายจากการตัดทางหลวงแผ่นดินสายสุโขทัย – ตาก ในกิโลเมตรที่ 49 - 51 ซึ่งตัดผ่านในเขตกำแพงเมืองสุโขทัย (ภาพที่ 9 และ 10) เริ่มดำเนินการตั้งแต่วันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2519 – 30 กันยายน พ.ศ. 2524⁷¹ โดยในขณะเดียวกันกรมศิลปากรได้ผลักดันให้เกิด โครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย⁷² จนได้รับการอนุมัติจากคณะรัฐมนตรีในวันที่ 20 ธันวาคม พ.ศ. 2519 เพื่อดำเนินการพัฒนาเมืองสุโขทัย ภายใต้คำแนะนำขององค์การเพื่อการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ

ภาพที่ 9 การตัดทางหลวงแผ่นดินสายสุโขทัย-ตาก ผ่านภายในเขตกำแพงเมืองสุโขทัย
ที่มาภาพ : (Fine Arts Department and Ministry of Education Government of Thailand 1982: pages 44).

⁷¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ศธ.0701.9.5.2/128 เอกสารสำนักงานเลขาธิการกรม กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ เรื่องโครงการที่จะขอรับความช่วยเหลือจากต่างประเทศ (พ.ศ. 2519), 4 - 5.

⁷² ที่มาของชื่อ “โครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย” ได้รับมาจากดร. สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา และนิจ ทิณชिरะนันท์ ใน กองบรรณาธิการ, "คุยกับเดโช สวานานนท์ อธิบดีกรมศิลปากร และนิคม มูลิกะคามะ ผู้อำนวยการโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย," ศิลปวัฒนธรรม ฉบับพิเศษ (2523): 5 - 6.

ภาพที่ 10 แนวทางหลวงแผ่นดินสายสุโขทัย-ตากที่ตัดผ่านภายในเขตกำแพงเมืองสุโขทัย (เส้นสีเหลือง) กับสายใหม่ที่ปรับปรุงจากเดิม (เส้นสีแดง)

ที่มาภาพ : (Google Earth; เข้าถึงเมื่อวันที่ 1 สิงหาคม 2562).

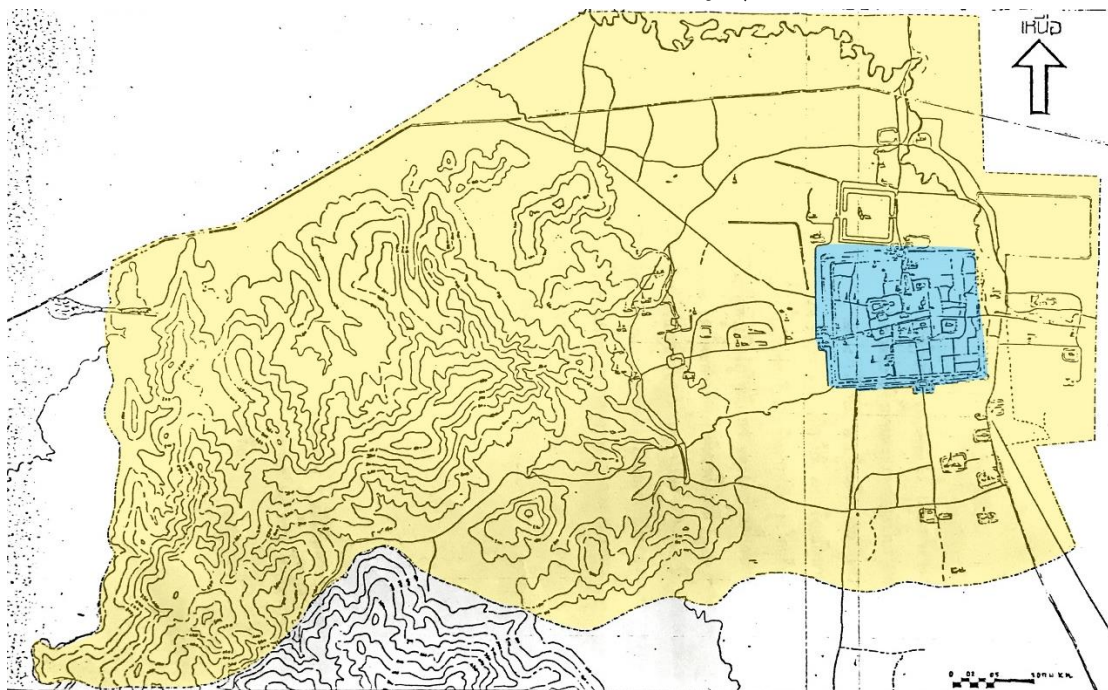
โครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย เดิมกำหนดขอบเขตพื้นที่ประมาณ 43,750 ไร่ ตรงกันกับขอบเขตที่กรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานเมืองสุโขทัยเก่า จังหวัดสุโขทัย เมื่อปี พ.ศ. 2518 แต่ภายหลังได้ปรับเปลี่ยนมาดำเนินการพื้นที่ภายในกำแพงเมือง ประมาณ 1,600 ไร่ (ภาพที่ 11) เนื่องจากข้อจำกัดด้านกำลังคนและงบประมาณที่กำหนดไว้จำนวน 44,000,000 บาท โดยมีวัตถุประสงค์การดำเนินงานตามที่ปรากฏในแผนแม่บทโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ดังนี้⁷³

1. อนุรักษ์โบราณสถานในเมืองสุโขทัยและบริเวณใกล้เคียงไว้เป็นหลักฐานทางศิลปประวัติศาสตร์ อารยธรรมของชาติ ตลอดจนพัฒนากิจกรรมต่าง ๆ ทางประวัติศาสตร์ ให้เป็นประโยชน์ต่อสังคมและเศรษฐกิจ
2. ศึกษาประวัติศาสตร์ สังคม เศรษฐกิจ และวิถีชีวิตของประชาชนในอดีต เพื่อเป็นแนวทางในการสร้างเอกลักษณ์ของชาวไทยในปัจจุบัน
3. ปรับปรุงหรือคงไว้ซึ่งบรรยากาศของเมืองสุโขทัยในอดีตไว้ให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้
4. ปรับปรุงกายภาพของเมืองให้เกิดความร่มรื่นด้วยพันธุ์ไม้ในประวัติศาสตร์ และพันธุ์ไม้พื้นเมืองในปัจจุบัน

⁷³ กรมศิลปากร, โครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย แผนแม่บท เมษายน 2521, (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2521.) ข - ง.

5. พื้นฟูศิลปะพื้นบ้าน การละเล่นพื้นเมือง รวมทั้งเทศกาลที่สำคัญให้สัมพันธ์กันกับ
กายภาพของเมือง
6. พัฒนารายได้ของประชาชนในพื้นที่ของโครงการในรูปอุตสาหกรรมท่องเที่ยว

ภาพที่ 11 ขอบเขตพื้นที่โครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยตามแผนงานของกรมศิลปากร (พื้นที่สีเหลือง
และฟ้า) ก่อนปรับเปลี่ยนมาดำเนินการพื้นที่ภายในกำแพงเมือง (พื้นที่สีฟ้า)

ที่มาภาพ : (กรมศิลปากร 2530: หน้า ก.)

ระยะเวลาการดำเนินงานโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยออกเป็น 2 ระยะ ได้แก่

ระยะที่ 1 พ.ศ. 2519 สำหรับการศึกษาค้นคว้าและวิจัยทางวิชาการแผนแม่บทอุทยาน
ประวัติศาสตร์ และกำหนดรายละเอียดของกิจกรรมต่าง ๆ

ระยะที่ 2 พ.ศ. 2520 - 2524 สำหรับดำเนินการตามแผนแม่บทอุทยานประวัติศาสตร์⁷⁴

ภายหลังจากที่สำนักงบประมาณได้อนุมัติงบประมาณ พ.ศ. 2520 จำนวน 1,000,000 บาท
เพื่อให้กรมศิลปากรได้ศึกษาค้นคว้าและจัดทำแผนแม่บทอุทยานประวัติศาสตร์ แต่ด้วยข้อจำกัดด้าน
ความสามารถของเจ้าหน้าที่กรมศิลปากร กรมศิลปากรจึงได้ขอความร่วมมือคณาจารย์จาก
สถาบันการศึกษา ได้แก่ มหาวิทยาลัยศิลปากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานด้านประวัติศาสตร์โบราณคดี มานุษยวิทยา สถาปัตยกรรม
วิศวกรรม และเศรษฐกิจ รวมไปถึงหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น กรมแผนที่ทหาร กองบัญชาการทหารสูงสุด

⁷⁴ เรืองเดียวกัน, ง.

กรมพัฒนาที่ดิน, กรมป่าไม้ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ สำนักนโยบายและแผน กระทรวงมหาดไทย กรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ และแขวงทางหลวงสุโขทัย กรมทางหลวง มาเป็นส่วนหนึ่งในฐานะที่ปรึกษาและคณะกรรมการจัดทำแผนแม่บทศึกษาและออกแบบโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย⁷⁵ นับเป็นการรวบรวมนักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญจากวิชาชีพต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์โบราณสถานเป็นครั้งแรก พร้อมทั้งที่ปรึกษาจากองค์การเพื่อการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ ซึ่งเป็นอาจารย์ นักวิชาการหรือนักวิชาชีพจากสถาบันการศึกษาระดับนานาชาติ เช่น Sohiko Yamada สถาปนิกจากมหาวิทยาลัยโตเกียว ศาสตราจารย์ Eduard F. Sekler มหาวิทยาลัยฮาร์เวิร์ด เป็นต้น และผู้เชี่ยวชาญจากโครงการอนุรักษ์โบราณสถาน เช่น Dr. Soekmono นักโบราณคดี ผู้อำนวยการโครงการบูรณะบุโรพุทโธ ประเทศอินโดนีเซีย เป็นต้น⁷⁶

การดำเนินงานโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยเริ่มต้นจากการจัดทำรายงานทางวิชาการเพื่อประกอบการจัดทำแผนแม่บท ซึ่งมีการศึกษาค้นคว้าและวิจัยข้อมูลโดยคณะทำงานในหัวข้อประวัติศาสตร์ โบราณคดี ภูมิประเทศ การสำรวจการใช้ที่ดิน ข้อเสนอทางภูมิทัศน์ของพื้นที่ โครงสร้างทางวิศวกรรม สถาปัตยกรรม การท่องเที่ยว การส่งเสริมอุตสาหกรรม และการศึกษาชุมชนในบริเวณเขตโบราณสถาน⁷⁷ หลังจากนั้นได้นำข้อมูลทางวิชาการดังกล่าวมาออกแบบและจัดทำแผนแม่บทการดำเนินงานออกเป็น 7 แผน ซึ่งกรมศิลปากรและคณะทำงานมุ่งหวังให้เกิดการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจในพื้นที่ โดยไม่ได้คำนึงเพียงแต่การบูรณะโบราณสถานเท่านั้น และคาดว่าจะใช้งบประมาณลงทุนจากภาครัฐบาลถึง 220.60 ล้านบาท โดยมีสาระสำคัญของแผนแม่บท ดังนี้⁷⁸

1. **แผนการใช้ที่ดิน และควบคุมการใช้ที่ดิน** กำหนดพื้นที่แต่ละส่วนบริเวณรอบเมืองเก่าสุโขทัยสำหรับการใช้งาน 5 ประเภท คือ ส่วนที่ปรับปรุงเป็นอุทยานประวัติศาสตร์ สาธารณูปโภค ที่พักอาศัย เกษตรกรรม และป่าสงวน
2. **แผนบูรณะโบราณสถาน** กำหนดให้การอนุรักษ์โบราณสถาน จะต้องสำรวจ ขุดค้นทางโบราณคดี วิเคราะห์ และบูรณะเป็นขั้นตอนตามหลักวิชาการ โดยใช้มาตรฐานการอนุรักษ์

⁷⁵ อ่าน รายชื่อคณะดำเนินการศึกษาและออกแบบอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยและคณะกรรมการที่ปรึกษาใน ภาคผนวก - ข.

⁷⁶ กรมศิลปากร, *โครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย แผนแม่บท เมษายน 2521*, ข - ช.

⁷⁷ อ่าน หัวข้อรายงานทางวิชาการประกอบการจัดทำแผนแม่บทโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยใน ภาคผนวก - ค.

รายละเอียดเพิ่มเติมใน *กองโบราณคดี กรมศิลปากร, โครงการอุทยานประวัติศาสตร์แห่งชาติ สุโขทัย, (กรุงเทพฯ: กองโบราณคดี กรมศิลปากร, 2520)*.

⁷⁸ สรุปข้อมูลแผนแม่บทโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย จาก *กรมศิลปากร, โครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย แผนแม่บท เมษายน 2521, 41 - 71*.

โบราณสถานตามแนวทางสากล แต่จะดำเนินการบริเวณกลุ่มโบราณสถานที่หนาแน่น และมีความสำคัญในด้านการท่องเที่ยวก่อน

3. **แผนการปรับปรุงภูมิทัศน์** เน้นการสร้างบรรยากาศเมืองสุโขทัยให้ใกล้เคียงกับหลักฐาน และข้อมูลในอดีตจากศิลาจารึกหลักที่ 1 สมัยสุโขทัย เช่น การปรับที่ดิน ตัดต้นไม้ ปลุกต้นไม้ทดแทนให้ตรงกับต้นไม้ในศิลาจารึกหลักที่ 1 ชุดลวดระฆังและคูเมือง เป็นต้น
4. **แผนการจัดชุมชน** เปลี่ยนแปลงลักษณะบ้านเรือนให้สอดคล้องกับภูมิทัศน์โดยรวม และโยกย้ายชุมชนที่ตั้งกีดขวางหรือรูก้ำในเขตโบราณสถานออกไปยังชุมชนใหม่ ในพื้นที่อื่น พร้อมทั้งจัดทำระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการในพื้นที่ชุมชนใหม่
5. **แผนพัฒนาด้านการท่องเที่ยว** กำหนดเป้าหมายจำนวนนักท่องเที่ยวและอำนวยความสะดวก ในการเข้าชมโบราณสถาน ทั้งการเดินทาง สถานที่จอดรถ ที่พัก ร้านอาหาร รวมถึงการ ประชาสัมพันธ์ การสื่อสาร และจัดกิจกรรมต้อนรับนักท่องเที่ยว พร้อมทั้งฟื้นฟูศิลปะ เทศกาล และประเพณีลอยกระทง เฝ้าเทียนเล่นไฟจากข้อมูลที่ปรากฏในจารึกสุโขทัยหลักที่ 1
6. **แผนการส่งเสริมรายได้และอาชีพ** กำหนดให้มีการจ้างงานในแผนบูรณะโบราณสถาน งานปรับปรุงภูมิทัศน์พื้นที่ และส่งเสริมอุตสาหกรรมท้องถิ่น อาทิ งานหัตถกรรม จักสาน ทอผ้า ดีเหล็ก เพื่อเป็นของที่ระลึกแก่นักท่องเที่ยว นำรายได้เข้าสู่ชุมชน
7. **แผนการก่อสร้าง สาธารณูปโภค สาธารณูปการ** ก่อสร้างระบบสาธารณูปโภค สาธารณูปการ ทั้งการปรับปรุงถนน พัฒนาแหล่งน้ำสำหรับเกษตรกรรมและการอยู่อาศัย ปรับปรุงระบบไฟฟ้าและระบบสื่อสาร สร้างสถานีตำรวจ สถานีอนามัย ถนน รวมไปถึง การปรับปรุงพื้นที่และก่อสร้างศูนย์บริการนักท่องเที่ยว ศูนย์อำนวยความสะดวก และโรงแรม

คณะรัฐมนตรีอนุมัติแผนแม่บทอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย เมื่อวันที่ 17 ตุลาคม พ.ศ. 2521 โดยกำหนดระยะเวลาการดำเนินงานไว้ถึง 10 ปี แต่การดำเนินงานก็ประสบปัญหาและอุปสรรค มาโดยตลอด ทั้งเรื่องงบประมาณ การจัดการชุมชน การก่อสร้างอาคารใหม่ แนวทางและหลักการ ในการบูรณะโบราณสถาน⁷⁹ โดยถูกตั้งคำถามถึงข้อบังคับ กฎบัตร หรือกฎหมายที่มีผลต่อการ ดำเนินงานอนุรักษ์โบราณสถานในพื้นที่ขนาดใหญ่ดังที่กำลังปฏิบัติงานในอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย และใช้เป็นมาตรฐานสำหรับการดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์แห่งอื่นด้วย⁸⁰

⁷⁹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, (6) ศธ.2.1.3.7/5 เอกสารกรมศิลปากร (เพิ่มผู้บริหาร) กระทรวงศึกษาธิการ เรื่องการประชุมคณะกรรมการอำนวยการประสานงานและควบคุมการดำเนินงานโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ครั้งที่ 4/2530, 49 - 50.

⁸⁰ โชษิโกะ ยามาตะ และฮิโรชิ ทานากะ, รายงานการปฏิบัติการรณรงค์นานาชาติสำหรับโครงการอุทยาน ประวัติศาสตร์สุโขทัย, (สุโขทัย: อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย, 2529), 7.

ส่วนวิธีการดำเนินงานโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ก็กลับมีปัญหาในเชิงการปฏิบัติ เช่น ความเหมาะสมของการต่อเติมเจดีย์หรือพระพุทธรูปที่ โดยจะใช้แนวทางการบูรณะที่จำเป็นต้องต่อเติมขึ้นมาใหม่ให้สมบูรณ์ หรือแนวทางการอนุรักษ์ที่ควรให้โบราณวัตถุอยู่ในสภาพเดิมเพื่อเป็นหลักฐานของยุคสมัย ความขัดแย้งดังกล่าวนี้ก็ยังไม่มีแนวทางที่ชัดเจนว่าจะเลือกใช้วิธีการใดในสถานที่แห่งใด⁸¹ ตัวอย่างเช่น กรณีฐานช้างล้อมเจดีย์วัดสระศรัทธาที่พังทลาย แต่ยังไม่ปรากฏชิ้นส่วนประติมากรรมข้างบริเวณโดยรอบพื้นที่ จึงได้นำชิ้นส่วนประติมากรรมข้างมาบูรณะบริเวณฐานเจดีย์ใหม่ทั้งหมด โดยอ้างอิงเหตุผลว่า หากมีนำชิ้นส่วนประติมากรรมมาประกอบชิ้นใหม่จะทำให้ประติมากรรมพังทลายจนไม่สามารถทราบรูปทรงได้ในอนาคต หรือกรณีฝีมือการบูรณะโบราณสถานของช่างที่ไม่มีคุณภาพ ทำให้เจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ วัดช่อนข้าวผัดสัสด่วน (ภาพที่ 13) เนื่องจากขณะกำลังบูรณะโบราณสถานมีนั่งร้านคลุมอยู่ จึงไม่สามารถมองเห็นสัสด่วนโดยรวมของเจดีย์ได้ แต่กลับไม่ได้มีการแก้ไข เพราะต้องเปลี่ยนไปทำงานด้านอื่นที่มีความจำเป็นเร่งด่วนก่อน⁸² รวมไปถึงการขุดปรับระดับพื้นที่และสภาพแวดล้อมให้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม จัดทำสวนหรือปลูกต้นไม้ที่ไม่สอดคล้องกับหลักฐานในอดีต⁸³ โดยอ้างอิงข้อมูลจากศิลาจารึกหลักที่ 1 สมัยสุโขทัยเท่านั้น

ภาพที่ 12 วัดช่อนข้าว ภายในอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย

ที่มาภาพ : <http://gis.finearts.go.th/>, เข้าถึงเมื่อวันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2563.

⁸¹ อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย, รายงานการสัมมนา เรื่อง การอนุรักษ์โบราณสถานสุโขทัย อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย 17 – 21 มกราคม 2528, (สุโขทัย: อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย, 2528), 44 - 53.

⁸² เรื่องเดียวกัน, 2 - 3.

⁸³ ศรีศักร วัลลิโภดม, "ปีการท่องเที่ยวเราเดินถูกทิศทางแล้วหรือ," การสัมมนาเรื่อง "การอนุรักษ์โบราณสถานในฐานะเป็นหลักฐานทางวิชาการ" วันที่ 6 - 7 สิงหาคม 2530, อาคารศูนย์รวม 3 มหาวิทยาลัยศิลปากร, (2530), 1 - 2.

นอกจากนี้ยังมีการจัดสัมมนาและประชุมทางวิชาการระหว่างการทำงานโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ตั้งแต่ พ.ศ. 2524 – 2530 เพื่อให้คณะทำงาน ผู้เชี่ยวชาญจากหน่วยงานต่าง ๆ และท้องถิ่น ร่วมกันแลกเปลี่ยนความรู้และเสนอข้อคิดเห็นต่อการดำเนินงาน เช่น การประชุมวิชาการ เรื่องการศึกษาวิจัยทางวิทยาศาสตร์เพื่อการอนุรักษ์โบราณสถานในอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย พ.ศ. 2524 และ 2526, The Working Group for The International Campaign for The Preservation and Presentation of Sukhothai ระหว่าง พ.ศ. 2525 – 2530 และการสัมมนาทางวิชาการเรื่องการอนุรักษ์โบราณสถานในฐานะเป็นหลักฐานทางวิชาการ พ.ศ. 2530 เป็นต้น อีกทั้งยังมีการศึกษาถึงผลกระทบจากโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ต่อชุมชนเมืองเก่าสุโขทัยที่มีทั้งผลดีในการตระหนักถึงการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมของคนในท้องถิ่น การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ทำให้เกิดการจ้างงาน การสนับสนุนอุตสาหกรรมท้องถิ่น และการปรับปรุงสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ นำมาซึ่งคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น แต่ผลเสียของโครงการที่เกิดขึ้นจากการโยกย้ายชุมชนไปยังพื้นที่ใหม่ แต่ยังไม่สามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเป็นผลมาจากระยะเวลาการดำเนินงานที่จำกัด อีกทั้งไม่มีการชี้แจงแนวทางภายหลังจากการดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยแล้วเสร็จ⁸⁴

ยิ่งไปกว่านั้นยังเกิดการวิพากษ์วิจารณ์การดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยในหลายประเด็น อาทิ การดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ที่เร่งรัดการขุดแต่ง บูรณะโบราณสถานและพัฒนาภูมิทัศน์ไปพร้อมกัน เพื่อให้เห็นผลงานอย่างเป็นรูปธรรมและรวดเร็ว⁸⁵ ความร่วมมือระหว่างภาครัฐและเอกชนที่กำหนดในแผนแม่บทอุทยานประวัติศาสตร์ แต่ในทางปฏิบัติ การดำเนินงานของกรมศิลปากรเป็นไปในลักษณะรวมศูนย์มากกว่าเป็นการอนุรักษ์ที่มีส่วนร่วมจากชุมชนอย่างแท้จริง⁸⁶ การลดฐานะและคุณค่าเมืองประวัติศาสตร์สุโขทัยให้กลายเป็นเพียง “สวนสนุก” หรือ “อุทยาน” การเปลี่ยนแปลงและทำลายสภาพพื้นที่ การต่อเติมเจดีย์ พระพุทธรูป หรือซากปรักหักพังให้สมบูรณ์เพียงเพื่อเสริมสร้างจินตภาพของนักท่องเที่ยวเท่านั้น⁸⁷ ความเหมาะสมของการเลือกพื้นที่เมืองสุโขทัยที่มีขนาดใหญ่ แต่บุคลากรกลับไม่มีความรู้ความสามารถเพียงพอ การดำเนินงานที่ละเลยแผนแม่บทและใช้การศึกษาทางโบราณคดีเป็นเพียงการส่งเสริมความเชื่อของนักโบราณคดี และการประดิษฐ์ประเพณีหรือเทศกาลขึ้นมา ซึ่งเป็นการนำเอาคุณค่าโบราณสถานไปตอบสนองอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเท่านั้น

⁸⁴ ระวีวรรณ บุญญาศาสตร์พันธุ์, "ผลกระทบจากโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ต่อชุมชนเมืองเก่าสุโขทัย," สารนิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, (2525).

⁸⁵ สมชาติ จิงสิริอารักษ์, *ประวัติ แนวคิด ทฤษฎี และการปฏิบัติการในการอนุรักษ์โบราณสถาน*, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ: ภาควิชาศิลปสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2560), 71.

⁸⁶ ปิ่นรัชฎ์ กาญจนจันฉฐิติ, *การอนุรักษ์มรดกสถาปัตยกรรมและชุมชน*, 30.

⁸⁷ ศรีศักร วัลลิโภดม, "เมืองประวัติศาสตร์กับโครงการอุทยานประวัติศาสตร์," *เมืองโบราณ*, 13(3), (กรกฎาคม - กันยายน 2530): 26 - 33.

และการกำหนดขอบเขต ลักษณะ คำนิยาม ขนาด และเงื่อนไขของพื้นที่ที่ยังคลุมเครือระหว่าง “อุทยานประวัติศาสตร์” กับ “เมืองประวัติศาสตร์”⁸⁸

การวิพากษ์วิจารณ์และเสนอความคิดเห็นต่อโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยควบคู่ไปกับการดำเนินงาน แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนถึงปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นกับการดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์อย่างต่อเนื่อง ภายหลังจากการจัดทำแผนแม่บทโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยแล้วเสร็จตั้งแต่ พ.ศ. 2521 คณะทำงานที่รวบรวมผู้เชี่ยวชาญจากสถาบันการศึกษาและหน่วยงานราชการส่วนใหญ่มีส่วนร่วมดำเนินงานโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยต่อไป⁸⁹ ทำให้กรมศิลปากรกลายเป็นผู้ดำเนินงานหลักแต่เพียงหน่วยงานเดียว และแผนแม่บทที่ร่วมกันจัดทำขึ้นนั้นไม่สามารถนำมาใช้ปฏิบัติงานได้จริง เนื่องจากเป็นเพียงการกำหนดยุทธศาสตร์ โดยไม่มีการกำหนดรายละเอียดการดำเนินงานในแต่ละปี ดังนั้น นิคม มุสิกคามะและคณะทำงานของกรมศิลปากร จึงนำแนวคิดบางส่วนของแผนแม่บทไปปรับใช้กับการดำเนินงานภายใต้เงื่อนไขของพื้นที่ สภาพปัญหา และงบประมาณ โดยให้ความสำคัญกับการขุดค้นและขุดแต่งทางโบราณคดีเพื่อเป็นแนวทางการอนุรักษ์ การบูรณะโบราณสถาน การออกแบบพื้นที่และภูมิทัศน์ให้สอดคล้องกันกับข้อมูลในศิลาจารึก การพัฒนาทางกายภาพ เส้นทางคมนาคม ระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ งานบำรุงรักษาและอำนวยการ⁹⁰ จนสามารถดำเนินการเปิดอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยอย่างเป็นทางการในปี พ.ศ. 2531

ตลอดระยะเวลาดำเนินงานโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย กรมศิลปากรได้รับความช่วยเหลือจากนานาชาติ เช่น รัฐบาลญี่ปุ่น รัฐบาลสาธารณรัฐอินโดนีเซีย และองค์การเพื่อการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ ในการสนับสนุนผู้เชี่ยวชาญให้คำปรึกษา การอบรมเชิงปฏิบัติการ การศึกษาดูงานต่างประเทศของคณะทำงาน งบประมาณ และสิ่งของที่จำเป็นต้องใช้ในการดำเนินงาน⁹¹ โดยตั้งแต่เริ่มดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย พ.ศ. 2520 – 2531 ใช้งบประมาณ

⁸⁸ ธิดา สาระยา, "การอนุรักษ์สุโขทัย : พิจารณาใหม่ในฐานะ "เมืองประวัติศาสตร์" " เมืองโบราณ, 13(3), (กรกฎาคม - กันยายน 2530): 17 - 24.

⁸⁹ อนุวิทย์ เจริญศุภกุล, สัมภาษณ์, 22 มกราคม 2563.

⁹⁰ อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย, รายงานการสัมมนา เรื่อง การอนุรักษ์โบราณสถานสุโขทัย อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย 17 - 21 มกราคม 2528, 113 - 114.

⁹¹ พ.ศ. 2522 รัฐบาลญี่ปุ่นบริจาคอุปกรณ์ให้กับโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ได้แก่ รถยนต์ และรถตู้ จำนวน 3 คัน รถบรรทุก ทั้งประเภทรถยก รถเข็น รถดั้มพ์ และรถแทรกเตอร์ จำนวน 5 คัน อุปกรณ์ถ่ายภาพและวิดีโอ และอุปกรณ์เครื่องอัดอากาศ และ พ.ศ. 2527 รัฐบาลสาธารณรัฐอินโดนีเซียสนับสนุนงบประมาณจำนวน 10,00 ดอลลาร์สหรัฐ ใน Fine Arts Department, SUKHOTHAI HISTORICAL PARK 1988, (Bangkok: Fine Arts Department, 1988), 31 - 32.

ไปแล้วทั้งสิ้น 168,340,400 บาท โดยเป็นงบประมาณแผ่นดิน 145,960,400 บาท เงินช่วยเหลือจากต่างประเทศ 18,000,000 บาท และเงินบริจาคจากประชาชนชาวไทย 4,380,000 บาท⁹²

ภาพที่ 13 สภาพภูมิทัศน์ภายในเขตอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยหลังจากการดำเนินงาน
ที่ภาพ : (Fine Arts Department 1988: pages 22).

ในด้านการบริหารจัดการอุทยานประวัติศาสตร์ กรมศิลปากรได้แบ่งส่วนราชการของกองโบราณคดีออกเป็นจำนวน 5 ฝ่าย ตามคำสั่งกรมศิลปากรที่ 518/2528 ได้แก่ ฝ่ายบริหารทั่วไป ฝ่ายวิชาการ ฝ่ายอนุรักษ์โบราณสถาน ฝ่ายอุทยานประวัติศาสตร์ ฝ่ายควบคุมดูแลรักษาโบราณสถาน วัตถุประสงค์ของกรมศิลปากรในการแบ่งแยกฝ่ายอุทยานประวัติศาสตร์ออกมานั้น เพื่อต้องการจะให้โครงการอุทยานประวัติศาสตร์เป็นอิสระของตนเอง โดยมีการรวบรวมบุคลากรทั้งหมดของแต่ละโครงการมารวมไว้ในฝ่ายอุทยานประวัติศาสตร์ และทุกคนจะต้องรับผิดชอบงานทุกโครงการตามหน้าที่ความรับผิดชอบ เช่น สถาปนิก นักโบราณคดี ช่าง เป็นต้น⁹³ จนกระทั่งมีการเปลี่ยนแปลงการแบ่งส่วนราชการกรมศิลปากร โดยมีการยกเลิกฝ่ายอุทยานประวัติศาสตร์และปรับเปลี่ยนให้อยู่ภายใต้อำนาจหน้าที่ของหน่วยงานภายในกรมศิลปากร ตามแต่ละในช่วงเวลา ดังนี้

⁹² กรมศิลปากร, พิธีเปิดอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย, (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2531), 2.

⁹³ กองโบราณคดี กรมศิลปากร, จดหมายเหตุการปฏิบัติงานโครงการอุทยานประวัติศาสตร์เมืองสิงห์ ตำบลสิงห์ อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี, (กรุงเทพฯ: กองโบราณคดี กรมศิลปากร, 2530), 283 - 284.

- พ.ศ. 2538 - 2545

พระราชกฤษฎีกาแบ่งส่วนราชการกรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2538

อุทยานประวัติศาสตร์ อยู่ภายใต้อำนาจหน้าที่ของสำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ

- พ.ศ. 2545 - 2549

กฎกระทรวงแบ่งส่วนราชการกรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม พ.ศ. 2545

อุทยานประวัติศาสตร์ อยู่ภายใต้อำนาจหน้าที่ของสำนักศิลปากร กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม

- พ.ศ. 2549 – ปัจจุบัน

- กฎกระทรวงแบ่งส่วนราชการกรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2549

[กฎกระทรวงออกตามความในพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. 2534])

- กฎกระทรวงแบ่งส่วนราชการกรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม พ.ศ. 2554

อุทยานประวัติศาสตร์ อยู่ภายใต้อำนาจหน้าที่ของสำนักศิลปากรที่ 1 - 15 กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม (ในปีพ.ศ. 2560 ได้ปรับแบ่งส่วนราชการใหม่อีกครั้ง เหลือเพียงสำนักศิลปากรที่ 1 - 12)

คงไม่อาจปฏิเสธได้ว่าการทำงานอย่างหนักของกรมศิลปากรในการอนุรักษ์เมืองสุโขทัยตั้งแต่ พ.ศ. 2519 – 2531 ทำให้โครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยกลายเป็นแบบอย่างของการอนุรักษ์และพัฒนาโบราณสถาน⁹⁴ ซึ่งหากย้อนกลับไปถึงการบูรณะโบราณสถานเมืองสุโขทัยตั้งแต่ พ.ศ. 2496 การบูรณะโบราณสถานเป็นแห่ง ๆ เพียงตัวอาคารหรือสิ่งก่อสร้างถูกดำเนินการมาอย่างต่อเนื่อง โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงวิธีการดำเนินงาน จึงทำให้ไม่เกิดผลระยะยาวต่อโบราณสถาน ต้องมีการบูรณะและซ่อมแซมอย่างต่อเนื่อง ตลอดจนภัยคุกคามที่เกิดขึ้น อาทิ การเสื่อมสภาพของโบราณสถานจากสภาพแวดล้อมและการกระทำของมนุษย์ สิ่งก่อสร้างใหม่ที่กระทบต่อคุณค่าและสภาพแวดล้อมของโบราณสถาน การก้าวข้ามจากวิธีการดำเนินงานแบบเดิมสู่การอนุรักษ์โบราณสถานและพื้นที่ภายใต้การออกแบบที่มีพื้นฐานมาจากเนื้อหาทางประวัติศาสตร์ นำไปสู่การอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างโบราณสถาน พื้นที่ เรื่องราว วัฒนธรรม และวิถีชีวิต สามารถแสดงถึงเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ในแต่ละยุคสมัยได้ นอกจากนี้ โครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยของกรมศิลปากร ไม่ใช่เพียงแค่การบูรณะโบราณสถานเมืองสุโขทัยเพียงอย่างเดียว แต่เสมือนเป็นการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในพื้นที่ให้เจริญเติบโตไปพร้อมกัน ทำให้คนในพื้นที่ได้รับประโยชน์ด้วยแตกต่างจากเดิมที่การบูรณะและอนุรักษ์โบราณสถานเป็นเพียงการดำเนินงานเฉพาะทางของ

⁹⁴ กรมศิลปากร, พิธีเปิดอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย, 2.

กรมศิลปากร ซึ่งคนในพื้นที่ไม่ได้เกี่ยวข้องและอาจไม่ได้รับผลประโยชน์จากการดำเนินงานดังกล่าว ยิ่งไปกว่านั้น การพยายามผลักดันงานศิลปวัฒนธรรมจากที่ไม่เคยเป็นวาระสำคัญของชาติให้สามารถเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจผ่านการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมกลายเป็นจุดแข็ง จนทำให้ภาครัฐเห็นถึงความสำคัญของงานศิลปวัฒนธรรม และเพิ่มงบประมาณสนับสนุนโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้น โดยบรรจุอยู่ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ส่งผลให้ตั้งแต่ปีพ.ศ. 2525 – 2535 กรมศิลปากรสามารถจัดตั้งโครงการอุทยานประวัติศาสตร์เพิ่มขึ้นอีกจำนวนถึง 9 แห่ง ได้แก่

1. อุทยานประวัติศาสตร์เมืองสิงห์ อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี (พ.ศ. 2520 – 2530)
2. อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์ (พ.ศ. 2520 – 2531)
3. อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร (พ.ศ. 2523 – 2534)
4. อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา อำเภอเมือง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (พ.ศ. 2524 – 2532)
5. อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา (พ.ศ. 2524 – 2532)
6. อุทยานประวัติศาสตร์ศรีสขนาลัย อำเภอศรีสขนาลัย จังหวัดสุโขทัย (พ.ศ. 2525 – 2533)
7. อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (พ.ศ. 2525 เป็นต้นไป)
8. อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ (พ.ศ. 2527 เป็นต้นไป)
9. อุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี (พ.ศ. 2531 - 2535)

การศึกษาความเป็นมาของอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทยในหัวข้อนี้ได้เสนอประเด็นใหม่ถึงความต่อเนื่องของแนวคิดอุทยานประวัติศาสตร์ที่เริ่มต้นดำเนินงานมาตั้งแต่เกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาภายใต้สำนักผังเมือง กระทรวงมหาดไทย และส่งต่อไปยังการอนุรักษ์พื้นที่เมืองสุโขทัยภายใต้กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ แตกต่างกันกับการศึกษาที่ผ่านมาที่ระบุว่าอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยเป็นจุดเริ่มต้นของการจัดตั้งอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทย ความต่อเนื่องของแนวคิดอุทยานประวัติศาสตร์ทั้ง 2 ระยะตามที่ได้นำเสนอข้อมูลไปนั้น จึงเป็นรากฐานสำคัญที่ทำให้กรมศิลปากรสามารถจัดตั้งอุทยานประวัติศาสตร์ได้แล้วเสร็จแห่งแรกที่เมืองสุโขทัย และต่อเนื่องไปยังอุทยานประวัติศาสตร์แห่งอื่น ๆ อีกจำนวน 9 แห่ง ซึ่งผลจากการทบทวนเอกสารและข้อมูลที่เกี่ยวข้องในการศึกษาบทที่ 2 นี้ จะนำไปอภิปรายถึงแนวคิดและพัฒนาการของอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทยในการศึกษาวิเคราะห์ในบทที่ 4 ต่อไป

บทที่ 3 อุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทย

จากการนำเสนอข้อมูลความเป็นมาของการจัดตั้งอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทยที่กล่าวถึงในบทที่ 2 พบว่า ความสำเร็จของโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยภายใต้การดำเนินงานของกรมศิลปากรนับเป็นแบบอย่างของการอนุรักษ์และพัฒนาโบราณสถาน ส่งผลให้มีการจัดตั้งอุทยานประวัติศาสตร์เพิ่มเติมจำนวนถึง 9 แห่ง ตั้งแต่ พ.ศ. 2520 – 2535 ดังนั้น การศึกษาในบทนี้ จะเป็นการรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับอุทยานประวัติศาสตร์ทั้ง 10 แห่งของกรมศิลปากร โดยมุ่งเน้นไปที่ความเป็นมาและกระบวนการจัดตั้งโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ภายใต้ช่วงเวลาดังกล่าว ซึ่งถือเป็นช่วงเวลาที่มีการจัดตั้งและเปิดใช้งานอุทยานประวัติศาสตร์อย่างต่อเนื่อง ภายหลังจากนั้นการจัดตั้งอุทยานประวัติศาสตร์ของกรมศิลปากรจะถูกเว้นระยะไปนานถึง 25 ปี การทบทวนเอกสารเกี่ยวกับกระบวนการจัดตั้งอุทยานประวัติศาสตร์แต่ละแห่งจะเป็นหลักฐานสำคัญที่ทำให้เข้าใจถึงความต่อเนื่องของแนวคิด ขั้นตอนการดำเนินงาน และวิธีการบริหารจัดการโบราณสถานตามแนวทางใหม่ของกรมศิลปากร

อุทยานประวัติศาสตร์ทั้ง 10 แห่งที่ดำเนินการศึกษา ได้แก่

1. อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย อำเภอเมือง จังหวัดสุโขทัย
2. อุทยานประวัติศาสตร์เมืองสิงห์ อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี
3. อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์
4. อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร
5. อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี
6. อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา
7. อุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย
8. อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
9. อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์
10. อุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี

3.1 อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย อำเภอเมือง จังหวัดสุโขทัย

ภาพที่ 14 พื้นที่ภายในเขตกำแพงเมืองที่ดำเนินงานโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย
ที่มาภาพ : (คณะกรรมการแห่งชาติว่าด้วยอนุสัญญาคุ้มครองมรดกโลก 2536: หน้า 2).

เมืองสุโขทัยนับว่าเป็นเมืองโบราณสำคัญของประเทศไทย ตั้งแต่การค้นพบศิลาจารึกหลักที่ 1 ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ต่อเนื่องมาถึงการเสด็จฯ ประพาสเมืองสุโขทัย เพื่อทอดพระเนตรโบราณสถาน โบราณวัตถุ ระหว่างวันที่ 4 มกราคม - 6 มีนาคม พ.ศ. 2450 ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และโปรดเกล้าฯ ให้จัดพิมพ์พระราชนิพนธ์เรื่อง “เที่ยวเมืองพระร่วง” ซึ่งทรงบันทึกเรื่องราวระหว่างการเสด็จฯ และพระราชวิจารณ์ในแง่ประวัติศาสตร์ โบราณคดี อันแสดงถึงอารยธรรมของชาติไทยที่มีผู้คนอาศัยอยู่สืบเนื่องมาตั้งแต่ในอดีตแล้ว ต่อมา พ.ศ. 2478 กรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานภายในเมืองสุโขทัย จำนวน 75 แห่ง หลังจากนั้นได้มีการรื้อเรียนเข้ามายังกรมศิลปากรว่าโบราณสถานถูกขุดทำลายเป็นจำนวนมาก เนื่องจากคนนิยมลักลอบขุดโบราณวัตถุ อีกทั้งยังไม่มีการบำรุงรักษาโบราณสถาน ทำให้สภาพเมืองสุโขทัยกลายเป็นเมืองรกร้างและเป็นที่หลบซ่อนของโจร ในปี พ.ศ. 2494 กรมศิลปากรได้จัดตั้งหน่วยศิลปากรประจำจังหวัดสุโขทัย ทำหน้าที่ดูแลรักษาโบราณสถาน แต่ยังไม่มีการขุดค้นทางโบราณคดีและจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานอย่างเป็นทางการ¹

¹ วริศรา ตั้งคำวานิช, "รุ่งอรุณแห่งความสุข : การสร้างประวัติศาสตร์สุโขทัย พ.ศ. 2450 - 2534," วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, (2555), 224.

พ.ศ. 2496 จอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีได้พิจารณาว่า เมืองสุโขทัยเป็นเมืองโบราณที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ จึงควรขุดแต่งและบูรณะโบราณสถาน โดยแต่งตั้งคณะกรรมการฟื้นฟูบูรณะเมืองเก่าจังหวัดสุโขทัย มีพลโทหลวงสวัสดิ์สรยุทธ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงวัฒนธรรมเป็นประธาน และตั้งคณะอนุกรรมการรวบรวมประวัติศาสตร์สุโขทัย มีพระยาอนุমানราชธนเป็นประธาน พร้อมทั้งตัวแทนจากหน่วยงานต่าง ๆ เช่น กรมศิลปากร กรมการวัฒนธรรม กรมการศาสนา กรมโยธาธิการ กรมโยธาเทศบาล กรมชลประทาน กรมทางหลวงแผ่นดิน และหน่วยงานราชการในจังหวัดสุโขทัย เพื่อดำเนินการฟื้นฟูบูรณะจังหวัดสุโขทัยให้เป็นศูนย์กลางทางการศึกษาด้านวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ และโบราณคดีของไทย โดยอีกนัยหนึ่งเพื่อเตรียมไว้ต่อต้านการจัดตั้งรัฐไทยอิสระของฝ่ายคอมมิวนิสต์² คณะกรรมการได้มอบหมายให้เจ้าหน้าที่สำรวจโบราณสถานภายในและภายนอกกำแพงเมือง ทำแผนที่แสดงที่ตั้งโบราณสถานและอาคารบ้านเรือน ปรับปรุงถนนให้เชื่อมต่อกับโบราณสถาน ขุดแต่งและบูรณะโบราณสถาน พร้อมดูแลรักษาไม่ให้มีการบุกรุกทำลาย การขุดแต่งเริ่มต้นจากโบราณสถานในเขตกำแพงเมืองที่มีความสำคัญมากที่สุดก่อน ได้แก่ วัดมหาธาตุ เนินปราสาท ศาลหลักเมือง วัดศรีสวาย และวัดสระศรี การบูรณะเริ่มต้นที่วัดศรีชุมเป็นอันดับแรกจนแล้วเสร็จ พ.ศ. 2499 ส่วนโบราณสถานอื่น ๆ ยังคงไม่ได้รับการบูรณะ เนื่องจากงบประมาณที่จำกัด ทำได้เพียงการดูแลไม่ให้ทรุดโทรมเท่านั้น³ ต่อมาในปี พ.ศ. 2501 คณะกรรมการฟื้นฟูบูรณะเมืองเก่าจังหวัดสุโขทัยถูกยุบลงไป กระทรวงศึกษาธิการได้มอบหมายให้กรมศิลปากรดำเนินการบูรณะและขุดแต่งโบราณสถานตามงบประมาณที่ได้รับ และได้มีการก่อสร้างพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ รามคำแหงจนแล้วเสร็จในปีพ.ศ. 2506 เพื่อเก็บรักษาโบราณวัตถุและศิลปวัตถุที่พบในเมืองสุโขทัย⁴

จนกระทั่ง พ.ศ. 2508 – 2512 จอมพลถนอม กิตติขจร นายกรัฐมนตรีได้แต่งตั้งคณะกรรมการปรับปรุงบูรณะจังหวัดสุโขทัย เพื่อดำเนินการปรับปรุงบูรณะเมืองสุโขทัย ศรีสขานาลัย และกำแพงเพชร เนื่องจากทั้ง 3 เมืองโบราณเป็นแหล่งศิลปวัฒนธรรมและโบราณคดี จึงควรปรับปรุงเพื่อให้เป็นที่ศึกษาหาความรู้และแหล่งทัศนศึกษาสำหรับชาวไทยและชาวต่างประเทศ⁵ การดำเนินงานในเมืองสุโขทัย กำหนดให้สำรวจและจัดทำแผนผังโบราณสถานเพื่อออกโฉนดที่ดิน ขุดแต่งและบูรณะโบราณสถาน

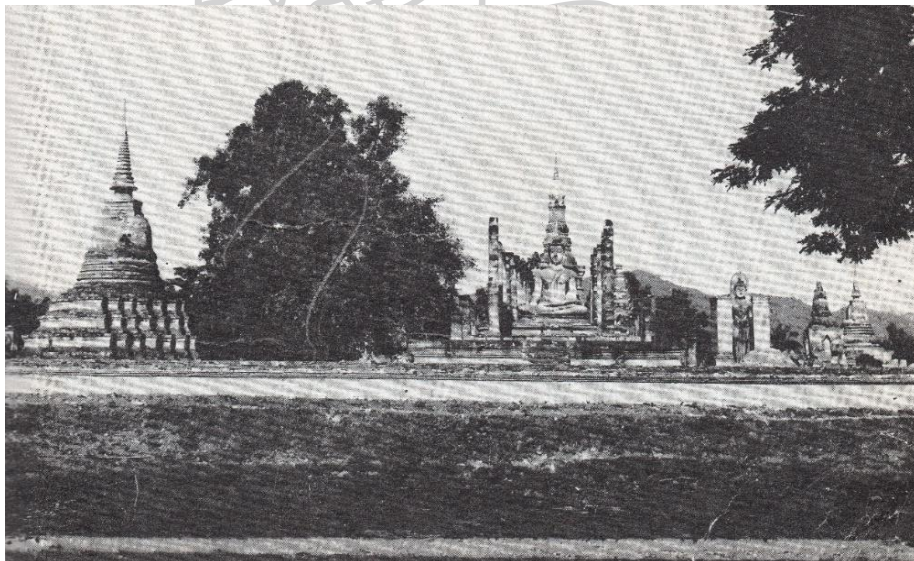
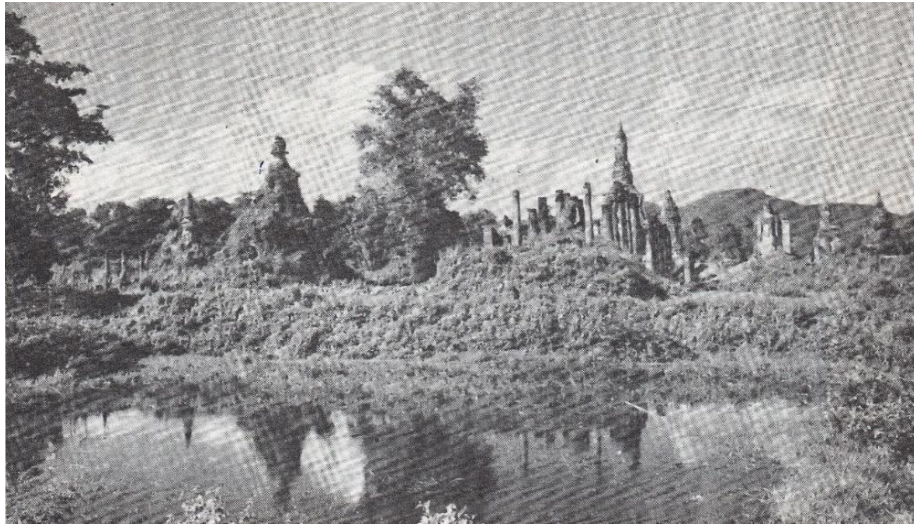
² หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ศธ.0701.26.1.1/12 เอกสารสำนักงานเลขาธิการกรม กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ เรื่องกรรมการบูรณะสุโขทัย (พ.ศ. 2496 - 2501), 29 - 30.

³ กรมศิลปากร, รายงานการสำรวจและขุดแต่งบูรณะโบราณวัตถุสถาน เมืองเก่าสุโขทัย พ.ศ. ๒๕๐๘ - ๒๕๑๒, (พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2512), 3 - 5.

⁴ ธนิต อยู่โพธิ์, งานบูรณะโบราณสถานจังหวัดสุโขทัย, (พระนคร: กรมศิลปากร, 2507), 36 - 39.

⁵ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ศธ.0701.26.1.1/58 เอกสารสำนักงานเลขาธิการกรม กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ เรื่องคณะอนุกรรมการที่ปรึกษาในการปรับปรุงบูรณะเมืองสุโขทัยเก่า (พ.ศ.2510), 5.

จำนวน 35 แห่ง (ภาพที่ 15) ปรับปรุงถนนและสะพาน ขุดลอกทางระบายน้ำ ตรีพัง และคูเมืองสุโขทัย 2 ด้านจนแล้วเสร็จ ปลูกไม้ยืนต้นประดับโบราณสถานประมาณ 500 ต้น และจัดหาครุภัณฑ์สำหรับการดำเนินงาน อาทิ รถยนต์ รถแทรกเตอร์ รถเข็น และเครื่องมืออื่น ๆ⁶ นับเป็นการบูรณะโบราณสถานครั้งสำคัญของเมืองสุโขทัยที่เปลี่ยนสภาพโบราณสถานจากที่เคยถูกปกคลุมด้วยต้นไม้ให้กลายเป็นโบราณสถานที่ปรากฏลักษณะรูปแบบอย่างชัดเจน

ภาพที่ 15 วัดมหาธาตุ ก่อน - หลังการขุดแต่งบูรณะเมืองเก่าสุโขทัย พ.ศ. 2508 - 2512

ที่มาภาพ : (กรมศิลปากร 2512: หน้า 14).

⁶ กรมศิลปากร, รายงานการสำรวจและขุดแต่งบูรณะโบราณวัตถุสถาน เมืองเก่าสุโขทัย พ.ศ. ๒๕๐๘ - ๒๕๑๒, 5 - 8.

พ.ศ. 2519 กรมศิลปากรได้จัดทำ **โครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย** เพื่อดำเนินการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองสุโขทัย และขอความร่วมมือคณาจารย์จากสถาบันการศึกษา ผู้เชี่ยวชาญ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมาร่วมเป็นส่วนหนึ่งในคณะกรรมการจัดทำแผนแม่บทศึกษาและออกแบบโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ จนแล้วเสร็จเป็นแผนแม่บทอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย พ.ศ. 2521

โครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย

เหตุผลสำคัญในการเสนอโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย เนื่องจากการบูรณะโบราณสถานในเมืองสุโขทัยยังจำกัดอยู่เพียงไม่กี่แห่ง และโบราณสถานกำลังเสื่อมสภาพจำนวนมากจากปัจจัยธรรมชาติและการลักลอบขุดค้นโบราณวัตถุ นอกจากนั้นบริเวณโดยรอบยังมีประชาชนบุกรุกที่ดิน เพื่อตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัยเป็นจำนวนมากในเขตโบราณสถาน จำเป็นที่จะต้องดำเนินการสำรวจ ขุดค้น ขุดแต่ง และบูรณะตามหลักวิชาการ พร้อมทั้งจัดภูมิทัศน์ให้กลมกลืนกับข้อมูลทางประวัติศาสตร์เดิมของสุโขทัยให้มากที่สุด ผลจากการดำเนินงานจะทำให้ประชาชนมีความภาคภูมิใจในประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรมของประเทศไทย และใช้เป็นทีศึกษาค้นคว้าหาความรู้ พักผ่อนหย่อนใจ นำมาสู่การพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สร้างรายได้แก่ชุมชนและประเทศชาติ⁷

- ความสำคัญของพื้นที่⁸

อาณาจักรสุโขทัยมีบทบาทสำคัญทางประวัติศาสตร์ โดยมีอำนาจขึ้นมาแทนที่อาณาจักรสำคัญแถบเอเชียอาคเนย์ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 18 - 19 เมืองสุโขทัยเป็นศูนย์กลางของพุทธศาสนาเถรวาทซึ่งแผ่ขยายไปยังอาณาจักรล้านนาและล้านช้าง และเป็นศูนย์กลางการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกับอาณาจักรตอนล่างและทางตะวันตก อาทิ อาณาจักรละโว้ (กัมพูชา) สุพรรณภูมิ นครศรีธรรมราช และเกาะสุมาตรา พ่อขุนรามคำแหง เป็นกษัตริย์องค์สำคัญที่สถาปนาความมั่นคงให้กับอาณาจักรสุโขทัย ทั้งการขยายอาณาเขต การทหาร การปกครอง เศรษฐกิจ และการประดิษฐ์อักษรไทย

ความรุ่งเรืองทางศาสนาและวัฒนธรรมของอาณาจักรสุโขทัยที่พบหลักฐานการนับถือพุทธศาสนาเถรวาท ร่วมกันกับศาสนาพราหมณ์ พุทธศาสนamahayan และความเชื่อเรื่องผี อีกทั้งยังสะท้อนผ่านสถาปัตยกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของอาณาจักร คือ พระเจดีย์ทรงดอกบัวตูม พระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในสมัยสุโขทัยได้ถูกนำมาเป็นพระประธานและปูชนียวัตถุที่สำคัญของประเทศไทยในปัจจุบัน เช่น พระพุทธชินราช พระพุทธลีลา พระศรีศากยมุนี และพระพุทธชินสีห์ เป็นต้น

⁷ กรมศิลปากร, *โครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย แผนแม่บท เมษายน 2521*, (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2521), 8.

⁸ สรุปรายชื่อจาก กรมศิลปากร, *โครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย แผนแม่บท เมษายน 2521*, 2 - 6.

ความเจริญด้านเทคนิควิทยาสะท้อนผ่านการวางผังเมืองสุโขทัยที่มีกำแพงล้อมรอบ 3 ชั้น เพื่อป้องกันศัตรูและเก็บกักน้ำสำหรับอุปโภค-บริโภค การขุดสระน้ำสำหรับจัดการระบบชลประทาน การทำคันดินเป็นถนนที่เชื่อมต่อเมืองกับชุมชนที่อยู่ห่างไกล อุตสาหกรรมเครื่องปั้นดินเผาที่เป็นสินค้าส่งออก และเทคนิคการหล่อโลหะ

- การดำเนินงานโครงการ

การดำเนินงานโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยตั้งแต่ขั้นตอนการอนุมัติโครงการ การแต่งตั้งคณะกรรมการ การศึกษาวิจัย และการจัดทำแผนแม่บท ผู้ศึกษาได้กล่าวถึงอย่างละเอียดในบทก่อนหน้าแล้ว โดยเนื้อหาในส่วนนี้จะกล่าวถึงเฉพาะสรุปผลการปฏิบัติงานโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยตั้งแต่พ.ศ. 2519 - 2530 พบว่ากรมศิลปากรได้ปรับปรุงแผนการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง และด้วยข้อจำกัดจากปัญหาต่าง ๆ อาทิ จำนวนบุคลากรประจำที่ไม่เพียงพอและคณะทำงานทราบเป้าหมายการดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์เพียง 40% เท่านั้น⁹ งบประมาณที่ไม่เป็นไปตามกำหนด การขาดการวางแผนอย่างเป็นระบบ เนื่องจากต้องปรับแก้ไขตามสถานการณ์เฉพาะหน้าและจำนวนงบประมาณ การโยกย้ายชุมชนล่าช้าจากสาเหตุการจัดสร้างระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการในพื้นที่ใหม่ไม่แล้วเสร็จ การปรับขอบเขตการทำงานลดลงให้เหลือเฉพาะพื้นที่ดีเด่น (พื้นที่ภายในเขตกำแพงเมือง พื้นที่นอกเมืองทางด้านทิศเหนือ แหล่งเตาเผาสังคโลกทางทิศใต้) อีกทั้งความจำเป็นและความเร่งรีบดำเนินงานหลายประการภายในระยะเวลาที่จำกัด¹⁰ โครงการอุทยานประวัติศาสตร์จึงสามารถทำงานได้เพียง 5 แผนงานที่เป็นผลเกิดขึ้นจริง ดังมีสาระสำคัญดังนี้¹¹

- **แผนงานปรับปรุงและบูรณะโบราณสถานหรืองานเทคโนโลยีโบราณคดี** จัดทำทะเบียนโบราณสถานได้ถึง 193 แห่งมากกว่าที่กำหนดไว้ในแผนแม่บทโครงการ มีการศึกษาทางโบราณคดี การขุดค้นและขุดแต่งโบราณสถาน กำแพงเมืองคูเมือง ป้อมประตู รวมไปถึงการวิจัยทางวิทยาศาสตร์เพื่อการอนุรักษ์โบราณสถาน เช่น การอนุรักษ์วัสดุ การศึกษาองค์ประกอบและปัจจัยการเสื่อมสภาพ ฯลฯ

⁹ กรมศิลปากร, *สรุปผลงานโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ปี 2520-2530*, (กรุงเทพฯ: : กรมศิลปากร, 2530), 34 - 36.

¹⁰ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, (6) ศธ.2.1.3.7/5 เอกสารกรมศิลปากร (แฟ้มผู้บริหาร) กระทรวงศึกษาธิการ เรื่องการประชุมคณะกรรมการอำนวยการประสานงานและควบคุมการดำเนินงานโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ครั้งที่ 4/2530 (26 มิถุนายน - 13 กรกฎาคม พ.ศ. 2530), 51 - 52.

¹¹ กรมศิลปากร, *สรุปผลงานโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ปี 2520-2530*, 5 - 29.

ผลจากการขุดค้นทางโบราณคดี จำนวน 82 หลุม ภายในพื้นที่กำแพงเมืองสุโขทัย เพื่อตรวจสอบข้อมูลการตั้งถิ่นฐาน สภาพชีวิตความเป็นอยู่ผู้คนในอดีต ทำให้สามารถอธิบายพัฒนาการแต่ละสมัย ได้แก่ สมัยก่อนการสร้างเมืองสุโขทัย สมัยเมืองสุโขทัย สมัยเมืองสุโขทัยภายใต้อำนาจของอาณาจักรอยุธยา และสมัยรัตนโกสินทร์ (เมืองสุโขทัยถูกทิ้งร้างลงไปแล้ว) นอกจากนั้นยังพบข้อมูลเกี่ยวกับเตาทุเรียง ซึ่งค้นพบรูปแบบเตา เศษภาชนะ และเทคนิคการผลิต¹² ซึ่งสุโขทัยถือเป็นแหล่งผลิตเครื่องถ้วยเคลือบดินเผาที่มีความสำคัญเป็นอย่างมาก

- **แผนงานปรับปรุงภูมิทัศน์** สามารถถากถางพื้นที่ป่าและปลูกต้นไม้ชนิดต่าง ๆ ตามข้อมูลในศิลาจารึกหลักที่ 1 ส่งผลให้บรรยากาศร่มรื่น รวมทั้งการปรับปรุงทางเดินเท้า ถนนภายในอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย
- **แผนงานปรับปรุงชุมชน** โยกย้ายชุมชนที่เกิดขวางการพัฒนาโครงการและรुक้าเขตโบราณสถานภายในกำแพงเมือง วัดพระพายหลวง และวัดศรีชุม ออกจากพื้นที่ จัดตั้งชุมชนใหม่ พร้อมทั้งบำรุงรักษาระบบไฟฟ้า ประปาให้เรียบร้อย และปรับปรุงชุมชนที่ใกล้เคียงกับโบราณสถานต่าง ๆ ให้เป็นระเบียบ ไม่แออัด อันส่งผลต่อภูมิทัศน์
- **แผนงานพัฒนาสาธารณูปโภค – สาธารณูปการ** พัฒนาและปรับปรุงระบบไฟฟ้า ประปา ชุดลอกบ่อน้ำ ถนน สร้างลานจอดรถ เพื่ออำนวยความสะดวกให้แก่คนในพื้นที่และนักท่องเที่ยว อีกทั้งขุดลอกบ่อน้ำ คูน้ำ ระบายน้ำ อันเป็นแหล่งน้ำเดิมเพื่อใช้ในการบำรุงรักษาดูแลพืชพันธุ์ต่าง ๆ ภายในอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย
- **แผนงานส่งเสริมการท่องเที่ยว** การดำเนินงานร่วมกับภาคเอกชน เพื่อพัฒนาและปรับปรุงสิ่งอำนวยความสะดวกในพื้นที่ เช่น ร้านอาหาร ร้านจำหน่ายของที่ระลึก ห้องสุขา ฯลฯ และฟื้นฟูเทศกาล ประเพณีเดิมในอดีตให้กลับมาได้รับความนิยมอีกครั้ง พร้อมทั้งส่งเสริมให้มีการจัดเทศกาลดนตรีและความบันเทิงทุกสัปดาห์ เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวให้มากขึ้น รวมไปถึงการสร้างพื้นที่เรียนรู้และศึกษาประวัติศาสตร์แก่นักท่องเที่ยว

ผลจากการดำเนินงานเชิงประจักษ์เพียง 5 แผนงานของโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย คณะทำงานกรมศิลปากรนับว่าครอบคลุมหลักการสำคัญในการดำเนินงานแล้ว แผนการส่งเสริมรายได้และอาชีพ ถึงแม้จะไม่ปรากฏข้อมูลการดำเนินงาน

¹² กรมศิลปากร, *การขุดค้นทางโบราณคดีในอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย*, (กรุงเทพฯ: กองโบราณคดี กรมศิลปากร, 2531).

แต่นับเป็นผลทางอ้อมจากการส่งเสริมการท่องเที่ยวที่ทำให้ผู้คนในพื้นที่มีอาชีพและรายได้เพิ่มมากขึ้น ส่วนแผนการใช้ที่ดินก็มีการจัดสรรการใช้ที่ดินอย่างเป็นระบบ มิให้เกิดการรุกร้าเขตโบราณสถาน และเผื่อระวางการสร้างอาคารในเขตพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์

ตลอดระยะเวลาการดำเนินงานโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย องค์การเพื่อการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ ได้ส่งผู้เชี่ยวชาญเข้ามาตรวจสอบการดำเนินงานและเสนอแนะข้อคิดเห็นต่อโครงการ เพื่อให้เป็นไปตามมาตรฐานการอนุรักษ์ระดับสากล เช่น การเสริมสร้างบรรยากาศทางประวัติศาสตร์โดยการสำรวจและขุดค้นทางโบราณคดี การเพิ่มจำนวนบุคลากรให้ครอบคลุมกับการทำงานทุกด้าน การก่อสร้างศูนย์วิจัยและอนุรักษ์โบราณสถาน การใช้ระบบเทคโนโลยีเข้ามาช่วยในการดำเนินงานทางโบราณคดี และการกำหนดเป้าหมายในการปรับปรุงภูมิทัศน์ เพื่อให้สอดคล้องกับการศึกษาวิจัย การจัดทำเรือนเพาะชำพันธุ์ไม้ การคัดเลือกพืชพันธุ์อย่างละเอียด และสนับสนุนให้มีเจ้าหน้าที่ด้านภูมิทัศน์ประจำการด้วย เป็นต้น¹³ ภายหลังจากที่ดำเนินการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยแล้วเสร็จ สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เมื่อครั้งทรงพระอิสริยยศ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้เสด็จฯ ทรงเปิดอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยอย่างเป็นทางการในวันที่ 20 พฤศจิกายน พ.ศ. 2531

กรมศิลปากรได้ดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ พ.ศ. 2519 – 2531 จนแล้วเสร็จตามวัตถุประสงค์ ถึงแม้ว่าจะมีข้อผิดพลาดและถูกวิพากษ์วิจารณ์การดำเนินงานจากนักวิชาการและผู้เกี่ยวข้องดังที่ได้กล่าวไปแล้วในบทก่อนหน้า แต่อย่างไรก็ตาม ในปี พ.ศ. 2534 อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยก็ได้รับการประกาศให้เป็นมรดกโลก (World Heritage) ตามอนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองมรดกโลกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติ ในนามของ “เมืองประวัติศาสตร์สุโขทัย และเมืองบริวาร (Historic Town of Sukhothai and Associated Historic Towns)” จนกระทั่ง พ.ศ. 2550 – 2559 ได้เริ่มมีการจัดทำแผนแม่บทอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยอีกครั้ง โดยคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร โดยกรมศิลปากรพิจารณาว่าไม่มีการปรับปรุงแผนแม่บทอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยมาเป็นระยะเวลาานาน ทำให้ขาดความเชื่อมโยงการพัฒนาพื้นที่เมืองสุโขทัยและพื้นที่เกี่ยวเนื่องอื่น ๆ และควรมีการทบทวนแผนการดำเนินงานจากสภาพปัจจุบันและการพัฒนาในอนาคต¹⁴

¹³ โชติโกะ ยามาตะ และอิโรชิ ทานากะ, รายงานการปฏิบัติการรณรงค์นานาชาติสำหรับโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย, (สุโขทัย: อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย, 2529).

¹⁴ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, แผนแม่บทอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย (พ.ศ. 2550 – 2559), (พิษณุโลก: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, 2559), 2 - 3.

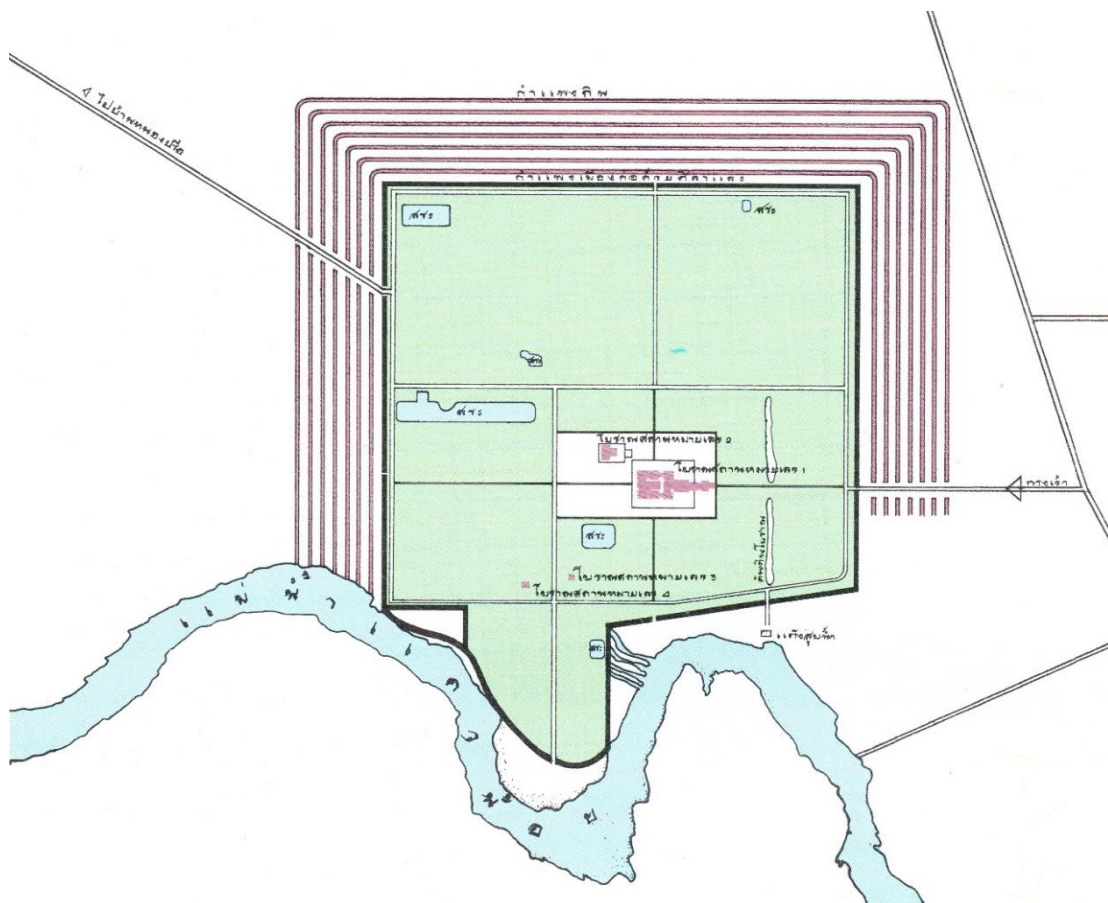
3.2 อุทยานประวัติศาสตร์เมืองสิงห์ อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี

ภาพที่ 16 อุทยานประวัติศาสตร์เมืองสิงห์

ปราสาทเมืองสิงห์ ศาสนสถานขอมภายในเมืองโบราณริมฝั่งแม่น้ำแควน้อย ซึ่งยังคงปรากฏร่องรอยแนวกำแพงเมืองและคูเมืองแต่ละด้าน (ภาพที่ 17) สันนิษฐานว่าเมืองโบราณดังกล่าว คือ เมืองสิงห์พบหลักฐานการก่อสร้างตั้งแต่สมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ราวพุทธศตวรรษที่ 18 กรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนเมืองสิงห์เป็นโบราณสถานของชาติ เมื่อวันที่ 8 มีนาคม พ.ศ. 2478 แต่ยังมีได้กำหนดขอบเขตพื้นที่ จึงมีการบุกรุกพื้นที่เข้าไปทำเกษตรกรรมและอยู่อาศัย จนกระทั่ง พ.ศ. 2503 กรมศิลปากรได้มีคำสั่งให้หน่วยศิลปากรที่ 2 อุทอง จังหวัดสุพรรณบุรี เข้าไปสำรวจ จัดทำแผนผังและกันเขตที่ดินโบราณสถาน นำมาซึ่งการประกาศขอบเขตเมืองสิงห์พื้นที่ 718 ไร่ 3 งาน รวมทั้งแนวกำแพงเมืองและคูเมือง เมื่อวันที่ 19 กรกฎาคม พ.ศ. 2503 แต่ก็ยังไม่มียงบประมาณเข้าไปขุดแต่งและบูรณะโบราณสถาน โดยยังคงมีปัญหาการบุกรุกพื้นที่เข้าไปทำเกษตรกรรมภายในเขตกำแพงเมืองสิงห์อย่างต่อเนื่อง ต่อมาในปี พ.ศ. 2515 จังหวัดกาญจนบุรีได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของปราสาทเมืองสิงห์ที่จะพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวและศึกษาหาความรู้ ชาวบ้าน เจ้าหน้าที่ในท้องถิ่นและกรมศิลปากรจึงได้ร่วมมือกันถากถางต้นไม้ ทำความสะอาดพื้นที่โดยรอบปราสาทจนแล้วเสร็จบางส่วนในพื้นที่¹⁵

¹⁵ กรมศิลปากร, รายงานการขุดแต่งบูรณะปราสาทเมืองสิงห์ ตำบลสิงห์ อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี, (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2520), 6 - 8.

ภาพที่ 17 แผนผังเมืองสิงห์
ที่มาภาพ : (กรมศิลปากร, 2530: หน้า 42).

พ.ศ. 2517 - 2519 สำนักงบประมาณได้อนุมัติงบประมาณปีละ 200,000 บาท ให้กับกรมศิลปากรดำเนินการขุดแต่งปราสาทเมืองสิงห์ จึงได้เริ่มขุดลอกดินจากโบราณสถาน ถากถางวัชพืช และขุดแต่งปราสาทประธาน บรรณศาลา กำแพงแก้ว รวมถึงกำแพงเมืองและคูเมือง พบโบราณวัตถุที่เป็นประติมากรรมปูนปั้นจำนวนมาก โดยมีนายระพีศักดิ์ ชัชวาลย์ นายช่างศิลปกรรม เป็นหัวหน้าคณะทำงาน สามารถดำเนินการขุดแต่งได้แล้วเสร็จประมาณ 70%¹⁶ หลังจากนั้นได้ดำเนินงานต่อเนื่องในปีงบประมาณ 2520 - 2524 เนื่องจากตระหนักถึงความสำคัญของปราสาทเมืองสิงห์ที่เป็นโบราณสถานเพียงแห่งเดียวในภาคตะวันตกที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะขอม และเสนอโครงการพัฒนาโบราณสถานปราสาทเมืองสิงห์ให้เป็นส่วนหนึ่งของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520 - 2524) โดยกำหนดวัตถุประสงค์ของโครงการดังนี้¹⁷

¹⁶ กองโบราณคดี กรมศิลปากร, จดหมายเหตุการปฏิบัติงานโครงการอุทยานประวัติศาสตร์เมืองสิงห์ ตำบลสิงห์ อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี, (กรุงเทพฯ: กองโบราณคดี กรมศิลปากร, 2530), 42 - 48.

¹⁷ เรื่องเดียวกัน, 64.

1. เพื่อป้องกันมรดกทางศิลปวัฒนธรรมของชาติไว้มิให้สูญหายและเสื่อมคุณค่า
2. เพื่อขุดแต่งและบูรณะโบราณสถานของปราสาทเมืองสิงห์ไว้ทั้งหมด
3. เพื่อพัฒนาบริเวณโบราณสถานเป็นอุทยานประวัติศาสตร์ของชาติ
4. เพื่อพัฒนาจิตใจประชาชนให้เห็นคุณค่าของศิลปวัฒนธรรมและความภาคภูมิใจในประวัติศาสตร์ของชาติ
5. เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจของท้องถิ่นจากอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเป็นการเพิ่มพูนรายได้

โครงการพัฒนาโบราณสถานปราสาทเมืองสิงห์กำหนดแผนงานการขุดแต่งและบูรณะโบราณสถานที่ยังเหลือ 30% ให้แล้วเสร็จ เช่น ซุ้มประตู (ภาพที่ 18) กำแพงแก้ว บางส่วนของปราสาทประธาน เป็นต้น พร้อมทั้งขุดตรวจทางโบราณคดีพื้นที่ต่าง ๆ จนพบโบราณวัตถุจำนวนมาก ดูแลรักษาโบราณสถานและสภาพแวดล้อมให้ดีขึ้น เพื่อพัฒนาพื้นที่สำหรับการเตรียมเปิดเป็นอุทยานประวัติศาสตร์ จัดทำเอกสารเผยแพร่เกี่ยวกับปราสาทเมืองสิงห์และเสนอแนวทางการประชาสัมพันธ์ให้กลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยว กำหนดระยะเวลาการดำเนินงานโครงการจำนวน 5 ปี ใช้งบประมาณจำนวน 6,552,706 บาท แต่กลับได้รับอนุมัติงบประมาณเพียง 3,200,000 บาท¹⁸ ทำให้การดำเนินงานไม่เสร็จตามที่กำหนดไว้ โดยสามารถปฏิบัติงานเป็นโครงการรายปีเท่านั้น จำเป็นต้องดำเนินงานต่อเนื่องไปจนถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525 - 2529) และเปลี่ยนชื่อโครงการเป็น **โครงการอุทยานประวัติศาสตร์ปราสาทเมืองสิงห์** ซึ่งเป็นการดำเนินงานบูรณะโบราณสถานต่อเนื่องจาก พ.ศ. 2517 แต่เนื่องด้วย การปฏิบัติงานที่ผ่านมา มักให้ความสำคัญกับงานบูรณะโบราณสถานเป็นหลัก งานด้านอื่น ๆ จึงไม่มีความคืบหน้าเท่าที่ควร การดำเนินงานในระยะนี้จึงให้ความสำคัญกับการบูรณะให้แล้วเสร็จและการปรับปรุงภูมิทัศน์ การสร้างอาคารจัดแสดงโบราณวัตถุ การบริหารจัดการพื้นที่และบุคลากร การพัฒนาระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ เช่น การตัดถนน การทำสถานที่จอดรถ การวางระบบไฟฟ้า ประปา เป็นต้น เพื่อรองรับการเปิดอุทยานประวัติศาสตร์ โดยตั้งเป้าหมายไว้ว่า จะต้องเปิดอุทยานประวัติศาสตร์ทุก ๆ ปี ปีละ 1 แห่ง และในปี พ.ศ. 2529 กำหนดที่จะเปิดอุทยานประวัติศาสตร์ปราสาทเมืองสิงห์เป็นแห่งแรก¹⁹

¹⁸ เรื่องเดียวกัน, 64 - 96.

¹⁹ เรื่องเดียวกัน, 102 - 112.

ภาพที่ 18 การบูรณะซุ้มประตูปราสาทเมืองสิงห์
ที่มาภาพ : (กรมศิลปากร, 2530: หน้า 34).

พ.ศ. 2529 กรมศิลปากรได้แต่งตั้งคณะทำงานเฉพาะกิจพิเศษบูรณะเมืองสิงห์เพื่อดำเนินงานให้แล้วเสร็จ มีนายฉัตร บุรกรรมโกวิท เป็นประธานคณะทำงานและมอบหมายงานที่คงเหลืออย่างเร่งด่วน โดยระบุเป็นรายการกิจกรรมอย่างชัดเจนให้กับกองโบราณคดีและกองสถาปัตยกรรม ดังนี้²⁰

1. งานโบราณคดี ประกอบไปด้วยงานอำนวยการ การบูรณะเสริมความมั่นคงโบราณสถาน การดำเนินการจำลองแบบประติมากรรม และการศึกษาทางโบราณคดี โดยการขุดค้นภายในกำแพงเมืองและแนวคันดิน เพื่อศึกษาการใช้งานพื้นที่เมืองสิงห์แต่ละระยะ
2. งานพัฒนาสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ เช่น การจัดทำถนน การติดตั้งระบบไฟฟ้า ประปา การปรับปรุงภูมิทัศน์ เป็นต้น
3. งานพัฒนาทางกายภาพ เช่น การย้ายบ้านเรือนราษฎร จัดทำระบบสาธารณูปโภคไปยังหมู่บ้านแห่งใหม่ การสร้างบ้านพักราชการ การจัดทำป้ายอุทยานประวัติศาสตร์ การสร้างป้อมยามเก็บค่าธรรมเนียม เป็นต้น
4. งานเอกสารทางวิชาการและเผยแพร่ ทั้งเอกสารทางวิชาการ แผ่นพับ จดหมายเหตุ การปฏิบัติงาน และเอกสารเผยแพร่ในพิธีเปิดอุทยานประวัติศาสตร์เมืองสิงห์

²⁰ เรื่องเดียวกัน, 127 - 146.

แต่อย่างไรก็ตาม ข้อจำกัดของงบประมาณและความไม่ต่อเนื่องของการดำเนินงาน ทำให้การปรับปรุงภูมิทัศน์และบูรณะโบราณสถานปราสาทเมืองสิงห์ล่าช้า กรมศิลปากรจึงได้จ้างบริษัทเอกชนเข้ามาดำเนินการบูรณะโบราณสถานที่ยังไม่แล้วเสร็จ เช่น ปราสาทประธาน บรรณาลัย ระเบียงคด ชุ่มประตู่ เป็นต้น การก่อสร้างอาคารศูนย์บริการ สำนักงาน สุขา และเรือนรับรอง ซ่อมแซมระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ เช่น การตัดถนน การทำระบบไฟฟ้า เป็นต้น และปรับปรุงภูมิทัศน์พื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์ปราสาทเมืองสิงห์ตามรูปแบบรายการที่สถาปนิกและวิศวกร กองสถาปัตยกรรมเป็นผู้กำหนดและควบคุมงาน²¹ แต่อย่างไรก็ตาม การบูรณะปราสาทเมืองสิงห์กลับถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่า ละเลยการศึกษารูปแบบประวัติศาสตร์ศิลปะและโบราณคดีอย่างสิ้นเชิง เช่น แผนผังของปราสาทประธานควรเป็นผังรูปกากบาท ชุ่มประตู่และหน้าบันที่ผิดรูปแบบ แผนผังของโบราณสถานหมายเลข 2 ที่ผิดสัดส่วนและการแบ่งห้อง เป็นต้น²² ภายหลังจากที่กรมศิลปากรดำเนินการบูรณะและปรับปรุงภูมิทัศน์เมืองสิงห์จนเสร็จสมบูรณ์ สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เมื่อครั้งทรงพระอิสริยยศ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จฯ เป็นองค์ประธานในพิธีเปิดอุทยานประวัติศาสตร์เมืองสิงห์ วันที่ 3 เมษายน พ.ศ. 2530 นับเป็นอุทยานประวัติศาสตร์แห่งแรกในประเทศไทยที่ได้ทำพิธีเปิดอย่างเป็นทางการ และกำหนดให้การเปิดอุทยานประวัติศาสตร์เมืองสิงห์เป็นสัญลักษณ์ของวันอนุรักษ์มรดกไทยประจำปี พ.ศ. 2530

พ.ศ. 2551 – 2552 กรมศิลปากรได้จัดทำแผนแม่บทโครงการอนุรักษ์และพัฒนาอุทยานประวัติศาสตร์เมืองสิงห์ เนื่องจากพิจารณาว่าสภาพโบราณสถาน การจัดแสดง และสิ่งอำนวยความสะดวกของอุทยานประวัติศาสตร์เมืองสิงห์ได้ทรุดโทรมตามกาลเวลา ไม่สามารถรองรับการท่องเที่ยวได้อย่างมีประสิทธิภาพ จำเป็นต้องอนุรักษ์และพัฒนาโบราณสถาน แหล่งโบราณคดี รวมถึงสภาพแวดล้อมบริเวณอุทยานประวัติศาสตร์เมืองสิงห์และชุมชนใกล้เคียงให้มีทัศนียภาพงดงาม เป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งท่องเที่ยวทางด้านศิลปวัฒนธรรม²³ ซึ่งนับเป็นการจัดทำแผนแม่บทอนุรักษ์และพัฒนาอุทยานประวัติศาสตร์เมืองสิงห์ครั้งแรกตั้งแต่เริ่มดำเนินงานมา โดยกำหนดระยะเวลาปฏิบัติงานตามแผนแม่บท 5 ปี เพื่อมุ่งหวังให้เกิดการบูรณาการองค์ความรู้จากการดำเนินงานด้านต่าง ๆ และนำไปกำหนดวิสัยทัศน์ พันธกิจ เป้าหมาย และยุทธศาสตร์การดำเนินงานในแต่ละด้านของอุทยานประวัติศาสตร์เมืองสิงห์ต่อไป

²¹ *เรื่องเดียวกัน*, 209 - 219.

²² Jean Boisselier, สุภัทรดิศ ดิศกุล แปล, *ข้าทลปะประวัติศาสตร์และโบราณคดีของกรมศิลปากร*, (กรุงเทพฯ: มติชน, 2531), 49 - 51.

²³ บริษัท นอร์ทเทิร์นซัน (1935) จำกัด, *แผนแม่บทโครงการอนุรักษ์และพัฒนาอุทยานประวัติศาสตร์เมืองสิงห์ ตำบลสิงห์ อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี*, (2552), 1 - 3.

3.3 อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์

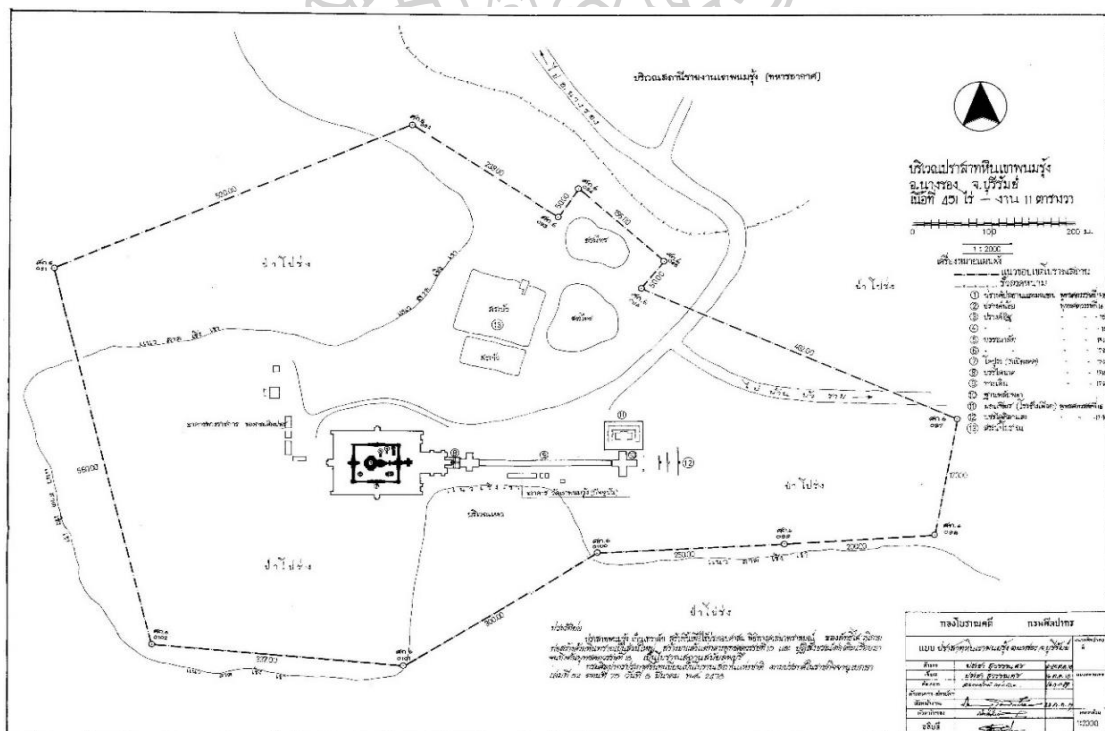
ภาพที่ 19 อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง

ปราสาทพนมรุ้ง ศาสนสถานหินดูไบเวนิชกายบนยอดเขาพนมรุ้งที่มีแผนผังจากทางลาดขึ้นสู่ยอดเขาสะท้อนแนวคิดเขาไกรลาส และมีฝีมือการก่อสร้างที่ละเอียดและประณีต อีกทั้งยังเป็นเทวาลัยศูนย์กลางของพระมหากษัตริย์ราชวงศ์มหิธรปุระแห่งอาณาจักรขอม สมัยเมืองพระนคร ซึ่งพบหลักฐานการก่อสร้างตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 16²⁴ เอเตียน แอมอนิเยร์ (Etienne Aymonier) ผู้แทนรัฐอารักขาของฝรั่งเศสได้สำรวจข้อมูลทางโบราณคดีในประเทศกัมพูชา และเดินทางมายังปราสาทพนมรุ้งตั้งแต่ พ.ศ. 2428 หลังจากนั้น เอเตียน เอ็ดมอนด์ ลูเน็ต เดอ ลาจองกีแยร์ (Etienne Edmond Lunet de Lajongquière) อีริก ไฮเดนฟาเดน (Erik Seidenfaden) ได้เดินทางเข้ามาสำรวจ ถ่ายภาพ จัดทำแผนผัง และภาพถ่ายเส้นปราสาทพนมรุ้ง ศาสตราจารย์ออร์ซ เซแดส (George Coedès) ได้เข้ามาศึกษา ศิลาจารึกปราสาทพนมรุ้ง พร้อมกับศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัททิศ ดิศกุล ทำให้ทราบข้อมูลและความสำคัญของปราสาทพนมรุ้ง นำมาซึ่งการขึ้นทะเบียนโบราณสถานปราสาทพนมรุ้งในปี พ.ศ. 2478 แต่ไม่ได้กำหนดเขตที่ดินโบราณสถาน ต่อมา พ.ศ. 2503 - 2504 กรมศิลปากรได้มอบหมายให้นายมานิต วัลลิโกตม และนายจรัส เกียรติก้อง พร้อมคณะ เดินทางไปสำรวจ ชูตแต่ง และจัดทำแผนผังปราสาทพนมรุ้ง²⁵

²⁴ กรมศิลปากร, *ปราสาทพนมรุ้ง*, (กรุงเทพฯ: กองโบราณคดี กรมศิลปากร, 2531).

²⁵ *เรื่องเดียวกัน*, 100 – 101.

พ.ศ. 2514 กรมศิลปากรได้แต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินงานบูรณะโบราณสถานปราสาทหินพนมรุ้ง โดยมีหม่อมเจ้ายาใจ จิตรพงศ์ เป็นผู้ควบคุมการบูรณะ ร่วมกับเบอร์นาร์ด ฟิลลิปส์ โกรลิเยร์ (Bernard Philippe Groslier) และปีแอร์ ปีชาร์ด (Pierre Pichard) ใช้วิธีการแบบอนัสติโลซิส (Anastylosis) ซึ่งเป็นการนำวัสดุตั้งเดิมของโบราณสถานนำมาประกอบใหม่ ณ ตำแหน่งเดิมตามขอบเขตข้อมูลทางวิชาการด้านโบราณคดีและสถาปัตยกรรม นอกจากนี้ยังมีการปรับพื้นที่สร้างบ้านพักเจ้าหน้าที่ ซ่อมเครื่องท่อน้ำแรงและเครื่องจักรกล ขุดลอกสระน้ำ และถากถางกำจัดวัชพืช การบูรณะปราสาทพนมรุ้งตั้งแต่ พ.ศ. 2514 – 2519 ทำได้แล้วเสร็จเพียงปรางค์น้อยและบางส่วนของปรางค์ประธาน งานเสริมความมั่นคง ขุดแต่งบูรณะทางดำเนิน บันไดนาค รางระบายน้ำ และส่วนฐานของอาคารต่าง ๆ โดยใช้งบประมาณทั้งหมด 5,300,000 บาท ในแต่ละปีจะเริ่มดำเนินงานตั้งแต่เดือนมกราคม - กุมภาพันธ์ จนถึงสิ้นสุดเดือนกันยายนเท่านั้น เนื่องจากงบประมาณไม่เพียงพอต่อการดำเนินงาน²⁶ ต่อมาได้ประกาศกำหนดขอบเขตโบราณสถานปราสาทหินพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ จำนวน 451 ไร่ 11 ตารางวา²⁷ (ภาพที่ 20)

ภาพที่ 20 ขอบเขตโบราณปราสาทหินพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์

ที่มาภาพ : (ราชกิจจานุเบกษา, 2519: หน้า 3263.)

²⁶ สมบูรณ์ บุญยเวทย์, "บันทึกประสบการณ์ครั้งเริ่มบูรณะปราสาทหินพิมายและปราสาทหินพนมรุ้ง," ศิลปากร, 41(5), (กันยายน - ตุลาคม 2541): 74 - 78.

²⁷ "ประกาศกรมศิลปากร เรื่อง กำหนดเขตที่ดินโบราณสถาน," ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 93 ตอนที่ 141, (9 พฤศจิกายน 2519): 3262 - 3263.

หลังจาก พ.ศ. 2519 เป็นต้นมา หม่อมเจ้ายาใจ จิตรพงศ์ ก็ไม่ขอรับตำแหน่งผู้ควบคุมการบูรณะปราสาทหินพนมรุ้งอีก แต่ก็ยังมีการดำเนินงานต่อเนื่องโดยมีนายสัญญาชัย หมายมั่น เป็นหัวหน้าโครงการบูรณะปราสาทหินเขาพนมรุ้งซึ่งได้กำหนดวัตถุประสงค์ของการปฏิบัติงานประจำปีงบประมาณ 2520 ดังนี้²⁸

1. ขุดแต่งและบูรณะให้แล้วเสร็จ
2. ป้องกันมรดกทางวัฒนธรรมของชาติไว้มิให้สูญหายและเสื่อมคุณค่า
3. พัฒนาบริเวณโบราณสถานเป็นอุทยานประวัติศาสตร์แห่งชาติ
4. พัฒนาเศรษฐกิจของประชาชนในท้องถิ่นจากอุตสาหกรรมท่องเที่ยว

ในปี พ.ศ. 2520 โครงการบูรณะปราสาทหินเขาพนมรุ้งก็ได้บรรจุเข้าแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520 - 2524) ภายใต้ชื่อ **โครงการอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง** มีนายสัญญาชัย หมายมั่น เป็นหัวหน้าโครงการ ดำเนินการจัดตั้งอุทยานประวัติศาสตร์ภายในขอบเขตที่ดินที่ขึ้นทะเบียนโบราณสถานปราสาทหินพนมรุ้ง โดยกำหนดงบประมาณสำหรับการบูรณะโบราณสถานและปรับปรุงภูมิทัศน์ จำนวน 11,500,000 บาท ใช้ระยะเวลาการดำเนินงาน 5 ปี ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 4 แต่กลับได้รับอนุมัติงบประมาณ พ.ศ. 2520 เพียง 1,000,000 บาท²⁹ หลังจากนั้นในปี พ.ศ. 2525 ก็ยังคงได้รับจัดสรรงบประมาณเพียง 1,500,000 บาท โดยสามารถดำเนินการได้เพียง 76 วันเท่านั้น³⁰ จนกระทั่ง พ.ศ. 2531 สามารถบูรณะโบราณสถาน ปรับปรุงภูมิทัศน์และพื้นที่ พร้อมทั้งก่อสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อรองรับการท่องเที่ยวจนแล้วเสร็จ ซึ่งเกินกว่ากำหนดระยะเวลาที่ต้องแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2524 มาถึง 7 ปี สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เมื่อครั้งทรงพระอิสริยยศ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จฯ เป็นองค์ประธานในพิธีเปิดอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง วันที่ 21 พฤษภาคม พ.ศ. 2531 เนื่องในวันอนุรักษ์มรดกไทยประจำปี พ.ศ. 2531

การจัดตั้งอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้งเฉพาะพื้นที่ยอดเขาตามที่กำหนดขอบเขตโบราณสถาน จึงไม่เกิดปัญหาการบุกรุกทำลายพื้นที่โบราณสถาน หรือความจำเป็นต้องโยกย้ายบ้านเรือนและชุมชนแต่อย่างใดก็ตาม โบราณสถานบริเวณเชิงเขาพนมรุ้งที่เกี่ยวข้องกับปราสาทหินพนมรุ้งกลับไม่ได้ดำเนินการบูรณะไปพร้อมกัน จนกระทั่งภายหลังจากการดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้งแล้วเสร็จ

²⁸ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, *สบ.22.1/1* เอกสารส่วนบุคคลนายสัญญาชัย หมายมั่น เรื่องสรุปผลการดำเนินงานการขุดแต่งและบูรณะปราสาทหินเขาพนมรุ้ง ปีพุทธศักราช 2514 - 2520 , 1.

²⁹ *เรื่องเดียวกัน*, 2.

³⁰ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, *สบ.22.1/4* เอกสารส่วนบุคคลนายสัญญาชัย หมายมั่น เรื่องการบูรณะปราสาทหินเขาพนมรุ้ง ตำบลบ้านตาเป็ก อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ (12 พฤศจิกายน 2524), 1.

จึงได้เริ่มดำเนินงานบริเวณพื้นที่เชิงเขาพนมรุ้ง อาทิ การดำเนินงานขุดแต่งและเสริมความมั่นคงปราสาทบ้านบุ (พ.ศ. 2530) โครงการบูรณะปราสาทเมืองต่ำ (พ.ศ. 2532 - 2536) และการดำเนินการขุดแต่งบูรณะกุฏิฐานีหนองบัวรายและกุฏิฐานีเมืองต่ำ (พ.ศ. 2542 - 2544)

ภายหลังในปี พ.ศ. 2548 ได้มีการจัดทำแผนแม่บทโครงการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองพนมรุ้ง เนื่องจากตั้งแต่เริ่มดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ ยังไม่มีการเคยจัดทำแผนแม่บท ทำให้เกิดปัญหาความไม่ชัดเจนในมาตรฐานการปฏิบัติงาน ขาดการศึกษาข้อมูลด้านเศรษฐกิจ สังคม และชุมชน และโบราณสถานทั้งหมดขาดความเชื่อมโยงของการประกาศเขตโบราณสถานให้เป็นพื้นที่เดียวกัน จึงมีความจำเป็นต้องจัดทำแผนแม่บทโครงการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองพนมรุ้งให้ครอบคลุมพื้นที่โบราณสถานทั้ง 8 แห่งภายใต้เมืองพนมรุ้ง ได้แก่ อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง ปราสาทเมืองต่ำ กุฏิฐานีหนองบัวราย บารายหนองบัวราย กุฏิฐานีเมืองต่ำ (โคกเมือง) บารายเมืองต่ำ ปราสาทบ้านบุ และปราสาทปลายบัด 1 และ 2 เพื่อเป็นแผนงานหลักในการนำไปจัดทำแผนปฏิบัติการและแผนการจัดการต่อไป”³¹ และในปีพ.ศ. 2561 ได้มีความพยายามจะกำหนดร่างแนวเขตกลุ่มเทวสถานเขาพนมรุ้ง เขาปลายบัด และปราสาทเมืองต่ำ เพื่อเสนอโบราณสถานกลุ่มดังกล่าวขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก (World Heritage) ตามอนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองมรดกโลกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติ ซึ่งปัจจุบันได้รับการบรรจุในบัญชีรายชื่อเบื้องต้น (Tentative List)

³¹ กรมศิลปากร, แผนแม่บทโครงการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองพนมรุ้ง, (กรุงเทพฯ: สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร, 2548), 2.

3.4 อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร

ภาพที่ 21 วัดพระแก้ว อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร

เมืองกำแพงเพชรปรากฏหลักฐานการตั้งถิ่นฐานตั้งแต่สมัยก่อนสุโขทัย ก่อนจะพัฒนาเป็นเมืองในสมัยสุโขทัยและใช้งานต่อเนื่องมาจนถึงสมัยกรุงศรีอยุธยา นับว่าเป็นศูนย์กลางการปกครองบริเวณพื้นที่ลุ่มแม่น้ำปิง การเสด็จฯ ประพาสเมืองกำแพงเพชร เพื่อทอดพระเนตรโบราณสถาน โบราณวัตถุในปี พ.ศ. 2450 ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของเมืองกำแพงเพชรในฐานะเมืองโบราณที่ยังปรากฏร่องรอยทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี ต่อมาในปี พ.ศ. 2478 และ 2480 กรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานบางแห่งในเมืองกำแพงเพชรและดำเนินการขุดแต่งบูรณะวัดพระแก้ว กำแพงเมือง และป้อมตามงบประมาณที่ได้รับตั้งแต่ พ.ศ. 2503 เป็นต้นมา³²

พ.ศ. 2508 – 2512 กรมศิลปากรได้เริ่มขุดแต่งบูรณะโบราณสถานภายในและภายนอกเมืองกำแพงเพชร จำนวน 18 แห่ง ได้แก่ ศาลพระอิศวร วัดพระธาตุ วัดพระแก้ว พระราชวังและสระมน ป้อมเพชร ป้อมเจ้าจันทร์ ป้อมเจ้าอินทร์ ป้อมมุมเมือง ป้อมวัดช้าง ป้อมทุ่งเศรษฐี วัดพระนอน วัดพระสี่อิริยาบถ วัดช้างรอบ วัดอวาสใหญ่ วัดกะโลทัย วัดซุ่มกอ วัดช้าง (ภาพที่ 22) วัดอวาสน้อย ภายใต้การดำเนินงานของคณะกรรมการปรับปรุงบูรณะโบราณสถานจังหวัดสุโขทัยและกำแพงเพชร ซึ่งมีจอมพลถนอม กิตติขจร นายกรัฐมนตรีเป็นประธานกรรมการคณะทำงาน³³ ทำให้ค้นพบหลักฐาน

³² มะลิ โคกสันเทียะ, *นำชมโบราณวัตถุสถานในจังหวัดกำแพงเพชร*, (พระนคร: กรมศิลปากร, 2510), 55.

³³ กรมศิลปากร, *รายงานการสำรวจและขุดแต่งบูรณะโบราณวัตถุสถาน เมืองเก่ากำแพงเพชร เมืองศรีสัชนาลัย พ.ศ. ๒๕๐๘ – ๒๕๑๒*, (พระนคร: โรงพิมพ์การศาสนา, 2512), 3.

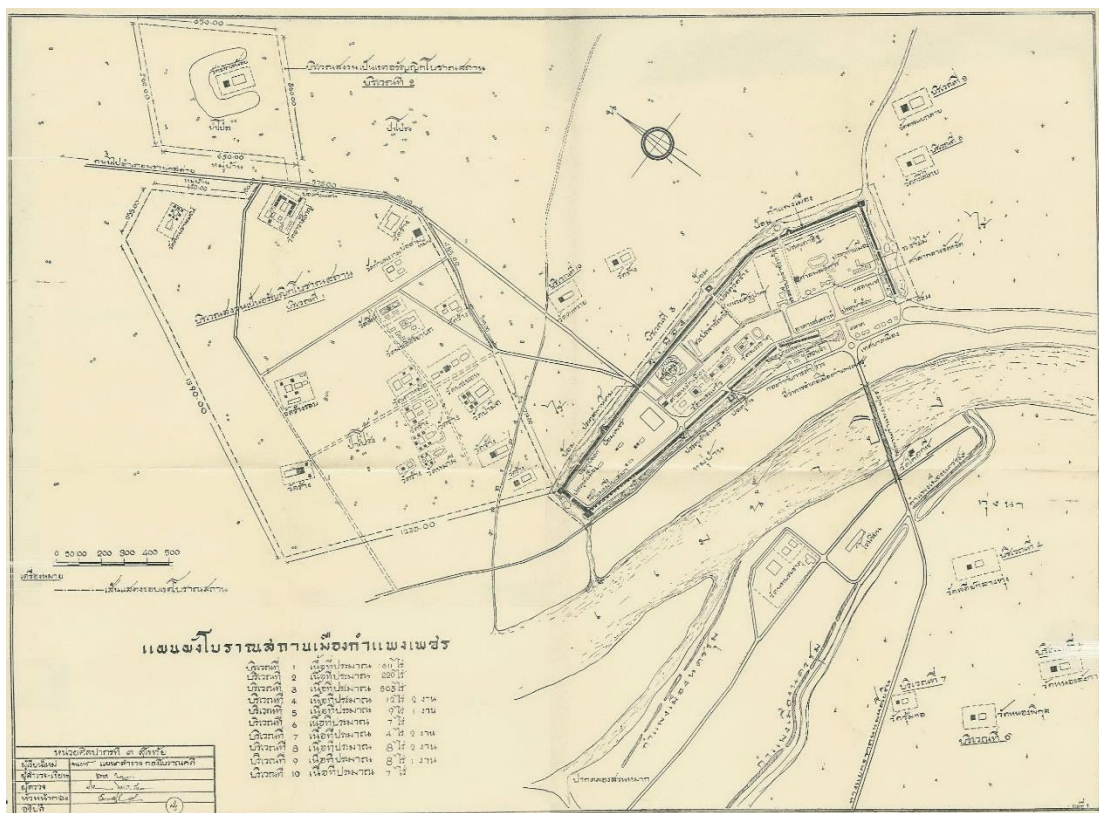
งานศิลปกรรมและบทบาทความสำคัญของเมืองกำแพงเพชร พร้อมทั้งกำหนดขอบเขตโบราณสถาน จำนวน 2,391 ไร่ภายในเมืองกำแพงเพชร โดยจัดแบ่งพื้นที่ออกเป็น 9 บริเวณกระจายตัว ตามกลุ่มโบราณสถานภายในและภายนอกเขตกำแพงเมือง รวมไปถึงโบราณสถานฝั่งทิศตะวันตกของแม่น้ำปิง (ฝั่งนครชุม)³⁴ (ภาพที่ 23) ภายหลังจาก พ.ศ. 2512 เป็นต้นมา งบประมาณที่ได้รับจาก กรมศิลปากรเพียงพอต่อการดูแลรักษาโบราณสถานภายในเมืองกำแพงเพชรเท่านั้น โดยมีได้มีการ ขุดแต่งหรือบูรณะโบราณสถานเพิ่มเติม

ภาพที่ 22 สภาพเจดีย์วัดช้าง ก่อนและหลังการขุดแต่งบูรณะโบราณสถาน พ.ศ. 2508 – 2512
ที่มาภาพ : (กรมศิลปากร 2512: หน้า 26).

³⁴ "ประกาศกรมศิลปากร เรื่อง ขึ้นทะเบียนโบราณสถาน," ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 85 ตอนที่ 41, (7 พฤษภาคม 2511): 1340 – 1341.

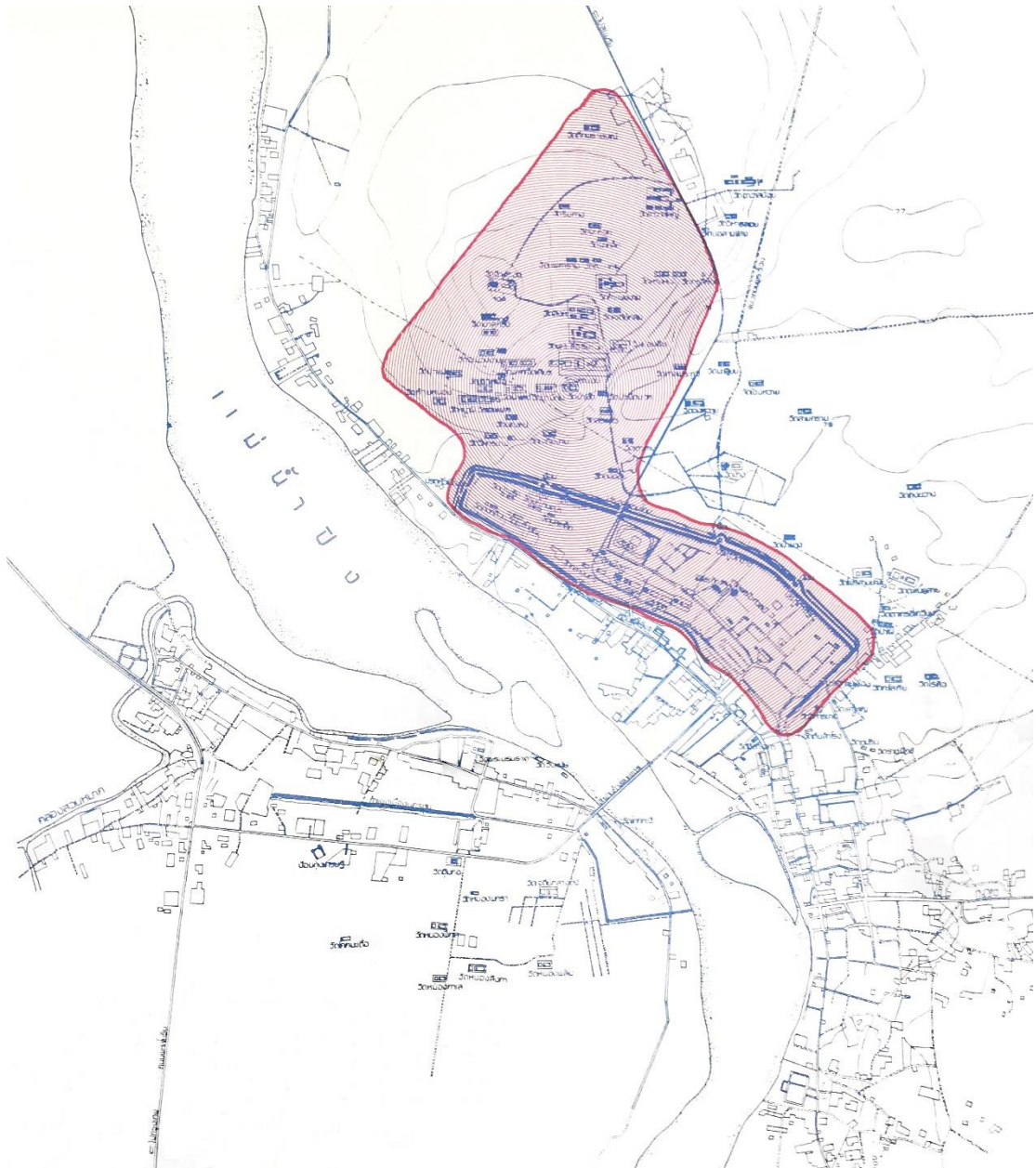

ภาพที่ 23 ขอบเขตโบราณสถานเมืองกำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร
ที่มาภาพ : (ราชกิจจานุเบกษา, 2511: หน้า 1347).

จนกระทั่ง พ.ศ. 2523 กรมศิลปากรได้รับงบประมาณเพื่อดำเนินการสำรวจและศึกษาปัญหาเบื้องต้นสำหรับการจัดทำแผนแม่บทเพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาให้เป็นอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร พื้นที่ประมาณ 2,407.8 ไร่ (ภาพที่ 24) มีจำนวนโบราณสถาน 81 แห่งในพื้นที่กำหนดระยะเวลาตั้งแต่ พ.ศ. 2524 – 2529 ตรงกันกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 และ 5 (พ.ศ. 2520 – 2529) ใช้งบประมาณจำนวน 38,370,000 บาท³⁵ กรมศิลปากรได้ขอความร่วมมือจากสถาบันการศึกษา อาทิ มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาลัยครูกำแพงเพชร และหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงบประมาณ สำนักผังเมือง กรมโยธาธิการ และหน่วยศึกษานิเทศก์จังหวัดกำแพงเพชรมาเป็นส่วนหนึ่งในคณะกรรมการจัดทำแผนแม่บทศึกษาและออกแบบโครงการอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร จนแล้วเสร็จเป็นแผนแม่บทอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร (พ.ศ. 2525 – 2529)

³⁵ กรมศิลปากร, แผนแม่บทโครงการอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร (พ.ศ. 2524 – 2529), (กรุงเทพฯ: กองโบราณคดี กรมศิลปากร, 2527), 2 - 3.

ภาพที่ 24 ขอบเขตพื้นที่โครงการอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร
ที่มาภาพ : (กรมศิลปากร 2527: หน้า 4).

โครงการอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร

เหตุผลสำคัญในการเสนอโครงการอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร เนื่องจากสภาพของเมืองกำแพงเพชรค่อนข้างสมบูรณ์ แต่กลับมีแนวโน้มที่จะถูกทำลายจากการพัฒนาสาธารณูปโภคและสาธารณูปการเพื่อรองรับการขยายตัวของชุมชน อาทิ การตัดถนนผ่านกำแพงเมือง การก่อสร้างในพื้นที่โบราณสถาน เช่น เสาไฟฟ้า เสาโทรเลข เสาโทรศัพท์ เป็นต้น พร้อมทั้งการสร้างที่อยู่อาศัยรุกล้ำเขตโบราณสถาน การลักลอบขุดค้นทำลายโบราณสถาน เพื่อค้นหาโบราณวัตถุและศิลปวัตถุ การพัฒนาให้เป็นอุทยานประวัติศาสตร์จะเป็นการฟื้นฟูบรรยากาศของเมืองกำแพงเพชรโบราณในอดีตให้กลมกลืนกับสภาพสังคมปัจจุบัน และมีผลต่อเศรษฐกิจในแง่อุตสาหกรรมการท่องเที่ยว³⁶

- ความสำคัญของพื้นที่³⁷

ดินแดนแถบเมืองกำแพงเพชรเป็นชุมชนมาแล้วตั้งแต่สมัยก่อนสุโขทัย ได้แก่ เมืองนครชุม เมืองชากังราว เมืองคณฑี เมืองพาน ต่อมาเมืองนครชุมได้ยกฐานะเป็นเมืองลูกหลวงของอาณาจักรสุโขทัย จนถึงสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) ในปีพ.ศ. 1921 สมเด็จพระมหาธรรมราชาที่ 2 ทรงยอมแพ้ศึกสงครามกับกรุงศรีอยุธยาที่เมืองชากังราว หลังจากนั้นเมืองชากังราวได้ถูกเปลี่ยนชื่อเป็น เมืองกำแพงเพชร และมีบทบาทสำคัญในการทำศึกสงครามระหว่างกรุงศรีอยุธยากับพม่า และบรรดาหัวเมืองเหนือโดยตลอด โดยใช้เป็นที่ตั้งในการรับศึกและสะสมเสบียงอาหาร

ความรู้เรื่องทางศาสนาและวัฒนธรรมของเมืองกำแพงเพชรได้เจริญมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย อาทิ การสร้างพระธาตุ การประดิษฐานรอยพระพุทธรูป ร่องรอยของโบราณสถานและโบราณวัตถุที่พบเนื่องในศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนา และการนำพระพุทธรูปศิหิงค์ ซึ่งเป็นพระพุทธรูปสำคัญมาประดิษฐานที่เมืองกำแพงเพชร รวมไปถึงการนิมนต์พระสังฆราชจากเมืองกำแพงเพชรให้ไปสั่งสอนศาสนาที่เมืองสุโขทัย

ความเจริญด้านเทคนิควิทยากับสังคมสะท้อนผ่านผังเมือง 3 ชั้นที่ยังปรากฏร่องรอยให้เห็นในปัจจุบัน โดยเฉพาะกำแพงเมืองด้านทิศตะวันตกและทิศตะวันออก ป้อมปราการ คูเมืองสำหรับเก็บกักน้ำไว้ใช้ในระบบชลประทาน และเทคนิคการนำศิลาแลงขนาดใหญ่กว่าปกติมาใช้ก่อสร้างโบราณสถาน กรรมวิธีการหล่อโลหะที่มีความเจริญมาก ดังจะเห็นได้จากพระพุทธรูปศิลปะสุโขทัย หมวดกำแพงเพชร

³⁶ เรื่องเดียวกัน, 2.

³⁷ เรื่องเดียวกัน, 7 - 10.

- **วัตถุประสงค์โครงการ³⁸**

1. อนุรักษ์โบราณสถานในเมืองกำแพงเพชรฝั่งตะวันออก ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำปิง (นครชุม) และบริเวณใกล้เคียง เช่น เมืองไตรตรึงษ์ จำนวน 81 แห่ง พื้นที่ประมาณ 2,407.8 ไร่ ให้เป็นหลักฐานทางศิลปะและประวัติศาสตร์อารยธรรมของชาติ ตลอดจนพัฒนากิจกรรมต่าง ๆ ทางประวัติศาสตร์ให้เป็นประโยชน์ต่อสังคมและเศรษฐกิจของชาติ
2. ศึกษาประวัติศาสตร์ สังคม เศรษฐกิจ และวิถีชีวิตของประชาชนในอดีต เพื่อเป็นแนวทางในการสร้างเอกลักษณ์ของชาติไทยในปัจจุบัน
3. ปรับปรุงฟื้นฟู คุ้มวังซึ่งบรรยากาศของเมืองกำแพงเพชรในอดีตให้มากที่สุด
4. ปรับปรุงกายภาพของเมืองให้เกิดทัศนียภาพที่สวยงามร่มรื่น มีชีวิตชีวา ด้วยพันธุ์ไม้ท้องถิ่น
5. ฟื้นฟูศิลปะพื้นบ้าน ประเพณีการเล่นต่าง ๆ เพื่อให้สัมพันธ์กับกายภาพของเมือง
6. พัฒนารายได้ของประชาชนในพื้นที่โครงการในรูปอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว
7. กำหนดพื้นที่ในกำแพงเมือง และนอกกำแพงเมืองกำแพงเพชรเป็นอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร

- **การดำเนินงานโครงการ**

การดำเนินงานโครงการอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชรแบ่งออกเป็น 2 ระยะ ได้แก่

ระยะที่ 1 พ.ศ. 2523 - 2525 สำหรับการศึกษาค้นคว้าและวิจัยทางวิชาการ เพื่อจัดทำแผนแม่บทและกำหนดรายละเอียดกิจกรรมต่าง ๆ

ระยะที่ 2 พ.ศ. 2525 - 2529 สำหรับดำเนินงานตามแผนแม่บท

การดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชรเริ่มจากพื้นที่บริเวณนอกกำแพงเมืองทางด้านทิศเหนือ ประกอบด้วยโบราณสถานสำคัญหลายแห่ง เช่น วัดพระนอน วัดพระสี่อิริยาบถ วัดช้างรอบ เป็นต้น และบริเวณภายในกำแพงเมืองชั้นใน ได้แก่ วัดพระแก้ว วัดพระธาตุ และศาลหลักเมือง โดยจะเริ่มดำเนินงานพร้อมกันทั้ง 2 บริเวณ เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญมากที่สุดก่อน³⁹ กรมศิลปากรได้จัดตั้งคณะทำงานศึกษาค้นคว้าวิจัย โดยรวบรวมเจ้าหน้าที่กรมศิลปากร คณาจารย์จากสถาบันการศึกษา และผู้เชี่ยวชาญจากหน่วยงานราชการส่วนกลางและท้องถิ่นในการจัดทำแผนแม่บท มีนายเอนก สีหามาตย์ เป็นผู้ประสานงาน คณะทำงานได้ลงพื้นที่สำรวจข้อมูลสภาพปัจจุบัน ปัญหาที่เกิดขึ้น และจัดแบ่งการดำเนินงานออกเป็นแต่ละด้าน ได้แก่ ลักษณะกายภาพและสภาพโบราณสถาน

³⁸ เรื่องเดียวกัน, 4 - 5.

³⁹ เรื่องเดียวกัน.

เศรษฐกิจสังคม ประวัติศาสตร์โบราณคดี การบูรณะโบราณสถาน วิศวกรรมและสิ่งแวดล้อม การฟื้นฟูเทศกาลประเพณีและการท่องเที่ยว การจัดทำรูปภาพและแผนที่⁴⁰ แต่ไม่ปรากฏ ขั้นตอนการศึกษาวิจัยทางวิชาการประกอบการจัดทำแผนแม่บท โดยสามารถแบ่งการดำเนินงานออกเป็น 7 แผน มีสาระสำคัญดังนี้⁴¹

1. **แผนการใช้ที่ดิน และควบคุมการใช้ที่ดิน** กำหนดพื้นที่เมืองกำแพงเพชร ออกเป็น 4 ประเภท ได้แก่ บริเวณอุทยานประวัติศาสตร์ บริเวณสาธารณูปโภค บริเวณชุมชนพักอาศัย และบริเวณเกษตรกรรม พร้อมทั้งกำหนดลักษณะการใช้งานและข้อบังคับให้เหมาะสมกับบรรยากาศอุทยานประวัติศาสตร์
2. **แผนบูรณะโบราณสถาน** กำหนดแนวทางการอนุรักษ์และบูรณะโบราณสถาน ให้สอดคล้องกับกฎบัตรเวนิส กำหนดระยะเวลาให้แล้วเสร็จภายใน 10 ปี และเลือกกลุ่มโบราณสถานที่มีความสำคัญด้านการท่องเที่ยว ไม่มีปัญหากรรมสิทธิ์ที่ดิน และประสบปัญหาการบุกรุกทำลายเป็นลำดับแรกในการบูรณะ
3. **แผนการปรับปรุงภูมิทัศน์** เน้นการสร้างความร่วมมือและมีชีวิตชีวาของโบราณสถาน จัดสวนดอกไม้ ทางเท้า ป้าย และที่พักรอบโบราณสถาน ทำให้เกิดความร่วมมือร่วมใจเป็นสถานที่ท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ และพื้นที่บริเวณอนุรักษ์ให้จัดภูมิทัศน์ให้บรรยากาศคงความเงียบและร่มรื่นเป็นป่าธรรมชาติ เพื่อให้สอดคล้องกับพระสงฆ์ฝ่ายวิปัสสนานอกเมือง
4. **แผนการจัดชุมชน** โยกย้ายชุมชนที่ตั้งกีดขวางโครงการอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชรออกไปยังชุมชนใหม่ในพื้นที่อื่น และปรับปรุงภูมิทัศน์บ้านเรือนในเขตโบราณสถานให้สอดคล้องกับภูมิทัศน์โครงการ
5. **แผนพัฒนาด้านการท่องเที่ยว** ดึงดูดให้นักท่องเที่ยวมาพักแรมที่จังหวัดกำแพงเพชร โดยส่งเสริมประเพณี สร้างกิจกรรมสนับสนุนการท่องเที่ยว ทั้งแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์และธรรมชาติ พร้อมทั้งสนับสนุนแหล่งผลิต ร้านจำหน่ายสินค้าพื้นเมืองที่เป็นเอกลักษณ์ของจังหวัด ผ่านการประชาสัมพันธ์ให้นักท่องเที่ยวทางเอกสาร วิทยู หนังสือพิมพ์ และโทรทัศน์
6. **แผนการส่งเสริมรายได้และอาชีพ** กำหนดให้จ้างงานคนในพื้นที่เพื่อปฏิบัติงานโครงการอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร และส่งเสริมอุตสาหกรรม

⁴⁰ อ่าน รายชื่อคณะผู้ดำเนินงานแผนแม่บทโครงการอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร ใน ภาคผนวก - ข.

⁴¹ สรุปข้อมูลแผนแม่บทโครงการอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร จาก กรมศิลปากร, *แผนแม่บทโครงการอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร (พ.ศ. 2524 - 2529)*, 28 - 39.

ที่เกิดจากคนท้องถิ่น อาทิ การจักสาน ทอเสื่อ เครื่องหวาย ขนมห้ามเมือง เพื่อเป็นของที่ระลึกแก่นักท่องเที่ยว

7. **แผนการก่อสร้าง สาธารณูปโภค สาธารณูปการ** ขุดลอก พัฒนาแหล่งน้ำ บริเวณโครงการอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร พร้อมขยายระบบประปา ปรับปรุงระบบถนนให้ใช้สัญจรและท่องเที่ยว เสนอให้มีการปรับถนนเลีย่งเมือง ซึ่งเดิมพาดผ่านใกล้โบราณสถาน ปรับปรุงระบบไฟฟ้าและระบบสื่อสาร พร้อมทั้งก่อสร้างศูนย์บริการการศึกษาวัฒนธรรม ประกอบด้วยห้องประชุม ห้องแสดงนิทรรศการ และก่อสร้างศูนย์อำนวยการโครงการ

การดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชรได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานต่าง ๆ อาทิ กรมโยธาธิการจัดสรรงบประมาณการลาดยางและปรับปรุงถนนบริเวณอุทยานประวัติศาสตร์ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้ก่อสร้างอาคารศูนย์บริการท่องเที่ยว ตัดถนน และติดป้ายชื่อโบราณสถาน แต่ในส่วนของแผนแม่บทโครงการอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร (พ.ศ. 2525 - 2529) กลับมิได้ถูกเสนอให้คณะรัฐมนตรีอนุมัติ กรมศิลปากรในฐานะผู้รับผิดชอบโครงการจึงไม่มีอำนาจเพียงพอในการออกคำสั่งการดำเนินงาน ทำได้เพียงการขอความร่วมมือและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลาเท่านั้น ซึ่งส่งผลกระทบต่อมายังแผนการดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร ดังนี้⁴²

1. **แผนการใช้ที่ดิน** ไม่สามารถควบคุมการก่อสร้างในพื้นที่แต่ละส่วนของเมืองได้ เนื่องจากช่วงนั้นยังไม่มีประกาศกฎผังเมือง ทำให้การควบคุมการใช้ที่ดินไม่มีประสิทธิภาพ แต่ข้อมูลในแผนแม่บทที่เสนอให้ย้ายศูนย์ราชการบางแห่งออกมาทางถนนสายพรานกระต่าย - สุโขทัย ทางจังหวัดได้นำไปปฏิบัติจนสำเร็จในภายหลัง
2. **แผนบูรณะโบราณสถาน** งานบำรุงรักษา งานขุดแต่งและบูรณะโบราณสถาน ดำเนินงานไปอย่างล่าช้า เนื่องจากได้รับงบประมาณแค่เพียงปีละ 1,000,000 บาท จากงบประมาณที่ต้องการประมาณปีละ 4,600,000 บาท
3. **แผนการปรับปรุงภูมิทัศน์** ยังดำเนินการไม่เต็มพิกพอ เช่น การปรับปรุงภูมิทัศน์ เพื่อบดบังตัวอาคารโรงเรียน สถานที่ราชการ ศาลหลักเมือง และโครงสร้างจากระบบสาธารณูปโภค เป็นต้น รวมทั้งการรื้อแนวกำแพงเมืองจากหน่วยงานราชการ เพื่อเปิดมุมมองของศาลากลางจังหวัด

⁴² คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนครสวรรค์, *แผนแม่บทอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร (พ.ศ. 2550 - 2559)*, (พิษณุโลก: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนครสวรรค์, 2559), ภาคผนวก ข1 - ข2.

4. **แผนการจัดชุมชน** การย้ายชุมชนบริเวณด้านหน้าศาลหลักเมืองประมาณ 25 ครัวเรือน ในพื้นที่ด้านทิศตะวันตกภายในเขตกำแพงเมืองซึ่งอยู่ใกล้กับพื้นที่ที่เด่น คือ วัดพระแก้ว และพระราชวังนั้น โดยพียงย้ายออกไปแล้วเสร็จเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2540 - 2542 ล้ำช้ากว่าแผนเดิมค่อนข้างมาก

นอกจากนั้นยังมีปัญหาการบุกรุก ลักลอบขุด และทำลายโบราณสถาน โดยเฉพาะประตูเมือง 2 ประตู คือ ประตูน้ำอ้อย และประตูสะพานโคม พร้อมทั้งการดำเนินงานของอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชรที่เน้นเชิงรับมากกว่าเชิงรุก ขาดการมีส่วนร่วมของประชาชน จนทำให้การดำเนินงานบางประการล่าช้า

แต่อย่างไรก็ตาม ในช่วงสุดท้ายก่อนกำหนดที่จะเปิดอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร จำเป็นต้องย้ายพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร จากกลุ่มที่ 1 (ภายในเขตกำแพงเมือง) ไปสู่กลุ่มที่ 2 (นอกเขตกำแพงเมืองทางด้านทิศเหนือ) เนื่องจากพื้นที่กลุ่มที่ 1 ถูกแบ่งออกเป็นสวน ๆ โดยถนน บ้านเรือน และสถานที่ราชการ แตกต่างกับพื้นที่กลุ่มที่ 2 ซึ่งมีขอบเขตพื้นที่ 1,611 ไร่ ต่อเนื่องกันเป็นผืนเดียว ไม่มีปัญหาเรื่องที่ดินและสิ่งปลูกสร้าง พร้อมทั้งมีการปรับปรุงสิ่งอำนวยความสะดวกพร้อมแล้ว⁴³ โดยการดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร ตั้งแต่ พ.ศ. 2523 - 2534 ใช้งบประมาณไปแล้วทั้งสิ้น 49,353,900 บาท หลังจากดำเนินการบูรณะและปรับปรุงภูมิทัศน์ แล้วเสร็จ สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เมื่อครั้งทรงพระอิสริยยศ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้เสด็จฯ ทรงเปิดอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร กลุ่มที่ 2 ในวันที่ 18 เมษายน พ.ศ. 2534 และในปีเดียวกันนั้น อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชรได้รับการประกาศให้เป็นมรดกโลก (World Heritage) ตามอนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองมรดกโลกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติในนามของ “เมืองประวัติศาสตร์สุโขทัยและเมืองบริวาร (Historic Town of Sukhothai and Associated Historic Towns)”

การจัดทำแผนแม่บทอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชรได้เริ่มต้นขึ้นอีกครั้งพร้อมกันกับอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย และอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัยในปี พ.ศ. 2550 - 2559 โดยคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร เนื่องจากพิจารณาว่าการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมและความสำคัญของการเชื่อมโยงพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์ทั้ง 3 แห่งและเมืองบริวารอื่น ๆ ที่ปรากฏอิทธิพลของศิลปะและสถาปัตยกรรมสมัยสุโขทัยจำเป็นต้องจัดทำแผนแม่บทเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพปัจจุบันและการพัฒนาในอนาคตอย่างยั่งยืนต่อไป⁴⁴

⁴³ กรมศิลปากร, *พิธีเปิดอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร*, (กรุงเทพฯ: กองโบราณคดี กรมศิลปากร, 2534), 10 - 11.

⁴⁴ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, *แผนแม่บทอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร (พ.ศ. 2550 - 2559)*, 2.

3.5 อุทยานประวัติศาสตร์พระนครคีรี อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี

ภาพที่ 25 อุทยานประวัติศาสตร์พระนครคีรี

พระนครคีรี พระราชวังที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2402 เพื่อใช้เป็นสถานที่ประทับสำหรับพระมหากษัตริย์ รับรองพระราชอาคันตุกะ และการประกอบพระราชพิธีที่สำคัญ พระนครคีรีตั้งอยู่บนยอดเขามหาสมณะ ยอดเขาทางด้านทิศตะวันตก โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชวังใช้เป็นที่พัก ประกอบไปด้วยหมู่พระที่นั่ง ตึกพระประเทียบ ป้อม ศาลา ประตูกำแพงวัง และพระราชทานนามไว้คล้องจองกัน เช่น พระที่นั่งเพชรภูมิไพโรจน์ พระที่นั่งปราโมทย์มไหสวรรค์ พระที่นั่งเวษยนต์วิเชียรปราสาท เป็นต้น บนยอดเขายอดกลาง โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระเจดีย์ใหม่หุ้มเจดีย์องค์เดิมซึ่งชำรุดมากแล้ว และบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ พระราชทานนามว่า พระธาตุจอมเพชร ส่วนยอดเขาทางด้านทิศตะวันออก โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระเจดีย์ศิลา พระวิหาร พระปราสาท หอระฆัง และศาลา โดยมีเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์เป็นแม่กองควบคุมงาน⁴⁵ ต่อมาสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์ใช้พระนครคีรีเป็นสถานที่ประทับพักผ่อน พระอิริยาบถและรับรองแขกต่างประเทศ โดยได้ซ่อมแซมโครงสร้างหอชัชวาลเวียงชัยจากเหตุการณ์ฟ้าผ่าในปี พ.ศ. 2426 ซ่อมพนักกราวบันไดและองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมส่วนหลังคาของหมู่พระที่นั่งองค์ต่าง ๆ ในปี พ.ศ. 2439 จนกระทั่งการบูรณะครั้งใหญ่ พ.ศ. 2453 ทั้งหมู่พระที่นั่งและอาคารประกอบอื่น ๆ⁴⁶

⁴⁵ พยุง วงษ์น้อย, *พระนครเขา พระนครคีรี*, (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2558), 13 - 15.

⁴⁶ Somchart Chungsiriarak, "Pranakorn Kiri – A conservation study," M.A. dissertation, Conservation Studies University of York, (1983), 57 - 58.

พ.ศ. 2478 กรมศิลปากรได้สำรวจและประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานพระนครคีรี เป็นโบราณสถานสำคัญของชาติ แต่ไม่ได้กำหนดขอบเขตโบราณสถาน จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2496 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ได้เสด็จฯ ไปยังพระนครคีรี ทอดพระเนตรเห็นสภาพชำรุดทรุดโทรม จึงมีพระราชดำริให้ซ่อมแซมรักษาสภาพเดิม โดยทำการบูรณะพระที่นั่งเพชรภูมิไพโรจน์ พระที่นั่งปราโมทย์มไหสวรรค์ พระที่นั่งเวษยันทวีเชียรปราสาท และหอซัซวาลเวียงชัย ตั้งแต่ส่วนหลังคา ประตู หน้าต่าง ผนัง พื้น ราวพนักและบันได ปรับเปลี่ยนวัสดุที่เสื่อมสภาพและใช้วัสดุใหม่ทดแทนในหลายส่วน ใช้งบประมาณจำนวน 500,000 บาท ซึ่งภายหลังจากการบูรณะครั้งนี้ก็มีเพียงการบำรุงดูแลรักษาอาคารเท่านั้น⁴⁷

ต่อมาในปี พ.ศ. 2523 กรมศิลปากรได้มอบหมายให้กองสถาปัตยกรรมเสนอ **โครงการอุทยานประวัติศาสตร์พระนครคีรี** เพื่อบูรณะปรับปรุงอาคารต่าง ๆ ภายในพระนครคีรี ภายใต้แผนการปรับปรุงและบูรณะโบราณสถานของกรมศิลปากร และบรรจุในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525 - 2529) กำหนดวัตถุประสงค์ของโครงการ ดังนี้⁴⁸

1. เพื่อให้เป็นพระบรมราชานุสรณ์แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์
2. เพื่อสงวนรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรมให้ชำรุดทรุดโทรมและเสื่อมค่า เนื่องจากพระนครคีรีมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์อันเกี่ยวข้องกับพระบรมราชจักรีวงศ์โดยตรง
3. เพื่อให้เป็นแหล่งศึกษาหาความรู้ในด้านศิลปะ สถาปัตยกรรม ประวัติศาสตร์ โบราณคดี และสิ่งแวดล้อมแก่นักเรียน นิสิต นักศึกษา ประชาชน ตลอดจนชนชาวต่างประเทศ
4. เพื่อให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวพักผ่อนหย่อนใจสำหรับคนทั่วไปทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ
5. เพื่อพัฒนาจังหวัดเพชรบุรีให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวสำคัญจังหวัดหนึ่งของประเทศ เนื่องจากเป็นจังหวัดที่ไม่ไกลจากกรุงเทพฯ มากนัก
6. เพื่อส่งเสริมและเพิ่มพูนรายได้ของประชาชนในท้องถิ่นด้านอุตสาหกรรมท่องเที่ยว สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 ซึ่งเน้นการพัฒนาชนบท ส่งเสริมความเป็นอยู่ของประชากรในท้องถิ่น
7. เพื่อให้เกิดความรัก ห่วงแหน และภาคภูมิใจในมรดกทางศิลปวัฒนธรรมและช่วยกันทำนุบำรุง รักษาโบราณสถานของชาติ

⁴⁷ Ibid, 60 - 61.

⁴⁸ กรมศิลปากร, *อุทยานประวัติศาสตร์พระนครคีรี*, (กรุงเทพฯ: กองโบราณคดี กรมศิลปากร, 2532), 31.

ความสำคัญและคุณค่าของพระนครคีรีที่เสนอในโครงการอุทยานประวัติศาสตร์พระนครคีรีนั้น กล่าวถึงคุณค่าทางด้านสถาปัตยกรรม ศิลปกรรม และวิศวกรรม เนื่องจากพระนครคีรีเป็นพระราชวัง แห่งแรกที่สร้างขึ้นบนยอดภูเขา แสดงให้เห็นถึงวิทยาการความรู้ด้านการออกแบบให้สอดคล้องกับ ประโยชน์ใช้สอย การจัดหมวดหมู่ของเขตพระราชฐานและวัดพระแก้วน้อย โดยใช้ยอดเขาและ เนินไหล่เขาเป็นตัวแบ่งพื้นที่การใช้งานแต่ละส่วน เทคนิคทางวิศวกรรมของการก่อสร้างพระนครคีรี บนภูเขาหินที่มีความสูงถึง 95 เมตร มีทั้งแรงลมและอันตรายจากภัยธรรมชาติ ตลอดจนความยากลำบาก ของการทำงาน การขนส่งวัสดุอุปกรณ์ แสดงให้เห็นถึงความสามารถ ความวิริยะอุตสาหะของช่าง และไม่ปรากฏว่ามีชาวต่างประเทศช่วยดำเนินการออกแบบก่อสร้าง แต่สามารถสำเร็จได้ด้วย พระบารมีและพระปรีชาสามารถของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและฝีมือของคนไทยทั้งสิ้น จึงเป็นสิ่งที่น่าภูมิใจสำหรับคนในชาติ อีกทั้งรูปแบบของสถาปัตยกรรม นับว่าเป็นรูปแบบการก่อสร้าง ที่แปลกใหม่ในช่วงเวลานั้น โดยการนำรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบไทยแบบจีน และแบบฝรั่ง มาประกอบขึ้นเป็นรูปทรงอาคารแต่ละหลัง⁴⁹

การดำเนินงานโครงการอุทยานประวัติศาสตร์พระนครคีรีในระยะแรกราว พ.ศ. 2524 กรมศิลปากรได้แต่งตั้งนางอุไรวรรณ ตันติวงษ์ สถาปนิกให้ดำรงตำแหน่งหัวหน้าโครงการอุทยาน ประวัติศาสตร์พระนครคีรี โดยเริ่มต้นจากการกำหนดขั้นตอนการบูรณะโบราณสถานตามวิธีการ ปฏิบัติงานของกองสถาปัตยกรรม เริ่มจากการสำรวจ บันทึกสภาพ ถ่ายภาพ เขียนแบบอาคารและ สถานที่โดยละเอียด ทั้งสภาพความเสื่อมโทรม ขนาด การใช้วัสดุ การใช้สี รูปแบบอาคาร ฯลฯ และนำหลักฐานทั้งหมดที่ได้จากการสำรวจและค้นคว้าข้อมูลเพิ่มเติมมาวิเคราะห์หาวิธีการบูรณะ ที่เหมาะสม พร้อมทั้งใช้เทคนิคการทำปูนดำ สกูลช่างเพชรบุรีดั้งเดิม ผสมผสานกับเทคนิคสมัยใหม่ ซึ่งการบูรณะโบราณสถานภายในพระนครคีรีได้ใช้การจ้างเหมาบริษัทเอกชน แต่ควบคุมการดำเนินงาน และกำหนดหลักการบูรณะอาคารโดยกองสถาปัตยกรรม อาทิ การรักษารูปทรงและประโยชน์ การใช้สอยแบบเดิมเท่าที่จะเป็นไปได้ สามารถเสริมความมั่นคงอาคารได้เท่านั้น ในกรณีที่วัสดุชำรุด หรือเสื่อมสภาพให้นำวัสดุใหม่เพิ่มเติมเข้าไปตามรูปแบบเดิม ส่วนใดที่บูรณะไม่ถูกให้ปรับเปลี่ยนใหม่ ให้ถูกต้อง และพิจารณาแนวทางการสงวนรักษาอาคารพร้อมกับสภาพแวดล้อม⁵⁰ นอกจากนั้นยัง มีการปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์ด้วยต้นไม้และพืชชนิดต่าง ๆ และการก่อสร้างอาคาร จัดสถานที่เพื่อ อำนวยความสะดวก เช่น สถานที่จอดรถ บริเวณพักผ่อน จัดกิจกรรม จำหน่ายของที่ระลึก เครื่องดื่ม

⁴⁹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, (4) ศธ.2.3.8.1/23 เอกสารกองสถาปัตยกรรม กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ เรื่องการเตรียมการรับเสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดอุทยานประวัติศาสตร์พระนครคีรีและบรรจุ พระบรมสารีริกธาตุองค์พระธาตุจอมเพชร (23 มีนาคม 2531 – 29 พฤษภาคม 2532), 5 - 6.

⁵⁰ เรื่องเดียวกัน, 8 - 9.

จตุรพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เป็นต้น ปรับปรุงร้านค้าแผงลอยบริเวณทางขึ้นอุทยานประวัติศาสตร์ และพื้นที่ใกล้เคียงให้ย้ายมาขายในจุดเดียวกันทั้งหมด⁵¹ การกำหนดเป้าหมายการดำเนินงานรายปีที่ระบุ ในโครงการอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาตั้งแต่ พ.ศ. 2525 – 2529 ให้ความสำคัญกับการดำเนินงานบูรณะอาคารหลักและอาคารประกอบ พร้อมทั้งปรับปรุงด้านภูมิสถาปัตยกรรม เช่น การทำทางเดิน พื้นลาน เป็นต้น และระบบสาธารณูปโภค สาธารณูปการเป็นลำดับแรก⁵² และยังเป็นครั้งแรกที่ภาคประชาชน พระภิกษุ และสามเณรในจังหวัดเพชรบุรีได้เข้ามามีส่วนร่วมในการบูรณะพระนครศรีอยุธยา เช่น การดำและฉาบปูน การประดับพื้นผิวโบราณสถาน การตกแต่งองค์เจดีย์ การก่อเรียงอิฐ บูรณะถนน ราวพนักทางเดิน ป้อม ศาลา เป็นต้น

นอกเหนือไปจากการบูรณะอาคารและปรับปรุงสภาพภูมิสถาปัตยกรรมแล้ว มีการจัดแสดงโบราณวัตถุและศิลปวัตถุที่เกี่ยวข้องกับพระนครศรีอยุธยาในพระที่นั่งเพชรภูมิไพโรจน์และพระที่นั่งปราโมทย์มไหสวรรค์นำมาสู่การจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนครศรีอยุธยา ซึ่งเปิดให้เข้าชม ตั้งแต่ พ.ศ. 2528 และการจัดตั้งหอสมุดแห่งชาติ สาขาพระนครศรีอยุธยา เพื่อประโยชน์ในการศึกษาหาความรู้ของประชาชน โดยกรมศิลปากรได้เสนอโครงการอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาเข้าเป็นส่วนหนึ่งของโครงการเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช เนื่องในโอกาสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 5 รอบ (5 ธันวาคม พ.ศ. 2530) และพระราชพิธีรัชมังคลาภิเษก (2 กรกฎาคม พ.ศ. 2531) เนื่องจากพระนครศรีอยุธยาเปรียบเสมือนเป็นพระบรมราชานุสรณ์แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ที่พระมหากษัตริย์แต่ละพระองค์ได้อุปถัมภ์บำรุงและบูรณะซ่อมแซมเป็นระยะมาจนถึงในสมัยพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช⁵³ แต่อย่างไรก็ตาม การดำเนินงานโครงการอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาก็มีความล่าช้ากว่าเป้าหมายการดำเนินงานที่กำหนดไว้ อาทิ การซ่อมแซมพระที่นั่งเพชรภูมิไพโรจน์และพระที่นั่งปราโมทย์มไหสวรรค์แล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2527 การบูรณะพระตำหนักสันถาคารสถานและหมู่อาคารแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2530 การจัดทำระบบประปาในพื้นที่แล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2529 ซึ่งการดำเนินงานส่วนมากล่าช้ากว่ากำหนดระยะเวลาถึง 2 - 3 ปี⁵⁴ โดยเป็นผลมาจากข้อจำกัดงบประมาณ อีกทั้งความเร่งรีบให้โครงการเสร็จทันตามกำหนดของกรมศิลปากรที่จะร่วมเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช การประชุมครั้งแรกของคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในขณะนั้นได้ถอดอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาชื่อโครงการที่ร่วม

⁵¹ กรมศิลปากร, *อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา*, 65 - 70.

⁵² อุไรวรรณ ตันติวงษ์, "อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา", *ศิลปากร*, 26(5), (2525): 116.

⁵³ กรมศิลปากร, *อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา*, 32 - 33.

⁵⁴ กรมศิลปากร, *อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา*, (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2542), 86.

เฉลิมฉลองในวาระพิเศษนี้ เนื่องจากการดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์พระนครคีรีต้องพิจารณา รายละเอียดจำนวนมากและใช้ระยะเวลาาน อาจจะไม่แล้วเสร็จทันตามกำหนด แต่ในภายหลังได้มีการผลักดันโครงการอุทยานประวัติศาสตร์พระนครคีรีกลับเข้ามาในโครงการเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชอีกครั้ง⁵⁵

กรมศิลปากรกำหนดให้มีพิธีเปิดอุทยานประวัติศาสตร์พระนครคีรีอย่างเป็นทางการในวันที่ 20 กรกฎาคม พ.ศ. 2532 โดยพระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งทรงพระอิสริยยศ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร เสด็จฯ เป็นองค์ประธาน พร้อมทั้งบรรจุพระบรมสารีริกธาตุภายในองค์พระธาตุดจอมเพชร ซึ่งตั้งแต่เริ่มดำเนินงานโครงการอุทยานประวัติศาสตร์พระนครคีรี พ.ศ. 2524 – 2532 ใช้งบประมาณทั้งสิ้น 31,026,860 บาท⁵⁶ หลังจากนั้นกรมศิลปากรได้ประกาศกำหนดขอบเขตโบราณสถานพระนครคีรี จังหวัดเพชรบุรี จำนวน 188 ไร่ พ.ศ. 2535⁵⁷ (ภาพที่ 26) ซึ่งครอบคลุมพื้นที่บริเวณอุทยานประวัติศาสตร์พระนครคีรีทั้งหมด

⁵⁵ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, (4) ศธ.2.4.11.1/1 เอกสารกองสถาปัตยกรรม กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ เรื่องสรุปผลการดำเนินงานของคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (18 เมษายน 2527 – 1 กรกฎาคม 2531), 93 – 94.

⁵⁶ กรมศิลปากร, อุทยานประวัติศาสตร์พระนครคีรี, (2532), 31.

⁵⁷ "ประกาศกรมศิลปากร เรื่อง กำหนดเขตที่ดินโบราณสถาน," ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 109 ตอนที่ 94, (28 กรกฎาคม 2535): 8160 - 8161.

การบริหารจัดการภายหลังการเปิดอุทยานประวัติศาสตร์พระนครคีรีกลับทับซ้อนและยุ่งยากท่ามกลาง 3 หน่วยงานภายในกรมศิลปากร ได้แก่ กองพิพิธภัณฑ์ ทำหน้าที่รับผิดชอบการจัดแสดงโบราณวัตถุและศิลปวัตถุภายในพระที่นั่งเพชรภูมิไพโรจน์และพระที่นั่งปราโมทย์มไหสวรรค์ และโครงสร้างการบริหารงานของเจ้าหน้าที่ กองโบราณคดี ดูแลรับผิดชอบความเรียบร้อยของอาคารกองสถาปัตยกรรมรับหน้าที่ซ่อมแซมและบูรณะอาคาร⁵⁸ ซึ่งการดำเนินงานในลักษณะนี้ยังคงสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนครคีรีจะทำหน้าที่ดูแลโบราณวัตถุและศิลปวัตถุภายในพระที่นั่งเพชรภูมิไพโรจน์และพระที่นั่งปราโมทย์มไหสวรรค์ พร้อมกับการบริหารจัดการอุทยานประวัติศาสตร์พระนครคีรี โดยในแต่ละปีจะมีการเสนอของบประมาณและดำเนินงานโครงการเป็นแผนรายปี เช่น การจัดกิจกรรมประจำปี การซ่อมแซมบูรณะอาคาร การปรับปรุงพื้นที่และสิ่งอำนวยความสะดวก การจัดบรรยายและอบรมทางวิชาการ เป็นต้น โดยจะได้รับงบประมาณ 2 ส่วนจากพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนครคีรี และอุทยานประวัติศาสตร์พระนครคีรี ในกรณีที่ต้องบูรณะซ่อมแซมอาคารจะส่งเรื่องไปยังสำนักศิลปากรที่ 1 ราชบุรี ให้เข้ามาดูแลจัดการเรื่องดังกล่าวแทน เนื่องจากอุทยานประวัติศาสตร์พระนครคีรีไม่มีโครงสร้างเจ้าหน้าที่ของอุทยานประวัติศาสตร์ที่สามารถซ่อมแซมบูรณะงานช่างต่าง ๆ ได้⁵⁹

ปัญหาที่เกิดขึ้นในอุทยานประวัติศาสตร์พระนครคีรีเป็นผลมาจากการขาดการวางแผนศึกษาข้อมูล สภาพปัญหา และจัดทำแนวทางการพัฒนาพื้นที่ แต่กลับมุ่งเน้นที่ผลลัพธ์มากกว่า โดยให้ความสำคัญกับการบูรณะโบราณสถาน ปรับปรุงภูมิทัศน์ ก่อสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกเป็นหลักมากกว่างานด้านอื่น ๆ ตามที่ปรากฏในเป้าหมายการดำเนินงานตั้งแต่ พ.ศ. 2525 – 2529 กรมศิลปากรจึงมอบหมายให้กองสถาปัตยกรรมที่มีความรู้ความสามารถเฉพาะทางในด้านการบูรณะอาคารที่มีใช้ซากโบราณสถานเข้ามาเป็นผู้ดำเนินการทั้งหมดเพียงหน่วยงานเดียว แต่เมื่อดำเนินการบูรณะแล้วเสร็จกลับมอบหมายให้กองโบราณคดีและกองพิพิธภัณฑ์เป็นผู้ดำเนินงานต่อ ซึ่งในขณะนั้นเป็นเพียงงานบำรุงรักษาพื้นที่และจัดแสดงโบราณวัตถุและศิลปวัตถุเท่านั้น ทำให้ขาดการบูรณาการความรู้และการดำเนินงานที่ต่อเนื่องกันของแต่ละหน่วยงาน แต่กลับดำเนินการไปตามความรับผิดชอบของหน่วยงานตนเองที่มีต่อพื้นที่ จนกลายเป็นการดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์พระนครคีรีในรูปแบบที่ซ้อนทับกันกับพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนครคีรีดังที่ปรากฏในปัจจุบัน

⁵⁸ Somchart Chungsirirak, "Pranakom Kiri – A conservation study," 62.

⁵⁹ ประภาพรธรรม ศรีสุข, หัวหน้าพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนครคีรี, สัมภาษณ์, 26 กุมภาพันธ์ 2562.

3.6 อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา

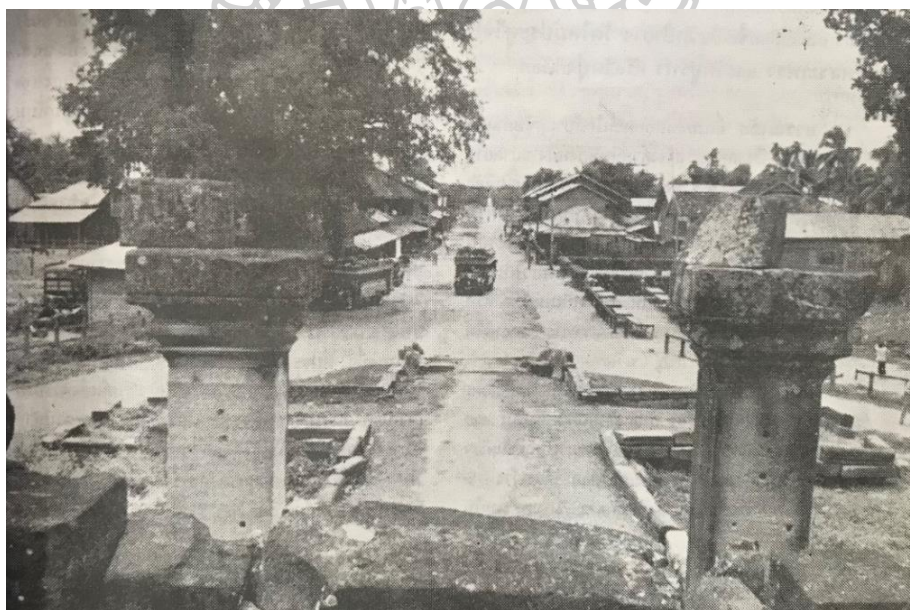
ภาพที่ 27 อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย

ปราสาทพิมาย ศาสนสถานพุทธศาสนา นิกายมหายาน ซึ่งเป็นปราสาทแบบขอมที่มีขนาดใหญ่ และมีความงดงามทางด้านสถาปัตยกรรมและประติมากรรม โดยพบหลักฐานการก่อสร้างตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 17⁶⁰ ตัวปราสาทตั้งอยู่กลางเมืองพิมาย ซึ่งเป็นชุมชนขนาดใหญ่บริเวณลุ่มแม่น้ำมูลที่สัมพันธ์กันกับเมืองพระนคร (Angkor) ของอาณาจักรขอม ในปี พ.ศ. 2427 เอเตียน แอมอนิเยร์ (Etienne Aymonier) คณะสำรวจชาวฝรั่งเศสได้เข้ามาสำรวจปราสาทหินและร่างแผนผังเมืองพิมาย หลังจากนั้นเอเตียน เอ็ดมอนด์ ลูเน็ต เดอ ลาจองกิแยร์ (Etienne Edmond Lunet de Lajongquière) และอีริก ไฮเดนฟาเดน (Erik Seidenfaden) เข้ามาศึกษาผังเมือง รูปแบบสถาปัตยกรรม และเทคนิคการก่อสร้างปราสาทหินพิมาย ต่อมา พ.ศ. 2479 กรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานในเมืองพิมาย ได้แก่ เมืองพิมาย ซุ้มประตูตะวันตก ซุ้มประตูทิศเหนือ กองศิลาแลงประตูตะวันออก เมรุพรหมทัต เมรุน้อย กุฏิฤาษีน้อย ทำนางสระผม และซุ้มประตูไชย⁶¹ แต่ยังมีได้กำหนดขอบเขตโบราณสถาน จนกระทั่ง พ.ศ. 2494 - 2497 กรมศิลปากรได้พยายามบำรุงรักษาและค้ำยันบางส่วน ของปราสาทหินพิมายไว้

⁶⁰ Bernard Philippe Groslier, สุภัทรดิศ ดิศกุล แปลสรุป, ยาใจ จิตรพงศ์ ตรวจสอบ, *การขุดปราสาทหินพิมาย*, (พระนคร: กรมศิลปากร, 2506), ก.

⁶¹ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ผังเมือง และนฤมิตศิลป์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, รายงานฉบับสมบูรณ์ *Final Report* โครงการพัฒนาแผนแม่บทเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาอุทยานประวัติศาสตร์พิมาย, (มหาสารคาม: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ผังเมือง และนฤมิตศิลป์, 2552), 1-76.

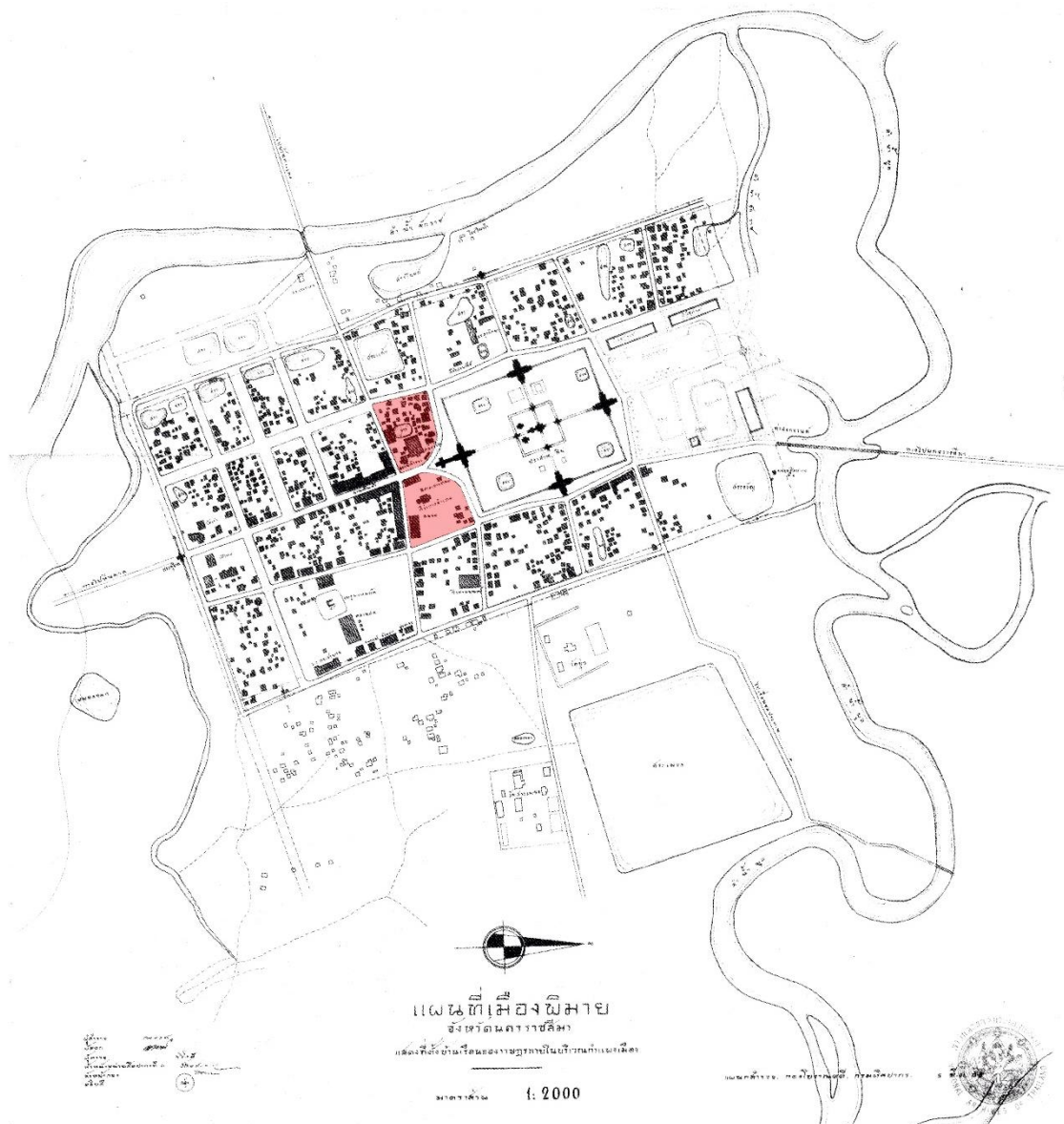
พ.ศ. 2505 กรมศิลปากรได้จัดตั้งโครงการบูรณะปราสาทหินพิมาย ประกอบไปด้วยโครงการย่อย 3 โครงการ ได้แก่ โครงการบูรณะปราสาทหินด้วยวิธีการอนัสตีโลซิส (Anastylosis) ซึ่งนำวัสดุตั้งเดิมของโบราณสถานมาประกอบใหม่ ณ ตำแหน่งเดิมตามข้อมูลทางโบราณคดีและสถาปัตยกรรม โครงการสร้างพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติบริเวณภายในกำแพงเมืองด้านทิศเหนือเพื่อรวบรวมและเก็บรักษาโบราณวัตถุ โดยเวนคืนที่ดินจากหน่วยงานราชการ วัด และบ้านเรือนราษฎร และโครงการขยายเขตโบราณสถาน เพื่อกำหนดขอบเขตเมืองโบราณพิมาย ดำเนินการเวนคืนที่ดินภายในกำแพงเมืองจากสถานที่ราชการ วัด และบ้านเรือนราษฎร ประมาณ 1,000 แห่ง โดยแต่ละโครงการใช้ระยะเวลาดำเนินงาน 5 ปี พร้อมทั้งกรมศิลปากรได้ขออนุมัติให้ย้ายทางหลวงที่ตัดผ่านเมืองพิมาย ซึ่งประชิดกับสะพานนาคราช ปราสาทหินพิมาย และย้ายสถานีตำรวจที่ว่าการอำเภอพิมาย ชุมชนที่ตั้งใกล้กับปราสาทหินพิมายให้ออกไปนอกแนวเขตโบราณสถาน (ภาพที่ 28 และ 29) โดยได้รับงบประมาณจำนวน 1,000,000 บาทจากสำนักงานงบประมาณในการบูรณะปราสาทหินพิมาย⁶²

ภาพที่ 28 ทางหลวงและบ้านเรือนซึ่งตั้งอยู่ประชิดกับสะพานนาคราช ปราสาทหินพิมาย
ที่มาภาพ : (มานิต วัลลิโภดม 2530: หน้า 37).

⁶² หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, คค.0202.8.10/19 เอกสารกระทรวงคมนาคม เรื่องโครงการบูรณะปราสาทหินพิมาย (พ.ศ.2505), 11 - 29.

ภาพที่ 29 ตำแหน่งทางหลวง สถานีราชการ และชุมชนที่ตั้งประชิดกับปราสาทหินพิมาย
ที่มาภาพ : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

ตั้งแต่ พ.ศ. 2506 – 2512 กรมศิลปากรได้รับความช่วยเหลือจากรัฐบาลฝรั่งเศส ผ่านทางองค์การสนธิสัญญาการป้องกันร่วมกันแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (ส.ป.อ.) ในการดำเนินงานโครงการบูรณะปราสาทหินพิมาย ซึ่งมีหม่อมเจ้ายาใจ จิตรพงศ์ เป็นผู้อำนวยการบูรณะฝ่ายไทย และเบอร์นาร์ต ฟิลลิปส์ โกรลิเยร์ (Bernard Philippe Groslier) ปีแอร์ ปีชาร์ด (Pierre Pichard) เป็นคณะทำงานจากฝรั่งเศส ใช้วิธีการบูรณะโบราณสถานแบบอนัสติโลซิส (Anastylosis) พร้อมทั้งขุดแต่งปรับพื้นที่ระเบียงคดชั้นใน การสำรวจเขตโบราณสถานและการครอบครองที่ดินของราษฎร และหน่วยงานราชการ เพื่อเตรียมจัดทำแผนขยายเขตโบราณสถานและพัฒนาเมืองพิมายต่อไป

ผลจากการดำเนินงานบูรณะในครั้งนี้ แล้วเสร็จเพียงปราสาทประธานกับการขุดแต่งโคปุระทิศเหนือ และมุมกำแพงด้านทิศตะวันออก ทิศตะวันตกเท่านั้น⁶³

พ.ศ. 2519 กรมศิลปากรได้เสนอให้บูรณะและปรับปรุงกลุ่มโบราณสถานในเมืองพิมาย พร้อมทั้งบรรจุเข้าเป็นส่วนหนึ่งของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520 – 2525) แต่การดำเนินงานในเมืองพิมายสามารถเริ่มต้นได้ในปี พ.ศ. 2524 โดยมีว่าที่ร้อยตรี พิทยา ดำเด่นงาม นักโบราณคดี เป็นหัวหน้าโครงการอุทยานประวัติศาสตร์พิมาย หลังจากนั้นนายบวรเวท รุ่งรุจี ได้เข้ามารับตำแหน่งหัวหน้าโครงการตั้งแต่ พ.ศ. 2530 เป็นต้นไป⁶⁴ โดยมีการกำหนดวัตถุประสงค์ของโครงการ ดังนี้⁶⁵

1. เพื่อเป็นการทำนุบำรุงรักษาและส่งเสริมไว้ซึ่งโบราณวัตถุสถานอันเป็นมรดกทางศิลปวัฒนธรรมของชาติให้คงอยู่สืบไป
2. เพื่อธำรงไว้ให้เป็นสถานที่ศึกษาหาความรู้เป็นแนวทางการศึกษาด้านศิลปวัฒนธรรม
3. เพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย
4. เพื่อเป็นการส่งเสริมนโยบายด้านการท่องเที่ยวของรัฐบาล

การดำเนินงานโครงการอุทยานประวัติศาสตร์พิมายกำหนดให้บูรณะอาคารประกอบของปราสาทหินพิมายจนแล้วเสร็จ อาทิ การบูรณะพลับพลาเปลื้องเครื่อง สะพานนาคราช พ.ศ. 2530 การบูรณะพลับพลาทางเดิน พ.ศ. 2531 การบูรณะระเบียงคด โคปุระ ฐานพลับพลา ธรรมศาลา พ.ศ. 2532 และยังคงดำเนินการบูรณะโบราณสถานแห่งอื่น ๆ ในเมืองพิมายด้วย ได้แก่ การขุดแต่งประตูเมืองพิมาย พ.ศ. 2530 การบูรณะทำนงสระผสม พ.ศ. 2531 การบูรณะกุฏิฤาษี (อโรรคยศาล) หอพรหมมณั สระขวัญ พ.ศ. 2532 พร้อมทั้งจัดทำเอกสารทางวิชาการ ขยายระบบไฟฟ้าและประปา ในโบราณสถานบางแห่ง และการโยกย้ายสถานีตำรวจภูธร ที่ว่าการอำเภอ ถนนออกจากบริเวณด้านหน้าปราสาทหินพิมายจนสามารถปรับปรุงภูมิทัศน์แล้วเสร็จ เตรียมพร้อมสำหรับการเปิดอุทยานประวัติศาสตร์ โดยใช้งบประมาณดำเนินโครงการตั้งแต่ พ.ศ. 2524 – 2532 จำนวน 15,800,000 บาท นอกจากนี้ยังได้รับความร่วมมือจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย จัดสรรงบประมาณปรับปรุงภูมิทัศน์ทางเข้า ก่อสร้างอาคารบริการนักท่องเที่ยว บ่อมจำหน่ายบัตร และห้องสุขา⁶⁶ แต่อย่างไรก็ตาม

⁶³ สมบูรณ์ บุญยเวทย์, "บันทึกประสบการณ์ครั้งเริ่มบูรณะปราสาทหินพิมายและปราสาทหินพนมรุ้ง," ศิลปากร, 71 - 74.

⁶⁴ กองโบราณคดี กรมศิลปากร, *อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย*, (กรุงเทพฯ: กองโบราณคดี กรมศิลปากร, 2532), 88.

⁶⁵ อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย, *รายงานสรุปผลการปฏิบัติงานโครงการอุทยานประวัติศาสตร์พิมาย ประจำปีงบประมาณ 2532*, (นครราชสีมา: อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย, 2532), 2.

⁶⁶ *เรื่องเดียวกัน*, 1 - 2.

กลับมีการโต้แย้งถึงความไม่ถูกต้องของการเคลื่อนย้ายทับหลังชิ้นต่าง ๆ ในช่วงการบูรณะโบราณสถาน พ.ศ. 2530 ที่นำทับหลังไปติดตั้งบริเวณประตูทางเข้าของระเบียงคด โดยไม่คำนึงถึงระบบประติมานวิทยา บริเวณประตูทางเข้าระเบียงคดชั้นนอกทางทิศใต้ซึ่งเป็นทางเข้าหลักปราสาท ทับหลังน่าจะสลักภาพบุคคลที่ทรงพลังอำนาจมากกว่าภาพนางรำบาราพ็อนที่ปรากฏอยู่ในขณะนี้ (ภาพที่ 30) อีกทั้งยังมีการระบุป้ายกำกับว่า “ทับหลังชิ้นนี้พบภายในบริเวณปราสาทหินพิมาย และแต่เดิมอาจไม่ได้ติดตั้งอยู่ที่นี่ แต่ได้นำมาติดตั้งไว้เพื่อให้ส่วนประกอบทางสถาปัตยกรรมสมบูรณ์ขึ้น This lintel is put up here in order to complete form of the construction.” นับเป็นคำอธิบายที่ปราศจากหลักฐานทางวิชาการและไม่เคารพถึงความจริงแท้ของโบราณสถาน สะท้อนว่ากรมศิลปากรคำนึงถึงเพียงแค่รูปแบบของโบราณสถานที่ต้องสวยและดูดีมากกว่าการเข้าไปศึกษาความหมายของตัวโบราณสถาน⁶⁷

ภาพที่ 30 ทับหลังภาพนางรำบริเวณประตูทางเข้าระเบียงคดชั้นนอกทางทิศใต้ ปราสาทหินพิมาย

⁶⁷ กฤษ เหลือลมัย, "ความสงสัยที่พิมาย อะไร "จริง?" อะไร "ไม่จริง?," ศิลปวัฒนธรรม, 21(10), (สิงหาคม 2543): 41 - 42.

หลังจากดำเนินการบูรณะและปรับปรุงภูมิทัศน์ปราสาทหินพิมายและโบราณสถานในเมืองพิมายเสร็จสมบูรณ์ในระดับหนึ่งแล้ว กรมศิลปากรกำหนดให้มีพิธีเปิดอุทยานประวัติศาสตร์พิมาย ในวันที่ 12 เมษายน พ.ศ. 2532 โดยสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เมื่อครั้งทรงพระอิสริยยศ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จฯ เป็นองค์ประธาน และกำหนดให้เป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมวันอนุรักษ์มรดกไทยประจำปี พ.ศ. 2532⁶⁸ ภายหลังจากการเปิดอุทยานประวัติศาสตร์พิมายยังคงมีการปรับปรุงภูมิทัศน์สระพุ่ม สระเพลง สระแก้ว สระโบสถ์ พ.ศ. 2533 การขุดแต่งและบูรณะเมรุพรหมทัต พ.ศ. 2536 เพื่อปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์ที่แวดล้อมไปด้วยอาคารพาณิชย์ ตลาด และถนนให้เหมาะสมมากยิ่งขึ้น การดำเนินงานบูรณะโบราณสถานในแต่ละครั้งเป็นเพียงการจัดตั้งโครงการเฉพาะเป็นแผนงานรายปี เพื่อประกอบการเสนอของบประมาณจากกรมศิลปากรเท่านั้น

การมีได้กำหนดขอบเขตโบราณสถานเมืองพิมาย ทำให้เกิดช่องว่างและปัญหาการดำเนินงาน อาทิ การกำหนดแผนการใช้ที่ดิน การก่อสร้างอาคารใหม่ซ้อนทับภายในเมืองพิมาย แต่อุทยานประวัติศาสตร์พิมายกลับไม่สามารถระงับการก่อสร้างได้ เนื่องจากไม่มีอำนาจและแนวทางสำหรับการโยกย้ายชุมชน⁶⁹ ซึ่งภายหลังได้มีความพยายามที่จะทำการศึกษาทางโบราณคดีเพื่อกำหนดขอบเขตอุทยานประวัติศาสตร์พิมายในปี พ.ศ. 2548 โดยคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย แต่ก็ไม่เป็นผลสำเร็จ หลังจากนั้นได้มีการจัดทำแผนแม่บทเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาอุทยานประวัติศาสตร์พิมาย พ.ศ. 2552 โดยคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ผังเมือง และนฤมิตศิลป์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ซึ่งพิจารณาว่าปัญหาสำคัญในการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองพิมายเกิดจากการขาดการศึกษาภาพรวมของข้อมูลชุมชน เศรษฐกิจ และสังคม อีกทั้งขาดความเชื่อมโยงของการประกาศเขตโบราณสถานให้เป็นพื้นที่เดียวกัน⁷⁰ นำมาซึ่งปัญหาการบริหารจัดการและการใช้อำนาจเหนือพื้นที่เมืองพิมายของอุทยานประวัติศาสตร์พิมาย ประกอบกับความเห็นบางส่วนของคนในพื้นที่ที่คัดค้านต่อการกำหนดเขตทั้งเมืองพิมายให้เป็นโบราณสถาน ทำให้กรมศิลปากรยังไม่สามารถกำหนดขอบเขตอุทยานประวัติศาสตร์พิมายและแก้ไขปัญหาดังกล่าวนี้ได้จนกระทั่งถึงปัจจุบัน

⁶⁸ กองโบราณคดี กรมศิลปากร, *เมืองพิมาย*, (กรุงเทพฯ: กองโบราณคดี กรมศิลปากร, 2532), ก.

⁶⁹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, *สบ.22.5/8 เอกสารส่วนบุคคลนายสัญญาชัย หมายมั่น เรื่องแนวคิดแรกเริ่มในการอนุรักษ์และปรับปรุงสภาพแวดล้อมเมืองพิมาย* โดยนายสัญญาชัย หมายมั่น (ม.ท.), 3.

⁷⁰ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ผังเมือง และนฤมิตศิลป์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, *รายงานฉบับสมบูรณ์ Final Report โครงการพัฒนาแผนแม่บทเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาอุทยานประวัติศาสตร์พิมาย*, 1-20.

3.7 อุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย

ภาพที่ 31 วัดช้างล้อม อุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย

เมืองศรีสัชนาลัยตั้งอยู่บริเวณทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำยม มีฐานะเป็นเมืองลูกหลวงตั้งแต่สมัยสุโขทัยและใช้งานต่อเนื่องมาจนถึงสมัยกรุงศรีอยุธยา โดยเป็นศูนย์กลางการผลิตและส่งออกเครื่องสังคโลกที่สำคัญในสมัยสุโขทัยไปยังประเทศในทวีปเอเชีย การสำรวจเมืองศรีสัชนาลัยเริ่มต้นตั้งแต่ พ.ศ. 2444 สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ได้เดินทางสำรวจเมืองศรีสัชนาลัย (สวรรคโลก) และทรงบันทึก เขียนลายเส้นแผนผังโบราณสถานที่ปรากฏ ต่อมาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จฯ ประพาสเมืองศรีสัชนาลัยในปี พ.ศ. 2450 เพื่อทอดพระเนตรโบราณสถานและโบราณวัตถุ แต่ด้วยสภาพที่ทิ้งร้างของเมืองศรีสัชนาลัยและโบราณสถานที่ชำรุดทรุดโทรม ทำให้เกิดการร้องเรียนเข้ามายังราชบัณฑิตยสภาราว พ.ศ. 2471 ว่ามีการลักลอบขุดโบราณวัตถุ จึงได้ส่งเรื่องไปยังผู้ว่าราชการจังหวัดสวรรคโลก กำชับให้ช่วยกันดูแลรักษาโบราณสถาน ต่อมากรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานในเมืองศรีสัชนาลัย 34 แห่งในปี พ.ศ. 2485 แต่ก็ทำได้เพียงบำรุงรักษา ถากถางพื้นที่ป่าภายในโบราณสถานเท่านั้น⁷¹

การจัดตั้งคณะกรรมการฟื้นฟูบูรณะเมืองเก่าจังหวัดสุโขทัย สมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม พ.ศ. 2496 กำหนดให้ฟื้นฟูเมืองศรีสัชนาลัยเป็นลำดับที่ 2 ต่อจากเมืองสุโขทัย โดยเริ่มต้นจากการถากถางพื้นที่ป่า การบำรุงรักษา สำรวจที่ดิน แต่งตั้งเจ้าหน้าที่เข้าไปดูแล และดำเนินการขุดแต่ง

⁷¹ กรมศิลปากร, *จดหมายเหตุการอนุรักษ์เมืองโบราณศรีสัชนาลัย*, (กรุงเทพฯ: กองโบราณคดี กรมศิลปากร, 2533), 17 - 23.

บูรณะโบราณสถานในเมืองศรีสัชชนาลัยต่อเนื่องไปจนถึง พ.ศ. 2500 แต่ผลการดำเนินงานในครั้งนี้นี้สามารถบูรณะได้เฉพาะวัดพระศรีรัตนมหาธาตุเชลียงเป็นหลัก เนื่องจากความเสียหายจากการกัดเซาะตลิ่ง การเสื่อมสภาพ การลักลอบขุดค้นและขโมยโบราณวัตถุ (ภาพที่ 32) อีกทั้งต้องดำเนินงานควบคู่ไปกับการบูรณะในเมืองสุโขทัย โบราณสถานอื่น ๆ จึงยังคงไม่ได้รับการบูรณะเท่าที่ควร⁷²

ภาพที่ 32 สภาพความเสียหายจากการกัดเซาะตลิ่ง วัดพระศรีรัตนมหาธาตุเชลียง
ที่มาภาพ : (กรมศิลปากร 2533: หน้า 24).

ต่อมา พ.ศ. 2508 – 2512 กรมศิลปากรได้เสนอโครงการปรับปรุงบูรณะโบราณสถานเมืองศรีสัชชนาลัยต่อคณะกรรมการปรับปรุงบูรณะจังหวัดสุโขทัย ภายใต้รัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร จนสามารถดำเนินการขุดแต่งบูรณะโบราณสถานภายในและภายนอกเมืองศรีสัชชนาลัย รวม 15 แห่ง ได้แก่ วัดช้างล้อม วัดเจดีย์เจ็ดแถว วัดสวนแก้วอุทยานน้อย วัดสวนแก้วอุทยานใหญ่ วัดนางพญา วัดหลักเมือง วัดเขาสุวรรณคีรี วัดเขาพนมเพลิง วัดโคกสิงคาราม วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ วัดกุฎีราย วัดเจ้าจันทร์ พระราชวัง และทำการบูรณะถนนเดิม ถนนตัดใหม่ ป้อมประตู คูเมือง⁷³ หลังจากนั้นเป็นต้นมา ยังคงมีการดูแลรักษาโบราณสถานและพื้นที่เมืองศรีสัชชนาลัยอย่างต่อเนื่อง

⁷² เรื่องเดียวกัน, 30 – 44.

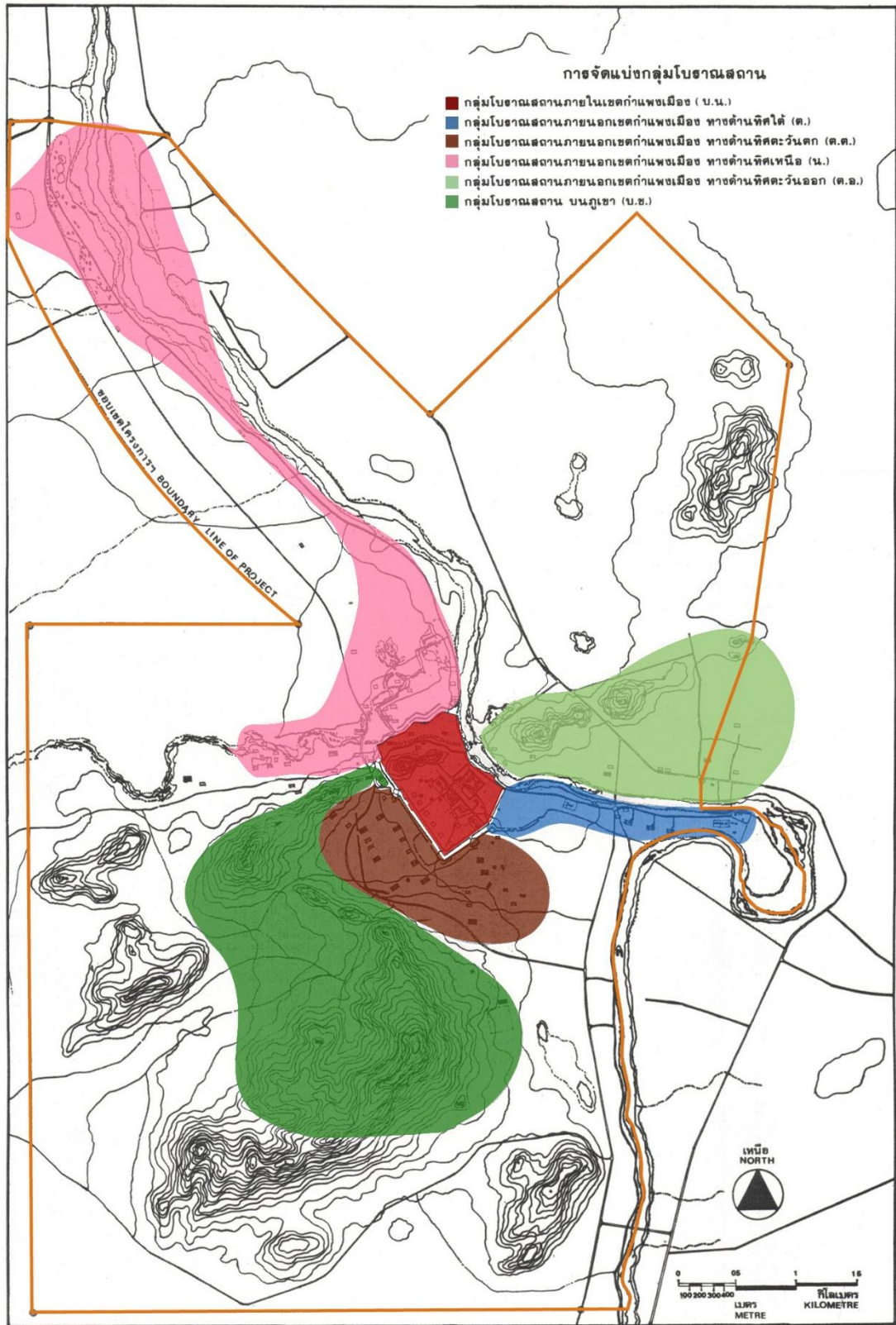
⁷³ กรมศิลปากร, รายงานการสำรวจและขุดแต่งบูรณะโบราณวัตถุสถาน เมืองเก่ากำแพงเพชร เมืองศรีสัชชนาลัย พ.ศ. ๒๕๐๘ – ๒๕๑๒, 30.

ตามงบประมาณที่ได้รับ แต่ด้วยการลักลอบขูดคั้นหลายพื้นที่และงบประมาณที่จำกัดในแต่ละปี ทำให้โบราณสถานและพื้นที่ภายในเมืองศรีสัชชนาลัยทรุดโทรมลงเป็นอย่างมาก

ในปี พ.ศ. 2525 กรมศิลปากรได้เสนอ **โครงการอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชชนาลัย** ตามนโยบายขณะนั้นที่มุ่งพัฒนาเมืองโบราณหลายแห่งให้เป็นอุทยานประวัติศาสตร์ พร้อมทั้งเสนอเข้าเป็นส่วนหนึ่งของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525 – 2529) โดยได้ขอความร่วมมือคณาจารย์ ผู้เชี่ยวชาญจากสถาบันการศึกษา หน่วยงานราชการส่วนกลางและท้องถิ่น อาทิ มหาวิทยาลัยศิลปากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาลัยนาฏศิลป์ สุโขทัย สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักผังเมือง แขวงทางสุโขทัย และหน่วยงานท้องถิ่นในจังหวัดสุโขทัย มาเข้าร่วมศึกษาและดำเนินการกับเจ้าหน้าที่กรมศิลปากรจนแล้วเสร็จเป็นแผนแม่บทอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชชนาลัย พ.ศ. 2530 – 2539 สามารถกำหนดขอบเขตอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชชนาลัยครอบคลุมโบราณสถานจำนวน 6 กลุ่ม (ภาพที่ 33) ได้แก่⁷⁴

1. กลุ่มโบราณสถานภายในเขตกำแพงเมือง (ศาสนสถาน พระราชวัง กำแพงเมือง ระบบสาธารณูปโภค)
2. กลุ่มโบราณสถานภายนอกเขตกำแพงเมือง ทางด้านทิศใต้ (ศาสนสถาน แนวกำแพงเมือง)
3. กลุ่มโบราณสถานภายนอกเขตกำแพงเมือง ทางด้านทิศตะวันตก (ศาสนสถาน ศาลา ระบบสาธารณูปโภค)
4. กลุ่มโบราณสถานภายนอกเขตกำแพงเมือง ทางด้านทิศเหนือ (ศาสนสถาน กลุ่มเตาเผา เครื่องปั้นดินเผา แนวกำแพงเมือง ระบบสาธารณูปโภค)
5. กลุ่มโบราณสถานภายนอกเขตกำแพงเมือง ทางด้านทิศตะวันออก (ศาสนสถาน)
6. กลุ่มโบราณสถานบนภูเขาภายนอกเขตกำแพงเมือง (ศาสนสถาน)

⁷⁴ กรมศิลปากร, *แผนแม่บทอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชชนาลัย*, (กรุงเทพฯ: กองโบราณคดี กรมศิลปากร, 2533), 20.

ภาพที่ 33 ขอบเขตโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัยและการจัดแบ่งกลุ่มโบราณสถาน
ที่มาภาพ : (กรมศิลปากร 2533: หน้า 22).

โครงการอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย

เหตุผลในการเสนอโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย เนื่องจากความสำคัญของเมืองศรีสัชนาลัยในฐานะเมืองลูกหลวงของอาณาจักรสุโขทัย หลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่ปรากฏแสดงให้เห็นถึงความเจริญรุ่งเรืองของอารยธรรมชนชาติไทย นำมาซึ่งความภาคภูมิใจและหวงแหนมรดกของชาติ แต่โบราณสถานในเมืองศรีสัชนาลัยกลับได้รับการขุดแต่งบูรณะเพียงไม่กี่แห่ง และด้วยพื้นที่ของเมืองที่มีขนาดใหญ่ ยากแก่การดูแลรักษา ทำให้เกิดแนวโน้มที่จะถูกบุกรุกทำลายเข้ามาอยู่อาศัยและลักลอบขุดหาโบราณวัตถุ สมควรที่จะดำเนินการศึกษาค้นคว้าและพัฒนาให้เป็นอุทยานประวัติศาสตร์ เพื่อเป็นการสงวนรักษาและอนุรักษ์โบราณสถานพัฒนาพื้นที่ชนบท ส่งเสริมความเป็นอยู่และรายได้ของคนในท้องถิ่นผ่านอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว⁷⁵

- ความสำคัญของพื้นที่⁷⁶

ความสำคัญของเมืองศรีสัชนาลัยถูกกล่าวถึงในเอกสารและปรากฏหลักฐานการอยู่อาศัยในพื้นที่มาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 16 เรียก “เมืองเชลียง” เป็นชุมชนบนพื้นที่ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำยม ต่อมาในสมัยพุทธศตวรรษที่ 19 ได้มีการสถาปนากรุงสุโขทัย เมืองเชลียงได้กลายสภาพมาเป็นเมืองลูกหลวงของอาณาจักรสุโขทัยและถูกเปลี่ยนชื่อเป็น “เมืองศรีสัชนาลัย” พระมหากษัตริย์ในราชวงศ์พระร่วงแทบทุกพระองค์ทรงเคยดำรงตำแหน่งพระยุพราชครองเมืองศรีสัชนาลัยมาก่อนที่จะขึ้นครองราชย์ที่เมืองสุโขทัย และช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 20 เมืองศรีสัชนาลัยจำเป็นต้องตกอยู่ภายใต้กรุงศรีอยุธยา และกลายเป็นเมืองชายแดนทางด้านทิศเหนือของกรุงศรีอยุธยาที่ติดกับอาณาจักรล้านนา ความรุ่งเรืองของศาสนาและวัฒนธรรมจากการสร้างวัดวาอารามที่มีลักษณะเฉพาะทางศิลปกรรมในเมืองศรีสัชนาลัย การปฏิรูปพระพุทธศาสนาครั้งใหญ่ ประเพณีการบูชาพระพุทธรูปและนมัสการพระบรมสารีริกธาตุ แสดงให้เห็นถึงการเผยแพร่เข้ามาและตั้งมั่นของพุทธศาสนาลังกาวงศ์ พร้อมทั้งปรากฏร่องรอยของศาสนาฮินดู และศาสนาพุทธ นิกายมหายานด้วย

ความก้าวหน้าทางด้านเทคนิควิทยาและเศรษฐกิจสะท้อนผ่านพัฒนาการการผลิตเครื่องปั้นดินเผาคุณภาพสูงจนกลายเป็นแหล่งผลิตขนาดใหญ่ที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และสินค้าส่งออก อีกทั้งเทคนิควิทยาการในการขุดตัดศิลาแลงมาก่อนสร้างสถาปัตยกรรม การตีเหล็ก และการหล่อโลหะ

⁷⁵ เรื่องเดียวกัน, 7.

⁷⁶ เรื่องเดียวกัน, 13 - 14.

- **วัตถุประสงค์โครงการ⁷⁷**

1. ศึกษาด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี ศิลปะ เศรษฐกิจ สังคม ผังเมือง และอื่น ๆ ของเมืองโบราณศรีสขนาลัย เพื่อความรู้ความเข้าใจอย่างถ่องแท้ในมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ
2. เพื่ออนุรักษ์โบราณวัตถุสถานที่ปรากฏในอาณาบริเวณเมืองโบราณศรีสขนาลัย ตามหลักวิชาการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมไว้เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์และอารยธรรมของมนุษยชาติ
3. อนุรักษ์และพัฒนาสภาพทางกายภาพของพื้นที่ในเขตโบราณสถานเหล่านี้ให้คงไว้ซึ่งบรรยากาศของชุมชนโบราณ โดยสอดคล้องกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี ให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้
4. พัฒนาพื้นฐานทางเศรษฐกิจและสังคมของประชาชนในพื้นที่ให้สอดคล้องกับการพัฒนาโครงการ
5. ฟื้นฟูศิลปะพื้นบ้าน การละเล่น ประเพณีพื้นบ้าน และศิลปวัฒนธรรมสาขาอื่น ๆ ตลอดจนจัดเทศกาลสำคัญให้สัมพันธ์กับชุมชนโบราณในเขตพื้นที่โครงการ

- **การดำเนินงานโครงการ**

โครงการอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสขนาลัยเริ่มต้นดำเนินงานอย่างเป็นทางการในปี พ.ศ. 2526 โดยมีการศึกษารวบรวมข้อมูลหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ศิลปกรรม การสำรวจ ชุดค้นและขุดแต่งทางโบราณคดี เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานในการอนุรักษ์ พัฒนาโบราณสถานและภูมิทัศน์ พร้อมทั้งก่อสร้างสำนักงาน ป้อมยามรักษาการณ์ เพื่อใช้ควบคุมการเข้า-ออกพื้นที่ ควบคู่ไปกับการจัดตั้งคณะกรรมการที่ปรึกษา และคณะกรรมการดำเนินการจัดทำแผนแม่บทโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสขนาลัย⁷⁸ และกำหนดให้จัดทำเอกสารทางวิชาการหัวข้อต่าง ๆ อาทิ ประวัติศาสตร์ หลักฐานทางโบราณคดี ศิลปกรรม เครื่องสังคโลกและเตาเผา การเสื่อมสภาพของโบราณสถาน ชุมชน ภูมิสถาปัตยกรรม และการท่องเที่ยว⁷⁹ เพื่อประกอบการจัดทำแผนแม่บท และคณะทำงานได้ลงพื้นที่เก็บข้อมูลในประเด็นต่าง ๆ อาทิ ลักษณะทางกายภาพ การบูรณะโบราณสถาน ลักษณะ

⁷⁷ เรื่องเดียวกัน, 7.

⁷⁸ อ่าน รายชื่อคณะกรรมการที่ปรึกษา และคณะกรรมการดำเนินการจัดทำแผนแม่บทโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสขนาลัย ใน ภาคผนวก- ข .

⁷⁹ อ่าน หัวข้อรายงานทางวิชาการประกอบการจัดทำแผนแม่บทโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสขนาลัย ใน ภาคผนวก - ค.

รายละเอียดเพิ่มเติม ใน กองโบราณคดี กรมศิลปากร, รายงานทางวิชาการเพื่อพิจารณาประกอบการจัดทำแผนแม่บทโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสขนาลัย เล่ม 1 และ 2, (กรุงเทพฯ: กองโบราณคดี กรมศิลปากร, 2533).

ภูมิทัศน์และทัศนียภาพ การใช้ที่ดิน ระบบสาธารณูปโภค ชุมชน พร้อมทั้งปัญหาที่เกิดขึ้น โดยนำข้อมูลมาออกแบบหลักการและแนวทางจัดทำแผนแม่บท โดยตั้งแต่ พ.ศ. 2527 กรมศิลปากรได้อนุมัติงบประมาณการดำเนินงานชุดแต่งและบูรณะโบราณสถาน การพัฒนาทางกายภาพและภูมิทัศน์พื้นที่⁸⁰ ควบคู่ไปพร้อมกับการจัดทำแผนแม่บท ซึ่งแบ่งการดำเนินงานออกเป็น 8 แผน ดังมีสาระสำคัญดังนี้⁸¹

1. **แผนงานศึกษาค้นคว้าด้านศิลปะ ประวัติศาสตร์ และโบราณคดี** สืบค้นหลักฐานทางโบราณคดีที่ยังพบร่องรอย กำหนดให้ศึกษาวิจัยและขุดค้นทางโบราณคดีในพื้นที่แต่ละกลุ่มอย่างต่อเนื่องกันตามประเด็นปัญหาทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่กำหนดไว้ พร้อมทั้งตั้งกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ มาร่วมทำการวิจัยในแต่ละครั้ง
2. **แผนงานชุดแต่งและอนุรักษ์โบราณสถาน** การชุดแต่งและบูรณะโบราณสถาน ให้คัดเลือกโบราณสถานที่มีความสำคัญและเป็นประโยชน์ทางการศึกษา การท่องเที่ยว เป็นลำดับแรก และจะต้องมีคณะทำงานที่ปรึกษาจากสาขาวิชาที่เกี่ยวข้อง เช่น สถาปนิก วิศวกร นักประวัติศาสตร์ ช่างศิลปกรรม นักวิทยาศาสตร์ เป็นต้น และช่างที่บูรณะจะต้องผ่านการอบรมหรือมีประสบการณ์การทำงานอนุรักษ์โบราณสถานด้วยอิฐหรือศิลาแลงโดยเฉพาะ วัสดุหรือเครื่องมือวิทยาศาสตร์ที่นำมาใช้ต้องได้รับการยอมรับและเชื่อถือ
3. **แผนงานอนุรักษ์และพัฒนาด้านภูมิสถาปัตยกรรม** ออกแบบปรับปรุง ภูมิทัศน์ ทัศนียภาพ โดยตัดแต่งหรือปลุกต้นไม้เสริม และกำหนดรูปแบบ สี สัน ขนาด สิ่งก่อสร้างใหม่ อาทิ ทางเดิน ป้าย ถนน ม้านั่ง เสาโคมไฟ ฯลฯ ให้เข้ากับบรรยากาศอุทยานประวัติศาสตร์ รวมถึงงานชุดลอกสระน้ำ คูเมืองให้คงสภาพเดิม
4. **แผนการใช้ที่ดินและการควบคุม** จัดแบ่งการใช้ที่ดินออกเป็น 5 ประเภท คือ บริเวณที่ปรับปรุงเป็นอุทยานประวัติศาสตร์ บริเวณสาธารณูปโภค สาธารณูปการ บริเวณชุมชน บริเวณเกษตรกรรม และบริเวณป่าสงวน พร้อมทั้งมีแนวทางพัฒนา ส่งเสริม และควบคุมสภาพภูมิทัศน์ ไม่ให้มีสิ่งแปลกปลอมในบรรยากาศอุทยานประวัติศาสตร์

⁸⁰ กรมศิลปากร, *จดหมายเหตุการอนุรักษ์เมืองโบราณศรีสัชนาลัย*, 62 - 65.

⁸¹ สรุปรูปข้อมูลแผนแม่บทโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย จาก กรมศิลปากร, *แผนแม่บทอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย*, 45 - 92.

5. **แผนงานพัฒนาชุมชนและส่งเสริมรายได้** ให้ย้ายบ้านเรือนที่ติดกับกำแพงเมืองออกจากพื้นที่ไปยังชุมชนแห่งใหม่ พร้อมทั้งสนับสนุนให้มีการทำเทียมโบราณวัตถุตามกรรมวิธีดั้งเดิม และพัฒนาอาชีพด้านการผลิตสิ่งคโลกจำลอง
6. **แผนงานพัฒนาสาธารณูปโภค สาธารณูปการ และงานการก่อสร้างอาคาร** พัฒนาระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ ทั้งถนน แหล่งน้ำ ระบบไฟฟ้า ระบบสื่อสาร ระบบกำจัดขยะและสิ่งปฏิกูล ปรับปรุงพื้นที่ ถากถางป่า และก่อสร้างอาคารใช้สอยที่จำเป็นต่ออุทยานประวัติศาสตร์ เช่น ศูนย์รักษาความปลอดภัย เรือนเพาะชำ โรงเก็บพัสดุ ห้องปฏิบัติการ บ้านพักรับรอง เป็นต้น
7. **แผนพัฒนาด้านการท่องเที่ยวและการบริการ** ปรับปรุงการคมนาคมเข้าถึงพื้นที่ พื้นฟูประเพณีหรือเทศกาลในอดีตให้เข้ากับประเพณี ชีวิตความเป็นอยู่ในปัจจุบัน เผยแพร่ประชาสัมพันธ์เอกสารที่เกี่ยวกับความรู้เมืองศรีสัชชนาลัย พร้อมทั้งก่อสร้างอาคารและสถานที่ในการรองรับนักท่องเที่ยว เช่น ศูนย์บริการนักท่องเที่ยว ห้องน้ำ ร้านอาหาร ที่พัก ลานจอดรถ ฯลฯ
8. **แผนพัฒนาบุคลากรและอัตรากำลัง** เพิ่มจำนวนอัตรากำลังคนให้สอดคล้องกับการดำเนินงาน แบ่งออกเป็นงานอำนวยการ งานบริการ งานอนุรักษ์ โบราณสถาน งานค้นคว้าวิจัย และงานบำรุงรักษา

ความเร่งรีบการดำเนินงานโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชชนาลัยที่ต้องแล้วเสร็จภายในระยะเวลาแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525 -2529) และปีแห่งการท่องเที่ยวไทย พ.ศ. 2530 ทำให้ไม่สามารถรอให้มีการจัดทำแผนแม่บทแล้วเสร็จก่อนที่จะเริ่มดำเนินการ จำเป็นต้องดำเนินการไปพร้อม ๆ กันในช่วงปี พ.ศ. 2526 - 2529 ภายใต้คำแนะนำและการศึกษาทางวิชาการของคณะกรรมการดำเนินการโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชชนาลัยที่กรมศิลปากรได้แต่งตั้งไว้ แต่อย่างไรก็ตาม แผนแม่บทอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชชนาลัย พ.ศ. 2530 - 2539 กลับไม่ได้ถูกนำเสนอให้คณะรัฐมนตรีอนุมัติ และยังเกิดปัญหาเรื่องงบประมาณที่ได้ไม่เท่ากันในแต่ละปี อาทิ พ.ศ. 2525, 2526, 2529 ไม่ได้รับงบประมาณเลย ส่วนตั้งแต่ พ.ศ. 2530 กลับได้งบประมาณปีละมากกว่า 5 ล้านบาทหรือบางครั้งสูงถึง 10 ล้านบาทจากรัฐบาลที่จัดสรรงบประมาณเพิ่มเติมให้ตามโอกาส และบริษัท ปูนซีเมนต์ไทย จำกัดให้การสนับสนุนงบประมาณในการอนุรักษ์เตาเผาสิ่งคโลกเมืองศรีสัชชนาลัย การดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชชนาลัย ตั้งแต่ พ.ศ. 2525 - 2533 ใช้งบประมาณไปแล้วทั้งสิ้น 62,020,000 บาท⁸²

⁸² กรมศิลปากร, *จดหมายเหตุการอนุรักษ์เมืองโบราณศรีสัชชนาลัย*, 62 - 74.

นอกจากนั้นในปี พ.ศ. 2531 กรมศิลปากรประกาศกำหนดขอบเขตโบราณสถาน อุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัยให้ครอบคลุมพื้นที่เมืองศรีสัชนาลัย ขนาด 28,217 ไร่⁸³ ตรงกันกับแผนการใช้ที่ดินและการควบคุมที่กำหนดไว้ในแผนแม่บท ซึ่งนับเป็นพื้นที่ขนาดใหญ่มาก เพื่อป้องกันการบุกรุกโบราณสถานและควบคุมการใช้ที่ดิน ส่งผลให้กรมศิลปากรมีอำนาจในการอนุญาตหรือระงับการซ่อมแซม ดัดแปลง ก่อสร้างอาคาร หรือกระทำการใดภายในพื้นที่โบราณสถาน รวมถึงบ้านเรือนและชุมชนต่าง ๆ ที่กระจายตัวอยู่โดยรอบพื้นที่ด้วย ภายหลังจากการดำเนินงานบูรณะและปรับปรุงภูมิทัศน์อุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัยแล้วเสร็จ กรมศิลปากรได้เสนอให้มีพิธีเปิดอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัยในวันที่ 17 พฤษภาคม พ.ศ. 2533 สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เมื่อครั้งทรงพระอิสริยยศ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จฯ เป็นองค์ประธาน และกำหนดให้เป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมวันอนุรักษ์มรดกไทยประจำปี พ.ศ. 2533 และในปีถัดมา อุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัยก็ได้รับการประกาศให้เป็นมรดกโลก (World Heritage) ตามอนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองมรดกโลกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติ ในนามของ “เมืองประวัติศาสตร์สุโขทัยและเมืองบริวาร (Historic Town of Sukhothai and Associated Historic Towns)”

การจัดทำแผนแม่บทอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัยได้เริ่มต้นอีกครั้งพร้อมกันกับอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย และอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชรในปี พ.ศ. 2550 - 2559 โดยคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร ดังที่ได้มีการกล่าวถึงรายละเอียดไปในอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยและอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชรแล้ว

⁸³ "ประกาศกรมศิลปากร เรื่อง กำหนดเขตที่ดินโบราณสถาน," *ราชกิจจานุเบกษา* เล่ม 105 ตอนที่ 57, (12 เมษายน 2531): 2476 - 2477.

3.8 อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ภาพที่ 34 วัดพระศรีสรรเพชญ์และพระราชวังโบราณ อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา

พระนครศรีอยุธยา ราชธานีเก่าแก่ของประเทศไทยที่มีระยะเวลายาวนานถึง 417 ปี ตั้งอยู่บนเกาะที่มีแม่น้ำล้อมรอบ 3 สาย ได้แก่ แม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำป่าสัก และแม่น้ำลพบุรี เป็นชุมทางคมนาคมที่เอื้ออำนวยต่อการค้า ทำให้พระนครศรีอยุธยากลายเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจ และการค้าที่สำคัญของภูมิภาคเอเชียราวพุทธศตวรรษที่ 20 – 23 ภายหลังจากการเสียกรุงศรีอยุธยา ในปี พ.ศ. 2310 เมืองพระนครศรีอยุธยา ก็ได้ถูกทิ้งร้างลงไป ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกฯ ได้ริ้อิฐจากซากเมืองพระนครศรีอยุธยาไปสร้างพระนครแห่งใหม่ที่กรุงเทพมหานคร ทำให้โบราณสถานถูกทำลายและเมืองทิ้งร้างลงอีกครั้ง จนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้ซ่อมแซมพระราชวังจันทร์เกษม เพื่อใช้เป็นที่ประทับขณะเสด็จฯ ประพาสพระนครศรีอยุธยาและฟื้นฟูพระราชวังโบราณ หลังจากนั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้สงวนที่ดินภายในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาไว้เป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดิน ห้ามผู้ใดมีสิทธิครอบครอง และโปรดเกล้าฯ ให้พระยาโบราณราชธานินทร์ สมุหเทศาภิบาล ผู้ว่าการมณฑลกรุงเก่า ดำเนินการสำรวจจุดแต่ง และบูรณะพระราชวังโบราณจนแล้วเสร็จ เพื่อประกอบพิธีรัชมิ่งคลาภิเษก บวงสรวงดวงวิญญาณพระมหากษัตริย์ราชแห่งกรุงศรีอยุธยา⁸⁴

⁸⁴ อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา, *นำชมอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา*, (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2543), 32 – 33.

พ.ศ. 2478 กรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถาน 21 แห่งในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและบริเวณใกล้เคียงให้เป็นโบราณสถานของชาติ⁸⁵ แต่ก็ได้มีการดูแลรักษาทำให้สภาพพื้นที่ถูกปล่อยให้ทรุดโทรมอีกครั้ง ในปี พ.ศ. 2481 สถาปนิกผู้แทนราษฎรได้ลงมติให้ตราพระราชบัญญัติโอนกรรมสิทธิ์ที่ดินซึ่งเป็นที่สาธารณสมบัติของแผ่นดินและที่วัดร้างภายในกำแพงเมืองจังหวัดพระนครศรีอยุธยาให้กระทรวงการคลังถือครอง เพื่อประโยชน์ทางราชการ⁸⁶ จึงเกิดการพัฒนากำแพงเมืองพระนครศรีอยุธยาให้เป็นศูนย์กลางเศรษฐกิจและการปกครอง ส่งผลให้โบราณสถานถูกรื้อทำลายหลายแห่ง อาทิ การสร้างถนนโรจนะคร่อมวัดโคก วัดจิ้งจก วัดเผาข้าว วัดเสียมราษฎร วัดท่าจีน และวัดนางชี การสร้างวิทยาลัยเกษตรกรรมพระนครศรีอยุธยา ได้ทำลายวัดโคกขม้น วัดขุนพรหม วัดเลา และกรมศาสนาได้ประมุขขายอิฐตามวัดร้างให้แก่ประชาชนส่งผลให้โบราณสถานถูกทำลายเพิ่มมากขึ้น และในปีพ.ศ. 2486 กระทรวงการคลังได้จัดตั้งคณะกรรมการเพื่อจัดการขายที่สาธารณสมบัติของแผ่นดินและที่วัดร้างในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาให้แก่ราษฎรสำหรับสร้างที่อยู่อาศัย ทั้งในพื้นที่ที่ถูกต้องและรู้เท่าไม่ถึงการณ์ เป็นเหตุให้เกิดการบุกรุกทำลายโบราณสถานจำนวนมากอีกครั้ง

ต่อมา พ.ศ. 2499 สมัยจอมพลป. พิบูลสงคราม กรมศิลปากรได้เข้ามาดำเนินการบูรณะวัดมหาธาตุ วัดราชบูรณะ พระราชวังโบราณ วัดพระศรีสรรเพชญ์ และวิหารพระมงคลบพิตร แต่กลับหยุดชะงักลงในปี พ.ศ. 2500 เนื่องจากการยุบกระทรวงวัฒนธรรมที่ทำหน้าที่ดูแลกรมศิลปากร⁸⁷ จนกระทั่ง พ.ศ. 2510 – 2518 สำนักผังเมือง กระทรวงมหาดไทย ได้จัดทำโครงการพัฒนากำแพงเมืองพระนครศรีอยุธยาและบริเวณใกล้เคียง ซึ่งได้มีการกล่าวถึงรายละเอียดการดำเนินงานในบทที่ 2 แล้ว หลังจากนั้นกรมศิลปากรได้ดำเนินการขุดแต่งและบูรณะโบราณสถานในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาอย่างต่อเนื่อง โดยได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520 – 2524) แต่ในระหว่าง พ.ศ. 2519 – 2523 ก็ยังคงมีการก่อสร้างอาคารบ้านเรือนเพิ่มเติมและมีจำนวนประชากรเพิ่มขึ้นในเขตอุทยานประวัติศาสตร์และเขตที่อยู่แบบบ้านสวนหรือบ้านไร่⁸⁸

⁸⁵ "ประกาศกรมศิลปากร เรื่อง กำหนดจำนวนโบราณสถานสำหรับชาติ," *ราชกิจจานุเบกษา* เล่ม 52, (8 มีนาคม 2478): 3691 – 3692.

⁸⁶ "พระราชบัญญัติโอนกรรมสิทธิ์ที่ดิน ซึ่งเป็นที่สาธารณสมบัติของแผ่นดินและที่วัดร้าง ภายในกำแพงเมืองจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ให้กระทรวงการคลัง พุทธศักราช 2481," *ราชกิจจานุเบกษา* เล่ม 56, (24 เมษายน 2482): 399 – 402.

⁸⁷ กองโบราณคดี กรมศิลปากร, *แผนแม่บทนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา*, (กรุงเทพฯ: กองโบราณคดี กรมศิลปากร, 2533), 14 - 15.

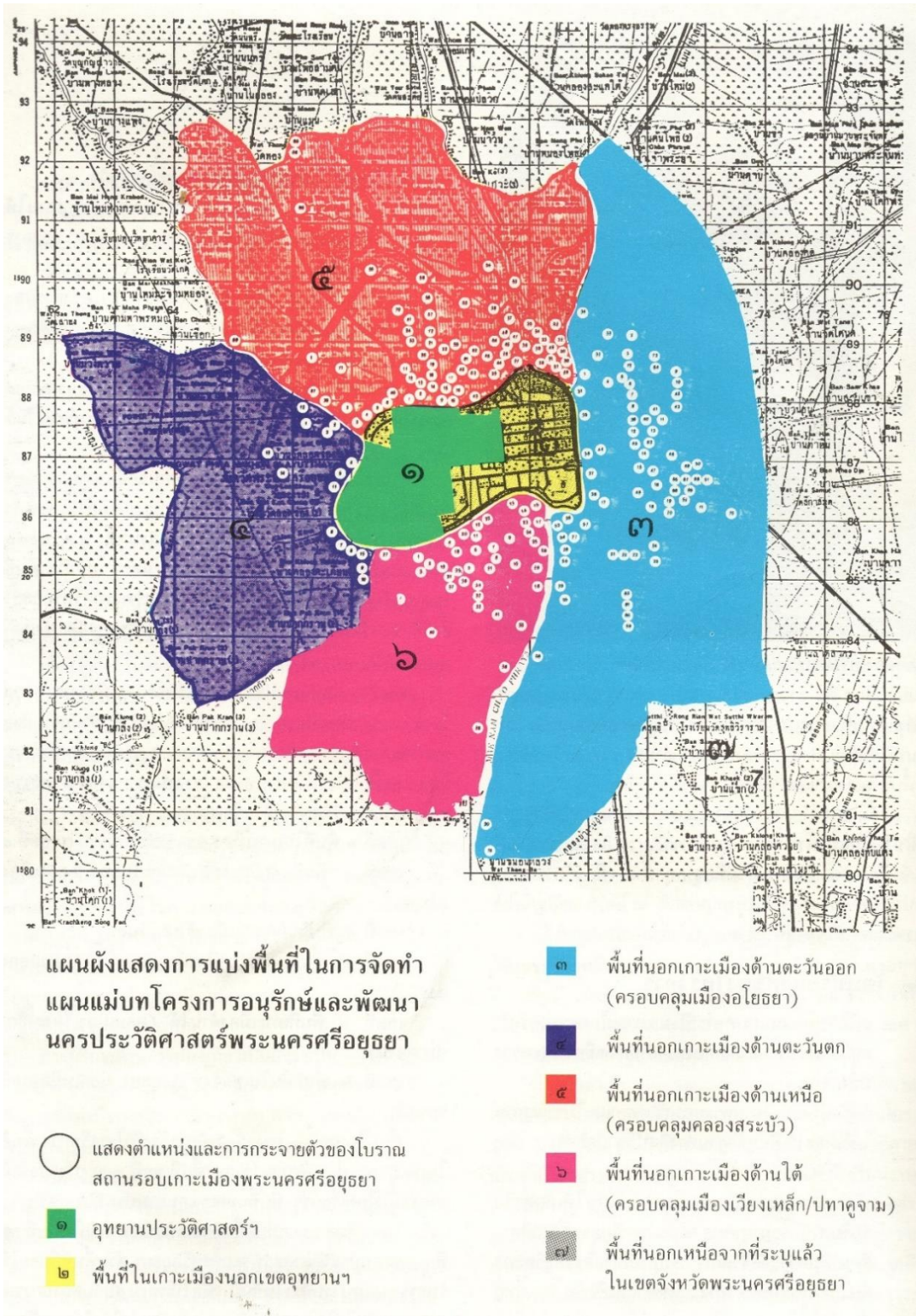
⁸⁸ สุวัฒนา ธาดานิติ, "การศึกษาชุมชนเทศบาลเมืองพระนครศรีอยุธยาเพื่อประกอบการวางผังเมือง," เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง "อยุธยา...อนาคต?", กรุงเทพฯ, (2526), 8.

จนกระทั่ง พ.ศ. 2525 กรมศิลปากรได้ปรับปรุงแนวทางการบูรณะโบราณสถานตามรูปแบบโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ แต่ก็ยังไม่มีแนวทางการบริหารจัดการพื้นที่ได้อย่างเป็นรูปธรรม จึงได้ขอความร่วมมือจากหน่วยงานราชการส่วนกลางและท้องถิ่นที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ สำนักผังเมือง กระทรวงมหาดไทย รองผู้ว่าราชการจังหวัดพระนครศรีอยุธยา เทศบาลเมืองพระนครศรีอยุธยา องค์การบริหารส่วนจังหวัด ที่ทำการปกครอง สำนักงานศึกษาธิการ สำนักงานธนารักษ์ สำนักงานที่ดิน และผู้อำนวยการศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพระนครศรีอยุธยา (วิทยาลัยครูพระนครศรีอยุธยา) ร่วมดำเนินงานกับเจ้าหน้าที่กรมศิลปากร จัดตั้งเป็นคณะกรรมการพิจารณา ศึกษา รวบรวมข้อมูลในการจัดทำแผนแม่บทนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา พ.ศ. 2530⁸⁹ ภายใต้ **โครงการอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาและบริเวณใกล้เคียง** โดยดำเนินการจัดทำแผนแม่บทแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2533 แบ่งพื้นที่เกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและบริเวณใกล้เคียงออกเป็น 7 เขต ดังนี้ (ภาพที่ 35)

- เขตที่ 1 อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา รวมวัดญาณเสน วัดพลับพลาชัย เจดีย์เจ้าอ้ายเจ้ายี่ สำนักงานฝ่ายอุทกวิทยา ศาลาประชาคม ส่วนของสวนสาธารณะเทศบาลริมถนนสีกัน และพื้นที่ตั้งแต่วัดสวนหลวง โรงงานสุราอยุธยา มาจนจรดเขตอุทยานประวัติศาสตร์ด้านวัดพระราม
- เขตที่ 2 พื้นที่ในเกาะเมือง นอกเขตพื้นที่ที่ระบุในเขตที่ 1
- เขตที่ 3 พื้นที่นอกเกาะเมือง ด้านตะวันออก (กลุ่มเมืองอโยธยา)
- เขตที่ 4 พื้นที่นอกเกาะเมือง ด้านตะวันตก
- เขตที่ 5 พื้นที่นอกเกาะเมือง ด้านทิศเหนือ (กลุ่มคลองสระบัว)
- เขตที่ 6 พื้นที่เกาะเมืองด้านใต้ (กลุ่มเมืองเวียงเหล็ก/ปทาคูจาม)
- เขตที่ 7 พื้นที่อื่นในเขตจังหวัดพระนครศรีอยุธยา นอกเหนือจากที่ระบุแล้ว

⁸⁹ กองโบราณคดี กรมศิลปากร, *แผนแม่บทนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา*, 9 - 10.

ภาพที่ 35 ตำแหน่งโบราณสถานและการจัดแบ่งพื้นที่เมืองพระนครศรีอยุธยา

ที่มาภาพ : (กรมศิลปากร 2533: หน้า 20).

โครงการอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาและบริเวณใกล้เคียง

เหตุผลการดำเนินงานโครงการอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาและบริเวณใกล้เคียง เนื่องจากพระนครศรีอยุธยาเป็นเมืองประวัติศาสตร์ที่จำเป็นต้องอนุรักษ์โบราณสถานและองค์ประกอบของเมือง รื้อฟื้นบรรยากาศที่สำคัญในอดีตให้เกิดขึ้น ทั้งการบูรณะฟื้นฟูภูมิทัศน์ การจัดประเพณีหรือกิจกรรมท้องถิ่น พร้อมทั้งสนับสนุนการบริการด้านการท่องเที่ยว เพื่อทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจต่อเมืองประวัติศาสตร์ที่ไม่ใช่เพียงแค่การชมซากโบราณสถาน และยังจะส่งผลต่อเศรษฐกิจของชาติ โดยคาดหวังที่จะพัฒนาพื้นที่เมืองพระนครศรีอยุธยาและบริเวณใกล้เคียงให้มีการวางแผนบริหารจัดการและอนุรักษ์พื้นที่ไปพร้อมกันในแต่ละระยะ⁹⁰

- ความสำคัญ⁹¹

พระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยาพยายามรวบรวมบ้านเมืองในแคว้นต่าง ๆ เข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและพัฒนาจนกลายเป็นอาณาจักรอยุธยา จากประวัติศาสตร์การสงครามในสมัยอยุธยาได้แสดงถึงความกล้าหาญของบุรุษและสตรีไทย ส่งผลต่อความเป็นปึกแผ่นของประเทศไทย อีกทั้งแบบแผนการปกครองก็พัฒนาและปรับปรุงต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

ทำเลที่ตั้งกรุงศรีอยุธยาที่เหมาะสม ส่งผลต่อความอุดมสมบูรณ์และการคมนาคมที่สะดวกในการติดต่อกับเมืองต่าง ๆ และต่างประเทศ ทำให้กรุงศรีอยุธยาเจริญรุ่งเรืองในด้านการค้าและเศรษฐกิจ เป็นแหล่งทำการค้าขายจนกลายเป็นสถานีการค้าสำคัญแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และพระมหากษัตริย์ยังพระราชทานที่ดินให้ชาวต่างชาติที่เข้ามาอยู่อาศัยและรับราชการ อีกทั้งสามารถสอนศาสนาตามศรัทธาของตนเองได้ด้วย

ศิลปวัฒนธรรมของกรุงศรีอยุธยา ด้านสถาปัตยกรรม จิตรกรรม ประติมากรรม วรรณกรรม ดนตรี การแต่งกาย การดำรงชีวิต และจารีตประเพณี ได้พัฒนาและสืบทอดจนกลายเป็นเอกลักษณ์ของความเป็นไทย

ความสำคัญของกรุงศรีอยุธยาในแต่ละด้าน ได้แก่ การสร้างเมืองอยุธยาและการวางผังเมือง การเมืองและการปกครอง การสงคราม เศรษฐกิจและการค้า การต่างประเทศ การศาสนาและศิลปกรรมทางศาสนา ความเป็นอยู่และประเพณี ซึ่งเป็นสิ่งที่กรุงศรีอยุธยาต้องอนุรักษ์และส่งเสริมความสำคัญเหล่านี้ เพื่อประโยชน์ในด้านการศึกษา เศรษฐกิจ วัฒนธรรม สังคม และการเมือง

⁹⁰ เรื่องเดียวกัน, 18 - 19.

⁹¹ เรื่องเดียวกัน, 12 - 13.

- **วัตถุประสงค์โครงการ⁹²**

1. สนับสนุนแผนแม่บทการพัฒนาเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและบริเวณใกล้เคียงของสำนักผังเมือง กระทรวงมหาดไทย
2. อนุรักษ์โบราณสถานพระนครศรีอยุธยาและโบราณสถานใกล้เคียงไว้เป็นหลักฐานทางศิลปสถาปัตยกรรม และประวัติศาสตร์
3. พัฒนาสภาพแวดล้อมของโบราณสถานให้เกิดความร่มรื่นตามบรรยากาศของพระนครศรีอยุธยาในอดีต
4. ศึกษาค้นคว้าวิจัยวิวัฒนาการของเมืองและวิถีชีวิตของคนไทย เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของชาวไทยปัจจุบัน
5. ฟื้นฟูศิลปะพื้นบ้านและการละเล่นพื้นเมืองให้เกิดประโยชน์ทางการศึกษา สังคม และเศรษฐกิจ
6. กำหนดแนวทางในการใช้ที่ดินในเขตโบราณสถานให้เกิดประโยชน์ทั้งในด้านการอนุรักษ์ การพัฒนา และการท่องเที่ยว
7. พัฒนารายได้ให้ประชาชนในพื้นที่ของโครงการและบริเวณใกล้เคียงได้รับประโยชน์จากโบราณสถานทั้งทางตรงและทางอ้อม

- **การดำเนินงานโครงการ**

โครงการอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาและบริเวณใกล้เคียง เน้นการพัฒนาพื้นที่เขตอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาเป็นหลัก ส่วนพื้นที่อื่นจะได้รับการวางแผนงานบ้างในกรณีที่มีการดำเนินงานต่อเนื่องจากระยะที่ 1 เพื่อให้สอดคล้องกับภาพรวมของนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา โดยกำหนดระยะเวลาดำเนินงาน 11 ปี ตั้งแต่ พ.ศ. 2534 - 2544 กรมศิลปากรได้จัดแบ่งคณะทำงานออกเป็นกลุ่ม ได้แก่ กลุ่มสำรวจโบราณคดีและประวัติศาสตร์ กลุ่มสำรวจบ้านเรือนราชากร้านค้า และชุมชน กลุ่มสำรวจสาธารณูปการและสาธารณูปโภค กลุ่มสำรวจที่ตั้งหน่วยราชการและรัฐวิสาหกิจ กลุ่มศึกษาประเพณีและการละเล่นในอดีตและปัจจุบัน กลุ่มประสานงานด้านการท่องเที่ยว กลุ่มสำรวจกรรมสิทธิ์ที่ดิน⁹³ และลงพื้นที่เก็บข้อมูลสภาพปัจจุบันกับปัญหาที่เกิดขึ้นในอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา เช่น ลักษณะการใช้พื้นที่ การดำเนินงานทางโบราณคดี การบูรณะโบราณสถาน ระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ ลักษณะภูมิทัศน์ ชุมชน การบริหารจัดการด้านเศรษฐกิจและสังคม

⁹² เรื่องเดียวกัน, 19.

⁹³ อ่าน รายชื่อคณะกรรมการพิจารณา ศึกษา รวบรวมข้อมูลในการจัดทำแผนแม่บทนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา และคณะทำงาน ศึกษา รวบรวมข้อมูลด้านต่าง ๆ ใน ภาคผนวก - ข.

การท่องเที่ยว เป็นต้น แต่ไม่ปรากฏการจัดทำรายงานการศึกษาวิจัยทางวิชาการเพื่อประกอบการจัดทำแผนแม่บท

หากพิจารณาถึงสภาพและลักษณะการใช้ที่ดินภายในเขตเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาขณะนั้น พบว่าพื้นที่เขตเมืองใหม่ได้ปลูกสร้างอาคารติดแนวถนนมิได้เห็นความสำคัญของโบราณสถาน พื้นที่เขตบ้านสวนยังเป็นป่าสลับกับซากโบราณสถาน que เต็มไปด้วยวัชพืช เขตอุทยานประวัติศาสตร์ยังมีการบุกรุกพื้นที่และการก่อสร้างอาคารเพิ่มเติมที่ไม่สัมพันธ์กับบรรยากาศเมืองประวัติศาสตร์⁹⁴ และปัญหาโครงสร้างทางเศรษฐกิจโดยรวมของจังหวัดพระนครศรีอยุธยาตั้งแต่ พ.ศ. 2530 – 2537 มีแนวโน้มที่จะขยายตัวทางด้านอุตสาหกรรมในอัตราที่สูงอย่างต่อเนื่อง อันเป็นผลมาจากนโยบายสนับสนุนให้เป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ (NICs) การลงทุนทางอุตสาหกรรมได้ขยายตัวมาสู่ทางตอนใต้ของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ทำให้เกิดการเคลื่อนย้ายแรงงานกิจการบ้านจัดสรร บ้านเช่า หอพักขยายตัวค่อนข้างสูง สภาพการจราจรที่คับคั่งไปด้วยรถโดยสารขนาดใหญ่ ตลาดได้รุ่งด้านหน้าพระราชวังจันทร์เกษม และการเกิดขึ้นของสถานบันเทิง⁹⁵ ทำให้ภูมิทัศน์และบรรยากาศนครประวัติศาสตร์ถูกทำลายและมีสภาพเสื่อมโทรม โดยมีแนวโน้มที่จะเกิดปัญหามากขึ้น คณะทำงานจึงได้บรรจุปัญหาและเสนอแนวทางการแก้ไขปัญหาดังกล่าว โดยแบ่งการดำเนินงานออกเป็น 10 แผน ดังมีสาระสำคัญดังนี้⁹⁶

1. **แผนการใช้ที่ดิน** กำหนดลักษณะการใช้พื้นที่ออกเป็น 8 ส่วน เนื่องจากปัจจุบันขาดความเป็นระเบียบ ได้แก่ พื้นที่โบราณสถานที่มีความสำคัญสูงสุด พื้นที่สวนสาธารณะในสวนสมเด็จพระศรีนครินทร์ พื้นที่ส่วนบริการวิชาการและการท่องเที่ยว พื้นที่หมู่บ้านศิลปหัตถกรรม พื้นที่ส่วนบริหารอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา พื้นที่ชุมชนใหม่ พื้นที่ชุมชนเดิมในเขตอุทยานประวัติศาสตร์ พื้นที่ส่วนที่เป็นเขตอุทยานประวัติศาสตร์ในอนาคต โดยแต่ละพื้นที่จะมีข้อกำหนดในการใช้พื้นที่เพื่อรักษาคุณค่าของนครประวัติศาสตร์ไว้

⁹⁴ ปฏิพัฒน์ พุ่มพวงษ์แพทย์, "การพัฒนาอยุธยาเมืองที่เต็มไปด้วยอดีต," ศิลปากร, 32(1), (มีนาคม – เมษายน 2531): 81 – 82.

⁹⁵ ขจรกบ กุสุมาวาลี, "การจัดการ "พื้นที่ประวัติศาสตร์" จากกรณีศึกษาบริเวณวิหารพระมงคลบพิตร จ.พระนครศรีอยุธยา," วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช สาขาวิชามานุษยวิทยา คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, (2542), 40 - 41.

⁹⁶ สรุปข้อมูลแผนแม่บทโครงการอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา จากกองโบราณคดี กรมศิลปากร, แผนแม่บทนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา, 45 – 73.

2. **แผนงานโบราณคดี ประวัติศาสตร์ และโบราณสถาน** ดำเนินการสำรวจ จัดทำแผนผัง ขุดแต่งและบูรณะโบราณสถานให้ครบถ้วนทุกแห่ง พร้อมทั้งจัดทำแผนอนุรักษ์และพัฒนาโบราณสถานที่ยังคงเหลือภายในจังหวัด พระนครศรีอยุธยา และเตรียมความพร้อมกรณีที่มีโบราณสถานพังทลาย
3. **แผนพัฒนาและปรับปรุงสาธารณูปโภคและสาธารณูปการหลัก** ด้วยสภาพที่เสื่อมโทรมของระบบสาธารณูปโภค ก่อให้เกิดทัศนียภาพที่ไม่เหมาะสม จำเป็นต้องปรับปรุงระบบการสัญจร ห้ามรถบางชนิดเข้า-ออกในเขตอุทยาน ประวัติศาสตร์ ขุดลอกคูคลอง ปรับปรุงแหล่งน้ำ พัฒนาระบบไฟฟ้าและโทรศัพท์ พร้อมทั้งระบบกำจัดขยะและสิ่งปฏิกูลให้นำออกจากเขตอุทยานประวัติศาสตร์ และจัดทำแผนผังระวางการป้องกันอุบัติเหตุและรักษาความปลอดภัย
4. **แผนบูรณะและปรับปรุงสภาพแวดล้อมและภูมิทัศน์** พื้นฟูสาระสำคัญและบรรยากาศของเมืองตามหลักฐานทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ ปรับปรุงภูมิทัศน์ วางแผนการใช้งานพื้นที่ใหม่ให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและบรรยากาศของโบราณสถาน ซึ่งควรดำเนินการพร้อมกันกับพื้นที่เขตอื่น ๆ ที่เกี่ยวเนื่อง
5. **แผนพัฒนาและปรับปรุงชุมชนในเขตอุทยานประวัติศาสตร์** โยกย้ายชุมชนหรือหน่วยงานราชการที่ตั้งกีดขวางหรือรูกล้ำเขตโบราณสถานออกไปยังพื้นที่อื่น พร้อมก่อสร้างทดแทน และชุมชนที่ยังอยู่ในพื้นที่ต้องมีระเบียบหรือเทศบัญญัติ ควบคุมการใช้งานให้สอดคล้องกับบรรยากาศของอุทยานประวัติศาสตร์
6. **แผนพัฒนาสำนักงานและกำลังคนอุทยานประวัติศาสตร์** การเพิ่มอัตราบุคลากรและคุณภาพให้ครบทุกสาขาวิชาที่เกี่ยวข้องในการดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ เช่น นักประวัติศาสตร์ สถาปนิก ภูมิสถาปนิก วิศวกร ช่างโยธา เจ้าหน้าที่การเกษตร เป็นต้น และก่อสร้างสำนักงานบริหารจัดการ นครประวัติศาสตร์ บ้านพักเจ้าหน้าที่ และศูนย์ปฏิบัติการอนุรักษ์โบราณสถานแห่งชาติ เพื่อใช้สำหรับการศึกษาวิจัย
7. **แผนงานบริการวิชาการและการท่องเที่ยว** บริหารจัดการแหล่งเรียนรู้ในพื้นที่ จัดทำเป็นเส้นทางและกำหนดการเดินทางท่องเที่ยวในเขตอุทยานประวัติศาสตร์ ซึ่งจะต้องได้รับความสะดวก เพลิดเพลิน และความรู้ที่ถูกต้องตามหลักวิชาการ ชาบั้งในประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม พร้อมทั้งส่งเสริมร้านขายของที่ระลึกและศิลปหัตถกรรมไทย
8. **แผนงานเศรษฐกิจและสังคม (แผนการเพิ่มรายได้และอาชีพ)** จัดตั้งหมู่บ้านศิลปหัตถกรรมเพื่อแสดงความเป็นอยู่ของผู้คนในอดีต ส่งเสริมรายได้ของผู้คน

ในปัจจุบัน รวมไปถึงการจ้างแรงงานเพื่อปฏิบัติงานในอุทยานประวัติศาสตร์ อีกทั้งผลทางอ้อมจากการพัฒนาอุทยานประวัติศาสตร์ จะทำให้เกิดรายได้ใน ธุรกิจการท่องเที่ยว เช่น กิจการขนส่ง โรงแรมที่พัก ร้านอาหาร เป็นต้น

9. แผนงานโยกย้ายโรงงานอุตสาหกรรมและปรับการใช้พื้นที่ โยกย้ายโรงงาน อุตสาหกรรมออกจากพื้นที่และจัดตั้งหมู่บ้านศิลปหัตถกรรม พร้อมทั้ง ปรับปรุงและขยายแนวเขตอุทยานประวัติศาสตร์ เพื่อควบคุมสภาพแวดล้อม และรักษาโบราณสถาน

10. การทบทวนนโยบายการใช้ที่ดิน ปรับแก้ไขกฎกระทรวง ประกาศ หรือมติ คณะรัฐมนตรีในการอนุญาตใช้พื้นที่ส่วนต่าง ๆ ของหน่วยงานราชการ เพื่อให้เกิดประโยชน์ในการบริหารจัดการตามแนวทางที่กำหนดไว้

คณะรัฐมนตรีมีมติเห็นชอบในหลักการแผนแม่บทนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาในวันที่ 30 ธันวาคม พ.ศ. 2535 และมีข้อเสนอแนะเพิ่มเติม อาทิ ควรใช้เวลาดำเนินการให้น้อยกว่า 11 ปี เพื่อป้องกันการบุกรุกทำลายโบราณสถาน รณรงค์ให้องค์กรท้องถิ่น ชุมชน และเอกชนตระหนักถึง ปัญหาและเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการนครประวัติศาสตร์ นอกจากนั้นกรมธนารักษ์ ได้อนุญาตให้สำนักพระราชวังใช้พื้นที่บริเวณพระตำหนักสิริยาลัยในปัจจุบัน ซึ่งตามแผนแม่บท กำหนดให้เป็นพื้นที่รองรับราษฎรที่ถูกโยกย้ายจากชุมชนเดิม จึงขอให้กรมศิลปากรกันพื้นที่ดังกล่าว และบริเวณโดยรอบเพื่อจัดทำแผนให้สอดคล้องกับการใช้ประโยชน์ดังกล่าวด้วย กรมศิลปากร ได้ปรับลดระยะเวลาการดำเนินงานแผนแม่บทให้เหลือเพียง 6 ปี ตั้งแต่ พ.ศ. 2538 – 2543 และ ปรับแก้ไขการดำเนินงาน อาทิ การขยายขอบเขตสวนสาธารณะในสวนสมเด็จพระศรีนครินทร์ การกำหนดแนวถนนเลียบเขตพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์และควบคุมพาหนะเข้า-ออกพื้นที่ โดยยังคง อ้างอิงการดำเนินงานจากแผนแม่บทนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา พ.ศ. 2534 – 2544⁹⁷ และในปีพ.ศ. 2534 นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา (Historic City of Ayutthaya) ได้รับความ ประกาศให้เป็นมรดกโลก (World Heritage) ตามอนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองมรดกโลกทาง วัฒนธรรมและธรรมชาติ ซึ่งขอบเขตของนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาตามที่ประกาศใน ทะเบียนมรดกโลกมีอาณาเขต 1,810 ไร่⁹⁸ ตรงกันกับขอบเขตโบราณสถานพระนครศรีอยุธยาตามที่ กรมศิลปากรประกาศกำหนดเขตที่ดินตั้งแต่ พ.ศ. 2519

⁹⁷ บริษัท เอส เจ เอ ทรีตี จำกัด, *โครงการปรับปรุงแผนแม่บทนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา*, (กรุงเทพฯ: เอ็น เอส พี พรินติ้งกรุ๊ป, 2537), 38 - 92.

⁹⁸ *Historic City of Ayutthaya*, Retrieved 30 November 2019, from https://whc.unesco.org/en/list/576/multiple=1&unique_number=681.

การดำเนินงานของกรมศิลปากรในพื้นที่นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ตั้งแต่ พ.ศ. 2537 – 2544 สามารถกำหนดขอบเขตโบราณสถานพระนครศรีอยุธยาเพิ่มเติมจากเดิมอีก 3,000 ไร่ ครอบคลุมพื้นที่ทั้งเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา⁹⁹ รวมไปถึงการปรับปรุงการใช้งานพื้นที่ การพัฒนาสภาพแวดล้อมและภูมิทัศน์ ระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ การโยกย้ายชุมชน ซึ่งเป็นไปตามแผนแม่บทที่กำหนดการดำเนินงานในแต่ละปี โดยใช้งบประมาณจากรัฐบาลและภาคเอกชนทั้งสิ้น 862,730,000 บาท¹⁰⁰ แต่อย่างไรก็ตาม การดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยากลับถูกวิพากษ์วิจารณ์หลายประการ เช่น การให้ผู้รับเหมามาทำการบูรณะโบราณสถาน ขาดการวิเคราะห์เชื่อมโยงกับสังคม วัฒนธรรม และชาติพันธุ์ในพื้นที่เมืองพระนครศรีอยุธยา การอนุรักษ์และบูรณะโบราณสถานในเมืองพระนครศรีอยุธยายังจำกัดอยู่เพียงแค่วัดและพระราชวังไม่เชื่อมโยงไปยังพื้นที่ทางสังคมและวัฒนธรรมอื่น อาทิ ย่านที่อยู่อาศัย แม่น้ำ ลำคลอง การมุ่งหวังให้พระนครศรีอยุธยาเป็นเมืองประวัติศาสตร์เพื่อการท่องเที่ยวและแหล่งรายได้ทางเศรษฐกิจของกรมศิลปากร กำลังทำลายเมืองประวัติศาสตร์และผู้คน ทำให้อุทยานประวัติศาสตร์กลายเป็นเพียงแค่วัดวาอารามเท่านั้น¹⁰¹

เมื่อสิ้นสุดระยะเวลาการดำเนินงานพื้นที่เขตที่ 1 กรมศิลปากรพิจารณาว่าจำเป็นต้องเร่งดำเนินการสำรวจและศึกษาข้อมูลสำหรับจัดทำแผนแม่บทเชื่อมโยงโครงการระยะแรก เพื่อเสนอให้คณะรัฐมนตรีอนุมัติโครงการอนุรักษ์และพัฒนาานครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ระยะที่ 2 ซึ่งจัดทำแผนแม่บทโดยคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร กำหนดพื้นที่ดำเนินงานในเขตที่ 2 - 7 (ตามแผนผังการจัดแบ่งพื้นที่นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา) หลักการของแผนแม่บทระยะที่ 2 เน้นการเชื่อมโยงระหว่างพื้นที่เขตที่ 1 และพื้นที่ที่กำลังดำเนินงานให้ความสำคัญกับกายภาพของเมืองประวัติศาสตร์ การตั้งถิ่นฐานและวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม รักษาพื้นที่ที่มีลักษณะเด่นทางวัฒนธรรม การพัฒนาที่ควบคู่ไปกับการอนุรักษ์และป้องกันความเสียหายจากการพัฒนาและภัยธรรมชาติ¹⁰² ซึ่งกรมศิลปากรก็ได้ดำเนินการตามแผนแม่บทระยะที่ 2 ตั้งแต่ พ.ศ. 2544 เป็นต้นมา

⁹⁹ "ประกาศกรมศิลปากร เรื่อง กำหนดเขตที่ดินโบราณสถานเพิ่มเติม," *ราชกิจจานุเบกษา* เล่ม 114 ตอนที่ 6 ง, (21 มกราคม 2540): 40 – 41.

¹⁰⁰ กระทรวงวัฒนธรรม, "วธ 0401/3716 รายงานการดำเนินงานการอนุรักษ์และพัฒนาานครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา," 15 กันยายน 2560.

¹⁰¹ บทบรรณาธิการ, "อุทยานประวัติศาสตร์อยุธยา: การดับสนิททางปัญญาของกรมศิลปากร," *เมืองโบราณ*, 26(1), (มกราคม – มีนาคม 2543): 6 - 8.

¹⁰² คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, *รายงานฉบับสมบูรณ์ แผนแม่บทระยะที่ 2 โครงการอนุรักษ์และพัฒนาานครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา*, (กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2545), 103 - 105.

3.9 อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์

ภาพที่ 36 ปราสาทศรีเทพ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ

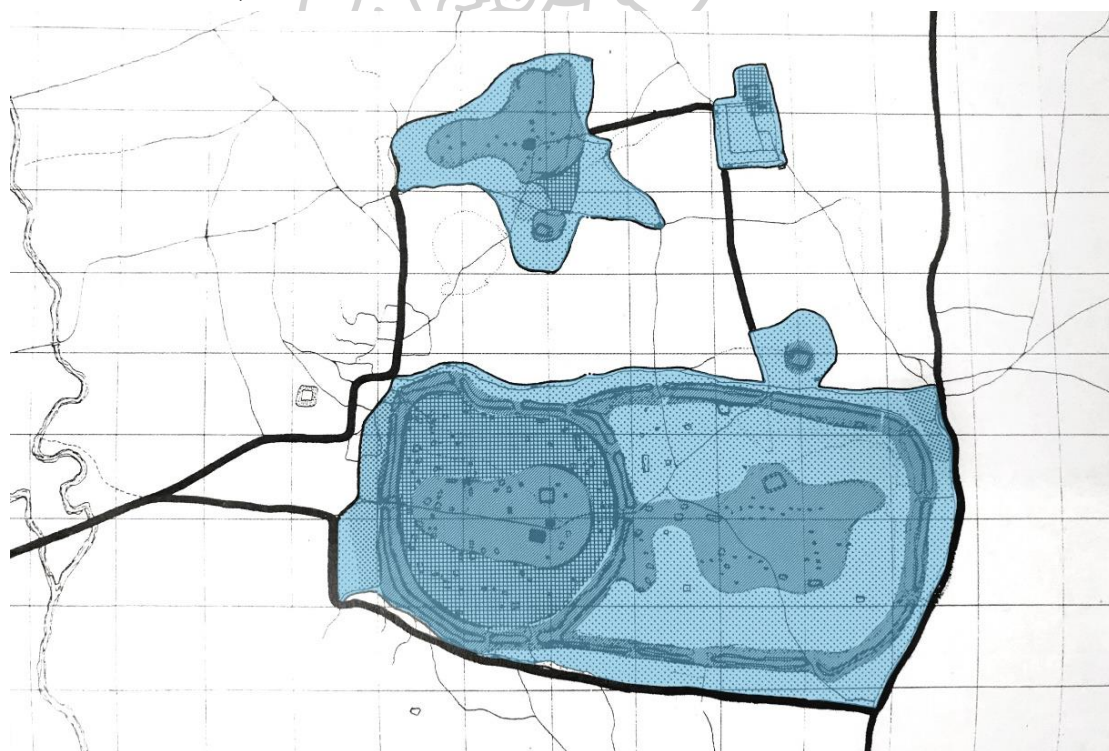
เมืองศรีเทพเป็นเมืองโบราณตั้งแต่สมัยทวารวดี พบหลักฐานการติดต่อสัมพันธ์กันกับทวารวดี ในภาคกลาง และอาณาจักรเขมร สมัยก่อนเมืองพระนคร สันนิษฐานว่าการทำงานของเมืองศรีเทพเริ่มต้น ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 11 - 18 ปัจจุบันยังคงเหลือหลักฐานแนวคูเมือง กำแพงเมืองในและเมืองนอก พร้อมทั้งหลักฐานศิลปกรรมจำนวนมาก ในปี พ.ศ. 2447 สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพเสด็จตรวจราชการมณฑลเพชรบูรณ์ และสำรวจเมืองโบราณแห่งหนึ่งพบว่าเป็นเมืองขนาดใหญ่ มีคูเมือง กำแพงเมือง ปราสาท สระน้ำ โคกเนินโบราณสถาน และประติมากรรมหินจำนวนมาก จึงมีพระวินิจฉัยถึงชื่อเก่าของเมืองแห่งนี้ว่า “เมืองศรีเทพ” กรมศิลปากรจึงได้กำหนดชื่อเมืองแห่งนี้ตามพระวินิจฉัยของสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพไปจนกว่าจะมีการศึกษาหลักฐานทางด้านเอกสารที่สามารถยืนยันชื่อที่แท้จริงของโบราณแห่งนี้ได้¹⁰³ ต่อมา พ.ศ. 2478 กรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนเมืองศรีเทพให้เป็นโบราณสถานของชาติ และ พ.ศ. 2505 หน่วยศิลปากรที่ 3 สุโขทัยได้เข้ามาสำรวจขุดแต่ง และจัดทำแผนผังโบราณสถานในเมืองศรีเทพและเขาลมอรัตน์ พร้อมทั้งกำหนดขอบเขตโบราณสถานเมืองศรีเทพ จำนวน 2,887 ไร่ 2 งาน และประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานเขาค้างนอก และปราสาทนอก (ปราสาทฤๅษี) ซึ่งเป็นโบราณสถานที่เกี่ยวเนื่องกันกับเมืองศรีเทพ¹⁰⁴

¹⁰³ กรมศิลปากร, *อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ*, (กรุงเทพฯ: รุ่งศิลป์การพิมพ์, 2550), 25.

¹⁰⁴ "ประกาศกรมศิลปากร เรื่อง ขึ้นทะเบียนโบราณสถาน," *ราชกิจจานุเบกษา* เล่ม 80 ตอนที่ 29, (26 มีนาคม 2506): 859 - 862.

พ.ศ. 2517 หน่วยศิลปากรที่ 3 สุโขทัยได้เสนอโครงการบูรณะขุดค้นเมืองโบราณศรีเทพ แต่ไม่สามารถดำเนินการได้ เนื่องจากไม่ได้รับอนุมัติงบประมาณ จนกระทั่ง พ.ศ. 2526 ได้มีการขุดหลุมทดสอบทางโบราณคดีบริเวณเขาค้างในและสระปรางค์ ทำให้พบหลักฐานที่แสดงถึงการเริ่มต้นใช้งานพื้นที่เมืองศรีเทพตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 10 - 11 จนถึงพุทธศตวรรษที่ 18 ซึ่งเป็นระยะสุดท้ายที่ปรากฏหลักฐาน โดยพบร่องรอยการอยู่อาศัยในพื้นที่อย่างต่อเนื่อง ไม่มีการทิ้งร้าง¹⁰⁵ ต่อมาในปี พ.ศ. 2527 กรมศิลปากรได้พิจารณาถึงความสำคัญของเมืองโบราณแห่งนี้ที่มีอายุเก่าแก่เป็นอย่างมาก จึงได้จัดตั้ง **โครงการอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ** และขอความร่วมมือจากคณาจารย์ในสถาบันการศึกษา อาทิ มหาวิทยาลัยศิลปากร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และผู้เชี่ยวชาญจากหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง เช่น สำนักผังเมือง การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานพลังงานปรมาณูเพื่อสันติ เป็นต้น มาร่วมกันศึกษา สำรวจ และเตรียมการจัดทำแผนแม่บทเพื่อการอนุรักษ์พัฒนาเมืองศรีเทพ จนแล้วเสร็จเป็นเอกสารการศึกษา สำรวจ และวิจัยแผนแม่บทโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ พ.ศ. 2529 หลังจากนั้นได้นำไปจัดทำเป็นแผนแม่บทในปี พ.ศ. 2534 โดยกำหนดขอบเขตการดำเนินงานตั้งแต่พื้นที่เมืองศรีเทพ โบราณสถานเขาค้างนอก และปรางค์นอก (ปรางค์ถ้ำ) (ภาพที่ 37)

ภาพที่ 37 ขอบเขตอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพตามที่กำหนดในแผนแม่บท พ.ศ. 2534

ที่มาภาพ : (กรมศิลปากร 2534: หน้า 42).

¹⁰⁵ กรมศิลปากร, อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ, 32.

โครงการอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ

เหตุผลการดำเนินงานโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เนื่องจากเมืองศรีเทพมีความสำคัญเฉพาะวงการศึกษาด้านประวัติศาสตร์ ศิลปะ และโบราณคดีเท่านั้น จึงควรเผยแพร่ให้เป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยว และจะส่งผลให้ชาวบ้านในพื้นที่ที่ได้รับประโยชน์จากอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว เพิ่มพูนความรู้ความเข้าใจต่อประวัติศาสตร์ไทย สร้างความภาคภูมิใจในฐานะมรดกของชาติ และร่วมกันดูแลรักษาโบราณสถานเหล่านี้ต่อไป¹⁰⁶

- ความสำคัญ¹⁰⁷

เมืองโบราณศรีเทพมีอายุเก่าแก่ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 11 – 18 เป็นแหล่งอารยธรรมทวารวดีและสัมพันธ์กันกับอารยธรรมขอม โดยยังคงเหลือร่องรอยความเป็นเมืองทำให้สามารถเข้าใจการวางผังเมืองและภูมิสถาปัตยกรรม อันจะมองเห็นภาพทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมได้กว้างขวางและต่อเนื่องกว่าโบราณสถานหลังเดี่ยว

โบราณวัตถุที่ค้นพบที่เมืองศรีเทพ โดยเฉพาะประติมากรรมได้รับการยกย่องว่ามีความงดงาม ทั้งรูปทรงและลวดลายซึ่งเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตน ส่วนสถาปัตยกรรมที่ปรากฏ แสดงถึงรูปแบบและเทคนิคการก่อสร้างที่สามารถใช้เป็นแบบอย่างในการศึกษาสถาปัตยกรรม วิศวกรรม และการก่อสร้างแบบโบราณ

การศึกษาประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม โบราณคดี สังคม เศรษฐกิจเมืองศรีเทพ จะส่งผลต่อประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของประเทศไทยและของโลก

- วัตถุประสงค์โครงการ¹⁰⁸

1. เพื่ออนุรักษ์โบราณสถานซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ
2. เพื่อพัฒนาแหล่งโบราณคดีเมืองศรีเทพให้เป็นแหล่งศึกษาและท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์
3. เพื่อส่งเสริมสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนในท้องถิ่น

- การดำเนินงานโครงการ

โครงการอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพเริ่มต้นดำเนินงานตั้งแต่ พ.ศ. 2527 โดยแต่งตั้งคณะกรรมการที่ปรึกษา และคณะกรรมการดำเนินการ¹⁰⁹ จัดทำเอกสารการศึกษาสำรวจ และวิจัยทางวิชาการเกี่ยวกับเมืองศรีเทพและบริเวณใกล้เคียง เพื่อใช้ประกอบการพิจารณาหลักการและแนวทางการจัดทำแผนแม่บทตามหัวข้อต่าง ๆ อาทิ การสำรวจ

¹⁰⁶ กรมศิลปากร, แผนแม่บทอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ, (กรุงเทพฯ: กองโบราณคดี กรมศิลปากร, 2534), 11.

¹⁰⁷ เรื่องเดียวกัน, 10.

¹⁰⁸ เรื่องเดียวกัน, 12.

¹⁰⁹ อ่าน รายชื่อคณะกรรมการที่ปรึกษา และ คณะกรรมการดำเนินการจัดทำแผนแม่บทโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ ใน ภาคผนวก - ข.

โบราณสถานและเทคโนโลยี จารึก ประวัติศาสตร์ ศิลปกรรม ผังเมือง ภูมิทัศน์ ชุมชน ธรณีวิทยา การท่องเที่ยว การเสื่อมสภาพของโบราณสถาน¹¹⁰ ควบคู่ไปกับการดำเนินงานชุดแต่งปราสาทสองพี่น้อง ปราสาทศรีเทพ และโบราณสถานอื่น ๆ ภายในเขตกำแพงเมือง การขุดค้นทางโบราณคดีเพื่อศึกษาร่องรอยการใช้งานโบราณสถานและชุมชนโบราณภายในเขตกำแพงเมืองในและเมืองนอก การสำรวจรังวัดและจัดทำแผนผังของโบราณสถาน พร้อมทั้งก่อสร้างอาคารสำนักงานชั่วคราวของอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ แต่อย่างไรก็ตาม ผลการศึกษาของคณะกรรมการดำเนินการที่แล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2529 กลับไม่ได้นำมารวบรวมเป็นแผนแม่บท

จนกระทั่ง พ.ศ. 2534 โครงการอุทยานประวัติศาสตร์ กองโบราณคดี กรมศิลปากร ได้นำข้อมูลการศึกษาเมืองศรีเทพที่เคยดำเนินการมาแล้ว มาจัดทำเป็นแผนแม่บทอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ พ.ศ. 2534 ในรูปแบบเฉพาะคณะกรรมการจากกรมศิลปากร¹¹¹ และปรับแก้ไขข้อมูลที่เปลี่ยนแปลงไปจากการศึกษาในระยะก่อนหน้า แต่ยังคงไว้ซึ่งแนวคิดแบบเดิม ได้แก่ การอนุรักษ์โบราณสถาน ความสัมพันธ์ระหว่างโบราณสถานภายในและภายนอกเมืองกับร่องรอยชุมชนโบราณ และการพัฒนาชุมชนปัจจุบันโดยรอบพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของทัศนียภาพและสภาพแวดล้อมของเมืองศรีเทพกำหนดระยะเวลาการดำเนินงาน 11 ปี (พ.ศ. 2534 - 2544) สอดคล้องกันกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 และ 8 (พ.ศ. 2535 - 2544) โดยแบ่งการดำเนินงานออกเป็น 8 แผน ดังมีสาระสำคัญดังนี้¹¹²

1. **แผนการใช้ที่ดิน** กำหนดบริเวณและข้อบังคับการใช้พื้นที่ออกเป็นเขตสำคัญและเขตรอง โดยแบ่งการใช้งานพื้นที่เป็น 4 ส่วน คือ ส่วนโบราณสถาน ส่วนบริการการท่องเที่ยวและการศึกษา ส่วนดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ ส่วนสัญจร พร้อมทั้งทบทวนการขึ้นทะเบียนและกันเขตโบราณสถานใหม่
2. **แผนอนุรักษ์โบราณสถาน** กำหนดขั้นตอนการอนุรักษ์และบูรณะโบราณสถาน โดยจะต้องมีการสำรวจ ศึกษาเอกสาร เก็บข้อมูลภาคสนาม วิเคราะห์

¹¹⁰ อ่าน หัวข้อรายงานทางวิชาการประกอบการจัดทำโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ ใน ภาคผนวก - ค. รายละเอียดเพิ่มเติม ใน โครงการอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ กองโบราณคดี กรมศิลปากร, *เอกสารการศึกษาสำรวจและวิจัย เล่ม 1 - 4 คณะกรรมการดำเนินการจัดทำแผนแม่บทโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ*, (กรุงเทพฯ: กองโบราณคดี กรมศิลปากร, 2529).

¹¹¹ อ่าน รายชื่อคณะกรรมการพิจารณาแผนแม่บทอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ พ.ศ. 2534 ใน ภาคผนวก - ข .

¹¹² สรุปข้อมูลแผนแม่บทอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ จาก กรมศิลปากร, *แผนแม่บทอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ*, 35 - 100.

และทำรายงานสรุปเป็นระยะ กระบวนการต่าง ๆ จะต้องสอดคล้องกับหลักการทางวิชาการ และจะต้องนำเสนอผลการศึกษาค้นคว้าหรือวิชาการหรือสาธารณะ

3. **แผนพัฒนาภูมิทัศน์** ยึดถือโบราณสถานเป็นตัวหลักและภูมิทัศน์เป็นตัวรอง การก่อสร้างใด ๆ จะต้องกลมกลืนกับสภาพแวดล้อม ใช้การปลูกต้นไม้ที่เป็นพันธุ์ท้องถิ่นเท่านั้นในการแบ่งเขตพื้นที่และเขตโบราณสถาน
4. **แผนพัฒนาสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ** พัฒนาระบบสาธารณูปโภค และใช้ร่วมกันกับชุมชนบึงนาจาน ฝังระบบสายไฟใต้ดิน และเตรียมชุดลอกแหล่งน้ำ เพื่อรองรับกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์
5. **แผนพัฒนาทางกายภาพชุมชน** โยกย้ายชุมชนที่ติดกับโบราณสถาน ปรับปรุงกายภาพและทัศนียภาพชุมชนให้ส่งเสริมบรรยากาศของอุทยานประวัติศาสตร์ พร้อมทั้งพัฒนาถนน สถานีอนามัย โรงเรียน และที่พักสายตรวจ
6. **แผนพัฒนาการศึกษา อาชีพ และศิลปหัตถกรรม** ส่งเสริมหัตถกรรมจากไม้ไผ่ ซึ่งถือเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน และพัฒนาทักษะ ประสบการณ์การประกอบอาชีพ โดยการให้ความรู้จากหน่วยงานที่รับผิดชอบ และกรณีที่มีการจ้างแรงงานภายในอุทยานประวัติศาสตร์ให้ใช้ราษฎรในพื้นที่ เพื่อเป็นการส่งเสริมรายได้และมีทัศนคติที่ดีต่อโครงการ
7. **แผนการศึกษาด้านประวัติศาสตร์ ศิลปะ และโบราณคดี** ควรจะมีการขุดแต่งและขุดค้นแหล่งโบราณคดีและโบราณสถาน พร้อมทั้งดำเนินการสงวนรักษาบูรณะ พัฒนาพื้นที่และโบราณสถาน โดยจะต้องสอดคล้องกับข้อมูลที่ได้จากการศึกษาวิจัย และนำข้อมูลไปเผยแพร่สู่สาธารณะ
8. **แผนพัฒนาเพื่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม** ควรพัฒนาอย่างผสมผสานในด้านเส้นทางคมนาคม การพัฒนาระบบไฟฟ้า ประปา ที่จอดรถ สถานที่พักผ่อน ร้านอาหารและเครื่องดื่ม สุขา และระบบจัดการขยะ พร้อมทั้งปรับปรุงภูมิทัศน์เพื่ออำนวยความสะดวกแก่การท่องเที่ยว จัดกิจกรรมฟื้นฟูประเพณี ประชาสัมพันธ์เผยแพร่สถานที่ จัดทำพิพิธภัณฑ์กลางแจ้ง รวมไปถึงการจัดทำเส้นทางท่องเที่ยวภายในและภายนอกเขตกำแพงเมืองอย่างสัมพันธ์กัน

นอกจากนั้นจะต้องมีการบริหารจัดการพื้นที่และจัดตั้งสำนักงานอุทยานประวัติศาสตร์ ซึ่งต้องประกอบไปด้วยบุคลากรจากหลากหลายสาขาวิชาที่เกี่ยวข้อง เช่น นักโบราณคดี สถาปนิก นายช่างสำรวจ นายช่างโยธา นักวิชาการเกษตร ช่างเทคนิค เป็นต้น

คณะรัฐมนตรีมีมติเห็นชอบในหลักการแผนแม่บทอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพเมื่อวันที่ 20 เมษายน พ.ศ. 2536 และเสนอให้ดำเนินการอนุรักษ์และพัฒนาเขามอรัตน์ ซึ่งเป็นหลักฐานสมัยทวารวดีไปพร้อมกันเมืองศรีเทพด้วย พร้อมทั้งเร่งรัดให้กรมศิลปากรดำเนินการให้แล้วเสร็จก่อนกำหนด เพื่อป้องกันมิให้โบราณสถานถูกทำลาย¹¹³ กรมศิลปากรได้ปรับปรุงแก้ไขแผนแม่บทและเสนอคณะรัฐมนตรีรับทราบอีกครั้งในวันที่ 23 พฤศจิกายน พ.ศ. 2536 ผลการดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ ตั้งแต่ พ.ศ. 2534 – 2544 สามารถดำเนินงานบริเวณกลุ่มโบราณสถานหลัก ได้แก่ เขาค้างใน ปรากฏศรีเทพ ปรากฏสองพี่น้อง และโบราณสถานขนาดเล็กในพื้นที่เมืองในและเมืองนอก รวมไปถึงการก่อสร้างอาคารหลุมขุดค้นโบราณสถาน และการขุดลอกคูเมืองโดยรอบและสระน้ำ ส่วนด้านการท่องเที่ยวได้มีการก่อสร้างอาคารศูนย์ข้อมูล และจัดทำสื่อเผยแพร่แนะนำอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ อาทิ หนังสือ วิซีดี และเว็บไซต์ โดยภายหลังจากสิ้นสุดระยะเวลาการดำเนินงานตามแผนแม่บทก็ยังคงมีการดำเนินงานต่อเนื่องเป็นรายปี ทั้งการศึกษาวิจัยทางวิชาการโดยการขุดตรวจสอบทางโบราณคดี การขุดแต่งโบราณสถาน การบูรณะเสริมความมั่นคง การบำรุงดูแลรักษาพื้นที่ การพัฒนาภูมิทัศน์ และการก่อสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยว¹¹⁴

กรมศิลปากรได้จัดทำแผนแม่บทอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ พ.ศ. 2549 – 2554 เพื่อปรับปรุงโครงสร้างการบริหารงานองค์กรอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพให้มีมาตรฐานการดำเนินงานที่มีคุณภาพมากขึ้น และดำเนินงานต่อเนื่องจากแผนแม่บทฉบับก่อนหน้า อีกทั้งได้มีการจัดทำร่างแผนแม่บทอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ พ.ศ. 2555 เพื่อกำหนดทิศทางการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง¹¹⁵ โดยในปี พ.ศ. 2562 ได้มีการเสนอเมืองโบราณศรีเทพ (The Ancient Town of Si Thep) ขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก (World Heritage) ตามอนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองมรดกโลกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติ ซึ่งปัจจุบันได้รับการบรรจุในบัญชีรายชื่อเบื้องต้น (Tentative List)

¹¹³ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, "นร 0206/5516 แผนแม่บทอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ," 23 เมษายน 2536.

¹¹⁴ กรมศิลปากร, อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ, 32 - 35.

¹¹⁵ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ, แผนแม่บทอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ (เอกสารอัดสำเนา), (เพชรบูรณ์: อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ, 2549).

3.10 อุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี

ภาพที่ 38 หนองอุสา อุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท

ภูพระบาทตั้งอยู่ในแนวเทือกเขาภูพาน พบหลักฐานภาพเขียนสีตามผนังถ้ำหรือเพิงผา ใบเสมา ประติมากรรม ศาสนสถาน และหินลักษณะแปลกประหลาดจำนวนมากจากปรากฏการณ์ทางธรณีวิทยา จนกลายเป็นที่มาของนิทานพื้นบ้านเรื่อง “อุสา – บารส” พื้นที่บริเวณภูพระบาทเป็นชุมชนขนาดใหญ่ที่มีความสำคัญและเป็นจุดเชื่อมต่อระหว่างฝั่งตะวันออกและตะวันตกของแม่น้ำโขง ซึ่งปรากฏหลักฐานการอยู่อาศัยของมนุษย์ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ สมัยทวารวดี ต่อเนื่องจนถึงสมัยล้านช้าง กรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานพระพุทธรูปบาทบัวบก อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี ให้เป็นโบราณสถานของชาติในปี พ.ศ. 2478 แต่ก็มีได้มีการบำรุงรักษา จนกระทั่ง พ.ศ. 2512 เริ่มมีการสำรวจภาพเขียนสีและภาพแกะสลักสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในอำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี โดยนายปรีชา กาญจนาคม อาจารย์ประจำคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร หลังจากนั้นได้มีนักวิชาการและคณะสำรวจจากหน่วยงานต่าง ๆ ทำการสำรวจแหล่งโบราณคดีและภาพเขียนสีอีกครั้ง ตั้งแต่ช่วง พ.ศ. 2516 – 2519 ทำให้ค้นพบหลักฐานภาพเขียนสีจำนวนมากตามผนังถ้ำและเพิงผา และโบราณสถานที่ตั้งอยู่บริเวณใกล้เคียงพระพุทธรูปบาทบัวบก ได้แก่ หนองอุสา วัดพ้อตา วัดลูกเขย ถ้ำคน คอกม้า โนนสาวเอ้ และถ้ำแก้ง¹¹⁶ กรมศิลปากรได้ประกาศกำหนดขอบเขตโบราณสถาน

¹¹⁶ อุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท, *อุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท (เอกสารอัตถ์สำเนา)*, (อุดรธานี: อุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท, 1.

พระพุทธรูปบาทบัวบกให้ครอบคลุมพื้นที่จำนวน 19,062 ไร่ในปี พ.ศ. 2521 แต่ภายหลังพบว่าขอบเขตที่ประกาศนั้นไม่ตรงกับข้อเท็จจริง จึงปรับเปลี่ยนจำนวนขอบเขตโบราณสถานพระพุทธรูปบาทบัวบกเหลือเพียง 3,430 ไร่ ในปี พ.ศ. 2524¹¹⁷

พ.ศ. 2531 ดร.สุวิชัย รัศมิภูติ ขณะดำรงตำแหน่งรองอธิบดีกรมศิลปากร มีความเห็นว่าควรพัฒนาอุทยานพระบาทให้เป็นอุทยานประวัติศาสตร์ เนื่องจากพื้นที่ที่มีความพร้อมหลายด้าน อาทิ มีโบราณสถานสมัยก่อนประวัติศาสตร์และสมัยประวัติศาสตร์จำนวนมาก ซึ่งกำหนดขอบเขตแล้วสภาพป่าไม้ที่ค่อนข้างสมบูรณ์ และมีประติมากรรมหินตามธรรมชาติ¹¹⁸ ทำให้มีการริเริ่มดำเนินงานโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท ภายใต้ความรับผิดชอบของหน่วยศิลปากรที่ 7 ขอนแก่น โดยมีการสำรวจ ศึกษาวิจัย และรวบรวมข้อมูล พร้อมทั้งอนุรักษ์และบูรณะโบราณสถาน ซึ่งกำหนดวัตถุประสงค์ของโครงการ ดังนี้¹¹⁹

1. เพื่อเป็นข้อมูลเบื้องต้นในการดำเนินงานด้านสงวนรักษาและบูรณะแหล่งโบราณคดีประวัติศาสตร์ เพื่อการออกแบบและพัฒนาพื้นที่
2. เพื่อศึกษาเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม ความสัมพันธ์ทางสังคม วัฒนธรรมของแหล่งชุมชนในพื้นที่ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาประวัติศาสตร์ชาติไทย
3. เพื่อให้ประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งประชาชนในท้องถิ่นเกิดความรู้ความเข้าใจและเล็งเห็นถึงความสำคัญในเรื่องราวความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ของพื้นที่ อันจะก่อให้เกิดความภาคภูมิใจ ห่วงแหน รับผิดชอบและช่วยกันรักษามรดกทางวัฒนธรรมของชาติไว้

กรมศิลปากรได้แต่งตั้งคณะทำงานพัฒนาและจัดตั้งอุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาทในปี พ.ศ. 2531 ประกอบไปด้วยเจ้าหน้าที่จากกรมศิลปากร หน่วยงานราชการส่วนกลางและส่วนท้องถิ่น ในอำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี อาทิ กรมป่าไม้ นายอำเภอบ้านผือ สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดอุดรธานี สำนักงานที่ดิน สำนักจัดการทรัพยากรป่าไม้ สำนักชลประทาน การไฟฟ้าอำเภอบ้านผือ และวิทยาลัยครูอุดรธานี มีหน้าที่รับผิดชอบปรับปรุงและพัฒนาโบราณสถานพระพุทธรูปบาทบัวบกให้บรรลุวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งอุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท¹²⁰

¹¹⁷ "ประกาศกรมศิลปากร เรื่อง กำหนดเขตที่ดินโบราณสถาน," *ราชกิจจานุเบกษา* เล่ม 98 ตอนที่ 63, (28 เมษายน 2524): 1214 – 1215.

¹¹⁸ หน่วยศิลปากรที่ 7 กองโบราณคดี กรมศิลปากร, *สังเขปข้อมูลเบื้องต้น อุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี (เอกสารอัดสำเนา)*, (2535), 5.

¹¹⁹ กรมศิลปากร, *โครงการอุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท (เอกสารอัดสำเนา)*, (2532), 10.

¹²⁰ กรมศิลปากร, "379/2531 แต่งตั้งคณะทำงานพัฒนาและจัดตั้งอุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี," 22 มีนาคม 2531. ใน *ภาคผนวก - ข*.

การดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาทตั้งแต่ พ.ศ. 2532 – 2540 ได้จัดแบ่งกลุ่มโบราณสถานออกเป็น 8 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มโนนหินเกลี้ยง กลุ่มถ้ำดินเพียง กลุ่มหนองอูสา กลุ่มพระพุทธรบาทบัวบก กลุ่มห้วยหินลาด กลุ่มโนนสาวเอ้ กลุ่มเพิงหินด่านใหญ่ และกลุ่มพระพุทธรบาทหลังเต่า ในขั้นแรกจะต้องสำรวจและค้นคว้าข้อมูล จัดทำผังบริเวณ ชูตรวจทดสอบทางโบราณคดีในพื้นที่เพื่อวิเคราะห์การใช้งานพื้นที่และแนวทางการอนุรักษ์ พัฒนา ส่วนการดำเนินงานขั้นต่อไป กำหนดให้ใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์ในการป้องกันการเสื่อมสภาพของภาพเขียนสี และการบูรณะเสริมความมั่นคงโบราณสถาน อีกทั้งวางแผนพัฒนาด้านกายภาพพื้นที่โครงการอุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท ซึ่งจัดแบ่งพื้นที่ออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่

1. **ส่วนจัดการ** ประกอบไปด้วยการก่อสร้างสำนักงาน ลานจอดรถ บ้านพักเจ้าหน้าที่ ส่วนเชื่อมต่อไปยังแหล่งโบราณสถานตามจุดต่าง ๆ
2. **ส่วนบริการนักท่องเที่ยว** ประกอบไปด้วยศูนย์บริการข้อมูล ห้องน้ำ ลานจอดรถ ร้านอาหาร และของที่ระลึก รวมทั้งการพัฒนาทางเดินเท้าและถนนสำหรับเข้าถึงอุทยานประวัติศาสตร์ ส่วนพักผ่อน เพื่อจัดกิจกรรมส่งเสริมด้านวิชาการและจิตสำนึกในการอนุรักษ์โบราณสถาน
3. **แหล่งสำคัญของโครงการ** ส่วนที่เป็นโบราณสถาน แหล่งสำคัญทางด้านโบราณคดี และจุดน่าสนใจทางธรรมชาติทั้ง 8 กลุ่ม ซึ่งจำเป็นต้องมีการอำนวยความสะดวกในการเข้าชม เช่น ศาลาพักผ่อน ป้ายสื่อความหมาย ป้ายบอกเส้นทาง เป็นต้น พร้อมทั้งจะต้องมีการบำรุงรักษาสภาพแวดล้อม การบูรณะโบราณสถาน และการพัฒนาภูมิทัศน์

พื้นที่แต่ละส่วนจะต้องมีการจัดทำระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการเชื่อมต่อกันไป อาทิ การจัดทำระบบไฟฟ้า ประปา ชูเจาะน้ำบาดาล ก่อสร้างถนน และการกำหนดพื้นที่อนุรักษ์พื้นที่ควบคุม และพื้นที่กันชน เพื่อควบคุมการใช้ให้สอดคล้องกับลักษณะพื้นที่ โดยคงไว้ซึ่งบรรยากาศทางธรรมชาติและประวัติศาสตร์ พร้อมทั้งประชาสัมพันธ์ข้อมูลและเผยแพร่ต่อสาธารณชนในรูปแบบนิทรรศการ เอกสารทางวิชาการ และแผ่นพับนำชม¹²¹ ระหว่างการดำเนินงาน มีการสำรวจโบราณสถานเพิ่มเติมอีก 1 กลุ่ม คือ กลุ่มเจดีย์ร้างอุโปมองค์ ถ้าพระเสีียง รวมเป็นจำนวน 9 กลุ่ม (ภาพที่ 39) โดยกำหนดระยะเวลาการดำเนินงานโบราณสถานกลุ่มที่ 1 – 9 ตามกำหนดระยะเวลา ดังนี้

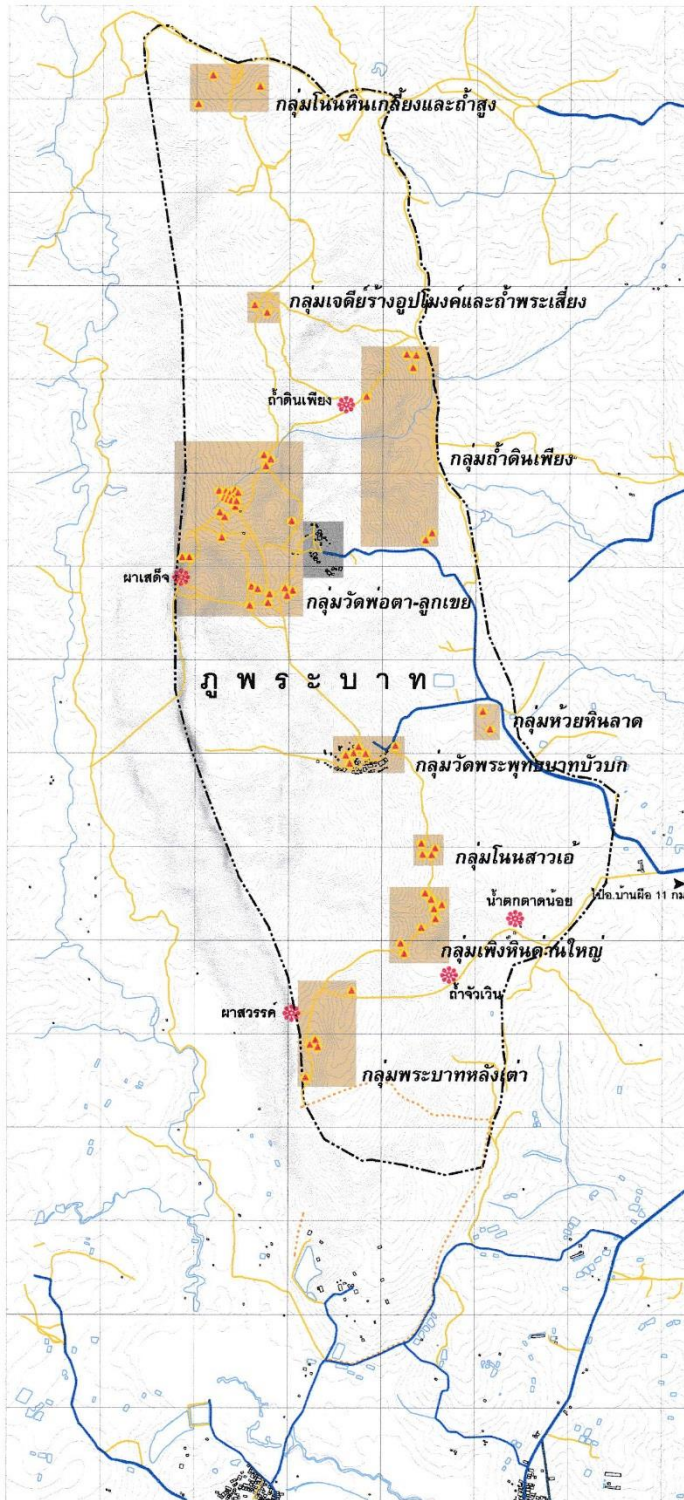
ระยะที่ 1 ดำเนินการโบราณสถานกลุ่มที่ 1 - 3 ระหว่างปี พ.ศ. 2532 – 2535

ระยะที่ 2 ดำเนินการโบราณสถานกลุ่มที่ 4 - 9 ระหว่างปี พ.ศ. 2536 – 2540¹²²

¹²¹ กรมศิลปากร, โครงการอุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท (เอกสารอัดสำเนา), 16 - 31.

¹²² ฝ่ายเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ สำนักงานเลขาธิการ กรมศิลปากร และหน่วยศิลปากรที่ 7 กองโบราณคดี กรมศิลปากร, อุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท Phu Phra Bat Historical Park, (2535), 3.

สัญลักษณ์

- โบราณสถาน
- จุดชมวิว แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ
- บริเวณที่ทำการอุทยานประวัติศาสตร์
- บริเวณกลุ่มโบราณสถาน
- ถนนลาดยาง ถนนคอนกรีต
- ทางเท้า
- ทางน้ำ
- แหล่งน้ำ
- แนวเขตอุทยานประวัติศาสตร์

กลุ่มโบราณสถานแบ่งเป็น 9 กลุ่ม ประกอบด้วย

- 1.กลุ่มเนินหินเกลี้ยงและถ้ำสูง มี 3 แหล่ง ประกอบด้วย
  - ถ้ำเนินหินเกลี้ยง 1
  - ถ้ำเนินหินเกลี้ยง 2
  - ถ้ำสูง
- 2.กลุ่มเจดีย์ร้างอุปโฆงค์และถ้ำพระเสียง มี 2 แหล่ง ประกอบด้วย
  - เจดีย์ร้างอุปโฆงค์
  - ถ้ำพระเสียง
- 3.กลุ่มถ้ำดินเพียง มี 7 แหล่ง ประกอบด้วย
  - ถ้ำดินเพียง 1
  - ถ้ำดินเพียง 2
  - ถ้ำดินเพียง 3
  - ถ้ำดินเพียง 4
  - ถ้ำดินเพียง 5
  - ถ้ำนายดวงจิต 1
  - ถ้ำนายดวงจิต 2
- 4.กลุ่มวัดพ่อตา-ลูกเขย มี 16 แหล่ง ประกอบด้วย
  - เพิงหินคานทิศตะวันออกของวัดลูกเขย
  - ถ้ำพระ
  - วัดพ่อตา
  - เพิงหินคานทิศตะวันออกของวัดพ่อตา
  - นัยศท้าวบารสหรือเพิงหินคานทิศใต้ของวัดพ่อตา
  - ถ้ำมืองแดง
  - ถ้ำช้าง
  - หลุมนางอุษา
  - ถ้ำนางอุษา หรือถ้ำนางอุษา
  - เพิงหินช้างบอนนางอุษา
  - ถ้ำพระอุจจารายคำหวง
  - เพิงหินคานทิศตะวันออกเฉียงใต้ของคอกมาน้อย
  - เพิงหินคานทิศตะวันออกเฉียงเหนือของคอกมาน้อย
  - เพิงหินคานทิศเหนือของคอกมาท้าวบารส
  - ถ้ำวัว
  - ถ้ำคน
- 5.กลุ่มห้วยหินลาด มี 2 แหล่ง ประกอบด้วย
  - ห้วยหินลาด
  - เพิงหินช้างบอนขลประทาน
- 6.กลุ่มวัดพระพุทธรูปปางบัวบก มี 4 แหล่ง ประกอบด้วย
  - เพิงหินคานทิศใต้ของถ้ำพญานาค
  - ถ้ำปูน
  - เพิงหินกลางวัดพระพุทธรูปปางบัวบก 1
  - เพิงหินกลางวัดพระพุทธรูปปางบัวบก 2
- 7.กลุ่มเนินสาวเอ มี 4 แหล่ง ประกอบด้วย
  - ลานสาวเอ
  - เนินสาวเอ 1
  - เนินสาวเอ 2
  - ถ้ำนายบางหรือถ้ำแม่ก
- 8.กลุ่มเพิงหินคานใหญ่ มี 8 แหล่ง ประกอบด้วย
  - เพิงหินคานใหญ่ 1
  - เพิงหินคานใหญ่ 2
  - เพิงหินคานใหญ่ 3
  - เพิงหินคานใหญ่ 4
  - เพิงหินคานใหญ่ 5
  - เพิงหินคานใหญ่ 6
  - ห้วยหินรอง 1
  - ห้วยหินรอง 2
- 9.กลุ่มพระบาทหลังเต่า มี 4 แหล่ง ประกอบด้วย
  - ถ้ำกึ่ง
  - เพิงหินใกล้พระบาทหลังเต่า 1
  - เพิงหินใกล้พระบาทหลังเต่า 2
  - เพิงหินใกล้พระบาทหลังเต่า 3

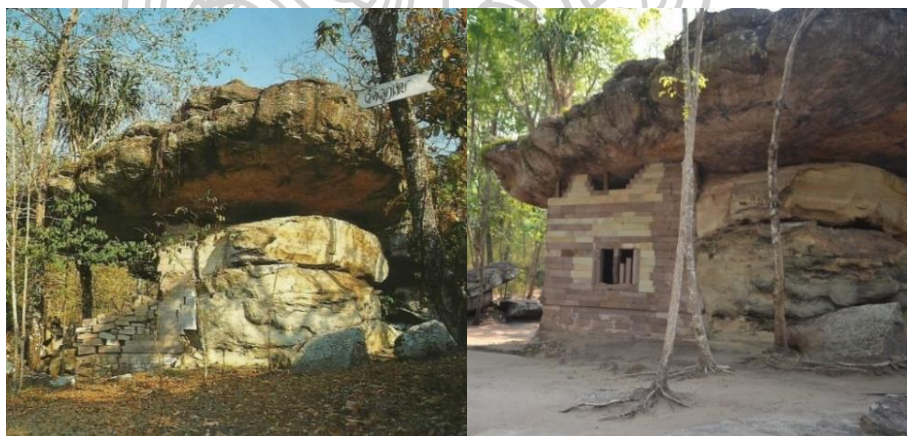
ภาพที่ 39 กลุ่มโบราณสถานในอุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท

ที่มาภาพ : (คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากรและศูนย์ภูมิภาคโบราณคดีและวิจิตรศิลป์ 2548: หน้า 43).

การดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท ระยะที่ 1 ได้รับความร่วมมือจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สนับสนุนงบประมาณปรับปรุงถนนลาดยางเข้าสู่วัดพระพุทธรูปบาทบัวบก กรมป่าไม้ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ อนุญาตให้ใช้พื้นที่จำนวน 3,430 ไร่ตามที่กรมศิลปากร ประกาศกำหนดขอบเขตโบราณสถาน สำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบทและจังหวัดอุดรธานีออกแบบและควบคุมการสร้างถนนจากทางเข้ามายังสำนักงานอุทยานประวัติศาสตร์ โครงการน้ำพระทัยจากในหลวงสนับสนุนงบประมาณจำนวน 12,526,113 บาท รวมทั้งองค์กรอื่น ๆ และประชาชนร่วมสนับสนุน โดยใช้งบประมาณดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาทตั้งแต่ พ.ศ. 2532 – 2535 ไปแล้วทั้งสิ้น 17,429,400 บาท¹²³ นอกจากนั้นยังขยายการดำเนินงานไปยังโบราณสถานกลุ่มที่ 4 – 9 ได้แก่ การบูรณะโบราณวัดพระพุทธรูปบาทบัวบก การขุดแต่งเจดีย์ร้างอุบโงมค์ การสำรวจแหล่งโบราณคดีเพิ่มเติม และการจัดทำเส้นทางเชื่อมต่อไปยังโบราณสถานกลุ่มที่ 6, 7 และ 8¹²⁴

แต่อย่างไรก็ตาม ระหว่างการดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท ยังพบปัญหาทางวิชาการที่ไม่สามารถวิเคราะห์การใช้งานพื้นที่และการกำหนดอายุ รวมไปถึงปัญหางบประมาณและบุคลากร เนื่องจากมีได้อยู่ภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ต้องอาศัยงบประมาณและบุคลากรจากหน่วยศิลปากรที่ 7 ขอนแก่น ซึ่งก็ไม่เพียงพออยู่แล้ว¹²⁵ อีกทั้งปัญหาการบูรณะเสริมความมั่นคงวัดลูกเขยที่ก่อผนังสูงขึ้นไปจนถึงผนังหินด้านบนเพื่อช่วยรองรับน้ำหนัก (ภาพที่ 40) แต่กลับละเลยความเป็นของแท้ของหลักฐาน ซึ่งอาจทำให้เกิดความเข้าใจผิดต่อรูปแบบของโบราณสถาน

ภาพที่ 40 สภาพก่อน – หลังการบูรณะวัดลูกเขย อุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท
ที่มาภาพก่อนการบูรณะ : (กรมศิลปากร 2535: หน้า 39).

¹²³ เรื่องเดียวกัน.

¹²⁴ หน่วยศิลปากรที่ 7 กองโบราณคดี กรมศิลปากร, *สังเขปข้อมูลเบื้องต้น อุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี (เอกสารอัดสำเนา)*, 8 - 11.

¹²⁵ เรื่องเดียวกัน, 12 - 13.

กรมศิลปากรได้กำหนดพิธีเปิดอุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาทในวันที่ 26 เมษายน พ.ศ. 2535 โดยสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เมื่อครั้งทรงพระอิสริยยศ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จฯ เป็นองค์ประธาน และกำหนดให้เป็นกิจกรรมเนื่องในวันอนุรักษ์มรดกไทยประจำปี พ.ศ. 2535¹²⁶ ภายหลังจากการเปิดอุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท ยังคงมีการก่อสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับการท่องเที่ยวเพิ่มเติม เช่น การสร้างห้องน้ำนักท่องเที่ยว บ้านพักรับรอง อาคารบรรยาย นิทรรศการศูนย์ข้อมูล การปรับปรุงระบบประปา ถนนลาดยางเข้าสู่สำนักงาน การจัดกิจกรรมเพื่อการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของผู้คนทุกฝ่าย การส่งเสริมรายได้ให้กับคนในท้องถิ่น เป็นต้น

หลังจากนั้นในปี พ.ศ. 2548 ได้มีการศึกษาวิจัยเพื่อจัดทำแผนแม่บทอุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท โดยคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร และศูนย์ภูมิภาคโบราณคดีและวิจิตรศิลป์ เนื่องจากพิจารณาว่าการดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาทตั้งแต่ พ.ศ. 2532 – 2540 เป็นโครงการที่กำหนดรายละเอียดไว้เพียงเบื้องต้นเท่านั้น จึงควรกำหนดวัตถุประสงค์และแนวทางการดำเนินงานใหม่ให้สอดคล้องกับนโยบายการพัฒนาของประเทศ โดยจะต้องมีการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรวัฒนธรรม พัฒนาคูณภาพชีวิตและเศรษฐกิจของคนในท้องถิ่น และจัดทำกระบวนการเรียนรู้ เพื่อเป็นเครื่องมือในการเชื่อมโยงระหว่างการอนุรักษ์และพัฒนาอย่างกลมกลืน¹²⁷ และในปี พ.ศ. 2544 อุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาทได้ดำเนินการแต่งตั้งที่ปรึกษาและคณะกรรมการเพื่อเสนอภูพระบาทขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก (World Heritage) จนกระทั่ง พ.ศ. 2562 ยังอยู่ในขั้นตอนการดำเนินการแก้ไขเอกสารนำเสนอแหล่งมรดก (Nomination Dossier) ฉบับใหม่เพื่อยื่นขอเสนออีกครั้ง หลังจากการถอนรายชื่อภูพระบาทจากวาระการประชุมคณะกรรมการมรดกโลก (World Heritage Committee) ในปี พ.ศ. 2559

¹²⁶ ฝ่ายเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ สำนักงานเลขานุการ กรมศิลปากร และหน่วยศิลปากรที่ 7 กองโบราณคดี กรมศิลปากร, *อุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท Phu Phra Bat Historical Park*, 3.

¹²⁷ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร และศูนย์ภูมิภาคโบราณคดีและวิจิตรศิลป์, *แผนแม่บทอุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท*, (กรุงเทพฯ: คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร และศูนย์ภูมิภาคโบราณคดีและวิจิตรศิลป์, 2548), 44.

การนำเสนอข้อมูลอุทยานประวัติศาสตร์ทั้ง 10 แห่งของกรมศิลปากรแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างของขั้นตอนการดำเนินงาน ลักษณะทางกายภาพ ขนาด คุณค่าและความสำคัญของพื้นที่ แต่กลับอยู่ภายใต้ชื่อ “อุทยานประวัติศาสตร์” ซึ่งดำเนินงานโดยกรมศิลปากรทุกแห่ง จากจุดเริ่มต้นที่โครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยสู่การจัดตั้งอุทยานประวัติศาสตร์อีก 9 แห่ง ได้แก่ อุทยานประวัติศาสตร์เมืองสิงห์ อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย อุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ และอุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท ในช่วงระยะเวลาตั้งแต่ พ.ศ. 2519 – 2535 ข้อมูลการดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์แต่ละแห่งที่ผู้ศึกษาได้รวบรวมมานี้เป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ที่เกิดขึ้นและเป็นผลมาจากขั้นตอนการดำเนินงานจริงของกรมศิลปากรทั้ง 10 แห่ง ประกอบกับข้อมูลแนวคิด ความเป็นมาของอุทยานประวัติศาสตร์ที่รวบรวมมาจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ดังที่ได้กล่าวถึงไปตั้งแต่ในบทที่ 2 เมื่อผู้ศึกษานำข้อมูลทั้ง 2 ส่วนมาวิเคราะห์และอภิปรายร่วมกัน จะเป็นหลักฐานสำคัญที่สามารถแสดงถึงแนวคิดพัฒนาการการดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทยของกรมศิลปากร รวมไปถึงความสัมพันธ์ระหว่างแนวคิดการอนุรักษ์โบราณสถานในประเทศไทยและระดับสากล

ผู้ศึกษาได้คัดเลือกประเด็นสำคัญของแต่ละอุทยานประวัติศาสตร์ เพื่อสรุปข้อมูลการดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ทั้ง 10 แห่ง ของกรมศิลปากร เพื่อให้ให้เห็นภาพที่ชัดเจนขึ้น โดยเรียงตามลำดับการจัดตั้งอุทยานประวัติศาสตร์ก่อน – หลัง ตั้งแต่ พ.ศ. 2519 - 2535 ตามหัวข้อดังนี้

- ปีที่เริ่มต้น – ปีที่เปิดใช้โครงการ
- ขนาดพื้นที่ (ไร่)
- วัตถุประสงค์
- ความสำคัญ
- ขั้นตอนการดำเนินงาน
- ปัญหาและอุปสรรค

ตารางที่ 1 แสดงข้อมูลสรุปการดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ของกรมศิลปากร

วัตถุประสงค์	วัตถุประสงค์ของจังหวัดสุโขทัย	ปีที่เริ่มต้น - ปีที่ปิดใช้โครงการ : พ.ศ. 2519 - 2531	พื้นที่ 43,750 ไร่
วัตถุประสงค์	อนุรักษ์โบราณสถาน ศึกษาข้อมูลเพื่อสร้างเอกลักษณ์ชาวไทยในปัจจุบัน รื้อฟื้นบรรยากาศในอดีตและปรับปรุงสภาพกายภาพของเมืองโบราณ ที่นฟูศิลปะ การละเล่นพื้นเมือง เทศกาลสำคัญ และพัฒนารายได้ประชาชนจากอุตสาหกรรมท่องเที่ยว		
ความสำคัญ	<ol style="list-style-type: none"> เมืองสุโขทัยมีอาณาเขตที่กว้างขวางสำคัญบริเวณเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ราวพุทธศตวรรษที่ 18 – 19 และกลายเป็นศูนย์กลางแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม ศูนย์กลางของพุทธศาสนาสำคัญที่แผ่ขยายไปยังอาณาจักรอื่น ๆ ความเจริญรุ่งเรืองของวัฒนธรรม สะท้อนผ่านหลักฐานศิลปกรรมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตนเอง ศิลปกรรม และวรรณกรรม เทคนิควิทยาการวางผังเมือง ระบบชลประทาน และกวางหรือโลหะ 		
ขั้นตอนการดำเนินงาน	<ol style="list-style-type: none"> กรมศิลปากรขออนุมัติโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยจากคณะรัฐมนตรี และเสนอโครงการให้เป็นส่วนหนึ่งของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ การแต่งตั้งคณะทำงานจากกรมศิลปากรและผู้เชี่ยวชาญจากหน่วยงานต่าง ๆ ดำเนินการศึกษา สืบหา และวิจัยทางวิชาการเพื่อนำข้อมูลไปจัดทำแผนแม่บท คณะรัฐมนตรีอนุมัติแผนแม่บทโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย เริ่มดำเนินการตามแผนแม่บทและปรับแก้ไขการดำเนินงานตามสภาพปัญหาและสถานการณ์เฉพาะหน้าที่เกิดขึ้น เมื่อดำเนินการแล้วเสร็จ จึงกำหนดพิธีเปิดอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย 		
ปัญหาและอุปสรรคของโครงการ	<ol style="list-style-type: none"> คณะทำงานกรมศิลปากรไม่สามารถดำเนินงานตามที่กำหนดไว้ในแผนแม่บท และจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนการดำเนินงานตามสถานการณ์เฉพาะหน้าและปัญหาที่เกิดขึ้น เนื่องจากปัญหางบประมาณและบุคลากรที่ไม่เพียงพอ อีกทั้งระยะเวลาการดำเนินงานที่จำกัด รายละเอียดในแผนแม่บทเป็นเพียงการจัดทำในเชิงยุทธศาสตร์ ไม่สามารถนำมาใช้เป็นแผนการดำเนินงานในแต่ละปี แนวคิดและขั้นตอนการดำเนินงานโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยของกรมศิลปากรไม่มีหลักการและแนวทางที่เป็นมาตรฐานและเป็นระบบ 		

	2. อุทยานประวัติศาสตร์เมืองสิงห์ อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี	ปีที่เริ่มต้น – ปีที่เปิดใช้โครงการ : พ.ศ. 2520 - 2530	พื้นที่ 718 ไร่
วัตถุประสงค์	ชุดแต่งและบูรณะโบราณสถานให้เป็นอุทยานประวัติศาสตร์เพื่อรักษาบรรดากวีชนกรรมของชาติ พัฒนาให้เห็นคุณค่าของศิลปวัฒนธรรมและภาคภูมิใจในประวัติศาสตร์ชาติ ตลอดจนพัฒนาเศรษฐกิจท้องถิ่นจากอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว		
ความสำคัญ	1. ปราสาทศิลปะขอมเพียงแห่งเดียวที่ตั้งอยู่ทางภาคตะวันตกของประเทศไทย 2. ชุมชนโบราณขนาดใหญ่ตั้งแต่สมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 แห่งอาณาจักรขอม		
ขั้นตอน การดำเนินงาน	1. การบูรณะและขุดแต่งปราสาทเมืองสิงห์ และพัฒนาให้เป็นโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ พร้อมทั้งเสนอโครงการให้เป็นส่วนหนึ่งของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 2. การแต่งตั้งคณะทำงานจากกรมศิลปากรและกำหนดรายละเอียดการดำเนินงาน การขุดแต่งบูรณะโบราณสถาน การศึกษาทางวิชาการและดำเนินงานโบราณคดี การปรับปรุงภูมิทัศน์พื้นที่ การพัฒนาสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ การจัดทำเอกสารเผยแพร่ประชาสัมพันธ์โครงการ 3. เริ่มดำเนินการตามรายละเอียดที่กำหนด และปรับแก้ไขการดำเนินงานตามสภาพปัญหาและสถานการณ์เฉพาะหน้าที่เกิดขึ้น 4. เมื่อดำเนินการแล้วเสร็จ จึงกำหนดพิธีเปิดอุทยานประวัติศาสตร์เมืองสิงห์		
ปัญหาและอุปสรรค ของโครงการ	1. งบประมาณไม่ได้ตามที่เสนอขออนุมัติ และระยะเวลาที่จำกัดตามปีงบประมาณและแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 2. ให้ความสำคัญกับการบูรณะโบราณสถานเป็นหลัก ทำให้งานด้านอื่น ๆ ไม่มีความคืบหน้า 3. ความจำเป็นต้องดำเนินงานตามสภาพปัญหาและสถานการณ์เฉพาะหน้าที่เกิดขึ้นก่อน ขาดการวางแผนงานอย่างครอบคลุมแต่ละด้าน ทำให้ต้องดำเนินการต่อเนื่องไปเรื่อย ๆ จนไม่มีกำหนดระยะเวลาแล้วเสร็จ		

3. อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์	ปีที่เริ่มต้น – ปีที่ปิดใช้โครงการ : พ.ศ. 2520 - 2531	พื้นที่ 451 ไร่
วัตถุประสงค์	ชุดแต่งบูรณะโบราณสถานและพัฒนามาให้เป็นอุทยานประวัติศาสตร์ เพื่อรักษามรดกวัฒนธรรมของชาติและพัฒนาเศรษฐกิจท้องถิ่นจากอุตสาหกรรมท่องเที่ยว	
ความสำคัญ	ศูนย์กลางของราชวงศ์มหัศจรรย์ประแห่งอาณาจักรขอม สมัยเมืองพระนคร มีอิทธิพลต่อการก่อสร้างเจดีย์และประติมากรรม พุทธศตวรรษที่ 16	
ขั้นตอน การดำเนินงาน	<ol style="list-style-type: none"> 1. การบูรณะปราสาทพนมรุ้งด้วยวิธีการอนัสโตลิซิส (Anastylosis) และพัฒนามาให้เป็นโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ พร้อมทั้งเสนอโครงการให้เป็นส่วนหนึ่งของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 2. การแต่งตั้งคณะทำงานจากกรมศิลปากรและกำหนดรายละเอียดการดำเนินงานการบูรณะโบราณสถาน การปรับปรุงภูมิทัศน์พื้นที่ และการก่อสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยว 3. เริ่มดำเนินงานรายละเอียดที่กำหนด และปรับแก้ไขการดำเนินงานตามสภาพปัญหาและสถานการณ์เฉพาะหน้าที่เกิดขึ้น 4. เมื่อดำเนินการแล้วเสร็จ จึงกำหนดพิธีเปิดอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง 	
ปัญหาและอุปสรรค ของโครงการ	<ol style="list-style-type: none"> 1.งบประมาณไม่ได้ตามที่เสนอขออนุมัติ ส่งผลต่อการดำเนินงานที่ล่าช้าและไม่เป็นไปตามที่กำหนด 2. การขาดความเชื่อมโยงของโบราณสถานแต่ละแห่งภายใต้พื้นที่ทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกัน 	

	4. อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร	ปีที่เริ่มต้น – ปีที่เปิดใช้โครงการ : พ.ศ. 2523 - 2534	พื้นที่ 2,407.8 ไร่
วัตถุประสงค์	อนุรักษ์โบราณสถานและกำหนดพื้นที่เป็นอุทยานประวัติศาสตร์ ศึกษาข้อมูลเพื่อสร้างเอกลักษณ์ชาวไทยในปัจจุบัน หรือฟื้นฟูบรรยากาศในอดีตและปรับปรุงสภาพของเมืองโบราณ ฟื้นฟูศิลปะ การละเล่นพื้นเมือง เทศกาลสำคัญ และพัฒนารายได้ประชาชนจากอุตสาหกรรมท่องเที่ยว		
ความสำคัญ	<ol style="list-style-type: none"> 1. การตั้งถิ่นฐานเมืองกำแพงเพชรมีหลักฐานตั้งแต่สมัยก่อนสุโขทัย ต่อเนื่องมาจนถึงสมัยสุโขทัย สมัยกรุงศรีอยุธยา และสมัยรัตนโกสินทร์ 2. เมืองกำแพงเพชรมีบทบาทในการทำศึกสงครามระหว่างกรุงศรีอยุธยากับพม่าและหัวเมืองเหนือ เนื่องจากเป็นที่ตั้งรับศึกและสะสมเสบียงอาหาร 3. ศูนย์กลางพุทธศาสนาที่สำคัญตั้งแต่สมัยสุโขทัย 4. ความเจริญทางเทคนิควิทยาจากการวางผังเมืองที่ซ้อนกัน 3 ชั้น การวางระบบชลประทาน การหล่อโลหะ และเทคนิคการนำศิลาแลงขนาดใหญ่กว่าปกติ มาใช้ก่อสร้างโบราณสถาน 		
ขั้นตอนการดำเนินงาน	<ol style="list-style-type: none"> 1. กรมศิลปากรเขียนโครงการพัฒนาโบราณสถานในเชียงใหม่กำแพงเพชรให้เป็นโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ และเสนอโครงการให้เป็นส่วนหนึ่งของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 2. การแต่งตั้งคณะกรรมการศิลปากรและผู้เชี่ยวชาญจากหน่วยงานต่าง ๆ ดำเนินการศึกษา สืบสวน และวิจัยทางวิชาการเพื่อนำข้อมูลไปจัดทำแผนแม่บท 3. เริ่มดำเนินการตามแผนแม่บทและปรับแก้โครงการดำเนินงานตามสภาพปัญหาและสถานการณ์เฉพาะหน้าที่เกิดขึ้น 4. กำหนดพิธีเปิดอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชรเฉพาะกลุ่มโบราณสถานนอกเมืองทางทิศเหนือ เนื่องจากพื้นที่ส่วนอื่นยังไม่สามารถดำเนินการได้แล้วเสร็จ 		
ปัญหาและอุปสรรคของโครงการ	<ol style="list-style-type: none"> 1. พื้นที่เมืองกำแพงเพชรมีขนาดใหญ่ จำเป็นต้องเลือกพื้นที่ที่มีความสำคัญมากที่สุดในการดำเนินงานก่อน ทำให้โบราณสถานต้องแบ่งแยกออกเป็นกลุ่ม ๆ 2. งบประมาณไม่ได้ตามที่เสนอขออนุมัติ 3. ไม่สามารถโยกย้ายชุมชน ถนน และความชุมชุกก่อสร้างได้ เนื่องจากไม่มีกฎหมายผังเมืองบังคับใช้ ส่งผลต่อภูมิทัศน์ของพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์ 4. การบูรณปฏิสังขรณ์ ลักลอบขุดค้นโบราณสถาน และขาดความร่วมมือจากคนในพื้นที่ 		

วัตถุประสงค์	5. อุทยานประวัติศาสตร์พระนครคีรี อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี	ปีที่เริ่มต้น – ปีที่เปิดใช้โครงการ : พ.ศ. 2524 - 2532	พื้นที่ 188 ไร่
วัตถุประสงค์	สงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมเพื่อให้ผู้คนเกิดความภาคภูมิใจและช่วยดูแลรักษา อีกทั้งยังเป็นแหล่งศึกษาความรู้ สถานที่ท่องเที่ยวพักผ่อน นำมาสู่การส่งเสริมรายได้ในรูปแบบอุตสาหกรรมท่องเที่ยวและยังเป็นอนุสรณ์แห่งราชวงศ์จักรี		
ความสำเร็จ	<ol style="list-style-type: none"> 1. ด้านสถาปัตยกรรม พระราชวังแห่งแรกที่สร้างบนยอดเขา แสดงถึงการออกแบบโดยใช้อุดเขาและเนินที่เหลือแบ่งพื้นที่เขตพระราชฐาน 2. ด้านศิลปกรรม การผสมผสานรูปแบบสถาปัตยกรรมไทย จีน และฝรั่ง 3. ด้านวิศวกรรม การก่อสร้างบนภูเขาที่มีทั้งแรงลมและอันตรายจากภัยธรรมชาติ ตลอดจนความยากลำบากของการทำงาน การขนส่งวัสดุอุปกรณ์ แสดงให้เห็นถึงความสามารถ ความวิริยะอุตสาหะของช่างที่สำเร็จได้ด้วยฝีมือคนไทยทั้งสิ้น 		
ขั้นตอนการดำเนินงาน	<ol style="list-style-type: none"> 1. กรมศิลปากรเขียนโครงการบูรณะพระนครคีรีให้เป็นโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ และเสนอให้เป็นส่วนหนึ่งของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 2. การแต่งตั้งคณะทำงานจากกองสถาปัตยกรรม กรมศิลปากรในการสำรวจและบันทึกสภาพปัจจุบันและนำมากำหนดแนวทางการบูรณะโบราณสถาน ควบคู่ไปกับการปรับปรุงภูมิทัศน์พื้นที่ การพัฒนาสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ และจัดแสดงโบราณวัตถุในอาคารที่ทำการบูรณะ 3. เริ่มดำเนินการรายละเอียดที่กำหนด และปรับแก้ไขการดำเนินงานตามสภาพปัญหาและสถานการณ์เฉพาะหน้าที่เกิดขึ้น 4. เมื่อดำเนินการแล้วเสร็จ จึงกำหนดพิธีเปิดอุทยานประวัติศาสตร์พระนครคีรี 		
ปัญหาและอุปสรรคของโครงการ	<ol style="list-style-type: none"> 1. ความทับซ้อนของอำนาจหน้าที่ 3 หน่วยงานภายในกรมศิลปากรในพื้นที่พระนครคีรี ได้แก่ กองพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ และกองสถาปัตยกรรม เมื่อจำเป็นต้องดำเนินการเฉพาะด้านก็จะต้องส่งต่อไปยังหน่วยงานอื่น ๆ ทำให้เกิดความล่าช้าในการดำเนินงาน 2. ข้อจำกัดของงบประมาณไม่ได้ตามที่เสนอขออนุมัติ ทำให้เกิดความล่าช้าในการดำเนินงานล่าช้า 3. ระยะเวลาที่จำกัดเพื่อให้ทันการเฉลิมพระเกียรติเนื่องในวโรกาสพิเศษของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช 		

6. อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา		ปีที่เริ่มต้น – ปีที่เปิดใช้โครงการ : พ.ศ. 2524 - 2532	ยังไม่สามารถกำหนดขอบเขตได้
วัตถุประสงค์	บำรุงรักษาและส่งเสริมโบราณสถานเพื่อให้เป็นแหล่งศึกษาศาสตร์ทางศิลปวัฒนธรรมและแหล่งท่องเที่ยว นำมาสู่การสนับสนุนนโยบายของรัฐบาล		
ความสำคัญ	ศาสนสถานในพุทธศาสนา นิกายมหายาน ซึ่งเป็นปราสาทแบบขอมที่มีขนาดใหญ่และมีความงามทางด้านศิลปกรรมและประติมากรรม พบหลักฐานการก่อสร้างตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 17		
ขั้นตอนการดำเนินงาน	<ol style="list-style-type: none"> 1. กรมศิลปากรเขียนโครงการบูรณะและปรับปรุงกลุ่มโบราณสถานในเมืองพิมายให้เป็นโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ และเสนอให้เป็นส่วนหนึ่งของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 2. การแต่งตั้งคณะทำงานจากกรมศิลปากรในการดำเนินการบูรณะ ขุดแต่งโบราณสถาน การก่อสร้างระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการในพื้นที่ การปรับปรุงภูมิทัศน์ การก่อสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยว และการจัดทำเอกสารทางวิชาการ 3. เริ่มดำเนินการตามรายละเอียดที่กำหนด และปรับแก้ไขการดำเนินงานตามสภาพปัญหาและสถานการณ์เฉพาะหน้าที่เกิดขึ้น 4. เมื่อดำเนินการแล้วเสร็จ จึงกำหนดพิธีเปิดอุทยานประวัติศาสตร์พิมาย 		
ปัญหาและอุปสรรคของโครงการ	<ol style="list-style-type: none"> 1. ความเหมาะสมของแนวทางการบูรณะโบราณสถานในอุทยานประวัติศาสตร์พิมาย 2. การมีได้กำหนดขอบเขตโบราณสถานและอุทยานประวัติศาสตร์พิมาย ทำให้มีปัญหาในการบังคับใช้กฎหมายหรือข้อบังคับในพื้นที่ ส่งผลให้ไม่สามารถควบคุมลักษณะการใช้พื้นที่และภูมิทัศน์ภายในเมืองพิมาย 3. ความขัดแย้งต่อแนวทางการดำเนินงานของอุทยานประวัติศาสตร์ในพื้นที่เมืองพิมายระหว่างผู้คนในท้องถิ่นและกรมศิลปากร 		

วัตถุประสงค์	7. อุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย	ปีที่เริ่มต้น – ปีที่เปิดใช้โครงการ : พ.ศ. 2525 - 2533	พื้นที่ 28,217 ไร่
วัตถุประสงค์	ศึกษาข้อมูลเพื่อเข้าใจมรดกวัฒนธรรมของชาติ อนุรักษ์โบราณสถานและโบราณวัตถุไว้เพื่อเป็นหลักฐานประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ คงไว้ซึ่งบรรยากาศในอดีตและปรับปรุงกายภาพของเมืองโบราณ ที่นฟูศิลปะ การละเล่นพื้นเมือง เทศกาลสำคัญ และพัฒนาด้านเศรษฐกิจ สังคมของคนในพื้นที่		
ความสำคัญ	<ol style="list-style-type: none"> 1. เมืองศรีสัชนาลัยพบหลักฐานการอยู่อาศัยตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 16 และพัฒนาเป็นเมืองลูกหลวงในสมัยสุโขทัย พระมหากษัตริย์ราชวงศ์พระร่วงแทบทุกพระองค์ทรงเคยดำรงตำแหน่งพระราชครองเมืองศรีสัชนาลัย และในสมัยอยุธยากลายเป็นเมืองชายแดนด้านทิศเหนือของกรุงศรีอยุธยาที่ติดกับอาณาจักรล้านนา 2. ศูนย์กลางของพุทธศาสนาสำคัญที่สุด 3. ความเจริญรุ่งเรืองของศาสนาและวัฒนธรรม สะท้อนผ่านหลักฐานการสร้างงานศิลปกรรมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตนเอง 4. เทคนิคการผลิตเครื่องปั้นดินเผาคุณภาพสูงจนกลายเป็นแหล่งผลิตขนาดใหญ่ที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และเป็นสินค้าส่งออก 		
ขั้นตอนการดำเนินงาน	<ol style="list-style-type: none"> 1. กรมศิลปากรเขียนโครงการบูรณะโบราณสถานเมืองศรีสัชนาลัยให้เป็นโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ และเสนอให้เป็นส่วนหนึ่งของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 2. การแต่งตั้งคณะกรรมการศิลปกรรมและผู้เชี่ยวชาญจากหน่วยงานต่าง ๆ ดำเนินการศึกษา สืบหา และวิจัยทางวิชาการเพื่อนำข้อมูลไปจัดทำแผนแม่บท 3. ดำเนินการตามแผนแม่บทที่กำหนด และปรับแก้ไขการดำเนินงานตามสภาพปัญหาและสถานการณ์เฉพาะหน้าที่เกิดขึ้น 4. เมื่อดำเนินการแล้วเสร็จ จึงกำหนดพิธีเปิดอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย 		
ปัญหาและอุปสรรคของโครงการ	<ol style="list-style-type: none"> 1. ความเร่งรีบในการดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ภายใต้ระยะเวลาจำกัด ทำให้ไม่สามารถขอให้จัดทำแผนแม่บทแล้วเสร็จก่อนที่จะเริ่มดำเนินการ จำเป็นต้องดำเนินการศึกษาไปพร้อม ๆ กันกับการปฏิบัติงานตามสถานการณ์และปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ 2. งบประมาณที่ได้รับอย่างไม่เท่ากันในแต่ละปี ส่งผลต่อการดำเนินงานที่ไม่ต่อเนื่อง 		

<p>8. อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา</p>	<p>ปีที่เริ่มต้น – ปีที่ปิดใช้โครงการ : พ.ศ. 2525 - ..... (ไม่มีพิธีเปิดอย่างเป็นทางการ)</p>	<p>พื้นที่ 1,810 ไร่ (ช่วงเริ่มต้นโครงการ)</p>
<p>วัตถุประสงค์</p>	<p>สนับสนุนแผนแม่บทของสำนักผังเมือง กระทรวงมหาดไทย กำหนดแนวทางในการใช้ที่ดิน รื้อฟื้นบรรยากาศให้คล้ายคลึงกับอดีต ศึกษาข้อมูลเพื่อสร้างเอกลักษณ์ชาวไทยในปัจจุบัน อนุรักษ์โบราณสถาน พื้นฟูศิลปะ การละเล่นพื้นเมือง เทศกาลสำคัญ และพัฒนาภายใต้ประชาชนจากประโยชน์ของโบราณสถาน</p>	
<p>ความสำคัญ</p>	<p>1. อาณาจักรอยุธยาเกิดความกล้าหาญของบุรุษและสตรีไทยในการรวบรวมบ้านเมืองในแคว้นต่าง ๆ 2. ทำเลที่ตั้งส่งผลต่อความอุดมสมบูรณ์และการคมนาคมที่สะดวกกับการติดต่อกับเมืองอื่น ๆ ทำให้กรุงศรีอยุธยาเจริญรุ่งเรืองด้านการค้าและเศรษฐกิจ 3. ศิลปวัฒนธรรมกรุงศรีอยุธยาพัฒนาและสืบทอดกลายเป็นเอกลักษณ์ของไทยในปัจจุบัน</p>	
<p>ขั้นตอน การดำเนินงาน</p>	<p>1. การบูรณะและขุดแต่งโบราณสถานภายในเมืองพระนครศรีอยุธยา หลังจากนั้นพัฒนาเป็นโครงการอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา และบริเวณใกล้เคียง และเสนอโครงการให้เป็นส่วนหนึ่งของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 2. การแต่งตั้งคณะกรรมการจากหน่วยงานต่าง ๆ ดำเนินการศึกษา สืบหา และวิจัยทางวิชาการเพื่อนำข้อมูลไปจัดทำแผนแม่บท 3. คณะรัฐมนตรีอนุมัติแผนแม่บทนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา แต่ต้องปรับแก้ไขและเสนอให้คณะรัฐมนตรีรับทราบอีกครั้ง 4. เริ่มดำเนินการตามแผนแม่บท และปรับแก้ไขการดำเนินงานตามสภาพปัญหาและสถานการณ์เฉพาะหน้าที่เกิดขึ้น 5. เมื่อดำเนินการแล้วเสร็จ จึงเปิดใช้งานอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา เฉพาะพื้นที่ 1,810 ไร่ ตามที่กำหนดไว้ในตอนเริ่มต้นงานโครงการ</p>	
<p>ปัญหาและอุปสรรค ของโครงการ</p>	<p>1. พื้นที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยามีแนวโน้มที่จะขยายตัวทางด้านอุตสาหกรรม ทำให้เกิดการย้ายเข้ามาอยู่อาศัยในพื้นที่เกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาจำนวนมาก จนบางแห่งกลายเป็นชุมชนแออัด และเกิดการบุกรุกทำลายและก่อสร้างอาคารใหม่ในพื้นที่ ส่งผลต่อบรรยากาศและภูมิทัศน์ของอุทยานประวัติศาสตร์ 2. แนวทางการอนุรักษ์และบูรณะโบราณสถานของกรมศิลปากรที่ให้ความสำคัญเฉพาะตัวโบราณสถานและการท่องเที่ยวเป็นหลัก จนขาดความเชื่อมโยงกับชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ หรือพื้นที่ทางสังคมและวัฒนธรรมในลักษณะอื่น ๆ โดยกำลังทำลายคุณค่าและความเป็นเมืองประวัติศาสตร์ของพระนครศรีอยุธยา</p>	

9. อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์	ปีที่เริ่มต้น – ปีที่เปิดใช้โครงการ : พ.ศ. 2527 - ..... (ไม่มีพิธีเปิดอย่างเป็นทางการ)	พื้นที่ 2,902 ไร่
วัตถุประสงค์	อนุรักษ์และพัฒนาโบราณสถานให้เป็นแหล่งศึกษาและท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ และส่งเสริมเศรษฐกิจของคนในพื้นที่	
ความสำเร็จ	<ol style="list-style-type: none"> 1. เมืองศรีเทพมีอายุเก่าแก่ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 11 – 18 ซึ่งเป็นแหล่งอารยธรรมทวารวดีและสัมพันธกันกับอารยธรรมขอม 2. โบราณวัตถุที่ค้นพบที่เมืองศรีเทพ โดยเฉพาะประติมากรรมได้รับบริการยกย่องว่ามีความงดงาม ทั้งรูปทรงและลวดลาย ซึ่งเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตน 	
ขั้นตอน การดำเนินงาน	<ol style="list-style-type: none"> 1. กรมศิลปากรเขียนโครงการบูรณะโบราณสถานเมืองศรีเทพให้เป็นโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ 2. การแต่งตั้งคณะกรรมการศิลปากรและผู้เชี่ยวชาญจากหน่วยงานต่าง ๆ ดำเนินการศึกษา สักรวจ และวิจัยทางวิชาการเพื่อนำข้อมูลไปจัดทำแผนแม่บท 3. การแต่งตั้งคณะทำงานเฉพาะกรมศิลปากรพิจารณาแผนแม่บทฉบับใหม่ โดยใช้ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาครั้งก่อนหน้า และเสนอโครงการให้เป็นส่วนหนึ่งของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 4. คณะรัฐมนตรีอนุมัติแผนแม่บทอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ แต่ต้องปรับแก้ไขและเสนอให้คณะรัฐมนตรีรับทราบอีกครั้ง 5. เริ่มดำเนินการตามแผนแม่บท และปรับแก้ไขการดำเนินงานตามสภาพปัญหาและสถานการณ์เฉพาะหน้าที่เกิดขึ้น 6. เมื่อดำเนินการแล้วเสร็จ จึงเปิดใช้งานอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ 	
ปัญหาและอุปสรรค	ความล่าช้าในการจัดทำแผนแม่บท โดยกรมศิลปากรต้องแต่งตั้งคณะกรรมการถึง 2 คณะ ทั้งในปี พ.ศ. 2527 - 2529 และ 2534 จนกว่าจะได้เริ่มจัดทำแผนแม่บทอย่างเป็นทางการเป็นระบบและขั้นตอน เพื่อนำไปใช้วางแผนการดำเนินงาน ทำให้การดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพบางส่วนต้องทำล่วงหน้าไปพร้อมกัน	
ของโครงการ	กับการจัดทำแผนแม่บท	

วัตถุประสงค์	10. อุทยานประวัติศาสตร์พระบาท อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี	ปีที่เริ่มต้น – ปีที่เบิ่ใช้โครงการ : พ.ศ. 2531 - 2535	พื้นที่ 3,430 ไร่
วัตถุประสงค์	ศึกษาข้อมูลเพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาประวัติศาสตร์ชาติไทย สงวนรักษา ออกแบบแนวทางการบูรณะและพัฒนาพื้นที่ เพื่อให้ผู้คนมีความรู้ความเข้าใจและเห็นถึงความสำคัญในการรักษามรดกวัฒนธรรมของชาติ		
ความสำคัญ	อุทยานประวัติศาสตร์พระบาทเป็นภูเขาทิวทัศน์ที่สวยงามและมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของชาติ เป็นภูเขาศาสนสถานและแหล่งโบราณคดีที่สำคัญของภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย การศึกษาและอนุรักษ์อุทยานประวัติศาสตร์พระบาทมีความสำคัญต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวและส่งเสริมเศรษฐกิจของพื้นที่		
ขั้นตอน การดำเนินงาน	<ol style="list-style-type: none"> 1. กรมศิลปากรเขียนโครงการบูรณะโบราณสถานพระบาทให้เป็นโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ 2. การแต่งตั้งคณะกรรมการและผู้เชี่ยวชาญจากหน่วยงานต่าง ๆ ดำเนินการสำรวจและค้นคว้าข้อมูล เพื่อนำมากำหนดแนวทางการบูรณะโบราณสถาน อาทิ การใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์ในการป้องกันและอนุรักษ์สภาพของภาพเขียนสี การบูรณะเสริมความมั่นคงโบราณสถาน การวางแผนพัฒนาด้านกายภาพ การจัดทำระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ และการประชาสัมพันธ์เผยแพร่ข้อมูลต่อสาธารณชน 3. เริ่มดำเนินการตามรายละเอียดที่กำหนด และปรับแก้ไขการดำเนินงานตามสภาพปัญหาและสถานการณ์เฉพาะหน้าที่เกิดขึ้น 4. เมื่อดำเนินการแล้วเสร็จ จึงกำหนดพิธีเปิดอุทยานประวัติศาสตร์พระบาท 		
ปัญหาและอุปสรรค ของโครงการ	<ol style="list-style-type: none"> 1. ข้อจำกัดของงบประมาณและบุคลากรที่ไม่เพียงพอ เนื่องจากต้องใช้งบประมาณและบุคลากรร่วมกับหน่วยงานศิลปากรที่ 7 ขอนแก่น 2. ไม่มีการจัดตั้งคณะกรรมการเพื่อศึกษาวิจัยข้อมูลทางวิชาการในอุทยานประวัติศาสตร์พระบาทโดยเฉพาะ จึงทำให้เกิดปัญหาในการวิเคราะห์หลักฐานและร่องรอยที่พบ รวมไปถึงประวัติศาสตร์การใช้น้ำในพื้นที่ 3. การบูรณะโบราณสถานบางแห่งในอุทยานประวัติศาสตร์พระบาทค้ำึงถึงการเสริมความมั่นคงเป็นหลัก จนละเลยแนวทางการอนุรักษ์โบราณสถาน 		

บทที่ 4 บทวิเคราะห์

4.1 พัฒนาการของอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทย

การศึกษาพัฒนาการของอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทยจะใช้ข้อมูลจากการทบทวนความเป็นมาของอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทย ดังที่ผู้ศึกษาได้นำเสนอไปแล้วในบทที่ 2 ซึ่งแสดงถึงจุดเริ่มต้นของแนวคิดและวิธีการดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทย ได้แก่ ระยะเวลาที่ 1 : เขตอุทยานประวัติศาสตร์ ภายใต้สำนักผังเมือง กระทรวงมหาดไทย (พ.ศ. 2509 – 2519) ระยะเวลาที่ 2 : โครงการอุทยานประวัติศาสตร์ ภายใต้กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ (พ.ศ. 2519) เพื่อเป็นการทำความเข้าใจถึงพัฒนาการของอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทย จึงควรนำข้อมูลดังกล่าวมาวิเคราะห์และอภิปรายให้เห็นถึงแนวคิด วิธีการดำเนินงาน และความสัมพันธ์ระหว่างอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทยทั้ง 2 ระยะ ดังนี้

โครงการพัฒนาเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและบริเวณใกล้เคียงของสำนักผังเมือง (พ.ศ. 2509 – 2519) มีวัตถุประสงค์ที่จะสงวนรักษาโบราณสถานและพื้นที่ภายในเขตเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา ไม่ให้ถูกบุกรุกทำลายจากการลักลอบขุดค้นโบราณวัตถุและโบราณสถาน รวมไปถึงการก่อสร้างอาคารราชการและที่อยู่อาศัยเพิ่มเติมในเขตโบราณสถาน นำมาซึ่งการกำหนดขอบเขตพื้นที่บางส่วนของเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและเรียกพื้นที่ดังกล่าวว่า “อุทยานประวัติศาสตร์” แสดงให้เห็นถึงแนวคิดและวิธีการดำเนินงานที่คำนึงถึง “พื้นที่” เป็นหลัก แต่ผลการดำเนินงานเขตอุทยานประวัติศาสตร์กลับทำได้เพียงการขุดแต่งและบูรณะโบราณสถานเป็นแห่งโดยกรมศิลปากร และการย้ายอาคารราชการบางส่วนออกจากพื้นที่เท่านั้น ถึงแม้ว่าจะมีการกำหนดให้จัดสถานที่บริการเพื่อการท่องเที่ยว แต่ก็ไม่ปรากฏรายละเอียดการดำเนินงานด้านการท่องเที่ยวในแผนงานโครงการ¹ ในท้ายที่สุด เขตอุทยานประวัติศาสตร์ของสำนักผังเมืองจึงกลายเป็นเพียงการกำหนดขอบเขตโบราณสถานและพื้นที่ภายในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาตามที่ต้องการจะสงวนรักษาไว้เท่านั้น

โครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยของกรมศิลปากร (พ.ศ. 2519) เกิดจากการตระหนักถึงแนวทางการบูรณะโบราณสถานในเมืองสุโขทัยของกรมศิลปากรตั้งแต่ พ.ศ. 2496 ที่ไม่ประสบความสำเร็จ รวมไปถึงปัญหาการลักลอบขุดค้นโบราณวัตถุ การบุกรุกเข้าไปทำเกษตรกรรมและสร้างที่อยู่อาศัยในเขตโบราณสถาน ทำให้โบราณสถานในเมืองสุโขทัยพังทลายและมีสภาพแวดล้อมที่เสื่อมโทรม กรมศิลปากรจึงได้ขอความร่วมมือจากองค์การเพื่อการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่ง

¹ สำนักผังเมือง กระทรวงมหาดไทย, โครงการพัฒนาเกาะเมืองและบริเวณใกล้เคียงจังหวัดพระนครศรีอยุธยา, 1 – 2. (ศธ.0701.9.10/156)

สหประชาชาติและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อจัดทำโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ซึ่งมีแนวคิดในการกำหนดพื้นที่ถึง 43,750 ไร่ แต่ภายหลังได้ปรับลดเหลือเพียง 1,600 ไร่ เพื่ออนุรักษ์และพัฒนาโบราณสถานในพื้นที่เมืองสุโขทัยให้เกิดประโยชน์ทางเศรษฐกิจและสังคม ดังที่ปรากฏข้อมูลการดำเนินงานด้านการใช้ที่ดิน การบูรณะโบราณสถาน การปรับปรุงภูมิทัศน์ การจัดชุมชนการท่องเที่ยว และการก่อสร้างระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ ในแผนแม่บทโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย พ.ศ. 2521² จนสามารถดำเนินการเปิดอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยอย่างเป็นทางการในปี พ.ศ. 2531

จากข้อมูลแนวคิดและวิธีการดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ของสำนักผังเมืองและกรมศิลปากร นำมาสู่การอภิปรายถึงพัฒนาการของอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทยที่มีจุดเริ่มต้นมาจากการสงวนรักษาโบราณสถานและพื้นที่ในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา และมี **ข้อจำกัดในการดำเนินงานของกรมศิลปากร** เป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อไปยังการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองสุโขทัยให้เกิดประโยชน์ทางเศรษฐกิจและสังคม เนื่องจากข้อจำกัดในการดำเนินงานของกรมศิลปากรตั้งแต่ที่เกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา พ.ศ. 2509 -2519 สามารถดำเนินงานได้เพียงการขุดแต่งและบูรณะโบราณสถานที่สำคัญเป็นแห่ง ๆ ในเขตอุทยานประวัติศาสตร์เท่านั้น เช่นเดียวกับการดำเนินงานที่เมืองสุโขทัยตั้งแต่พ.ศ. 2496 กรมศิลปากรก็ไม่ได้ดำเนินงานนอกเหนือไปจากการขุดแต่งและบูรณะโบราณสถาน ทำให้สภาพโบราณสถานในเมืองสุโขทัยพังทลายและมีสภาพแวดล้อมที่เสื่อมโทรมอย่างต่อเนื่อง จากข้อจำกัดดังกล่าว กรมศิลปากรจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนแนวทางการดำเนินงานจากการขุดแต่งและบูรณะโบราณสถานเป็นแห่ง ๆ สู่การบูรณะโบราณสถานเป็นพื้นที่ โดยสามารถนำองค์ประกอบของพื้นที่และโบราณสถานมาอนุรักษ์และพัฒนาให้เกิดประโยชน์ในด้านอื่น ๆ ได้ เช่น การปรับปรุงภูมิทัศน์พื้นที่ให้สอดคล้องกับบรรยากาศในอดีต การฟื้นฟูกิจกรรม เทศกาล และประเพณี การส่งเสริมรายได้จากอุตสาหกรรมหรืองานฝีมือของคนในท้องถิ่น การสนับสนุนการท่องเที่ยวโบราณสถานและแหล่งศิลปวัฒนธรรม เป็นต้น หากพิจารณาถึงการดำเนินงานเกี่ยวกับโบราณสถานในลักษณะ “พื้นที่” สอดคล้องกันกับแนวทางการดำเนินงานโครงการพัฒนาเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและบริเวณใกล้เคียงของสำนักผังเมือง ซึ่งเริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ พ.ศ. 2509 ความสัมพันธ์ระหว่างการดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ทั้ง 2 ระยะ สะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนผ่านคณะทำงานของแต่ละโครงการ โดยนิจ หิฎฐิธีระนันท์ เป็นแกนนำสำคัญในการดำเนินงานโครงการพัฒนาเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและบริเวณใกล้เคียงและได้เข้ามาเป็นที่ปรึกษาในการ

² กรมศิลปากร, *โครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย แผนแม่บท เมษายน 2521*, (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2521).

จัดทำแผนแม่บทโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยของกรมศิลปากรในปีพ.ศ. 2519 – 2521³ เช่นเดียวกับกับสุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา และบุคคลทั้ง 2 ท่านเป็นผู้เสนอให้กรมศิลปากรใช้ชื่อ “อุทยานประวัติศาสตร์” แทนชื่อโครงการบูรณะเมืองสุโขทัยที่นิคม มุสิกคามะกำหนดไว้ตั้งแต่แรก⁴ จากการวิเคราะห์และอภิปรายข้อมูลดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงความเกี่ยวข้องของแนวคิดและวิธีการดำเนินงานเขตอุทยานประวัติศาสตร์ของสำนักผังเมืองและโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ของกรมศิลปากร

อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า การดำเนินงานเขตอุทยานประวัติศาสตร์ของสำนักผังเมืองเปรียบเสมือนเป็นจุดเริ่มต้นของการสงวนรักษาโบราณสถานที่สำคัญถึง “พื้นที่” เป็นหลัก และส่งต่อแนวคิด วิธีการดำเนินงานผ่านคณะทำงานกลุ่มเดียวกันไปยังการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองสุโขทัยให้เกิดประโยชน์ทางเศรษฐกิจและสังคม โดยเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญที่ทำให้กรมศิลปากรตระหนักถึงการเปลี่ยนแปลงแนวทางการอนุรักษ์จากโบราณสถานเป็นแห่ง ๆ สู่การอนุรักษ์เป็นพื้นที่ ซึ่งพื้นที่ดังกล่าวอาจจะมีลักษณะเป็นกลุ่มโบราณสถาน เมืองโบราณ หรือส่วนหนึ่งของเมืองก็เป็นได้ ขึ้นอยู่กับการดำเนินงานโครงการอุทยานประวัติศาสตร์แต่ละแห่งของกรมศิลปากร พร้อมทั้งการพัฒนาโบราณสถานและพื้นที่ในลักษณะต่าง ๆ ให้เกิดประโยชน์ทางเศรษฐกิจและสังคมกับผู้คนในแต่ละพื้นที่ โดยจะมีการวิเคราะห์และอภิปรายถึงแนวคิดและวิธีการดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ของกรมศิลปากรอย่างละเอียดในเนื้อหาส่วนถัดไป

³ เรืองเดียวกัน, ซ.

⁴ กองบรรณาธิการ, "คุยกับเดโช สนวนานนท์ อธิบดีกรมศิลปากร และนิคม มุสิกคามะ ผู้อำนวยการโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย," ศิลปวัฒนธรรม ฉบับพิเศษ (2523): 5 – 6.

4.2 แนวคิดอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทย

การวิเคราะห์แนวคิดอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทยจะใช้ข้อมูลจากการศึกษาที่ผ่านมาซึ่งมุ่งเน้นไปที่จุดเริ่มต้นอย่างโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยของกรมศิลปากร โดยผู้ศึกษาได้จัดแบ่งที่มาและแนวคิดอุทยานประวัติศาสตร์ออกเป็น 3 กลุ่ม ดังที่กล่าวถึงไปในบทที่ 2 แล้ว ได้แก่

- แนวคิดที่ 1 : อุทยานประวัติศาสตร์มาจากแนวคิดการอนุรักษ์เมืองประวัติศาสตร์
- แนวคิดที่ 2 : อุทยานประวัติศาสตร์มาจากแนวคิดการอนุรักษ์ของสหรัฐอเมริกา
- แนวคิดที่ 3 : อุทยานประวัติศาสตร์ปรับปรุงมาจากแนวคิดการบูรณะและพัฒนาโบราณสถานระดับชาติและนานาชาติ

ในการศึกษาคั้งนี้จะใช้ข้อมูลความเป็นมาของอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทยที่กล่าวถึงในบทที่ 2 และการจัดตั้งอุทยานประวัติศาสตร์ของกรมศิลปากรทั้ง 10 แห่งในบทที่ 3 เพื่อตรวจสอบการศึกษาที่ผ่านมาและวิเคราะห์ให้เห็นถึงความเป็นไปได้ของแนวคิดอุทยานประวัติศาสตร์แต่ละกลุ่ม และนำไปสู่การอภิปรายถึงที่มาและแนวคิดของอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทย ดังนี้

แนวคิดที่ 1 : อุทยานประวัติศาสตร์มาจากแนวคิดการอนุรักษ์เมืองประวัติศาสตร์

อุทยานประวัติศาสตร์เกิดขึ้นมาจากแนวคิดการอนุรักษ์เมืองประวัติศาสตร์ที่เริ่มต้นมาตั้งแต่ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 แต่เปลี่ยนแปลงชื่อจาก “เมือง” เป็น “อุทยาน”⁵ จากแนวคิดดังกล่าว ผู้ศึกษากลับมีข้อโต้แย้งว่า อุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทยทั้ง 10 แห่ง ไม่ได้มีแนวคิดเกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์เมืองประวัติศาสตร์ทุกแห่ง เนื่องจากลักษณะทางกายภาพและขอบเขตอุทยานประวัติศาสตร์บางแห่งเป็นเพียงกลุ่มอาคารหรือโบราณสถานเป็นแห่ง ๆ เท่านั้น อาทิ อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง อุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท ซึ่งจะแตกต่างกันกับอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร อุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพที่มีลักษณะทางกายภาพและขอบเขตเป็นเมืองหรือส่วนหนึ่งของเมือง ดังนั้น จึงไม่สามารถกล่าวได้อย่างครอบคลุมว่า อุทยานประวัติศาสตร์ได้รับแนวคิดมาจากการอนุรักษ์เมืองประวัติศาสตร์ แต่เปลี่ยนแปลงชื่อเป็น “อุทยาน”

นอกจากนั้น เมื่อย้อนไปถึงการศึกษาความเป็นมาของอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทยพบว่า ตั้งแต่การดำเนินงานที่เกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาของสำนักผังเมือง กระทรวงมหาดไทย พ.ศ. 2509 ได้ปรากฏคำว่า “อุทยานประวัติศาสตร์” แล้ว ซึ่งเป็นผลมาจากการจัดแบ่งพื้นที่เกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและบริเวณใกล้เคียงออกเป็น 3 เขต เขตพื้นที่และโบราณสถานกลางเมือง

⁵ ปิ่นเพชร สาตราวาหะ, "แนวคิดการอนุรักษ์อุทยานประวัติศาสตร์," รายงานการศึกษาประกอบรายวิชาสัมมนาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมไทยและการอนุรักษ์ ภาควิชาศิลปสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, (2531).

รวมไปถึงร่องรอยหรือซากของโบราณสถานเหมาะสมจะใช้คำว่า “อุทยานประวัติศาสตร์” เนื่องจากไม่ใช่พื้นที่ทั้งหมดของเมืองพระนครศรีอยุธยา⁶ จึงเป็นเหตุให้ผู้ศึกษาพิจารณาว่า อุทยานประวัติศาสตร์เป็นเพียงเขตพื้นที่ที่ถูกกำหนดขอบเขตขึ้นใหม่ตามความเห็นของผู้ดำเนินการ โดยอาจจะอ้างอิงขอบเขตจากเนื้อหาทางประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรม ร่องรอยของโบราณสถาน หรือสภาพแวดล้อมในแต่ละพื้นที่ และไม่จำเป็นต้องเป็น “เมือง” ตามที่มีการเสนอไว้เท่านั้น

แนวคิดที่ 2 : อุทยานประวัติศาสตร์มาจากแนวคิดการอนุรักษ์ของสหรัฐอเมริกา

แนวคิดและวิธีการดำเนินงานอนุรักษ์ของสหรัฐอเมริกาที่เป็นต้นแบบให้กับอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทย โดยหากพิจารณาถึงช่วงเวลาตั้งแต่หลังสงครามเย็นเป็นต้นมาราว พ.ศ. 2490 – 2534 ประเทศไทยในฐานะพันธมิตรสำคัญของสหรัฐอเมริกาในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น ได้รับการสนับสนุนความช่วยเหลือทางการทหารและนำมาสู่ความช่วยเหลือด้านวิชาการในสาขาอื่น ๆ อาทิ ด้านเศรษฐกิจ ด้านการศึกษา ด้านการเกษตร ด้านการพัฒนาชนบท ด้านสาธารณสุข ด้านคมนาคม รวมไปถึงการส่งเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานต่าง ๆ ไปศึกษาต่อและดูงานที่สหรัฐอเมริกา รวมถึงบุคคลสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการริเริ่มโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย อย่างนิคม มูสิกะคามะ โดยผู้ศึกษาต้องการนำเสนอข้อมูลที่เกี่ยวข้องและความเป็นไปได้ของแนวคิดอุทยานประวัติศาสตร์ที่ได้รับมาจากแนวคิดการอนุรักษ์ของสหรัฐอเมริกา ตามที่ได้มีการเสนอไว้ในประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

1. การศึกษาดูงานของนิคม มูสิกะคามะที่สหรัฐอเมริกา นำมาปรับใช้กับแนวคิดการบูรณะโบราณสถานเมืองสุโขทัย⁷ โดยตั้งแต่ พ.ศ. 2515 นิคม มูสิกะคามะได้เข้าร่วมการอบรมหลักสูตรการจัดการมรดกวัฒนธรรมจากสถาบันสมิธโซเนียน (Smithsonian Institution) และได้รับเชิญให้ไปศึกษาดูงานการบริหารจัดการพิพิธภัณฑสถาน พ.ศ. 2516 หลังจากนั้นได้เข้าร่วมการฝึกอบรมหัวข้อ “Redevelopment Historic Cities” ณ กรุงวอชิงตัน ดี.ซี. พ.ศ. 2527⁸ ซึ่งข้อมูลดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่านิคม มูสิกะคามะทราบแนวคิดการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมในรูปแบบของสหรัฐอเมริกาเป็นอย่างดี เมื่อพิจารณาถึงการใช้คำศัพท์ “Historical Park” ซึ่งผู้ศึกษาพบว่า คำดังกล่าวปรากฏอย่างแพร่หลายเฉพาะสหรัฐอเมริกาและประเทศไทยเท่านั้น ในสหรัฐอเมริกา

⁶ สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา, สัมภาษณ์, 30 กันยายน 2562.

⁷ อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย, *คู่มือปฏิบัติการประกอบพิธีเปิดห้องเกียรติยศ “นิคม มูสิกะคามะ”*, (สุโขทัย: อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย, 2561), 12.

⁸ *ที่ระลึกนายนิคม มูสิกะคามะ ม.ว.ม., ป.ช. อดีตอธิบดีกรมศิลปากร ในการพระราชทานเพลิงศพ วันพุธที่ 6 กรกฎาคม พ.ศ. 2548, (2548), 34.*

มีการจัดตั้ง National Historical Park แห่งแรกที่ Morristown National Historical Park ในปี พ.ศ. 2476 ภายใต้การดำเนินงานของ National Park Service ส่วนประเทศไทย ปรากฏคำว่า “Historical Park” ครั้งแรกที่โครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย พ.ศ. 2519 โดยน่าจะเป็นการแปลจากคำภาษาไทยให้เป็นภาษาอังกฤษมากกว่าการนำ คำดังกล่าวมาจาก National Park Service เนื่องจากการดำเนินงานที่เกาะเมือง พระนครศรีอยุธยาของสำนักผังเมืองได้ปรากฏคำว่า “อุทยานประวัติศาสตร์” มาตั้งแต่ พ.ศ. 2509 แล้ว ซึ่งเป็นช่วงเวลาก่อนที่นิคม มูสิกะคามะจะเดินทางไปศึกษาดูงานที่ สหรัฐอเมริกาในปี พ.ศ. 2515 อีกทั้งการกล่าวถึงแนวคิดการพัฒนาพื้นที่ทาง ประวัติศาสตร์เพื่อนำมาใช้งานในปัจจุบันนับเป็นการกล่าวโดยภาพรวม จึงไม่มีหลักฐาน เพียงพอที่จะสามารถระบุที่มาของแนวคิด โดยอาจได้รับมาจากการศึกษาดูงานที่ สหรัฐอเมริกาของนิคม มูสิกะคามะ หรืออาจจะได้รับจากแหล่งที่มาอื่นก็เป็นได้ เนื่องจากในช่วงเวลาตั้งแต่พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา มีการกล่าวถึงแนวคิดการพัฒนาพื้นที่ ทางประวัติศาสตร์หรือโบราณสถานเพื่อนำมาใช้งานโดยทั่วไปเช่นเดียวกัน ดังจะกล่าวถึง รายละเอียดในแนวคิดถัดไป

นอกจากนั้นการกล่าวถึงอาจารย์แมนมาศ เชาวลิต เป็นผู้สร้างคำว่า “อุทยาน ประวัติศาสตร์” ขึ้นมาใช้เป็นครั้งแรกที่อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยนั้น จากการศึกษาที่ ผ่านมาของผู้ศึกษากลับปรากฏหลักฐานอย่างชัดเจนมากกว่าว่า คำว่า “อุทยาน ประวัติศาสตร์” มาจากนิจ หิญซีระนันท์ และสุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา ตามที่มีการกล่าว อ้างถึงจากคำสัมภาษณ์ของนิคม มูสิกะคามะ⁹ และสอดคล้องกับการดำเนินงาน อุทยานประวัติศาสตร์ที่เกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาของสำนักผังเมือง ตั้งแต่ พ.ศ. 2509 ตามที่ได้กล่าวไปแล้วในบทที่ 2

2. อุทยานประวัติศาสตร์มีที่มาจากอุทยานโบราณคดี (Archaeological Park) ซึ่งมีจุดกำเนิด มาจากสหรัฐอเมริกา¹⁰ โดยผู้ศึกษาต้องการนำเสนอข้อมูลที่ได้จากการศึกษาที่ผ่านมา พบว่า แนวคิดอุทยานโบราณคดีเกิดขึ้นและปรากฏอย่างกว้างขวางในฝั่งยุโรปมากกว่า โดยมีนิยามถึงความสัมพันธ์ระหว่างที่ตั้ง สภาพแวดล้อมรวมไปถึงภูมิทัศน์ และหลักฐาน ทางโบราณคดีหรือร่องรอยที่ปรากฏ แต่สำหรับ Archeological Park ของสหรัฐอเมริกา

⁹ กองบรรณาธิการ, "คุยกับเตโช สนวนานท์ อธิบดีกรมศิลปากร และนิคม มูสิกะคามะ ผู้อำนวยการ โครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย," ศิลปวัฒนธรรม ฉบับพิเศษ, 5 - 6.

¹⁰ กรรณิการ์ สุธีรัตนภิรมย์, "อุทยานโบราณคดี สู่อุทยานประวัติศาสตร์: กระบวนการเปลี่ยนแปลงแหล่ง โบราณคดีสู่ระบบการท่องเที่ยว," รวมบทความการประชุมประจำปีทางมานุษยวิทยาครั้งที่ 6 รัฐ : จากมุมมองของ ชีวิตประจำวัน ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), กรุงเทพฯ, (2550), 114 - 115.

กลับหมายถึงการจัดตั้งพื้นที่ทางธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมชนพื้นเมืองอเมริกัน (American Indian) ก่อนที่จะได้รับอิทธิพลยุโรป (Pre-Columbian) หรือวัฒนธรรมก่อนประวัติศาสตร์¹¹ โดยมักจะปรากฏหลักฐานเป็นเพียงร่องรอยของซากอาคารและพื้นที่ทางธรรมชาติขนาดใหญ่ เมื่อผู้ศึกษาตรวจสอบกันกับการดำเนินงาน Archeology Program พบว่าปัจจุบันมี Archeological Park ภายใต้การดำเนินงานของ National Park Service จำนวน 5 แห่ง (ข้อมูลล่าสุด 24 พฤศจิกายน พ.ศ. 2562)¹² ซึ่งทุกแห่งล้วนเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมชนพื้นเมืองอเมริกันทั้งสิ้น ได้แก่

1. Moundville Archaeological Park รัฐอลาบามา (ภาพที่ 41)
2. Besh-Ba-Gowah Archaeological Park รัฐแอริโซนา
3. Pueblo Grande Museum and Archaeological Park รัฐแอริโซนา
4. Northampton Slave Quarters Archaeological Park รัฐแมริแลนด์
5. SunWatch Indian Village/Archaeological Park รัฐนอร์ท ดาโคตา

ภาพที่ 41 Moundville Archaeological Park

ที่มาภาพ : <http://www.encyclopediaofalabama.org/article/m-6092>, เข้าถึงเมื่อวันที่ 26 พฤศจิกายน 2562.

¹¹ National Park Service, *NATIONAL PARK SERVICE GLOSSARY OF COMMONLY USED TERMS*, (United states: Department of the Interior, 1960), 10.

¹² *Archeology Program*, Retrieved 24 November 2019, from <https://www.nps.gov/archeology/visit/map.htm>.

จากข้อมูล Archeological Park ของสหรัฐอเมริกาซึ่งให้ความสำคัญกับพื้นที่ทางธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมชนพื้นเมืองอเมริกัน แตกต่างกับอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทยที่ให้ความสำคัญกับการบริหารจัดการพื้นที่และกลุ่มโบราณสถาน เมือง หรือส่วนหนึ่งของเมือง และการปรับปรุงภูมิทัศน์ให้เป็นพื้นที่ทางประวัติศาสตร์มากกว่า ดังนั้น จากข้อมูลดังกล่าว อุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทยจึงอาจไม่ได้เกี่ยวข้องกันกับ Archeological Park ของสหรัฐอเมริกา

3. การกล่าวถึงอิทธิพลของอุทยานประวัติศาสตร์วิลเลียมสเบิร์กที่มีผลต่อโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย¹³ วิลเลียมสเบิร์กนับเป็นที่ตั้งอาณานิคมเวอร์จิเนียของกลุ่มคนอังกฤษที่ได้เดินทางมาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ระหว่างแม่น้ำเจมส์และแม่น้ำยอร์ก ตั้งแต่ พ.ศ. 2176 จนกลายเป็นเมืองหลวงของรัฐเวอร์จิเนียระหว่าง พ.ศ. 2242 – 2323 โดยชื่อ “วิลเลียมสเบิร์ก” ตั้งขึ้นเพื่อเป็นเกียรติแก่พระเจ้าวิลเลียมที่ 3 แห่งอังกฤษ วิลเลียมสเบิร์กเป็นเมืองสำคัญทางการเมืองและวัฒนธรรมของคนอเมริกัน บุคคลสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการปฏิวัติอเมริกา อาทิ จอร์จ วอชิงตัน, แพทริค เฮนรี, โทมัส เจฟเฟอร์สัน ล้วนอาศัยและทำงานที่เมืองแห่งนี้ ในปี พ.ศ. 2470 ได้มีการบูรณะวิลเลียมสเบิร์กภายใต้การสนับสนุนของจอห์น ดี. รอคเฟลเลอร์ (John D. Rockefeller) จนแล้วเสร็จในระยະที่ 1 ราว พ.ศ. 2477 แต่ก็ยังมีการดำเนินงานต่อเนื่องไปจนถึงทศวรรษ 2480¹⁴ หลังจากนั้นวิลเลียมสเบิร์กถูกขึ้นทะเบียนในนามของ “Williamsburg Historic District” (ภาพที่ 42) ให้เป็นสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ของชาติ (National Register of Historic Places) เมื่อวันที่ 15 ตุลาคม พ.ศ. 2509 และถูกจัดแบ่งลักษณะการดำเนินการต่อสถานที่ทางประวัติศาสตร์ตามแนวคิดของ National Park Service ให้อยู่ในรูปแบบของย่านประวัติศาสตร์ที่เป็นจุดสำคัญของชาติ (National Historic Landmark District) เมื่อวันที่ 9 ตุลาคม พ.ศ. 2503¹⁵

จากข้อมูลดังกล่าว อาจสรุปได้ว่า วิลเลียมสเบิร์กไม่ได้นับเป็น National Historical Park ของสหรัฐอเมริกา ตามการจัดแบ่งลักษณะทรัพยากรทางธรรมชาติและทางประวัติศาสตร์ (National Park System) ของ National Park Service แต่เป็นเพียงแค่

¹³ คณิตา เลขะกุล, “คิดถึงคุณนิคม มูลิกะคามะ”, *ที่ระลึกนายนิคม มูลิกะคามะ ม.ว.ม., ป.ช. อดีตอธิบดีกรมศิลปากร ในการพระราชทานเพลิงศพ วันพุธที่ 6 กรกฎาคม พ.ศ. 2548*, 48.

¹⁴ George Humphery Yetter, *Williamsburg Before and After: The Rebirth of Virginia's Colonial Capital*, Second printing ed., (Hongkong, 1989), 69.

¹⁵ *Williamsburg, VA*, Retrieved 10 November 2019, from <https://www.nps.gov/places/williamsburg-va.htm>.

ย่านประวัติศาสตร์วิลเลียมสเบิร์ก ดังนั้น อุทยานประวัติศาสตร์วิลเลียมสเบิร์ก จึงไม่สามารถเป็นต้นแบบให้กับโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย

ภาพที่ 42 Williamsburg Historic District

ที่มาภาพ : <https://www.nps.gov/places/williamsburg-va.htm>, เข้าถึงเมื่อวันที่ 10 พฤศจิกายน 2562.

จากการศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้องในประเด็นที่กล่าวถึงอุทยานประวัติศาสตร์ของประเทศไทยที่มีมาจากแนวคิดการอนุรักษ์ของสหรัฐอเมริกา และนำมาสู่การอภิปรายถึงความเป็นไปได้ของแนวคิดต่าง ๆ จึงสรุปได้ว่า ยังไม่ปรากฏหลักฐานอย่างเด่นชัดที่แสดงว่า National Historical Park, Archeological Park หรือแนวทางการบริหารจัดการพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ของสหรัฐอเมริกาจะเป็นต้นแบบแนวคิดที่ส่งต่อมายังอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทยได้อย่างไร แต่มีความเป็นไปได้ว่านิคม มุสีกะคามะ มีความเข้าใจแนวคิดการอนุรักษ์อนุสรณ์สถานแต่ละประเภทของสหรัฐอเมริกาเป็นอย่างดี โดยสัมพันธ์กันกับข้อมูลการเดินทางไปศึกษาดูงานและอบรมที่สหรัฐอเมริกาของนิคม มุสีกะคามะ ระหว่าง พ.ศ. 2515 – 2527 และยังส่งผลต่อการจำแนกประเภทโบราณสถานในประเทศไทย พ.ศ. 2533 ซึ่งมีความคล้ายคลึงกันกับการจำแนกประเภทอนุสรณ์สถาน (Monuments) ของสหรัฐอเมริกา¹⁶

¹⁶ นิคม มุสีกะคามะ และคณะ, *ทฤษฎีและแนวปฏิบัติการอนุรักษ์อนุสรณ์สถานและแหล่งโบราณคดี*, (กรุงเทพฯ: กองโบราณคดี กรมศิลปากร, 2533), 36 - 37 .

แนวคิดที่ 3 : อุทยานประวัติศาสตร์ปรับปรุงมาจากแนวคิดการบูรณะและพัฒนาโบราณสถานระดับชาติและนานาชาติ

อุทยานประวัติศาสตร์ปรับปรุงมาจากแนวทางการบูรณะโบราณสถานตามหลักการสากลและคำแนะนำในการพัฒนาโบราณสถานจากองค์การเพื่อการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ¹⁷ โดยผู้ศึกษาต้องการนำเสนอข้อมูลเพิ่มเติมจากประเด็นที่ถูกกล่าวถึงในแนวคิดดังกล่าว โดยสามารถแบ่งประเด็นย่อยต่าง ๆ ดังนี้

ประเด็นที่ 1 การบูรณะโบราณสถานและสภาพแวดล้อมตามหลักการสากล

การเข้าร่วมเป็นสมาชิกองค์การทางวัฒนธรรมในระดับนานาชาติที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์โบราณสถาน และการศึกษาดูงานต่างประเทศของตัวแทนกรมศิลปากรตั้งแต่ พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้การบริหารจัดการมรดกวัฒนธรรม และเรียนรู้แนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานในระดับสากลเพื่อมาปรับใช้กับการอนุรักษ์โบราณสถานในประเทศไทย กฎบัตรเวนิสได้ถูกนำมาปรับใช้เป็นแนวคิดในการปรับปรุงภูมิทัศน์และอนุรักษ์สภาพแวดล้อมโบราณสถานในประเทศไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 2516 และนำไปสู่การจัดทำระเบียบกรมศิลปากรว่าด้วยการอนุรักษ์โบราณสถาน พ.ศ. 2528¹⁸ หากพิจารณาถึงช่วงเวลาในการเริ่มต้นจัดตั้งอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย พ.ศ. 2519 ในขณะนั้น หลักการสากลที่มีเนื้อหากล่าวถึงการบูรณะโบราณสถานและสภาพแวดล้อมปรากฏเฉพาะในกฎบัตรเวนิสเพียงฉบับเดียวเท่านั้น ซึ่งว่าด้วยเรื่องการอนุรักษ์โบราณสถานและที่ตั้ง (Monuments and Sites) ที่จำเป็นต้องดำเนินการอนุรักษ์ไปพร้อมกัน เนื่องจากต่างมีส่วนสำคัญที่แสดงถึงความเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ส่วนกฎบัตรฉบับอื่น ๆ ที่เกิดขึ้นภายหลังในช่วงทศวรรษ 2520 อาทิ กฎบัตรบูรา กฎบัตรฟลอเรนซ์ กฎบัตรวอชิงตัน อาจไม่ได้ส่งผลโดยตรงต่อการจัดตั้งอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยในปีพ.ศ. 2519 เนื่องจากเกิดขึ้นในภายหลังการจัดตั้งอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย แต่อย่างไรก็ตาม ได้มีการกล่าวถึงหลักการของระเบียบกรมศิลปากรว่าด้วยการอนุรักษ์โบราณสถาน พ.ศ. 2528 ที่ยังมีความคลุมเครือและขัดแย้งกับหลักการในกฎบัตรเวนิสหลายประเด็น เช่น ขั้นตอนการอนุรักษ์โบราณสถาน การพิจารณาคุณค่าโบราณสถาน การรื้อส่วนต่อเติมแต่ละยุคสมัย เป็นต้น ซึ่งน่าจะเป็นผลมาจากความขัดแย้งระหว่างแนวทางการอนุรักษ์ระดับสากลและแนวทาง

¹⁷ กองบรรณาธิการ, "คุยกับเดโช สวานานนท์ อธิบดีกรมศิลปากร และนิคม มุสิกคามะ ผู้อำนวยการโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย," ศิลปวัฒนธรรม ฉบับพิเศษ, 5 – 6.

¹⁸ นิคม มุสิกคามะ และคณะ, *ทฤษฎีและแนวปฏิบัติการอนุรักษ์อนุสรณ์สถานและแหล่งโบราณคดี*, 96 - 100.

การอนุรักษ์ที่สอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจ สังคม และประเพณี การอนุรักษ์แบบประเทศไทย¹⁹ โดยกรมศิลปากรยังไม่สามารถหาแนวทางที่เหมาะสมและสมดุลระหว่างการอนุรักษ์ ทั้ง 2 แนวทาง

ประเด็นที่ 2 คำแนะนำจากองค์การเพื่อการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติในการพัฒนาโบราณสถานเพื่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

การเข้าร่วมเป็นสมาชิกองค์การเพื่อการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติของประเทศไทยตั้งแต่ พ.ศ. 2492 ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ การบริหารจัดการมรดกวัฒนธรรมจากบรรดาผู้เชี่ยวชาญและนักวิชาการต่างประเทศ ผวนวกกับกระแสแนวความคิดการสนับสนุนการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม (Cultural Tourism) ซึ่งกำลังเป็นที่นิยมตั้งแต่ พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา องค์การเพื่อการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติได้มีนโยบายที่จะอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของโลก และพิจารณาถึงศักยภาพของมรดกวัฒนธรรมที่สามารถพัฒนาเป็นจุดดึงดูดนักท่องเที่ยว ในลักษณะคล้ายกันกับโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (United Nations Development Programme; UNDP) ที่มุ่งเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศด้อยพัฒนาหรือกำลังพัฒนา อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้นทั้ง 2 องค์การ จึงได้ร่วมมือกันสนับสนุนการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นนโยบายสำคัญที่ส่งเสริมการท่องเที่ยวในประเทศด้อยพัฒนาหรือกำลังพัฒนา²⁰

สำหรับประเทศไทย ผู้ศึกษาไม่ได้ต้องการจะวิพากษ์หลักการหรือแนวความคิดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม (Cultural Tourism) ที่เมื่อนำมาใช้กับประเทศไทยแล้วสามารถดำเนินการได้อย่างเหมาะสมหรือไม่อย่างไร แต่กลับต้องการจะเสนอข้อมูลว่า องค์การเพื่อการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติเป็นองค์กรสำคัญในระดับนานาชาติที่เป็นผู้นำแนวความคิดการพัฒนาโบราณสถานเพื่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเข้ามาให้กับประเทศไทย ผ่านการส่งผู้เชี่ยวชาญเข้ามาเป็นที่ปรึกษาและให้คำแนะนำประเทศไทยในการวางแผน การสงวนรักษาโบราณสถานเพื่อพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ตั้งแต่ พ.ศ. 2511 และยังเสนอให้จัดตั้งคณะกรรมการระดับชาติเพื่อวางแผนการบูรณะโบราณสถานและส่งเสริมการท่องเที่ยว และวางกฎเกณฑ์ แนวทางในการอนุรักษ์โบราณสถานและโบราณวัตถุ ให้เหมาะสม²¹ ต่อเนื่องมาจนถึง พ.ศ. 2516 คณะกรรมการแห่งชาติว่าด้วยการศึกษา

¹⁹ สมชาติ จิงสิริอารักษ์, *ประวัติ แนวคิด ทฤษฎี และการปฏิบัติการในการอนุรักษ์โบราณสถาน*, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ: ภาควิชาศิลปสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2560), 89 – 93.

²⁰ สุพนธ์ ปาลกะวงศ์ ณ อยุธยา, "70 ปีแห่งการอนุรักษ์มรดกทางสถาปัตยกรรม," หน้าจั่ว 12 (2536 - 2537): 37.

²¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, *ศธ.0701.26/63 เอกสารสำนักงานเลขาธิการกรม กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ เรื่องการบูรณะโบราณสถานเพื่อการท่องเที่ยว* (พ.ศ. 2513), 6 - 15.

วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติได้เสนอให้ประเทศไทยพัฒนาโบราณสถาน และปรับปรุงให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยว โดยขอความช่วยเหลือทางการเงินจากโครงการพัฒนา แห่งสหประชาชาติที่กำลังสนใจจะจัดทำโครงการพัฒนาการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์²²

นอกจากนั้น นโยบายการส่งเสริมการท่องเที่ยวโบราณสถานในประเทศไทยมีการ กล่าวถึงตั้งแต่ พ.ศ. 2476 ภายหลังจากคณะราษฎรริ่ฟื้นกรมศิลปากรขึ้นมาอีกครั้ง โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะนำศิลปวัฒนธรรมและโบราณคดีมารับใช้การศึกษา การเมือง และ เศรษฐกิจ²³ แต่ก็ยังมีได้กลายเป็นวาระสำคัญ จนกระทั่งมีการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ เพื่อวางแนวทางการพัฒนาประเทศในด้านต่าง ๆ จึงได้มีการกล่าวถึง การสนับสนุนการท่องเที่ยวในประเทศไทยอีกครั้ง เพื่อให้เป็นอุตสาหกรรมที่จะสามารถ สร้างรายได้ให้กับรัฐบาล กระจายรายได้ออกไปยังท้องถิ่น และเผยแพร่วัฒนธรรมของไทย ให้ปรากฏแก่ชาวโลก โดยมีการก่อตั้งองค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยในปี พ.ศ. 2503 กิจการการท่องเที่ยวได้เจริญเติบโตขึ้นตามลำดับ จนกระทั่งมีการรวมแผนพัฒนา การท่องเที่ยวเข้าเป็นส่วนหนึ่งของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520 - 2524) เป็นครั้งแรกโดยกล่าวถึงการขาดแนวทางการอนุรักษ์วัฒนธรรม ให้เหมาะสมกับการท่องเที่ยว²⁴ นับเป็นการให้ความสำคัญและยกระดับวัฒนธรรมให้เป็น ส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยว ซึ่งจะช่วยเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจให้กับประเทศไทยได้

ประเด็นที่ 3 ที่มาของชื่อ “อุทยานประวัติศาสตร์”

ผู้ศึกษาได้นำเสนอข้อมูลความเป็นมาของอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทยดังที่ กล่าวไปแล้วในบทที่ 2 โดยสรุปได้ว่า คำว่า “อุทยานประวัติศาสตร์” ปรากฏตั้งแต่ การดำเนินงานในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและบริเวณใกล้เคียงของสำนักผังเมือง พ.ศ. 2509 และสืบต่อมาจนถึง “โครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย” ของกรมศิลปากร พ.ศ. 2519 ผ่านคณะทำงานกลุ่มเดียวกัน

²² หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, *สบ.14.9/17* เอกสารส่วนบุคคลคุณหญิงแมนมาศ เซาวลิต เรื่องหนังสือเชิญ อธิบดีกรมศิลปากรเป็นกรรมการในคณะกรรมการฝ่ายวัฒนธรรม ของคณะกรรมการแห่งชาติว่าด้วยการศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (26 กุมภาพันธ์ 2516 - 4 มีนาคม 2517), 35.

²³ สมชาติ จึงสิริอารักษ์, *ประวัติ แนวคิด ทฤษฎี และการปฏิบัติการในการอนุรักษ์โบราณสถาน*, 65.

²⁴ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, *25 ปี การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย*, (กรุงเทพฯ: การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2529), 27 - 29.

จากการวิเคราะห์หลักฐานที่เกี่ยวข้องและข้อมูลการศึกษาที่ผ่านมาเกี่ยวกับที่มาและแนวคิดอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทยนั้น พบว่า

แนวคิดที่ 1 ที่กล่าวถึงอุทยานประวัติศาสตร์มาจากแนวคิดการอนุรักษ์เมืองประวัติศาสตร์ มีข้อโต้แย้งชัดเจนต่อลักษณะทางกายภาพของอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทยที่ไม่ใช่เพียงแค่เมืองประวัติศาสตร์เท่านั้น แต่ยังมีลักษณะทางกายภาพที่เป็นกลุ่มโบราณสถานหรือส่วนหนึ่งของเมืองประวัติศาสตร์ด้วย แนวคิดดังกล่าวจึงไม่อาจครอบคลุมอุทยานประวัติศาสตร์ได้ทุกแห่ง

แนวคิดที่ 2 ที่กล่าวถึงอุทยานประวัติศาสตร์มาจากแนวคิดการอนุรักษ์ของสหรัฐอเมริกา ซึ่งยังไม่มีหลักฐานที่จะสนับสนุนหรือโต้แย้งถึงความเกี่ยวข้องระหว่างอุทยานประวัติศาสตร์ของประเทศไทยและ National Historical Park สหรัฐอเมริกา แต่อย่างไรก็ตามยังปรากฏเค้าโครงความสัมพันธ์บางประการระหว่างประเทศไทยและสหรัฐอเมริกาผ่านแนวคิดการจัดแบ่งประเภทโบราณสถาน จึงยังไม่สามารถระบุถึงข้อเท็จจริงและความเป็นไปได้ของแนวคิดดังกล่าวนี้

ทั้งนี้ แนวคิดที่ 1 และ 2 ต่างก็มีการกล่าวถึงความเกี่ยวข้องระหว่างการพัฒนาโบราณสถานในนามของ “อุทยานประวัติศาสตร์” และประโยชน์ในการพัฒนาเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวเช่นเดียวกัน

เมื่อพิจารณาถึงแนวคิดที่ 3 อุทยานประวัติศาสตร์ปรับปรุงมาจากแนวคิดการบูรณะและพัฒนาโบราณสถานระดับชาติและนานาชาติ จากการวิเคราะห์แนวคิดดังกล่าวประกอบกับการนำเสนอข้อมูลในประเด็นย่อยที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดทั้ง 3 ประเด็น ได้แก่ คำแนะนำองค์การเพื่อการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติในการพัฒนาโบราณสถานเพื่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม การบูรณะโบราณสถานและสภาพแวดล้อมตามหลักการสากล และที่มาของชื่อ “อุทยานประวัติศาสตร์” ผลการวิเคราะห์ของผู้ศึกษาทำให้เกิดข้อสังเกตต่ออุทยานประวัติศาสตร์ของกรมศิลปากรว่า เป็นไปได้หรือไม่ที่แนวคิดอุทยานประวัติศาสตร์ของประเทศไทยเป็นการประยุกต์ใช้จากการเก็บสังมประสพการณ์จากแนวคิดต่าง ๆ ทั้งระดับชาติและนานาชาติ และปรับเปลี่ยนมาเป็นแนวทางการจัดการโบราณสถานในรูปแบบของประเทศไทยเอง ดังจะมีการอภิปรายในแต่ละประเด็นดังนี้

1. แนวคิดการบูรณะโบราณสถานและสภาพแวดล้อม

จากการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่าปัจจัยที่มีผลต่อการผลักดันแนวคิดการบูรณะโบราณสถานและสภาพแวดล้อมให้กลายเป็นแนวคิดสำคัญของอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทย ประกอบด้วยปัจจัยภายนอกและภายใน ดังนี้

ปัจจัยภายนอก การเข้าร่วมเป็นสมาชิกองค์กรทางวัฒนธรรมในระดับนานาชาติของประเทศไทย และการเกิดขึ้นของกฎบัตรมีผลต่อการยกระดับการอนุรักษ์และบูรณะโบราณสถานในประเทศไทยให้มีแนวคิดและมาตรฐานที่สอดคล้องกับระดับสากล

เมื่อเปรียบเทียบระยะเวลาการเกิดขึ้นของกฎบัตรระดับสากลที่เกี่ยวข้องกันกับการเริ่มต้นดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยของกรมศิลปากร พ.ศ. 2519 ผู้ศึกษาพบว่า มีเพียงกฎบัตรเวนิสเท่านั้นที่เป็นหลักการสำคัญในช่วงเวลาดังกล่าว เนื่องจากกฎบัตรฉบับอื่น ๆ เกิดขึ้นหลังจาก พ.ศ. 2519 ซึ่งเป็นปีที่เริ่มดำเนินงานโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยแล้ว แต่อย่างไรก็ตาม การดำเนินงานโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยจะเข้าใจสาระสำคัญของหลักการสากลในการอนุรักษ์และบูรณะโบราณสถานและที่ตั้งของกฎบัตรเวนิสหรือไม่นั้น เป็นสิ่งที่ควรอภิปรายต่อไป เพราะผลจากการดำเนินงานระยะแรกของโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยก็จำเป็นต้องปรับลดขนาดพื้นที่ดำเนินการและให้ความสำคัญเหลือเพียงแคภายในกำแพงเมืองสุโขทัยเท่านั้น เนื่องจากงบประมาณและบุคลากรที่จำกัด²⁵

ปัจจัยภายใน หากพิจารณาแนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานในประเทศไทย ตั้งแต่ก่อน พ.ศ. 2505 ภายหลังจากที่ดำเนินการขุดแต่งโบราณสถานแล้วเสร็จ การอนุรักษ์โบราณสถานจะใช้หลักการสงวนรักษาและใช้วิธีการค้ำยันโดยเป็นหลัก แต่เมื่อวัสดุค้ำยันเสื่อมสภาพ โบราณสถานก็พังทลายลงมาเช่นเดิม ต่อมา พ.ศ. 2505 – 2510 จึงปรับเปลี่ยนแนวทางการอนุรักษ์ให้นักโบราณคดีขุดค้นทางโบราณคดีและขุดแต่งโบราณสถาน พร้อมกับช่างเทคนิคบูรณะซากโบราณสถานเป็นแห่ง ๆ ขึ้นมาให้สมบูรณ²⁶ ซึ่งแนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานของกรมศิลปากร ที่ผ่านมามุ่งเน้นไปที่การขุดค้นทางโบราณคดี การขุดแต่งและบูรณะโบราณสถานเป็นแห่ง ๆ เท่านั้น โดยไม่ก่อให้เกิดผลระยะยาวต่อโบราณสถานเลย ผลจากการดำเนินงานอนุรักษ์โบราณสถานที่ผ่านมา อาจเป็นปัจจัยสำคัญทำให้กรมศิลปากรตระหนักถึงความจำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงแนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานในรูปแบบอื่น ซึ่งหมายถึงการอนุรักษ์ บูรณะ และพัฒนาโบราณสถานและสภาพแวดล้อม ดังที่ปรากฏในการดำเนินงานโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ เพื่อไม่ให้เกิดปัญหาเช่นเดิมที่ผ่านมา

2. แนวคิดการพัฒนาโบราณสถานให้เป็นส่วนหนึ่งของเศรษฐกิจ

จากการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่าปัจจัยที่มีผลต่อการผลักดันแนวคิดการพัฒนาโบราณสถานให้เป็นส่วนหนึ่งของเศรษฐกิจ และกลายเป็นแนวคิดสำคัญของอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทย ประกอบด้วยปัจจัยภายนอกและภายใน ดังนี้

²⁵ กรมศิลปากร, *โครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย แผนแม่บท เมษายน 2521*, ง - จ.

²⁶ นิคม มุสิกคามะ และคณะ, *ทฤษฎีและแนวปฏิบัติการอนุรักษ์อนุสรณ์สถานและแหล่งโบราณคดี*, 94 – 96.

ปัจจัยภายนอก การส่งผู้เชี่ยวชาญเข้ามาเป็นที่ปรึกษาและให้คำแนะนำในการพัฒนาโบราณสถานในรูปแบบการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมให้เป็นส่วนหนึ่งทางเศรษฐกิจภายใต้โครงการระดับชาติและภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ขององค์การเพื่อการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ ตั้งแต่ทศวรรษ 2510 เป็นต้นมา ทำให้ประเทศไทยเล็งเห็นถึงแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจ ซึ่งสอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาลในการเร่งพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมให้เจริญเติบโตมากขึ้น

ปัจจัยภายใน ถึงแม้ว่านโยบายการส่งเสริมการท่องเที่ยวโบราณสถานในประเทศไทยจะมีการกล่าวถึงตั้งแต่ พ.ศ. 2476 แต่ก็มิได้มีการดำเนินงานอย่างเป็นรูปธรรมจากการวิเคราะห์ข้อมูลของผู้ศึกษาพบว่า โครงการอุทยานประวัติศาสตร์ของกรมศิลปากรได้เน้นย้ำนโยบายการพัฒนาโบราณสถานให้เป็นส่วนหนึ่งทางเศรษฐกิจอย่างชัดเจนมากที่สุดเท่าที่เคยดำเนินการมา และผลักดันการจัดตั้งโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ เพื่อบรรจุอยู่ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520 - 2524) ต่อเนื่องไปจนถึงฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525 - 2529) ซึ่งถือเป็นการพยายามปรับเปลี่ยนมุมมองของภาครัฐให้เห็นคุณค่าของโบราณสถานที่สามารถต่อยอดเป็นผลประโยชน์ด้านอื่น ๆ ได้ และสมควรสนับสนุนงบประมาณการดำเนินงานดังกล่าวเพิ่มเติม

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 และ 5 มีวัตถุประสงค์หลักในการดำเนินการเพื่อลดช่องว่างทางเศรษฐกิจและสังคมให้น้อยลง โดยเร่งให้มีการกระจายความเจริญทางเศรษฐกิจและการขยายบริการทางสังคมไปยังประชาชนในภูมิภาคและท้องถิ่นอย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น²⁷ และพัฒนาให้ประชาชนในชนบทได้มีส่วนร่วมต่อการพัฒนาประเทศ²⁸ การกระจายรายได้สู่ท้องถิ่นผ่านแผนการดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ ถือเป็นวิธีการที่สนับสนุนแนวทางในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม อาทิ การสร้างรายได้จากการท่องเที่ยว ธุรกิจบริการ และผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น

²⁷ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี, *แผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่สี่ พ.ศ. 2520 - 2524*, (กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี, 2519), 34.

²⁸ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี, *แผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ห้า พ.ศ. 2525 - 2529*, (กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี, 2524), 3.

รวมไปถึงการจ้างแรงงานในพื้นที่ พร้อมทั้งปรับปรุงระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ ส่งผลให้คุณภาพชีวิตของผู้คนในท้องถิ่นมีคุณภาพดียิ่งขึ้น

เมื่อนำแนวคิดหลัก 2 ประการที่ได้กล่าวถึง ได้แก่ การบูรณะโบราณสถานและสภาพแวดล้อมการพัฒนาโบราณสถานให้เป็นส่วนหนึ่งทางเศรษฐกิจ ซึ่งเกิดมาจากปัจจัยภายในที่เป็นผลมาจากการอนุรักษ์และการบริหารจัดการโบราณสถานของกรมศิลปากรที่ไม่ก่อให้เกิดผลระยะยาวต่อโบราณสถาน ผนวกกันกับปัจจัยภายนอกอย่างการรับแนวคิดการอนุรักษ์ พัฒนาโบราณสถานและพื้นที่ให้เป็นส่วนหนึ่งทางเศรษฐกิจที่ได้รับมาจากหลักการระดับสากล จึงกลายเป็นหลักการสำคัญให้กับแนวทางการบริหารจัดการโบราณสถานของกรมศิลปากร ภายใต้ชื่อ “อุทยานประวัติศาสตร์” และคำดังกล่าวได้ถูกนำไปแปลให้เป็นภาษาอังกฤษโดยใช้คำว่า “Historical Park”

ดังนั้น ผลจากการวิเคราะห์และอภิปรายข้อมูลการศึกษาที่ผ่านมา ความเป็นมาของอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทย และการจัดตั้งอุทยานประวัติศาสตร์ของกรมศิลปากร นำมาสู่ข้อสรุปได้ว่า *แนวคิดอุทยานประวัติศาสตร์ (Historical Park) ในประเทศไทยของกรมศิลปากร คือ การอนุรักษ์บูรณะ พัฒนาโบราณสถานและสภาพแวดล้อม โดยมีกำหนดและออกแบบขอบเขตอุทยานประวัติศาสตร์ที่ได้มาจากเนื้อหาทางประวัติศาสตร์ มรดกวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้อง หรือสภาพแวดล้อม ซึ่งไม่จำกัดขนาดหรือลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ จึงอาจครอบคลุมพื้นที่ได้หลากหลายรูปแบบ วัตถุประสงค์ของอุทยานประวัติศาสตร์นั้นเป็นการนำมรดกวัฒนธรรมในพื้นที่ดังกล่าวมาใช้ประโยชน์ทางเศรษฐกิจและสังคม* และที่มาของแนวคิดอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทยนั้นไม่ได้รับอิทธิพลมาจากแหล่งใดแหล่งหนึ่งโดยเฉพาะ แต่กลับเป็นการประยุกต์แนวคิดการอนุรักษ์โบราณสถานระดับสากลและสภาพปัญหาการอนุรักษ์โบราณสถานที่เกิดขึ้นในประเทศไทยมารวบรวมและบริหารจัดการภายใต้แนวทางการดำเนินงานรูปแบบใหม่ของกรมศิลปากร ซึ่งเป็นหน่วยงานที่มีอำนาจและหน้าที่ในการรับผิดชอบมรดกวัฒนธรรมของประเทศไทย

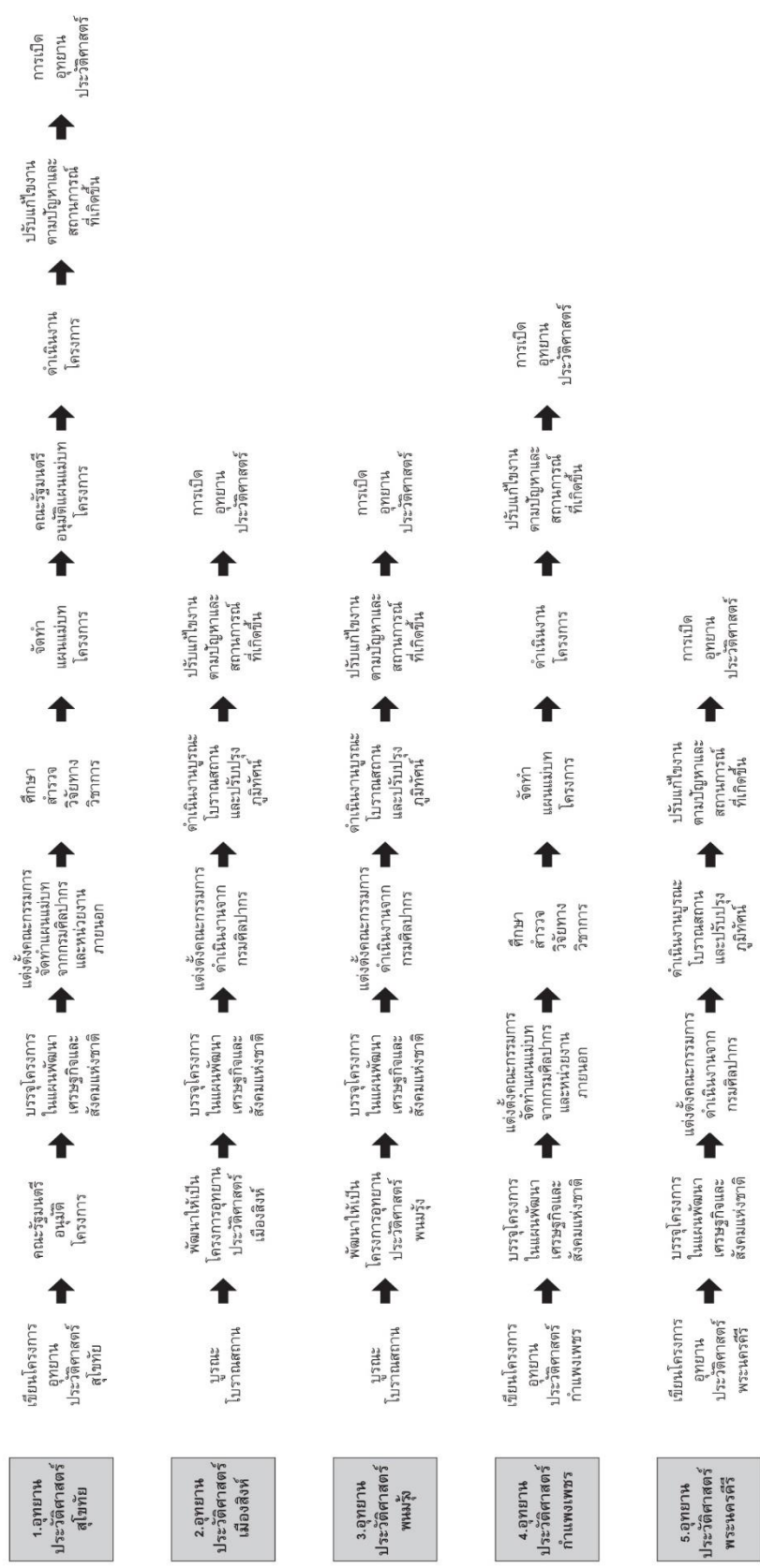
4.3 การดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทยของกรมศิลปากร

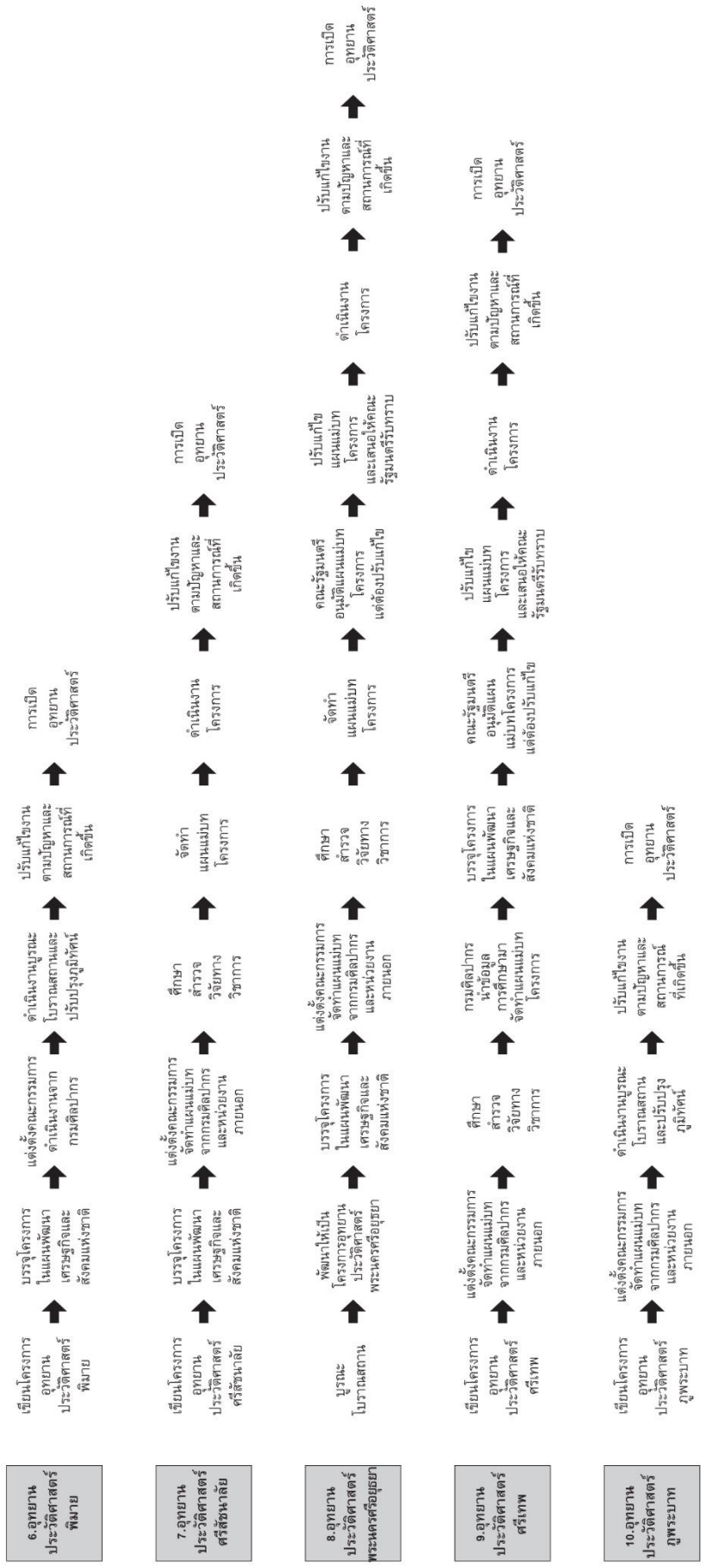
หลังจากที่ผู้ศึกษาได้นำเสนอพัฒนาการและแนวคิดของอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทย ซึ่งนับว่าเป็นความสำเร็จของกรมศิลปากรที่สามารถจัดตั้งอุทยานประวัติศาสตร์ขึ้นได้ตามแนวทางของตนเอง ภายใต้แนวคิดการอนุรักษ์ บูรณะ พัฒนาโบราณสถานและสภาพแวดล้อม เพื่อนำมรดกวัฒนธรรมมาใช้ประโยชน์ทางเศรษฐกิจและสังคม ดังที่ได้นำเสนอไปแล้วในหัวข้อก่อนหน้า และสามารถพัฒนาแนวทางดังกล่าวให้เกิดขึ้นได้จริงและนำไปปฏิบัติอย่างที่ไม่เคยดำเนินการมาก่อน

ในลำดับถัดไปผู้ศึกษาจะวิเคราะห์และอภิปรายถึงการดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ทั้ง 10 แห่งของกรมศิลปากร เพื่อแสดงให้เห็นถึงแนวคิด ขั้นตอน และมาตรฐานในการดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทย โดยจะใช้ข้อมูลจากการจัดตั้งและดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ที่ผู้ศึกษาได้นำเสนอไปแล้วในบทที่ 3 เริ่มต้นตั้งแต่การจัดตั้งอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยในปี พ.ศ. 2519 ต่อเนื่องไปจนถึงการจัดตั้งอุทยานประวัติศาสตร์อีก 9 แห่ง ระยะเวลาตั้งแต่ พ.ศ. 2520 – 2532 ได้แก่ อุทยานประวัติศาสตร์เมืองสิงห์ อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย อุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ และอุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท

เมื่อผู้ศึกษาตรวจสอบข้อมูลการดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ของกรมศิลปากรทั้ง 10 แห่ง พบว่าขั้นตอนและรายละเอียดการดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์แต่ละแห่งมีความแตกต่างกัน ทั้ง ๆ ที่อยู่ภายใต้แนวคิดอุทยานประวัติศาสตร์ในรูปแบบเดียวกันและมีกรมศิลปากรเป็นหน่วยงานเดียวที่เป็นผู้รับผิดชอบการดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ทุกแห่ง ดังปรากฏรายละเอียดในแผนภูมิแสดงขั้นตอนการดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทยของกรมศิลปากร (ภาพที่ 43) ดังนี้

ภาพที่ 43 แผนภูมิแสดงขั้นตอนการดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ของกรมศิลปากร

จากภาพที่ 43 แสดงขั้นตอนการดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทยของกรมศิลปากร เมื่อนำขั้นตอนการดำเนินงานมาวิเคราะห์สามารถแสดงกระบวนการดำเนินงานออกเป็น 3 ขั้นตอนหลัก ประกอบไปด้วย **ขั้นตอนที่ 1 เตรียมดำเนินการ - ขั้นตอนที่ 2 การดำเนินการ - และขั้นตอนที่ 3 การนำไปใช้** (ตารางที่ 2) ซึ่งเป็นการลำดับขั้นตอนหลักที่จะพบในการดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ ทั้ง 10 แห่ง โดยอาจมีการสลับขั้นตอนกันไปมาแต่ละลำดับบ้าง แต่อย่างไรก็ตามจะต้องมีครบทั้ง 3 ขั้นตอน และจะไม่พบขั้นตอนการดำเนินงานในลักษณะดังกล่าวกับโบราณสถานอื่น ๆ ที่ไม่ใช่อุทยานประวัติศาสตร์ เนื่องจากอุทยานประวัตินี้ นับเป็นการดำเนินงานเฉพาะกิจ จึงไม่สามารถนำไปเปรียบเทียบกับ การอนุรักษ์โบราณสถานในลักษณะอื่น ๆ ได้ จากการศึกษาข้อมูลพบว่า มาตรฐานที่กำหนดโดย กรมศิลปากรสำหรับการอนุรักษ์และบูรณะโบราณสถานไม่มีแนวทางและขั้นตอนอย่างชัดเจนและเป็นระบบ โดยมักจะเป็นการกำหนดในสัญญาจ้างบริษัทที่เข้ามาดำเนินงาน และกำหนดรายละเอียด ให้มีการขุดค้น การขุดแต่ง หรือการบูรณะ ซึ่งมีแนวทางการดำเนินงานเริ่มต้นจากการบันทึกสภาพ ปัจจุบัน การถากถางพื้นที่ การทำผัง และนำไปสู่การขุดค้นทางโบราณคดี การขุดแต่งโบราณสถาน ให้ครบทุกอายุสมัยในพื้นที่ การทำแบบสันนิษฐาน และการทำผังรูปแบบเพื่อการบูรณะ โดยเนื้อหา การดำเนินงานจะขึ้นอยู่กับงบประมาณโครงการแต่ละปี ซึ่งเป็นการจ้างเหมาบริษัทเอกชนเข้ามา ดำเนินงาน กรมศิลปากรมีหน้าที่ควบคุมการดำเนินงานเท่านั้น²⁹

ตารางที่ 2 แสดงกระบวนการดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ 3 ขั้นตอนหลัก

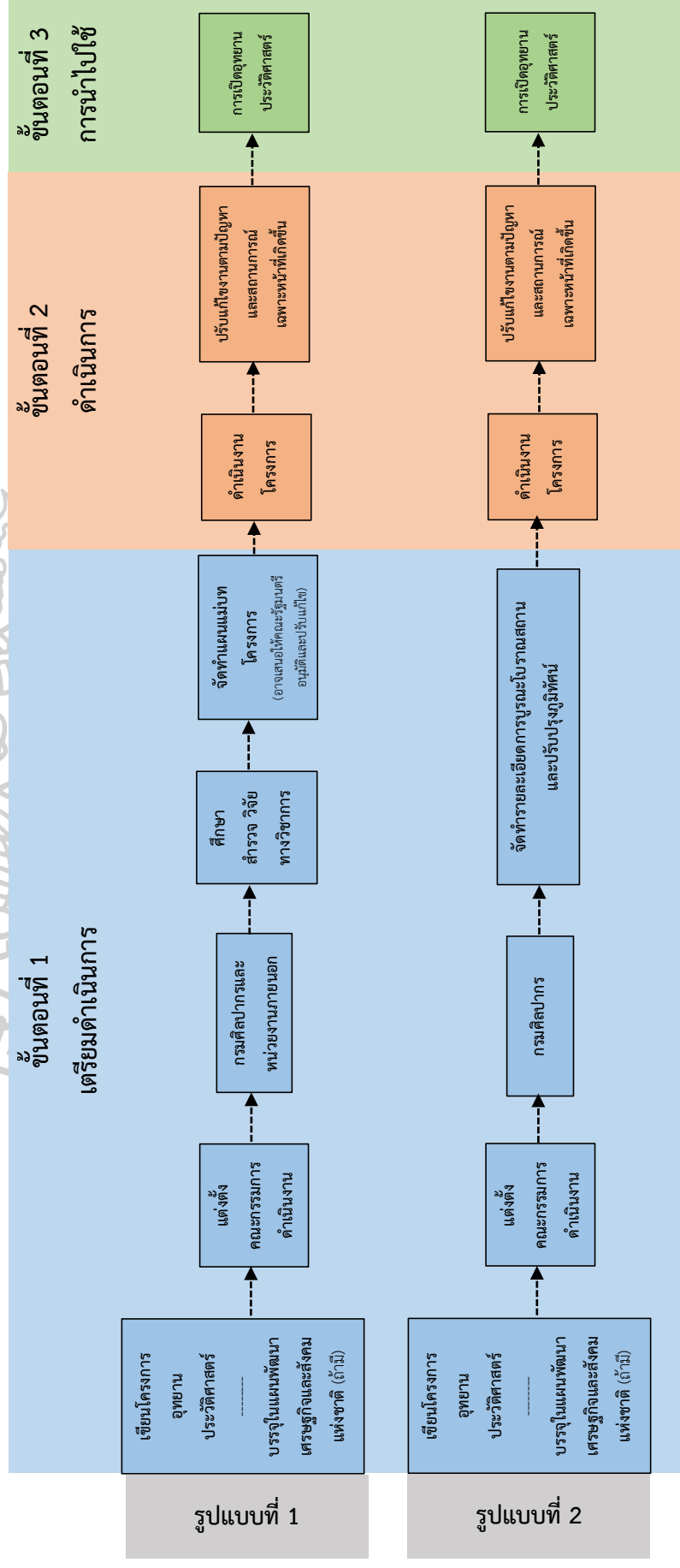
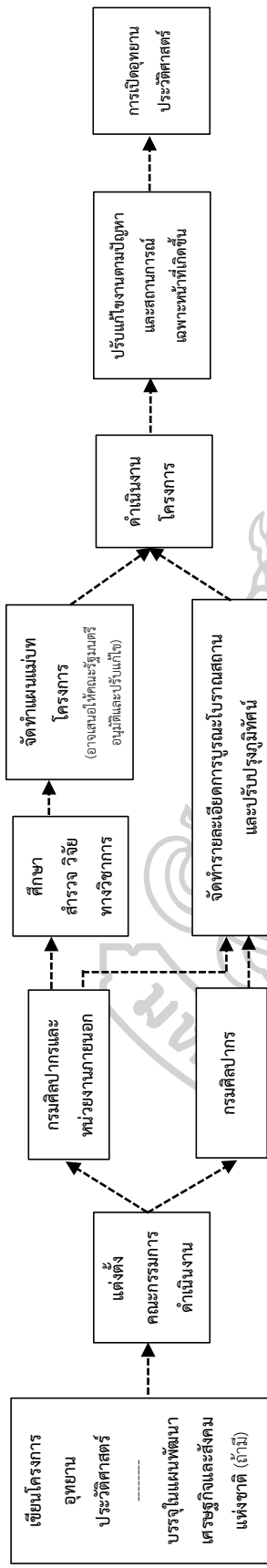
ขั้นตอนที่ 1 เตรียมดำเนินการ	ขั้นตอนที่ 2 การดำเนินการ	ขั้นตอนที่ 3 การนำไปใช้
<ul style="list-style-type: none"> - บูรณะโบราณสถานและพัฒนาให้เป็นโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ - เขียนโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ - อนุมัติโครงการโดยคณะรัฐมนตรี - บรรจุโครงการในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ - แต่งตั้งคณะกรรมการจัดทำแผนแม่บทจากกรมศิลปากรและหน่วยงานภายนอก - แต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินงานจากกรมศิลปากร - ศึกษา สำรวจ วิจัยทางวิชาการ - จัดทำแผนแม่บทโครงการ - คณะรัฐมนตรีอนุมัติแผนแม่บทโครงการ - จัดทำรายละเอียดการบูรณะโบราณสถานและปรับปรุงภูมิทัศน์ 	<ul style="list-style-type: none"> - ดำเนินงานโครงการ - ปรับแก้ไขงานตามปัญหาและสถานการณ์ที่เกิดขึ้น 	<ul style="list-style-type: none"> - การเปิดอุทยานประวัติศาสตร์

²⁹ ห้างหุ้นส่วนจำกัดสุรศักดิ์ก่อสร้าง, รายงานการขุดค้น - ขุดแต่งและออกแบบเพื่อการบูรณะโบราณสถานวัดช้าง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, (พระนครศรีอยุธยา: ห้างหุ้นส่วนจำกัดสุรศักดิ์ก่อสร้าง, 2542), ภาคผนวก.

ตารางที่ 3 แสดงการจำแนกขั้นตอนการดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ของกรมศิลปากร

ขั้นตอนที่ 1										ขั้นตอนที่ 2		ขั้นตอนที่ 3	
เตรียมดำเนินการ										ดำเนินการ		การนำไปใช้	
บูรณะโบราณสถาน	เขียนโครงการอุทยานประวัติศาสตร์	คณะรัฐมนตรีอนุมัติโครงการ	บรรจุในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ	แต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินงาน			ศึกษาสำรวจวิจัยทางวิชาการ	จัดทำแผนแม่บทโครงการ	คณะรัฐมนตรีอนุมัติแผนแม่บท (อาจมีการปรับแก้ไข)	จัดทำรายละเอียดการบูรณะโบราณสถานและปรับปรุงภูมิทัศน์	ดำเนินการ	ปรับแก้ไขงานตามปัญหาและสถานการณ์เฉพาะหน้าที่เกิดขึ้น	การเปิดอุทยานประวัติศาสตร์
				กรมศิลปากรและหน่วยงานภายนอก	ศิลปากร	กรมศิลปากร							
✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓

ภาพที่ 44 แผนภูมิแสดงขั้นตอนสรุปการดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ของกรมศิลปากร

รูปแบบที่ 1

รูปแบบที่ 2

จากตารางที่ 3 แสดงการจำแนกขั้นตอนการดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทยของกรมศิลปากรภายใต้กระบวนการดำเนินงาน 3 ขั้นตอนหลัก นำมาสู่การจัดทำแผนภูมิแสดงขั้นตอนสรุปการดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทยของกรมศิลปากร (ภาพที่ 44) พบว่าขั้นตอนการดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ต่างมีนัยสำคัญที่แตกต่างกันใน 2 รูปแบบ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงแนวทางการดำเนินงานเฉพาะของอุทยานประวัติศาสตร์แต่ละแห่ง โดยสามารถอภิปรายขั้นตอนการดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ของกรมศิลปากรออกเป็น 2 รูปแบบ ดังนี้

รูปแบบที่ 1 : การแต่งตั้งคณะกรรมการจากกรมศิลปากรและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อดำเนินการศึกษาวิจัยทางวิชาการและจัดทำแผนแม่บทสู่การดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์

กรมศิลปากรจะแต่งตั้งคณะกรรมการที่ปรึกษาและคณะกรรมการอุทยานประวัติศาสตร์ โดยขอความร่วมมือจากผู้เชี่ยวชาญ ผู้ทรงคุณวุฒิ และนักวิชาการแต่ละด้านที่เกี่ยวข้องกับภารกิจดำเนินงานอนุรักษ์ บูรณะ และพัฒนาโบราณสถานให้เป็นอุทยานประวัติศาสตร์ เช่น สถาปัตยกรรม โบราณคดี ประวัติศาสตร์ มานุษยวิทยา ภูมิศาสตร์ ธรณีวิทยา วิทยาศาสตร์การอนุรักษ์ การวางผังเมืองและภูมิทัศน์ สิ่งแวดล้อม ชลประทาน วิศวกรรม เศรษฐกิจ อุตสาหกรรมการท่องเที่ยว เป็นต้น จากคณะวิชาในสถาบันการศึกษาและหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง ทั้งในและนอกพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์ อาทิ มหาวิทยาลัยศิลปากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ สำนักงานนโยบายและแผน, กรมโยธาธิการ กระทรวงมหาดไทย กระทรวงศึกษาธิการ สำนักงานประมาณ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ รวมไปถึงส่วนราชการท้องถิ่น เช่น ผู้ว่าราชการจังหวัด นายอำเภอ องค์การบริหารส่วนจังหวัด เทศบาลเมือง เป็นต้น โดยจะร่วมกันดำเนินการกับเจ้าหน้าที่กรมศิลปากรจากหน่วยงานต่าง ๆ อาทิ หน่วยศิลปากรในพื้นที่ กองโบราณคดี กองสถาปัตยกรรม กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์

หลังจากการแต่งตั้งคณะกรรมการแล้วเสร็จ จะดำเนินการศึกษาวิจัยทางวิชาการในหัวข้อต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์ เพื่อใช้อ้างอิงเป็นข้อมูลในการดำเนินงาน โดยผลิติดอกมาในรูปแบบรายงานการศึกษาทางวิชาการหรือจะรวบรวมไปในขั้นตอนการจัดทำแผนแม่บท ตัวอย่างหัวข้อการศึกษาวิจัยทางวิชาการที่เกี่ยวข้อง เช่น การสำรวจโบราณสถาน การศึกษาประวัติศาสตร์และงานศิลปกรรม การศึกษาและออกแบบสภาพภูมิทัศน์ การวิจัยการเสื่อมสภาพของโบราณสถาน การใช้วิทยาศาสตร์ในการอนุรักษ์โบราณสถาน การศึกษาทางความมั่นคงและวิศวกรรม การศึกษาสภาพเศรษฐกิจและอุตสาหกรรม การศึกษาด้านการท่องเที่ยว การศึกษาชุมชนใกล้เคียง ประเพณี และวัฒนธรรม เป็นต้น ซึ่งภายหลังจากการดำเนินการศึกษาวิจัยทางวิชาการแล้ว ข้อมูลทั้งหมด

จะนำไปออกแบบ พัฒนา และจัดทำแผนแม่บทโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ โดยอ้างอิงถึง ข้อมูลการดำเนินงานจากการศึกษาวิจัยเป็นหลัก ในกรณีเร่งด่วน สามารถดำเนินการศึกษา และจัดทำแผนแม่บทไปพร้อมกันกับการดำเนินงานบูรณะโบราณสถานในพื้นที่ได้ ลักษณะของแผนแม่บทที่กรมศิลปากรกำหนดให้ดำเนินการจะมีแผนการดำเนินงานหลักและ แผนระดับย่อยลงไป ซึ่งจะแตกต่างกันไปตามแต่ละปัญหาของอุทยานประวัติศาสตร์ แต่โดยส่วนใหญ่แล้วจะมีแผนการดำเนินงานด้านต่าง ๆ เช่น แผนการใช้ที่ดินและควบคุม การใช้ที่ดิน แผนการบูรณะโบราณสถาน แผนการปรับปรุงภูมิทัศน์ แผนการจัดการชุมชน แผนพัฒนาด้านการท่องเที่ยว แผนการส่งเสริมรายได้และอาชีพ แผนการก่อสร้าง สาธารณูปโภคและสาธารณูปการ แผนการศึกษาศิลปะ ประวัติศาสตร์ และโบราณคดี แผนพัฒนาบุคลากรและอัตรากำลัง เป็นต้น หลังจากนั้นโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ แต่ละแห่งก็จะนำแผนแม่บทที่จัดทำขึ้นมาไปเป็นคู่มือการดำเนินงานตามแนวทางต่าง ๆ ที่กำหนดไว้ โดยในการดำเนินงานอาจจะปฏิบัติตามแผนแม่บทหรือปรับแก้ไขการดำเนินงาน ตามสภาพปัญหาและสถานการณ์เฉพาะหน้าที่เกิดขึ้นก็เป็นได้ และอาจมีการเสนอ แผนแม่บทต่อคณะรัฐมนตรี เพื่อให้พิจารณาอนุมัติและเห็นชอบต่อหลักการแผนแม่บท เมื่อดำเนินการบูรณะโบราณสถานและพัฒนาพื้นที่ภายในอุทยานประวัติศาสตร์แล้วเสร็จ กรมศิลปากรจะกำหนดให้เปิดอุทยานประวัติศาสตร์อย่างเป็นทางการ

แต่อย่างไรก็ตาม การดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ในรูปแบบที่ 1 ก็ไม่ได้จัดทำ แผนแม่บทการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องในแต่ละปี อาทิ

- อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยมีแผนแม่บทเพียง 2 ฉบับ ได้แก่ ฉบับ พ.ศ. 2521 และฉบับ พ.ศ. 2550 – 2559
- อุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัยมีแผนแม่บท 2 ฉบับ ได้แก่ ฉบับ พ.ศ. 2530 – 2539 และฉบับ พ.ศ. 2550 – 2559
- อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพมีแผนแม่บท 3 ฉบับ ได้แก่ ฉบับ พ.ศ. 2534 – 2544 ฉบับ พ.ศ. 2549 – 2554 และร่างฉบับ พ.ศ. 2555 – 2556

จึงอาจกล่าวได้ว่าแผนแม่บทที่จัดทำขึ้นมาั้นเปรียบเสมือนเป็นเพียงแผนการดำเนินงานของโครงการอุทยานประวัติศาสตร์แต่ละแห่งในเบื้องต้น และถูกนำไปใช้เป็น หลักฐานแสดงรายละเอียดการดำเนินงานของกรมศิลปากร เพื่อเสนอขออนุมัติงบประมาณจากรัฐบาลเท่านั้น โดยไม่ได้มีการจัดทำแผนแม่บทอย่างต่อเนื่องในแต่ละปี อีกทั้งขาดการ ประเมินผลหรือทบทวนแก้ไขการดำเนินงานในแผนแม่บทฉบับต่าง ๆ อีกด้วย

อุทยานประวัติศาสตร์ที่ดำเนินงานภายใต้รูปแบบการแต่งตั้งคณะทำงานจากกรมศิลปากรและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อดำเนินการศึกษาวิจัยทางวิชาการและจัดทำแผนแม่บทสู่การดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ มีจำนวน 5 แห่ง ได้แก่

- อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย
- อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร
- อุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย
- อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา
- อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ

รูปแบบที่ 2 : การแต่งตั้งคณะทำงานจากกรมศิลปากร เพื่อบูรณะและพัฒนาโบราณสถานสู่การดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์

กรมศิลปากรจะแต่งตั้งคณะทำงานอุทยานประวัติศาสตร์เฉพาะเจ้าหน้าที่ในหน่วยงานสังกัดกรมศิลปากร อาทิ กองโบราณคดี กองสถาปัตยกรรม ฯลฯ ซึ่งมักจะประกอบไปด้วยนักโบราณคดี สถาปนิก วิศวกร ช่างศิลปกรรม หรือช่างโยธา โดยหน้าที่ของนักโบราณคดีจะรับผิดชอบการขุดค้นและการขุดแต่งโบราณสถาน พร้อมทั้งดำเนินการศึกษาทางวิชาการที่เกี่ยวข้องและจัดทำเอกสารเผยแพร่ข้อมูล ส่วนสถาปนิก วิศวกร ช่างศิลปกรรม หรือช่างโยธาจะรับผิดชอบงานบูรณะโบราณสถาน ปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์ พัฒนาลักษณะทางกายภาพพื้นที่ ทั้งการย้ายบ้านเรือนและชุมชน จัดทำระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการเป็นหลัก เพื่อเตรียมพร้อมสำหรับการเปิดอุทยานประวัติศาสตร์ โดยกรมศิลปากรพยายามพัฒนาโบราณสถานที่กำลังอยู่ในขั้นตอนการบูรณะหรือดำเนินการต่อเนื่องจากโครงการที่บูรณะแล้วเสร็จสู่การดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ ได้แก่ อุทยานประวัติศาสตร์เมืองสิงห์³⁰ อุทยานประวัติศาสตร์พิมายและอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง³¹ แต่ในภายหลังได้มีการพิจารณาความสำคัญของโบราณสถานที่ยังไม่ถูกบูรณะ หากโบราณสถานแห่งใดมีคุณค่าและความสำคัญตามโอกาสที่เหมาะสม และสอดคล้องกับความเห็นของคณะทำงานในกรมศิลปากร ก็จะนำโบราณสถานมาบูรณะและพัฒนาให้กลายเป็นอุทยานประวัติศาสตร์ ได้แก่ การจัดตั้งอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีกับ

³⁰ อุทยานประวัติศาสตร์เมืองสิงห์เริ่มต้นดำเนินงานตั้งแต่ พ.ศ. 2520 สืบเนื่องมาจากการพัฒนาพื้นที่รอบปราสาทเมืองสิงห์โดยคนท้องถิ่นในปี พ.ศ. 2515 และการขุดแต่งปราสาทเมืองสิงห์โดยกรมศิลปากร พ.ศ. 2517 – 2519

³¹ หลังจากการบูรณะโบราณสถานแบบอนัสตีโลซิส (Anastylosis) ที่ปราสาทพิมาย พ.ศ. 2506 – 2512 และปราสาทพนมรุ้ง พ.ศ. 2514 – 2519 ได้มีการพัฒนาให้เป็นโครงการอุทยานประวัติศาสตร์พิมายในปี พ.ศ. 2524 และโครงการอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้งในปี พ.ศ. 2520

การเฉลิมพระเกียรติพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช เนื่องในวโรกาสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 5 รอบ และพระราชพิธีรัชมังคลาภิเษก พ.ศ. 2530 – 2531 การจัดตั้งอุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท ตามความเห็นว่าเป็นที่ที่เหมาะสมของดร.สุวิชัย รัศมิภูติ รองอธิบดีกรมศิลปากรขณะนั้น

หากพิจารณาการดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ในรูปแบบที่ 2 จะให้ความสำคัญกับการขุดค้นทางโบราณคดี การขุดแต่งโบราณสถาน การบูรณะโบราณสถาน ไปพร้อมกับการปรับปรุงภูมิทัศน์และลักษณะทางกายภาพพื้นที่ เพื่อเตรียมพร้อมสำหรับการดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ ส่วนการศึกษาทางวิชาการและเผยแพร่ข้อมูล จะเป็นการรวบรวมข้อมูลที่ได้มาจากการขุดค้นทางโบราณคดีและการขุดแต่งโบราณสถานเท่านั้น ซึ่งกรมศิลปากรสามารถดำเนินงานทุกขั้นตอนดังกล่าวได้ด้วยตนเอง จึงทำให้ไม่พบหลักฐานการจัดทำแผนแม่บทโครงการอุทยานประวัติศาสตร์หรือการรวบรวมผู้เชี่ยวชาญ ผู้ทรงคุณวุฒิ หรือนักวิชาการในสาขาที่เกี่ยวข้องเข้ามาร่วมดำเนินการ โดยมีความเป็นไปได้ว่าคณะทำงานของกรมศิลปากรจะจัดทำแผนงานโครงการอุทยานประวัติศาสตร์เป็นรายปีหรือโครงการระยะสั้นให้สอดคล้องกันกับแต่ละปีงบประมาณเท่านั้น และอาจมีการปรับแก้ไขการดำเนินงานตามสภาพปัญหาและสถานการณ์เฉพาะหน้าที่เกิดขึ้น เมื่อดำเนินการบูรณะโบราณสถานและพัฒนาพื้นที่ภายในอุทยานประวัติศาสตร์แล้วเสร็จ กรมศิลปากรจะกำหนดให้เปิดอุทยานประวัติศาสตร์อย่างเป็นทางการ

อุทยานประวัติศาสตร์ที่ดำเนินงานภายใต้รูปแบบการแต่งตั้งคณะทำงานจากกรมศิลปากร เพื่อบูรณะและพัฒนาโบราณสถานสู่การดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ มีจำนวน 5 แห่ง ได้แก่

- อุทยานประวัติศาสตร์เมืองสิงห์
- อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง
- อุทยานประวัติศาสตร์พระนครคีรี
- อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย
- อุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท³²

³² ถึงแม้ว่าการดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาทจะมีการจัดตั้งคณะกรรมการดำเนินงานจากกรมศิลปากรและหน่วยงานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้อง ทั้งส่วนราชการของจังหวัดอุดรธานีและอำเภอบ้านผือ แต่กลับไม่มีการศึกษา สำรวจ วิจัยทางวิชาการและจัดทำแผนแม่บทโครงการ ซึ่งถือเป็นขั้นตอนสำคัญของการดำเนินงานในรูปแบบที่ 1 จึงเป็นเหตุให้ผู้ศึกษาจัดอุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาทให้อยู่ในรูปแบบที่ 2

ตารางที่ 4 แสดงปีที่เริ่มโครงการและรูปแบบการดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ของกรมศิลปากร

ปีที่เริ่มโครงการ (พ.ศ.)	รูปแบบที่ 1	รูปแบบที่ 2
	การแต่งตั้งคณะทำงานจากกรมศิลปากรและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อดำเนินการศึกษาวิจัยทางวิชาการและจัดทำแผนแม่บทสู่การดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์	การแต่งตั้งคณะทำงานจากกรมศิลปากร เพื่อบูรณะและพัฒนาโบราณสถานสู่การดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์
2519	อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย	
2520		อุทยานประวัติศาสตร์เมืองสิงห์ อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง
2523	อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร	
2524		อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย
2525	อุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา	
2527	อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ	
2531		อุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท

จากการวิเคราะห์การดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทยของกรมศิลปากร ไม่อาจปฏิเสธได้ว่า การแต่งตั้งคณะทำงานจากกรมศิลปากรและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อดำเนินการศึกษาวิจัยทางวิชาการและจัดทำแผนแม่บท หรือการแต่งตั้งคณะทำงานจากกรมศิลปากรเพื่อบูรณะและพัฒนาโบราณสถาน นำมาซึ่งการจัดตั้งอุทยานประวัติศาสตร์ในลักษณะเดียวกัน เมื่อพิจารณาถึงระยะเวลาในการเริ่มดำเนินงานโครงการอุทยานประวัติศาสตร์แต่ละแห่ง (ตารางที่ 4) พบว่าตั้งแต่ พ.ศ. 2519 – 2531 กรมศิลปากรจะเลือกใช้รูปแบบการดำเนินงานสลับกันไปมาทั้ง 2 รูปแบบ ในแต่ละอุทยานประวัติศาสตร์ การดำเนินงานโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยซึ่งเป็นอุทยานประวัติศาสตร์ที่ถูกจัดตั้งขึ้นเป็นลำดับแรก มิได้กลายเป็นต้นแบบการดำเนินงานให้กับอุทยานประวัติศาสตร์แห่งอื่น ๆ ต่อเนื่องกันอย่างเป็นลำดับ จากข้อมูลดังกล่าว จึงควรนำมาสู่การอภิปรายถึงปัจจัยที่ทำให้การดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ของกรมศิลปากรถูกแบ่งออกเป็น 2 รูปแบบ โดยใช้ข้อมูลลักษณะทางกายภาพ ขนาดพื้นที่ และปัญหาท่อก่อนการดำเนินงานโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ รวมไปถึงความสำคัญของอุทยานประวัติศาสตร์แต่ละแห่งเป็นหลัก (ตารางที่ 5) ดังนี้

ตารางที่ 5 แสดงปัจจัยที่มีผลต่อการดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ของกรมศิลปากรทั้ง 2 รูปแบบ

อุทยานประวัติศาสตร์	ปีที่เริ่มโครงการ (พ.ศ.)	ลักษณะทางกายภาพ	ขนาด (ไร่)	ปัญหาก่อนการดำเนินงานโครงการประวัติศาสตร์	ความสำคัญ
รูปแบบที่ 1 การแต่งตั้งคณะทำงานจากกรมศิลปากรและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อดำเนินการศึกษาวิจัยทางวิชาการและจัดทำแผนแม่บทสู่การดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์	สุโขทัย	เมืองโบราณ	43,750	- การบุกรุกทำลายโบราณสถาน - การตั้งถิ่นฐานชุมชนใหม่ในพื้นที่	ราชธานีเก่าของประเทศไทย
	กำแพงเพชร	เมืองโบราณ	2,407.8	- การบุกรุกทำลายโบราณสถาน - การตั้งถิ่นฐานชุมชนใหม่ในพื้นที่	ราชธานีเก่าของประเทศไทย
	ศรีสัชนาลัย	เมืองโบราณ	28,217	- การบุกรุกทำลายโบราณสถาน - การตั้งถิ่นฐานชุมชนใหม่ในพื้นที่	ราชธานีเก่าของประเทศไทย
	พระนครศรีอยุธยา	เมืองโบราณ	1,810	- การบุกรุกทำลายโบราณสถาน - การตั้งถิ่นฐานชุมชนใหม่ในพื้นที่	ราชธานีเก่าของประเทศไทย
	ศรีเทพ	เมืองโบราณ	2,902	- การบุกรุกทำลายโบราณสถาน - การตั้งถิ่นฐานชุมชนใหม่ในพื้นที่	
	เมืองสิงห์	กลุ่มโบราณสถานในเมืองโบราณ	718	- การเสื่อมสภาพของโบราณสถาน - การตั้งถิ่นฐานชุมชนใหม่ในพื้นที่ (น้อย)	
	พนมรุ้ง	กลุ่มโบราณสถาน	451	- การเสื่อมสภาพของโบราณสถาน	
	พระนครศรีอยุธยา	กลุ่มโบราณสถาน	188	- การเสื่อมสภาพของโบราณสถาน	
	พิมาย	กลุ่มโบราณสถานในเมืองโบราณ	ยังไม่สามารถกำหนดขอบเขตได้	- การบุกรุกทำลายโบราณสถาน - การตั้งถิ่นฐานชุมชนใหม่ในพื้นที่ - การเสื่อมสภาพของโบราณสถาน	
	ภูพระบาท		กลุ่มโบราณสถาน	3,430	- การเสื่อมสภาพของโบราณสถาน

จากตารางที่ 5 ผู้ศึกษาต้องการแสดงผลการวิเคราะห์ที่ปัจจัยแต่ละหัวข้อที่มีผลต่อการกำหนดรูปแบบดำเนินงานโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ของกรมศิลปากรออกเป็น 2 รูปแบบ ดังนี้

1. ลักษณะทางกายภาพและขนาดอุทยานประวัติศาสตร์

อุทยานประวัติศาสตร์ในรูปแบบที่ 1 ได้แก่ อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร อุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา และอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ มีลักษณะทางกายภาพเป็น **เมืองโบราณ** ซึ่งไม่มีผู้คนอยู่อาศัยในเมืองหรือมีในปริมาณน้อย ลักษณะเป็นเมืองร้าง แต่ยังคงปรากฏหลักฐานทางกายภาพที่แสดงถึงโครงสร้างเมือง³³ อาทิ กำแพงเมือง-คูเมือง ศาสนสถาน ประตูเมือง โครงข่ายคมนาคม ระบบชลประทาน ฯลฯ รวมไปถึงหลักฐานที่เชื่อมโยงกับวิถีชีวิต ความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรม และภาษา ซึ่งนับเป็นเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับเมืองอุทยานประวัติศาสตร์บางแห่งในรูปแบบที่ 1 จึงมีความพยายามที่จะสร้างภาพความเป็นเมืองโบราณให้กลับคืนมาทั้งวิถีชีวิตและบรรยากาศในอดีต โดยการกำหนดพื้นที่การดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์จะอ้างอิงจากการประกาศเขตที่ดินโบราณสถานตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ดังนี้

1. อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย 43,750 ไร่ แต่ภายหลังได้ปรับเปลี่ยนขนาดพื้นที่ดำเนินการในระยะแรกเหลือเพียง 1,600 ไร่
(ใช้ขอบเขตเดียวกับโบราณสถานเมืองสุโขทัยเก่า พ.ศ. 2518)
2. อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร 2,407.8 ไร่
(ใช้ขอบเขตเดียวกับโบราณสถานเมืองกำแพงเพชร พ.ศ. 2511 จำนวน 2,391 ไร่ และเพิ่มเติมพื้นที่ 16.8 ไร่ ในโครงการอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร)
3. อุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย 28,217 ไร่
(ใช้ขอบเขตเดียวกับโบราณสถานอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย พ.ศ. 2531)
4. อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา 1,810 ไร่
(ใช้ขอบเขตเดียวกับโบราณสถานพระนครศรีอยุธยา พ.ศ. 2519)
5. อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ ประมาณ 2,902 ไร่
(ใช้ขอบเขตเดียวกับโบราณสถานเมืองศรีเทพ 2,887 ไร่ 2 งาน คลังนอกเมืองศรีเทพ 14 ไร่ 1 งาน และปราสาทนอก 1 ไร่ 25 ตารางวา พ.ศ. 2506)

³³ สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, *ชุดความรู้ด้านการอนุรักษ์ พัฒนาและบริหารจัดการเมืองเก่า เล่มที่ 1 ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเมืองเก่าในประเทศไทย*, (กรุงเทพฯ: สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2554), 5.

อุทยานประวัติศาสตร์ในรูปแบบที่ 2 ได้แก่ อุทยานประวัติศาสตร์เมืองสิงห์ อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง อุทยานประวัติศาสตร์พระนครคีรี อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย และอุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท มีลักษณะทางกายภาพเป็น **กลุ่มโบราณสถาน (หรืออาจเป็นส่วนหนึ่งของเมือง)** ซึ่งนับว่ามีขนาดเล็กเมื่อเปรียบเทียบกับขนาดเมืองโบราณ การกำหนดพื้นที่การดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์จะอ้างอิงจากการประกาศเขตที่ดินโบราณสถานตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ดังนี้

1. อุทยานประวัติศาสตร์เมืองสิงห์ 718 ไร่ 3 งาน
(ใช้ขอบเขตเดียวกับโบราณสถานเมืองสิงห์ พ.ศ. 2503)
2. อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง 451 ไร่ 11 ตารางวา
(ใช้ขอบเขตเดียวกับโบราณสถานปราสาทหินเขาพนมรุ้ง พ.ศ. 2519)
3. อุทยานประวัติศาสตร์พระนครคีรี 188 ไร่
(ใช้ขอบเขตเดียวกับโบราณสถานพระนครคีรี (เขาวัง) พ.ศ. 2535)
4. อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย
(ยังไม่มีกำหนดขอบเขตโบราณสถาน)
5. อุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท 3,430 ไร่
(ใช้ขอบเขตเดียวกับโบราณสถานพระพุทธรูปบาทบัวบกที่ภูพระบาท พ.ศ. 2524)

ถึงแม้ว่าอุทยานประวัติศาสตร์เมืองสิงห์จะมีลักษณะทางกายภาพเป็นเมืองโบราณ แต่การดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์กลับให้ความสำคัญกับตัวปราสาทประธานเพียง 1 หลัง มากกว่าลักษณะทางกายภาพของเมืองโบราณ ส่วนอุทยานประวัติศาสตร์พิมาย แม้จะปรากฏร่องรอยแนวกำแพงเมือง-คูเมือง และโบราณสถาน แต่การดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ให้ความสำคัญกับการบูรณะตัวปราสาทหินพิมายเป็นหลักมากกว่าโบราณสถานแห่งอื่น ๆ ในเมืองพิมาย โดยมีการบูรณะโบราณสถานขนาดเล็กบ้างเป็นระยะ แต่ดำเนินการในช่วงสุดท้ายก่อนที่จะเปิดอุทยานประวัติศาสตร์พิมายเท่านั้น

2. ปัญหาที่เกิดขึ้น

ปัญหาหลักที่เกิดขึ้นกับการดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ในรูปแบบที่ 1 สืบเนื่องมาจากการจัดสรรการใช้ที่ดินของภาครัฐที่ให้ผู้คนเข้าไปตั้งถิ่นฐานและประกอบอาชีพในเขตเมืองโบราณ ทำให้เกิดการบุกรุกทำลายโบราณสถานและพื้นที่เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ หรือการลักลอบขุดค้นโบราณสถานเพื่อนำไปค้าขาย ดังนั้น ปัญหาที่เกิดขึ้นกับพื้นที่เมืองโบราณ จึงไม่ได้เกี่ยวข้องกับเฉพาะแค่โบราณสถานหรือพื้นที่โดยรอบเท่านั้น แต่ยังสัมพันธ์กันกับวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของผู้คนในพื้นที่ด้วย ด้วยข้อจำกัดของบุคลากรกรมศิลปากรที่เชี่ยวชาญเฉพาะด้านประวัติศาสตร์หรือโบราณคดี จึงมีอาจทำความเข้าใจ

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและชุมชนที่เกิดขึ้น รวมไปถึงวัตถุประสงค์ของการดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ที่กำหนดให้มีการพัฒนาเพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจและสังคม ผ่านการปรับปรุงภูมิทัศน์และลักษณะทางกายภาพพื้นที่ การก่อสร้างระบบสาธารณูปโภค และสาธารณูปการ การพัฒนาเศรษฐกิจและการท่องเที่ยว ผลจากความซับซ้อนของสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นและวัตถุประสงค์ของการดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ จึงจำเป็นต้องขอความร่วมมือจากผู้เชี่ยวชาญแต่ละสาขาวิชา เพื่อจัดทำแผนแม่บทกำหนดแนวทางที่หลากหลายมิติในการดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์

การแก้ไขปัญหาเรื่องการบุกรุกทำลายเขตโบราณสถาน คณะทำงานกำหนดให้จัดทำ **แผนการใช้ที่ดิน** โดยเสนอให้จัดสรรการใช้ที่ดินตามลักษณะให้สอดคล้องกับคุณค่าและความสำคัญของพื้นที่ หรือในบางกรณีอย่างเช่น อุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย จะกำหนดพื้นที่ทั้งหมดให้เป็นเขตอุทยานประวัติศาสตร์ แต่ก็ส่งผลกระทบต่อเติมหรือปรับปรุงอาคารบ้านเรือนที่ตั้งอยู่ในเขตอุทยานประวัติศาสตร์ได้ หากไม่ได้รับอนุญาตจากกรมศิลปากร เนื่องจากอยู่ภายใต้พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ **แผนการจัดการชุมชน** กำหนดให้ย้ายบ้านเรือนและชุมชนที่กีดขวางการพัฒนาโครงการอุทยานประวัติศาสตร์หรือรูก้ำในเขตโบราณสถาน ซึ่งเป็นปัญหาและความขัดแย้งระหว่างคณะทำงานและผู้คนที่ท้องถิ่นมาโดยตลอด คณะทำงานจึงได้ใช้วิธีการศึกษาวิจัยทางมานุษยวิทยา เพื่อลงภาคสนามสำรวจข้อมูลชุมชน ความเชื่อ ประเพณี และวัฒนธรรม เพื่อประเมินคุณค่าและความสำคัญของชุมชนก่อนที่จะดำเนินการใด ๆ ถือเป็น การลดความขัดแย้งและเป็นการสอบถามความคิดเห็นจากท้องถิ่น นับเป็นการประนีประนอมระหว่างทุกภาคส่วนในขั้นตอนการดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์

ปัญหาของการดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ในรูปแบบที่ 2 เป็นเรื่องการเสื่อมสภาพของโบราณสถานเป็นหลัก ผนวกกับปัญหาความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อมมากกว่าปัญหาการบุกรุกทำลายโบราณสถานและพื้นที่ เนื่องจากที่ตั้งของอุทยานประวัติศาสตร์ในรูปแบบที่ 2 ตั้งอยู่บนพื้นที่ภูเขาสูงและห่างจากชุมชน ยากแก่การเข้าไปอยู่อาศัยหรือใช้งาน ได้แก่ อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา อุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท ส่วนในกรณีที่มีการบุกรุกทำลายเขตโบราณสถานอย่างเช่นที่อุทยานประวัติศาสตร์เมืองสิงห์ ก็สามารถจัดการแก้ไขปัญหาและย้ายออกไปยังพื้นที่อื่นได้อย่างรวดเร็ว โดยในที่นี้จะยกเว้นอุทยานประวัติศาสตร์พิมาย ซึ่งมีปัญหาหลักเรื่องการทับซ้อนกรรมสิทธิ์ของที่ดินและขอบเขตโบราณสถาน จึงทำให้กรมศิลปากรไม่สามารถกำหนดแนวทางและควบคุมลักษณะการใช้งานพื้นที่ในเมืองพิมายให้เป็นไปตามแนวทางของอุทยานประวัติศาสตร์ได้

ปัญหาการเสื่อมสภาพของโบราณสถานและความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อม อยู่ภายใต้ความสามารถที่กรมศิลปากรจะดำเนินงานแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้ โดยใช้วิธีการ บูรณะโบราณสถานและการปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์ ลักษณะกายภาพพื้นที่ รวมไปถึงการ ก่อสร้างระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการให้เพียงพอสำหรับการพัฒนาที่จะเกิดขึ้น เพื่อรองรับการดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ และอาศัยหลักการดำเนินงานจาก อุทยานประวัติศาสตร์แห่งอื่นนำมาปรับลดขั้นตอนการดำเนินงานที่ไม่จำเป็นออกไปและ ให้สอดคล้องกันกับลักษณะทางกายภาพของอุทยานประวัติศาสตร์ในรูปแบบที่ 2 ซึ่งเป็น เพียงกลุ่มโบราณสถาน (หรืออาจเป็นส่วนหนึ่งของเมือง) เพื่อเร่งรัดให้สามารถดำเนินงานอุทยาน ประวัติศาสตร์ได้อย่างรวดเร็วมากขึ้น

3. ความสำคัญทางประวัติศาสตร์

การจัดลำดับคุณค่าและความสำคัญของโบราณสถานในแต่ละประเทศต่างก็มี กฎเกณฑ์ เงื่อนไข และวิธีการบริหารจัดการที่แตกต่างกันไป ถึงแม้ว่าในความเป็นจริงแล้ว โบราณสถานทุกแห่งในโลกต่างมีคุณค่าและความสำคัญเท่าเทียมกันในฐานะที่เป็น ตัวแทนแห่งยุคสมัย สังคม วัฒนธรรม และผู้คน สำหรับประเทศไทยแล้ว อุทยานประวัติศาสตร์ มีความสำคัญในฐานะที่เป็นมรดกของชาติ เป็นแหล่งศึกษาประวัติศาสตร์ที่แสดงถึง ความภาคภูมิใจและความเป็นชาติไทยที่มีอารยธรรมเจริญรุ่งเรืองมาตั้งแต่อดีตและ ต้องร่วมกันตระหนัก รักษาไว้ให้คงอยู่ต่อไปยังคนรุ่นหลัง แต่อย่างไรก็ตาม อุทยาน ประวัติศาสตร์แต่ละแห่งกลับมีคุณค่าและความสำคัญที่แตกต่างกันตามเนื้อหาทาง ประวัติศาสตร์ เมื่อพิจารณาถึงพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอด ดุลยเดช เมื่อครั้งเสด็จฯ พระนครศรีอยุธยา พ.ศ. 2506 มีใจความสำคัญว่า

“...การสร้างอาคารสมัยนี้ คงจะเป็นเกียรติสำหรับผู้สร้างคนเดียว แต่เรื่อง โบราณสถานนั้นเป็นเกียรติของชาติ อัฐแก้ว ๆ แผ่นเดียวก็มีค่า ควรจะช่วยกันรักษาไว้ ถ้าเราขาดสุโขทัย อยุธยา และกรุงเทพฯ แล้ว ประเทศไทยก็ไม่มีความหมาย”³⁴

จากพระราชดำรัสดังกล่าวสะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ความสำคัญของสุโขทัยและ พระนครศรีอยุธยา ซึ่งเคยเป็นราชธานีเก่าภายใต้ประวัติศาสตร์กระแสหลักของประเทศไทย นับเป็นรากฐานของประเทศไทยในปัจจุบัน การนำประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมมาใช้เป็น ภาพแทนความเป็นอาณาจักรที่รุ่งเรืองของชาติไทย ซึ่งรวมไปถึงการจัดตั้งอุทยาน ประวัติศาสตร์ จึงอาจนับเป็นส่วนหนึ่งของแนวคิดการสร้างชาตินิยมผ่านวัฒนธรรม

³⁴ นิคม มุสิกคามะ และคณะ, *ทฤษฎีและแนวปฏิบัติการอนุรักษ์อนุสรณ์สถานและแหล่งโบราณคดี*, 13.

เพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและการเมือง ซึ่งรัฐบาลได้สนับสนุนให้เป็นอัตลักษณ์และตัวแทนของชาติไทย³⁵

นอกจากนั้น ความสำคัญของเมืองสุโขทัยและเมืองพระนครศรีอยุธยา ในที่นี้จะรวมเมืองกำแพงเพชรและเมืองศรีสัชนาลัยเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสุโขทัยด้วย เพราะมีความเกี่ยวข้องกันทางประวัติศาสตร์ภายใต้ช่วงระยะเวลาเดียวกัน โดยเมืองโบราณทั้ง 4 แห่งยังคงปรากฏร่องรอยของโครงสร้างเมือง หลักฐานทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์จำนวนมาก จึงมีการกำหนดวัตถุประสงค์ในโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ทั้ง 4 แห่งดังกล่าวให้มีการฟื้นฟูบรรยากาศของเมืองในอดีต และศึกษาประวัติศาสตร์ สังคม เศรษฐกิจ เพื่อเป็นแนวทางและสร้างเอกลักษณ์ให้กับชาติไทยในปัจจุบัน ซึ่งจะไม่ปรากฏวัตถุประสงค์ดังกล่าวในโครงการอุทยานประวัติศาสตร์แห่งอื่น ๆ

จากการอภิปรายถึงปัจจัยที่มีผลต่อการกำหนดรูปแบบการดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ พบว่า **ลักษณะทางกายภาพ** และ **ปัญหาที่เกิดขึ้น** ในอุทยานประวัติศาสตร์เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการกำหนดรูปแบบการดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ โดยขนาดของอุทยานประวัติศาสตร์ (จำนวนไร่) และความสำคัญทางประวัติศาสตร์ไม่สามารถนำมาเป็นปัจจัยในการกำหนดรูปแบบการดำเนินงานได้ เนื่องจากพื้นที่การดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ทุกแห่งอ้างอิงจากการประกาศกำหนดเขตที่ดินโบราณสถานของกรมศิลปากร ตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเช่นเดียวกันทั้งหมด ส่วนความสำคัญทางประวัติศาสตร์กลับเป็นปัจจัยที่พบเฉพาะอุทยานประวัติศาสตร์ในรูปแบบที่ 1 เท่านั้น โดยการกำหนดรูปแบบการดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์จะอยู่ภายใต้แนวคิดหลักของอุทยานประวัติศาสตร์ที่ต้องการอนุรักษ์ บูรณะ และพัฒนาโบราณสถานและสภาพแวดล้อม เพื่อให้เกิดประโยชน์ทางเศรษฐกิจและสังคมต่อผู้คนในพื้นที่ ซึ่งผู้ศึกษาได้สรุปปัจจัยที่มีผลต่อการดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์แต่ละรูปแบบ ดังนี้

- **รูปแบบที่ 1 การแต่งตั้งคณะทำงานจากกรมศิลปากรและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อดำเนินการศึกษาวิจัยทางวิชาการและจัดทำแผนแม่บทสู่การดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์** จะต้องประกอบไปด้วยปัจจัย ดังนี้
  1. ลักษณะทางกายภาพอุทยานประวัติศาสตร์เป็น **เมืองโบราณ**
  2. ปัญหาที่เกิดขึ้นจะเป็นสิ่งที่สืบเนื่องมาจากลักษณะทางกายภาพ เนื่องจากเมืองโบราณมีพื้นที่ขนาดใหญ่และมีปัญหาที่เกิดขึ้นจำนวนมาก เช่น การบุกรุกทำลายเขตโบราณสถาน การตั้งถิ่นฐานของชุมชนใหม่ในพื้นที่ การใช้ที่ดิน

³⁵ Maurizio Peleggi, *The Politics of Ruins and the Business of Nostalgia*, (Bangkok: White lotus press, 2002) , 81 - 83.

แต่ละประเภทที่ไม่เหมาะสม เป็นต้น ด้วยพื้นที่ที่มีขนาดใหญ่ จำเป็นจะต้องวางแผนพัฒนาพื้นที่ในด้านต่าง ๆ เพื่อรองรับการท่องเที่ยวและสอดคล้องกันกับผู้คนที่อาศัยในพื้นที่ เช่น การพัฒนาระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ การปรับปรุงภูมิทัศน์ การโยกย้ายชุมชนบางส่วน การส่งเสริมรายได้และการประกอบอาชีพ เป็นต้น

- **รูปแบบที่ 2 การแต่งตั้งคณะกรรมการจากกรมศิลปากร เพื่อบูรณะและพัฒนาโบราณสถานสู่การดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์** จะต้องประกอบไปด้วยปัจจัย ดังนี้
  1. ลักษณะกายภาพอุทยานประวัติศาสตร์เป็น *กลุ่มโบราณสถาน (หรืออาจเป็นส่วนหนึ่งของเมือง)*
  2. ปัญหาหลักของพื้นที่จะเน้นไปที่ความเสื่อมโทรมของโบราณสถานเป็นหลัก ซึ่งจะมีการอนุรักษ์และบูรณะโบราณสถานเป็นแห่ง ๆ ไป เมื่อพิจารณาถึงศักยภาพและความเหมาะสมที่จะพัฒนาให้เป็นอุทยานประวัติศาสตร์ จะดำเนินการพัฒนาสิ่งที่จำเป็น เช่น การปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์ ลักษณะกายภาพพื้นที่ การก่อสร้างระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ เป็นต้น โดยอาจจะเปรียบได้เหมือนกับการนำแนวคิดจากอุทยานประวัติศาสตร์ในรูปแบบที่ 1 มาเป็นหลักการและปรับลดขั้นตอนการดำเนินงานที่ไม่จำเป็นของพื้นที่ออกไป เนื่องด้วยปัญหาที่ไม่ซับซ้อนและความสะดวกรวดเร็วในการดำเนินงาน ภายใต้เงื่อนไขบุคลากรที่จำกัดเฉพาะกรมศิลปากรและงบประมาณที่ไม่เพียงพอ

จากการวิเคราะห์ข้อมูลการดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทยของกรมศิลปากร ทั้ง 10 แห่งในการศึกษาครั้งนี้ พยายามที่จะค้นหาหลักเกณฑ์หรือปัจจัยในการเลือกโบราณสถานแห่งใดในประเทศไทยมาจัดตั้งเป็นอุทยานประวัติศาสตร์ แต่ก็ยังไม่มีข้อมูลเพียงพอที่จะวิเคราะห์ถึงเนื้อหาในประเด็นดังกล่าว แต่อย่างไรก็ตามกลับมีการเสนอว่า แท้จริงแล้วนั้น การเลือกโบราณสถานแห่งใดมาจัดตั้งเป็นอุทยานประวัติศาสตร์ขึ้นอยู่กับดุลยพินิจความเหมาะสมและศักยภาพของพื้นที่จากการพิจารณาของคณะกรรมการและผู้เกี่ยวข้องในกรมศิลปากรในแต่ละช่วงเวลาที่มีการจัดตั้งอุทยานประวัติศาสตร์³⁶

³⁶ พีรพน พิศณุพงศ์, สัมภาษณ์, 30 มกราคม 2562. และ สด แดงเอียด, สัมภาษณ์, 14 กุมภาพันธ์ 2562.

การดำเนินงาน National Historical Park ของสหรัฐอเมริกาและอุทยานประวัติศาสตร์ของประเทศไทย

จากการวิเคราะห์และอภิปรายของผู้ศึกษาในเรื่องแนวความคิดอนุรักษ์ของสหรัฐอเมริกาที่มีผลต่อการจัดตั้งอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทยของกรมศิลปากรนั้น ยังไม่มีหลักฐานเพียงพอที่จะสนับสนุนแนวคิดและความสัมพันธ์ระหว่าง National Historical Park ของสหรัฐอเมริกาและอุทยานประวัติศาสตร์ของประเทศไทยอย่างชัดเจน แต่อย่างไรก็ตาม การศึกษาที่ผ่านมาได้แสดงข้อมูลว่า “Historical Park” และ “อุทยานประวัติศาสตร์” ปรากฏหลักฐานการดำเนินงานอย่างชัดเจนและเป็นระบบเฉพาะในสหรัฐอเมริกาและประเทศไทยเท่านั้น จากข้อมูลดังกล่าว จึงควรนำมาสู่การวิเคราะห์และอภิปรายถึง National Historical Park ภายใต้ National Park Service ของสหรัฐอเมริกาและอุทยานประวัติศาสตร์ ภายใต้กรมศิลปากรของประเทศไทย เพื่อแสดงให้เห็นถึงแนวคิด หลักการ ขั้นตอนการดำเนินงาน และปัจจัยที่ทำให้เกิดการดำเนินงานในลักษณะดังกล่าวระหว่าง 2 พื้นที่

การจัดตั้ง National Park Service ของสหรัฐอเมริกา ในปี พ.ศ. 2459 มีวัตถุประสงค์เพื่ออนุรักษ์ทัศนียภาพ ความเป็นธรรมชาติ วัตถุทางธรรมชาติและทางประวัติศาสตร์ รวมไปถึงสิ่งมีชีวิต อีกทั้งต้องจัดการใช้งานที่ทำให้เกิดความพึงพอใจ ไม่ละทิ้งหรือทำให้เสื่อมคุณค่า และส่งต่อไปยังคนรุ่นถัดไป³⁷ ซึ่งมีพื้นฐานมาจากแนวคิดที่ต้องการสงวนรักษาพื้นที่ทางธรรมชาติสำหรับการใช้งานอย่างเป็นทางการ (National Park Idea) เนื่องจากปัญหาการรุกรานพื้นที่เดิมของกลุ่มชนพื้นเมืองอเมริกันหรือพื้นที่ทางธรรมชาติจากการขยายดินแดนสหรัฐอเมริกาออกไปทางฝั่งตะวันตก รัฐสภาองเกรส (The United States Congress) ได้ลงมติจัดตั้งอุทยานแห่งชาติเยลโลสโตน (Yellowstone National Park) เป็นแห่งแรกในปี พ.ศ. 2415³⁸ ซึ่งนับเป็นการสงวนรักษาพื้นที่ทางธรรมชาติอย่างเป็นทางการครั้งแรกของสหรัฐอเมริกา ต่อมาแนวคิดดังกล่าวได้ขยายไปสู่อนุสรณ์สถาน (Monument) ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์และสมัยประวัติศาสตร์ และพื้นที่ในลักษณะอื่น ๆ

เมื่อมีการค้นพบทรัพยากรจำนวนมากขึ้นและมีลักษณะที่แตกต่างกันไป ซึ่งส่งผลต่อแนวทางการบริหารจัดการทรัพยากรที่จะต้องมียุทธศาสตร์หลายไปด้วย National Park Service จึงได้จัดแบ่งประเภทและลักษณะของทรัพยากร (National Park System) เป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2507 ออกเป็น 3 ประเภทหลัก ได้แก่ ธรรมชาติ (Natural) Historical (ประวัติศาสตร์) Recreation (กิจกรรมและการพักผ่อน) ต่อมาการจัดแบ่งลักษณะดังกล่าวได้เกิดปัญหา เนื่องจากความแตกต่างของลักษณะ

³⁷ *Organic Act of 1916*, Retrieved 10 May 2020, from <https://www.nps.gov/grba/learn/management/organic-act-of-1916.htm>.

³⁸ National Park Service, *The National Parks: Shaping the System*, (Washington, D.C.: Department of the Interior, 1991), 12.

ทรัพยากรและแนวทางการดำเนินงานที่ไม่สามารถจัดแบ่งให้อยู่ใน 3 ประเภทได้ จึงได้ขยายประเภทเพิ่มเติมอีกครั้งตามลักษณะที่ตั้ง ระบบนิเวศ และเรื่องราวที่เกี่ยวข้องในปี พ.ศ. 2533³⁹ สืบเนื่องมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน โดอาจมีการเปลี่ยนแปลงรายละเอียดในบางกรณี⁴⁰ อาทิ การขยายประเภท National Battlefield ออกเป็น National Battlefield Parks และ National Battlefield Sites

สำหรับในประเด็นนี้ต้องการมุ่งเน้นไปที่ National Historical Park เป็นหลัก ซึ่งได้ทบทวนข้อมูลการศึกษาที่เกี่ยวข้องไปในบทที่ 2 แล้ว และแสดงจุดเริ่มต้นของแนวคิดดังกล่าวตั้งแต่ พ.ศ. 2472 National Historical Park ของสหรัฐอเมริกา มีลักษณะเป็นพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ที่มีขนาดใหญ่⁴¹ และขยายไปมากกว่าสิ่งก่อสร้างหรือลักษณะทรัพยากรเพียงประเภทเดียว⁴² โดยอาจเกี่ยวข้องกับผู้คน เหตุการณ์ หรือความสำคัญที่เกี่ยวข้องกับชาติ ซึ่งมีลักษณะเด่นชัดในตัวเองและเป็นตัวแทนคุณค่าบางประการ⁴³ แตกต่างกันอย่างชัดเจนกับ National Historic Site ที่มีขนาดเล็กกว่าและมีลักษณะทรัพยากรเพียงประเภทเดียวเท่านั้น

³⁹ National Park Service, *National Park Service System Plan One Hundred Years*, (Washington, D.C.: Department of the Interior, 2017), 32 - 33.

⁴⁰ การจัดแบ่งประเภทและลักษณะทรัพยากร (National Park System) ของ National Park Service ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงเพิ่มเติมประเภทและลักษณะอย่างต่อเนื่องตั้งแต่เริ่มดำเนินการ แต่ในการศึกษาครั้งนี้จะจัดแบ่งประเภทและลักษณะโดยหลัก จำนวน 15 ประเภท ได้แก่

1. National Park	2. National Preserve	3. National Seashore
4. National Lakeshore	5. National River	6. National Monument
7. National Historic Site	8. National Historical Park	9. National Memorial
10. National Battlefield	11. National Cemetery	12. National Recreation Area
13. National Parkway	14. National Trail	15. Affiliated Areas

ใน *Designations of National Park System Units*, Retrieved 10 May 2020, from <https://www.nps.gov/goga/planyourvisit/designations.htm>.

⁴¹ ในกรณีที่พื้นที่ทางประวัติศาสตร์ขนาดใหญ่ แต่มีสาระสำคัญของพื้นที่เกี่ยวข้องกับสงครามและการทหารของอเมริกันจะถูกแบ่งแยกลักษณะและจัดให้อยู่ในประเภทใหม่ ได้แก่ National Battlefield Parks และ National Military Parks ซึ่งผู้ศึกษาสันนิษฐานว่า จากประวัติศาสตร์การรวบรวมชาติของสหรัฐอเมริกาแต่ละช่วงเวลาตั้งแต่ยุคอาณานิคม ราวพุทธศตวรรษที่ 21 เกิดสงครามอย่างต่อเนื่องในหลาย ๆ ภูมิภาค จึงนำไปสู่การปรากฏร่องรอยของพื้นที่ทางประวัติศาสตร์เกี่ยวข้องกับสงครามและการทหารจำนวนมาก โดยจะมีลักษณะพื้นที่และแนวทางการดำเนินงานเฉพาะ จึงแบ่งแยกออกมาเป็นทรัพยากรทางวัฒนธรรมในประเภทใหม่

⁴² *Designations of National Park System Units*, Retrieved 10 May 2020, from <https://www.nps.gov/goga/planyourvisit/designations.htm>.

⁴³ National Park Service, *The National Parks: Shaping the System*, 104.

National Park Service กำหนดให้จัดทำแผนแม่บท (Master Plan) หรือในบางกรณีอาจเรียกว่า “Resource Management Plan” และ “General Management Plan” ในการดำเนินงาน National Historical Park เพื่อบริหารจัดการ พัฒนา ใช้งานทรัพยากรและพื้นที่ ซึ่งมีได้จำกัดเฉพาะ ทรัพยากรทางธรรมชาติหรือทางวัฒนธรรมเท่านั้น แต่ยังคงต้องรวมไปถึงสภาพแวดล้อมโดยรอบ ผู้คน การปกครองทั้งระดับรัฐบาลกลาง มลรัฐ และท้องถิ่น หรือปัจจัยอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง⁴⁴ ภายใต้วิธีการดำเนินงาน 3 ขั้นตอน ซึ่งมีพื้นฐานแนวคิดและการดำเนินงานมาจากกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ดังนี้⁴⁵

1. การศึกษาวิจัย (Research)

ขั้นตอนการศึกษาวิจัยจัดทำขึ้นเพื่อรวบรวมและแสดงข้อมูลภาพรวมของ ทรัพยากรและปัญหาในพื้นที่ที่ต้องดำเนินการ พร้อมทั้งประเมินคุณค่าในระดับท้องถิ่น รัฐ และชาติ การศึกษาวิจัยเป็นพื้นฐานสำคัญให้การวางแผน (Planning) และการ ดูแลรักษาและบริการ (Stewardship) หากขาดการศึกษาวิจัยข้อมูลก็จะไม่สามารถ วางแผนหรือจัดหาวิธีการดำเนินงานที่สามารถป้องกันทรัพยากรและคุณค่าได้

กระบวนการศึกษาวิจัยประกอบไปด้วยการศึกษาข้อมูล การสำรวจภาคสนาม และจัดทำรายงานผลการศึกษา ซึ่งต้องรวบรวมคณะทำงาน (Master Plan Teams) ที่มีความรู้ความสามารถ ประสบการณ์ที่เชี่ยวชาญจากสาขาวิชาที่เกี่ยวข้อง อาทิ ประวัติศาสตร์ โบราณคดี ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม ภูมิสถาปัตยกรรม พิพิธภัณฑ วิทยา การวางแผนและจัดการพื้นที่ การสื่อความหมายวัฒนธรรม ฯลฯ ซึ่งการคัดเลือก คณะทำงานไม่จำเป็นจะต้องมีโครงสร้างเหมือนกันในทุกพื้นที่ แต่ให้ขึ้นอยู่กับปัญหาของ ทรัพยากรและพื้นที่เป็นหลัก ตัวอย่างหัวข้อการศึกษาวิจัยในแต่ละพื้นที่ เช่น โบราณคดี ประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ ภูมิทัศน์วัฒนธรรม แผนที่และภูมิประเทศ วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้อง การรวบรวมวัตถุของพิพิธภัณฑ การขึ้นทะเบียน การบริหารจัดการพื้นที่ที่ผ่านมา เป็นต้น โดยนำข้อมูลดังกล่าวมาวิเคราะห์ ประเมินผลกระทบ และหาแนวทางป้องกันที่จะ เกิดขึ้นกับคุณค่าด้านต่าง ๆ ของทรัพยากร รวมไปถึงการคำนวณงบประมาณและความจำเป็นเร่งด่วนในการดำเนินงานด้วย

⁴⁴ U.S. Department of the Interior and National Park Service, *ADMINISTRATIVE POLICIES FOR HISTORICAL AREAS OF THE NATIONAL PARK SYSTEM*, (1973), 45 - 46.

⁴⁵ สรุปข้อมูลขั้นตอนการดำเนินงานของ National Park Service จาก U.S. Department of the Interior and National Park Service, *ADMINISTRATIVE POLICIES FOR HISTORICAL AREAS OF THE NATIONAL PARK SYSTEM*, (1973). และ National Park Service, *NPS – 28: CULTURAL RESOURCE MANAGEMENT GUIDELINE*, (1998).

การศึกษาวิจัยไม่ได้จำกัดเฉพาะทรัพยากรทางวัฒนธรรมเท่านั้น ทรัพยากรทางธรรมชาติหรือพื้นที่กิจกรรมและการพักผ่อน ต้องมีการศึกษาวิจัยให้เข้าใจถึงบริบทพื้นที่และการวางแผนบริหารจัดการให้ดำรงคุณค่าของทรัพยากรไว้ด้วย

2. การวางแผน (Planning)

หลักการสำคัญของการวางแผนต้องคำนึงถึงสภาพที่สมบูรณ์ของทรัพยากรเป็นหลัก รวมไปถึงปัจจัยทางสังคมและเศรษฐกิจในพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากร เพื่อวางแผนแนวทางการบริหารจัดการให้เหมาะสมและหลีกเลี่ยงสิ่งที่จะทำให้เกิดผลกระทบต่อคุณค่าและทรัพยากร การวางแผนจำเป็นจะต้องผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของกลุ่มคนที่เกี่ยวข้องและได้รับผลกระทบ ผู้เชี่ยวชาญ กลุ่มชนพื้นเมืองอเมริกัน รัฐบาล ตัวแทนจากหน่วยงานท้องถิ่น หรือผู้ที่สนใจ

การวางแผนจะต้องกำหนดภารกิจและวัตถุประสงค์ของการดำเนินงานเป็นลำดับแรก พร้อมทั้งเสนอแนวทางการดำเนินงาน ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานข้อมูลที่ได้จากการศึกษาวิจัย อาทิ การสงวนรักษา การบูรณะ การเปลี่ยนแปลงประโยชน์ใช้สอย ฯลฯ โดยคำนึงถึงประเด็นมุมมองทางโบราณคดี ภูมิทัศน์วัฒนธรรม สิ่งก่อสร้างสมัยก่อนประวัติศาสตร์และสมัยประวัติศาสตร์ การจัดการวัตถุของพิพิธภัณฑสถาน และชาติพันธุ์เป็นหลัก ร่วมกันกับข้อมูลด้านอื่น ๆ เช่น เงื่อนไขและผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม เส้นทางการคมนาคม ธรณีวิทยาและปฐพีวิทยา คุณภาพอากาศ เกษตรกรรม การจัดการแหล่งน้ำ ธรรมชาติและสัตว์ป่า เป็นต้น โดยจะต้องจัดทำแนวทางการดำเนินงานหลากหลายรูปแบบเพื่อนำไปประเมินและคัดเลือกแนวทางที่เหมาะสมที่สุดสำหรับการดำเนินงานต่อไป

3. การดูแลรักษาและบริการ (Stewardship)

การดูแลรักษาและบริการจำเป็นต้องคำนึงถึงการสงวนรักษาทรัพยากรเป็นลำดับแรก ถึงแม้ว่าการนำกลับมาใช้ใหม่ การเปลี่ยนแปลงประโยชน์ใช้สอย การบูรณะ หรือการฟื้นฟูขึ้นใหม่อาจสอดคล้องกับแนวทางการบริหารจัดการ แต่ก็ไม่ควรเพิ่มเติมวัสดุใหม่และนำวัสดุเดิมที่เป็นร่องรอยของอดีตออกไป โดยการดำเนินงานทุกครั้งจะต้องจัดทำข้อเสนอ แผนงาน และรายงานการศึกษาเพื่อให้ได้รับอนุมัติก่อนการดำเนินงาน โดยแสดงตัวอย่างแนวทางการดูแลรักษาและบริการออกเป็นแต่ละด้าน ดังนี้

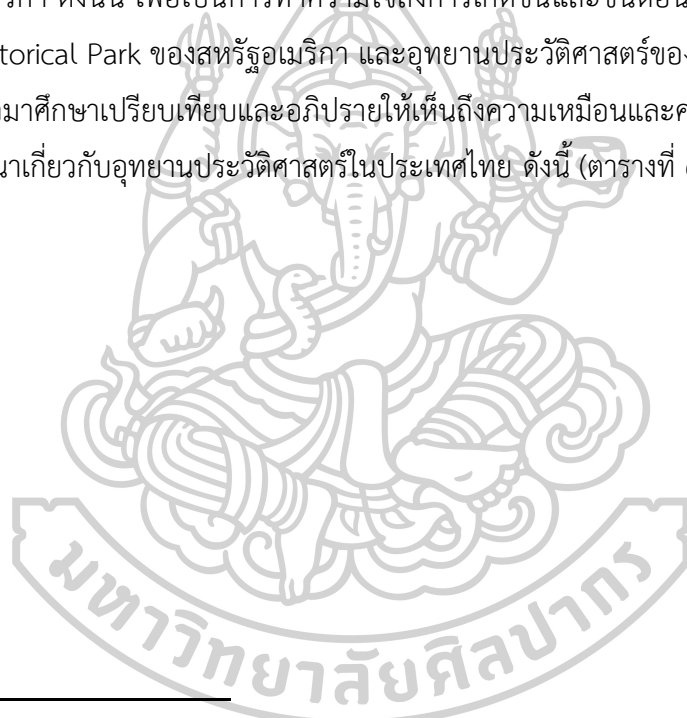
- **ประสบการณ์ของผู้เข้าชม (Visitor Experience)** การอำนวยความสะดวกและการจัดกิจกรรมที่ให้ความรู้และความเพลิดเพลิน จะต้องคำนึงถึงคุณค่าของทรัพยากรเป็นหลัก และผู้ปฏิบัติงานควรอธิบายให้ผู้เข้าชมเข้าใจถึงเหตุผลและนโยบายที่มีต่อการดูแลรักษาทรัพยากรและการให้บริการกิจกรรมอย่างเข้มงวด เพื่อรักษาคุณค่าทรัพยากรเหล่านั้นไว้

- **การอำนวยความสะดวก (Facilities)** การออกแบบพื้นที่และก่อสร้างจะต้องสงวนรักษาทรัพยากรและที่ตั้งไปพร้อมกัน และเชื่อมโยงวัฒนธรรมในแต่ละพื้นที่ โดยเฉพาะสิ่งก่อสร้างใหม่จะต้องทำให้กลมกลืนทั้งขนาดพื้นที่ รูปแบบ บรรยากาศ รวมไปถึงมุมมองที่สัมพันธ์และไม่ขัดแย้งกัน ซึ่งจะต้องมีการประเมินผลกระทบต่อทรัพยากรอย่างต่อเนื่องในแต่ละช่วงเวลา
- **การป้องกัน (Protection)** ความปลอดภัยของทรัพยากรและผู้คนจำเป็นต้องดำเนินงานไปพร้อมกัน การจัดแบ่งลักษณะการใช้งานทรัพยากรและพื้นที่อย่างเหมาะสม เพื่อดำรงคุณค่าของทรัพยากรและพื้นที่ อาทิ พื้นที่หมายเลข 1 พื้นที่สาธารณะ ซึ่งสามารถพัฒนาได้อย่างเต็มที่ พื้นที่หมายเลข 2 พื้นที่อนุรักษ์และสงวนรักษา และพื้นที่หมายเลข 3 พื้นที่กรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล โดยจะมีข้อกำหนดและเงื่อนไขการใช้งานที่แตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่ ในบางกรณีอาจมีการกำหนดพื้นที่กันชน ส่วนความปลอดภัยของผู้คนให้ติดตั้งระบบรักษาความปลอดภัย เตรียมการรองรับสถานการณ์ฉุกเฉินหรือภัยคุกคาม และการบังคับใช้กฎหมายหรือข้อบังคับในพื้นที่
- **การจัดการอัคคีภัย (Fire Management)** ควรมีการวางแผนรับมือและป้องกันอัคคีภัยอย่างรัดกุมและคำนึงถึงความปลอดภัยของทรัพยากร โดยเฉพาะทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่ประกอบไปด้วยอาคารหรือสิ่งก่อสร้างที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์
- **การบริหารงาน (Administration)** คุณสมบัติของผู้ปฏิบัติงานในพื้นที่จะต้องมีความรู้ความสามารถเฉพาะทาง หรือมีทักษะพิเศษที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงาน โดยจะต้องมีความหลากหลายในแต่ละสาขาวิชา อาทิ นักโบราณคดี นักประวัติศาสตร์ ภูมิสถาปนิก สถาปนิกที่เชี่ยวชาญประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม นักมานุษยวิทยา ภัณฑารักษ์ และนักจัดการเอกสาร โดยจะมีการอบรมความรู้เฉพาะทางเพื่อเพิ่มเติมองค์ความรู้และทักษะที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติงานอย่างต่อเนื่อง ภายใต้ความร่วมมือจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ส่วนงบประมาณจะถูกจัดสรรตามการจัดทำข้อเสนอโครงการและการเสนอลำดับความสำคัญเร่งด่วนในการดำเนินงานของหน่วยงานที่รับผิดชอบในแต่ละพื้นที่

การศึกษาวิจัย - การวางแผน - การดูแลรักษาและบริการ เป็นเพียงแนวทางที่กำหนดให้เป็นการรอบคอบคิดหลักในการบริหารจัดการทรัพยากรของ National Park Service โดยแต่ละพื้นที่จะต้องนำขั้นตอนดังกล่าวไปประยุกต์ใช้กับลักษณะทรัพยากรและพื้นที่ซึ่งจะแตกต่างกันไป แต่จะต้องดำเนินการภายใต้วิธีการดำเนินงาน 3 ขั้นตอน เมื่อแต่ละพื้นที่จัดทำแผนแม่บทแล้วเสร็จจะต้องส่งให้ผู้อำนวยการเขต (Regional Directors)⁴⁶ เป็นผู้อนุมัติก่อนนำไปใช้ดำเนินการ และจะต้องประเมินผลการดำเนินงานและปรับแก้ไขเป็นระยะ ๆ ตามความเหมาะสมและสภาพการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

จากข้อมูล National Historical Park ของสหรัฐอเมริกาที่ได้กล่าวถึงไปนั้น แสดงให้เห็นถึงจุดเริ่มต้นของแนวคิด ลักษณะของพื้นที่ และขั้นตอนการดำเนินงานอนุรักษ์ทรัพยากรทางวัฒนธรรมของสหรัฐอเมริกา ดังนั้น เพื่อเป็นการทำความเข้าใจถึงการเกิดขึ้นและขั้นตอนการดำเนินงานระหว่าง National Historical Park ของสหรัฐอเมริกา และอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทย จึงควรนำข้อมูลดังกล่าวมาศึกษาเปรียบเทียบและอภิปรายให้เห็นถึงความเหมือนและความแตกต่าง อันนำไปสู่ข้อควรพิจารณาเกี่ยวกับอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทย ดังนี้ (ตารางที่ 6)

⁴⁶ National Park Service ได้จัดแบ่งเขตการดำเนินงานครอบคลุมรัฐต่าง ๆ ของสหรัฐอเมริกาตามกระทรวงมหาดไทย โดยมีผู้อำนวยการเขต (Regional Directors) เป็นหัวหน้าในแต่ละพื้นที่ ปัจจุบัน (พ.ศ. 2563) แบ่งออกเป็น 12 เขต ได้แก่

Region 1 North Atlantic – Appalachian	Region 2 South Atlantic – Gulf
Region 3 Great Lakes	Region 4 Mississippi Basin
Region 5 Missouri Basin	Region 6 Arkansas – Rio Grande – Texas Gulf
Region 7 Upper Colorado Basin	Region 8 Lower Colorado Basin
Region 9 Columbia – Pacific Northwest	Region 10 California – Great Basin
Region 11 Alaska	Region 12 Pacific Islands

ใน *National Park Units within DOI's Unified Regions*, Retrieved 15 May 2020, from <https://www.nps.gov/subjects/gisandmapping/maps.htm>.

ตารางที่ 6 แสดงการเปรียบเทียบ National Historical Park ของสหรัฐอเมริกา และอุทยานประวัติศาสตร์ของประเทศไทย

	National Historical Park ของสหรัฐอเมริกา	อุทยานประวัติศาสตร์ของประเทศไทย
หน่วยงานที่รับผิดชอบ	National Park Service, Department of Interior	กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ
ปัจจัยในการเกิดขึ้น	ข้อจำกัดของที่ตั้ง (Sites) ซึ่งไม่ครอบคลุมพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ (Historical Areas) อย่างครบถ้วน จำเป็นต้องขยายขนาดพื้นที่ให้ครอบคลุมเนื้อหาทรัพยากรที่เพิ่มขึ้นและหลากหลายประเภท สภานักวิทยาศาสตร์ทั้งหมดได้พร้อมทั้งจัดหาการใช้งานที่สอดคล้องกับคุณค่าและเกิดประโยชน์ต่อพื้นที่	การสงวนรักษาพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ไม่ให้เกิดถูกทำลายจากการลักลอบขุดค้นและการก่อสร้างอาคารใหม่ในพื้นที่ (สำนักผังเมือง) และต่อเนื่องไปจนถึงการอนุรักษ์ บูรณะ พัฒนาโบราณสถานและสภาพแวดล้อม เพื่อนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ ทางเศรษฐกิจและสังคม (กรมศิลปากร)
ลักษณะพื้นที่	พื้นที่ขนาดใหญ่ ซึ่งครอบคลุมไปมากกว่าสิ่งก่อสร้างหรือลักษณะทรัพยากรเพียงประเภทเดียว	พิจารณาจากอุทยานประวัติศาสตร์ 10 แห่ง สามารถจัดแบ่งพื้นที่ออกเป็น 2 รูปแบบ ได้แก่ 1. เมืองโบราณ 2. กลุ่มโบราณสถาน (หรืออาจเป็นส่วนหนึ่งของเมือง)
ขั้นตอนการดำเนินงาน	การศึกษาวิจัย - การวางแผน - การดูแลรักษาและบริการ โดยเน้นย้ำถึงการใช้คณะทำงานที่มีความสามารถจากสาขาวิชาที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ในทุกระดับขั้นตอนการดำเนินงาน และให้ความสำคัญกับการศึกษาวิจัยเป็นหลัก และทุกพื้นที่จะต้องใช้ขั้นตอนหลัก 3 ประการเป็นกรอบคิดในการดำเนินงาน และนำไปจัดทำแผนแม่บท (Master Plan)	2 รูปแบบตามลักษณะทางกายภาพและปัญหาที่เกิดขึ้น รูปแบบที่ 1 การแต่งตั้งคณะทำงานจากกรมศิลปากรและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อดำเนินการศึกษาวิจัยทางวิชาการและจัดทำแผนแม่บทสู่การดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ รูปแบบที่ 2 การแต่งตั้งคณะทำงานจากกรมศิลปากร เพื่อบูรณะและพัฒนาโบราณสถานสู่การดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์
การอนุมัติ	ผู้อำนวยการเขต (Regional Directors) ในทุกระดับ	2 รูปแบบตามขั้นตอนการดำเนินงาน รูปแบบที่ 1 แผนแม่บทมีทั้งแบบที่ผ่านและไม่ผ่านการอนุมัติจากคณะรัฐมนตรี รูปแบบที่ 2 อธิบดีกรมศิลปากรเป็นผู้อนุมัติโครงการและแผนงาน

จากตารางที่ 6 แสดงการเปรียบเทียบข้อมูลปัจจัยในการเกิดขึ้น ลักษณะพื้นที่ ขั้นตอนและการอนุมัติการดำเนินงานระหว่าง National Historical Park ของสหรัฐอเมริกา และอุทยานประวัติศาสตร์ของประเทศไทยนำมาสู่การอภิปรายในแต่ละประเด็น ดังนี้

1. ปัจจัยในการเกิดขึ้น

การเกิดขึ้นของ National Historical Park ของสหรัฐอเมริกา และอุทยานประวัติศาสตร์ของประเทศไทยต่างมีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน โดยต้องการสงวนรักษาพื้นที่ขนาดใหญ่ (Areas) เพื่อป้องกันการบุกรุกทำลายและกำหนดแนวทางการใช้งานอย่างเหมาะสม และสอดคล้องกับคุณค่าของทรัพยากรในพื้นที่ สหรัฐอเมริกาพิจารณาว่าพื้นที่ขนาดใหญ่จะสามารถครอบคลุมเนื้อหาและประเภทของทรัพยากรได้มากกว่าที่ตั้ง (Sites) เช่นเดียวกับประเทศไทยที่พิจารณาว่าพื้นที่ขนาดใหญ่ดังกล่าว จะสามารถครอบคลุมโบราณสถานในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาไว้ทั้งหมดได้เช่นกัน ตามวัตถุประสงค์ของสำนักผังเมือง โดยทั้ง 2 พื้นที่ที่ต้องการจัดกิจกรรมและการใช้งานให้เหมาะสมต่อคุณค่าของทรัพยากร และนำพื้นที่ดังกล่าวไปพัฒนาให้เกิดประโยชน์ทางเศรษฐกิจ สังคม และการศึกษา แต่อย่างไรก็ตาม โครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ซึ่งกรมศิลปากรได้รับแนวคิดและวิธีการดำเนินงานต่อเนื่องมาจากสำนักผังเมือง กลับถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่าให้ความสำคัญกับการปรับปรุงภูมิทัศน์ พัฒนาลักษณะทางกายภาพพื้นที่ จนทำลายสภาพพื้นที่เดิม รวมไปถึงการต่อเติมและบูรณะโบราณสถานให้มีสภาพสมบูรณ์ เพื่ออำนวยความสะดวกและเสริมสร้างจินตภาพให้นักท่องเที่ยว มากกว่าการคำนึงถึงการสงวนรักษาพื้นที่เดิม ซึ่งแตกต่างกับสหรัฐอเมริกาที่ให้ความสำคัญในประเด็นเรื่องการสงวนรักษาพื้นที่เป็นหลัก

2. ลักษณะพื้นที่

ถึงแม้ว่าการดำเนินงาน National Historical Park ของสหรัฐอเมริกา และอุทยานประวัติศาสตร์ของประเทศไทยจะมุ่งเน้นไปที่พื้นที่ขนาดใหญ่เช่นเดียวกัน แต่ลักษณะพื้นที่กลับมีความแตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด การจัดแบ่งประเภททรัพยากรของสหรัฐอเมริกาสามารถแบ่งโดยหลักเป็น 2 ประเภท⁴⁷ ได้แก่ **ทรัพยากรทางธรรมชาติ** อาทิ สภาพอากาศ แหล่งน้ำ พื้นดิน ป่าไม้ ภูเขา สัตว์ ระบบนิเวศ ภูมิประเทศ ทิวทัศน์ ธรณีวิทยาและปฐพีวิทยา ชากดึกดำบรรพ์ รวมไปถึงเสียงที่เกิดจากธรรมชาติ และ **ทรัพยากรทางวัฒนธรรม** อาทิ โบราณวัตถุที่ได้จากแหล่งโบราณคดี วัตถุทางพิพิธภัณฑ์ วิถีชีวิตและวัตถุชาติพันธุ์ สิ่งก่อสร้าง

⁴⁷ U.S. Department of the Interior and National Park Service, *Management Policies 2006*, (Washington, D.C.: Department of the Interior, 2006).

หรือซากที่เกี่ยวข้องตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์และสมัยประวัติศาสตร์ ทั้งการวางผังเมือง ภูมิทัศน์วัฒนธรรม โครงสร้างถนน ระบบชลประทาน ศาสนสถาน ชุมชน สุสาน และสนามรบ ความหลากหลายของประเภททรัพยากรตามลักษณะ National Historical Park ของสหรัฐอเมริกา จึงปรากฏพื้นที่หลายรูปแบบ ทั้งกลุ่มสิ่งก่อสร้าง ที่ตั้ง ย่านประวัติศาสตร์ เมือง หรือการรวมที่ตั้งและย่านประวัติศาสตร์หลายแห่งที่มีประวัติศาสตร์หรือลักษณะที่เกี่ยวข้องกันเป็นพื้นที่เดียวกัน โดยยังรวมไปถึงพื้นที่ที่ปรากฏทรัพยากรทางธรรมชาติ แต่มีความเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ด้วย อาทิ Colonial National Historical Park รัฐเวอร์จิเนียที่รวบรวมเมืองเจมส์ทาวน์ (Jamestown) และเมืองยอร์กทาวน์ (Yorktown) ซึ่งเชื่อมต่อพื้นที่โดยเส้นทางประวัติศาสตร์ (Colonial Parkway) นอกจากนี้ยังรวมไปถึง Green Spring Plantation พื้นที่ไร่ตั้งแต่สมัยอาณานิคม Jean Lafitte National Historical Park and Preserve รัฐลุยเซียนาที่รวบรวมศูนย์วัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์เคจัน (Cajuns), Barataria Preserve พื้นที่ชุ่มน้ำและป่าไม้, สุสานและสนามรบในเหตุการณ์สงครามนิวออร์ลีอันส์ (Battle of New Orleans) ตั้งแต่ พ.ศ. 2358 แตกต่างกับกับลักษณะอุทยานประวัติศาสตร์ของประเทศไทย ซึ่งหากพิจารณาอุทยานประวัติศาสตร์ทั้ง 10 แห่ง สามารถจัดแบ่งลักษณะพื้นที่ตามร่องรอยและหลักฐานที่ปรากฏออกเป็น 2 รูปแบบ ได้แก่ 1. เมืองโบราณ 2. กลุ่มโบราณสถาน ซึ่งอาจเป็นส่วนหนึ่งของเมือง โดยไม่ได้มีการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่ทางวัฒนธรรม พื้นที่ทางธรรมชาติ หรือชุมชนที่อยู่อาศัย ถึงแม้ว่าเมืองโบราณบางแห่งจะมีความสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์และอยู่ร่วมสมัยเดียวกัน แต่กลับแยกกันดำเนินงานอย่างชัดเจน เช่น อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย อุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร เป็นต้น ซึ่งการดำเนินงานจำกัดเฉพาะทรัพยากรทางวัฒนธรรมเป็นหลัก ซึ่งอาจเป็นข้อจำกัดของหน่วยงานที่รับผิดชอบอย่างกรมศิลปากรที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญเฉพาะทรัพยากรทางวัฒนธรรมเท่านั้น

3. ขั้นตอนและการอนุมัติการดำเนินงาน

ขั้นตอนการดำเนินงาน National Historical Park ของสหรัฐอเมริกา และอุทยานประวัติศาสตร์ของประเทศไทยกลับมีแนวทางไปในรูปแบบของตนเองอย่างชัดเจน National Park Service ใช้ขั้นตอนการศึกษาวิจัย - การวางแผน - การดูแลรักษาและบริการเป็นหลัก ในทุกพื้นที่ ไม่ว่าจะมึลักษณะเป็นเช่นใด และเน้นย้ำถึงความสำคัญของกระบวนการศึกษาวิจัยที่เป็นพื้นฐานสำหรับการดำเนินงานต่อไปในทุกขั้นตอน หากขาดความเข้าใจในการศึกษาวิจัยก็จะส่งผลต่อการประเมินคุณค่าและแนวทางการดำเนินงาน รวมไปถึงการกำหนดคุณสมบัติของคณะทำงานที่ต้องมีความรู้ ความสามารถ ความเชี่ยวชาญในแต่ละสาขาที่เกี่ยวข้อง เพื่อช่วยดำเนินงานให้ครอบคลุมทรัพยากรทุกประเภทและหลีกเลี่ยง

การดำเนินงานที่จะส่งผลกระทบต่อคุณค่าของทรัพยากร โดยนำข้อมูลที่ได้จากขั้นตอนการดำเนินงานมาจัดทำแผนแม่บทและเสนอขออนุมัติจากผู้อำนวยการเขต (Regional Directors) ในทุกกรณี และยังคงต้องมีการประเมินแผนการดำเนินงานในแต่ละระยะด้วยตรงข้ามกันกับขั้นตอนการดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ของประเทศไทยอย่างสิ้นเชิง ซึ่งกรมศิลปากรจัดแบ่งขั้นตอนการดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ออกเป็น 2 รูปแบบตามลักษณะทางกายภาพและปัญหาที่เกิดขึ้น ได้แก่

รูปแบบที่ 1

การแต่งตั้งคณะทำงานจากกรมศิลปากรและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อดำเนินการศึกษาวิจัยทางวิชาการและจัดทำแผนแม่บทสู่การดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ ได้แก่ อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร อุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา และอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ

รูปแบบที่ 2

การแต่งตั้งคณะทำงานจากกรมศิลปากรเพื่อบูรณะและพัฒนาโบราณสถานสู่การดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ ได้แก่ อุทยานประวัติศาสตร์เมืองสิงห์ อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย และอุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท

เมื่อพิจารณาถึงขั้นตอนการดำเนินงานกลับพบว่า กรมศิลปากรไม่ได้ให้ความสำคัญกับการดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ทั้ง 2 รูปแบบในระดับเดียวกัน การศึกษาวิจัยจากคณะทำงานในหลากหลายสาขาวิชาที่เกี่ยวข้องถูกกำหนดให้เป็นขั้นตอนหลักของการดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์รูปแบบที่ 1 แต่เมื่อเปรียบเทียบกับการศึกษาวิจัยของอุทยานประวัติศาสตร์รูปแบบที่ 2 กลับเป็นเพียงส่วนหนึ่งของขั้นตอนการบูรณะและพัฒนาโบราณสถาน อีกทั้งยังใช้คณะทำงานจากกรมศิลปากรเพียงหน่วยงานเดียวเท่านั้น ส่วนการอนุมัติแผนการดำเนินงาน อุทยานประวัติศาสตร์รูปแบบที่ 1 แผนแม่บทที่จัดทำขึ้นจะถูกเสนอให้คณะรัฐมนตรีอนุมัติหรือไม่ก็ได้ ส่วนอุทยานประวัติศาสตร์รูปแบบที่ 2 อธิบดีกรมศิลปากรเป็นผู้อนุมัติโครงการและแผนงาน โดยไม่จำเป็นต้องจัดทำแผนแม่บท นอกจากนั้นยังไม่มีมีการประเมินแผนการดำเนินงานในแต่ละระยะ และไม่ได้มีการจัดทำแผนแม่บทอย่างต่อเนื่องทันที ภายหลังจากการสิ้นสุดแผนแม่บทฉบับก่อนหน้า

จากการวิเคราะห์และอภิปรายถึงการดำเนินงาน National Historical Park ของสหรัฐอเมริกาและอุทยานประวัติศาสตร์ของประเทศไทย นำมาสู่ข้อสรุปของผู้ศึกษาว่า ขั้นตอนการดำเนินงานและการอนุมัติแผนงานของ “National Historical Park” และ “อุทยานประวัติศาสตร์” มีความแตกต่างกันอย่างชัดเจน ถึงแม้จะใช้ชื่อที่มีความหมายใกล้เคียงกันและอาจมีจุดเริ่มต้นที่คล้ายคลึงกัน แต่กลับมีการพัฒนาไปในแนวทางการดำเนินงานที่เฉพาะของตนเอง และจากการศึกษาเปรียบเทียบข้อมูลการดำเนินงานของทั้ง 2 พื้นที่ดังกล่าวเป็นไปได้ว่า อุทยานประวัติศาสตร์ของประเทศไทยอาจไม่เกี่ยวข้องกันกับ National Historical Park ของสหรัฐอเมริกา สอดคล้องกันกับผลการวิเคราะห์ที่ผู้ศึกษาได้นำเสนอไปแล้วในหัวข้อก่อนหน้าว่า อุทยานประวัติศาสตร์ของกรมศิลปากรเกิดขึ้นจากการประยุกต์ใช้แนวคิดระดับสากลและปรับเปลี่ยนเป็นรูปแบบของประเทศไทยเอง โดยไม่ได้รับอิทธิพลมาจากแหล่งใดแหล่งหนึ่งโดยเฉพาะ

แต่อย่างไรก็ตาม ผลจากการศึกษาเปรียบเทียบการดำเนินงานระหว่าง 2 พื้นที่ พบว่า National Historical Park ของสหรัฐอเมริกามีแนวคิด หลักการ และขั้นตอนการดำเนินงานอย่างเป็นระบบและชัดเจนเป็นอย่างมากเมื่อเปรียบเทียบกับอุทยานประวัติศาสตร์ของประเทศไทย จึงเป็นข้อควรพิจารณาถึงการดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทยว่า การอนุรักษ์ บูรณะ พัฒนาโบราณสถานและสภาพแวดล้อมตามแนวคิดของอุทยานประวัติศาสตร์ที่กำหนดขึ้นมานั้น จะใช้สัดส่วนของการดำเนินงานในแต่ละรูปแบบอย่างละเท่าใด จึงจะเหมาะสมและสอดคล้องกับหลักการอนุรักษ์โบราณสถาน คุณค่า ความสำคัญ และสอดคล้องกันกับวัฒนธรรมของไทยได้อย่างไร นอกจากนี้ การกำหนดลักษณะอุทยานประวัติศาสตร์แค่เพียงเมืองโบราณหรือกลุ่มโบราณสถานนั้น จะครอบคลุมทรัพยากรทางวัฒนธรรมทุกประเภทได้หรือไม่ และควรจะต้องขยายประเภทของทรัพยากรไปยังทรัพยากรทางธรรมชาติ หรือลักษณะรูปแบบพื้นที่ออกไปในแนวทางใดถึงจะเหมาะสมกับการใช้งาน เนื้อหาทางประวัติศาสตร์ และคุณค่าของโบราณสถาน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ขั้นตอนการดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทยที่มีถึง 2 รูปแบบและยังไม่มีมาตรฐานเท่าที่ควร ทั้ง ๆ ที่ความเป็นจริงแล้วควรจะใช้หลักการและแนวทางการดำเนินงานในรูปแบบเดียวกัน แต่สามารถนำไปปรับใช้กับลักษณะที่แตกต่างกันตามพื้นที่ และจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับขั้นตอนการศึกษาวิจัยเป็นหลักพร้อมกับคณะทำงานที่มาจากหลากหลายสาขาวิชา ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญในการประเมินและกำหนดแนวทางการดำเนินงานอย่างเหมาะสม สอดคล้องกันกับข้อมูลทางประวัติศาสตร์และคุณค่าแต่ละด้าน และควรที่จะกำหนดให้มีการอนุมัติแผนการดำเนินงานไปในแนวทางเดียวกัน มิฉะนั้นจะส่งผลต่อการดำเนินงานและการจัดตั้งอุทยานประวัติศาสตร์ต่อไปในอนาคต

4.4 บทบาทอุทยานประวัติศาสตร์ต่อสังคมไทย

วัตถุประสงค์การจัดตั้งอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทยของกรมศิลปากร ตั้งแต่ พ.ศ. 2519 – 2532 เพื่อต้องการที่จะอนุรักษ์ บูรณะ พัฒนาโบราณสถานและสภาพแวดล้อมให้เกิดประโยชน์ทางเศรษฐกิจและสังคม นอกจากนั้นยังต้องการให้เป็นแหล่งเรียนรู้ทางศิลปวัฒนธรรมและแหล่งศึกษาประวัติศาสตร์ของชาติ ซึ่งแสดงถึงอารยธรรมที่เจริญรุ่งเรืองและเก่าแก่ของชาติไทย และยังเป็นสถานที่ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่สำคัญของประเทศ ซึ่งดึงดูดให้นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติให้เดินทางไปเยี่ยมชมอุทยานประวัติศาสตร์ทั้ง 10 แห่งของกรมศิลปากร แต่อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาและวิเคราะห์วัตถุประสงค์ในแต่ละโครงการอุทยานประวัติศาสตร์กลับพบปัจจัยสำคัญที่พยายามจะกำหนดบทบาทบางประการของอุทยานประวัติศาสตร์ต่อการเป็นเอกลักษณ์ของชาติ ดังสามารถแสดงข้อมูลวัตถุประสงค์ที่กำหนดในโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ทั้ง 4 แห่งของกรมศิลปากร ดังนี้

1. อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย

ข้อ 1 อนุรักษ์โบราณสถานในเมืองสุโขทัยและบริเวณใกล้เคียงไว้เป็นหลักฐานทางศิลปประวัติศาสตร์ อารยธรรมของชาติ

ข้อ 2 ศึกษาประวัติศาสตร์ สังคม เศรษฐกิจ และวิถีชีวิตของประชาชนในอดีต เพื่อเป็นแนวทางในการสร้างเอกลักษณ์ของชาวไทยในปัจจุบัน

ข้อ 3 ปُرุงแต่งหรือคงไว้ซึ่งบรรยากาศของเมืองสุโขทัยในอดีตไว้ให้มากที่สุด⁴⁸

2. อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร

ข้อ 1 อนุรักษ์โบราณสถานในเมืองกำแพงเพชรฝั่งตะวันออก ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำปิง ให้เป็นหลักฐานทางศิลปะและประวัติศาสตร์อารยธรรมของชาติ ตลอดจนพัฒนากิจกรรมต่าง ๆ ทางประวัติศาสตร์ให้เป็นประโยชน์ต่อสังคมและเศรษฐกิจของชาติ

ข้อ 2 ศึกษาประวัติศาสตร์ สังคม เศรษฐกิจ และวิถีชีวิตของประชาชนในอดีต เพื่อเป็นแนวทางในการสร้างเอกลักษณ์ของชาติไทยในปัจจุบัน

ข้อ 3 ปรับปรุง ฟื้นฟู คงไว้ซึ่งบรรยากาศของเมืองกำแพงเพชรในอดีตให้มากที่สุด⁴⁹

3. อุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย

ข้อ 1 ศึกษาด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี ศิลปะ เศรษฐกิจ สังคม เมืองโบราณศรีสัชนาลัย เพื่อความรู้ความเข้าใจอย่างถ่องแท้ในมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ

⁴⁸ กรมศิลปากร, โครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย แผนแม่บท เมษายน 2521, ง.

⁴⁹ กรมศิลปากร, แผนแม่บทโครงการอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร (พ.ศ. 2524 – 2529), (กรุงเทพฯ: กองโบราณคดี กรมศิลปากร, 2527), 4.

ข้อ 2 เพื่ออนุรักษ์โบราณวัตถุสถานที่ปรากฏในเมืองโบราณศรีษนาลัยตามหลักวิชาการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมไว้เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ และอารยธรรมของมนุษยชาติ

ข้อ 3 อนุรักษ์และพัฒนาสภาพทางกายภาพของพื้นที่ในเขตโบราณสถานเหล่านี้ให้คงไว้ซึ่งบรรยากาศของชุมชนโบราณ โดยสอดคล้องกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์ โบราณคดีให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้⁵⁰

4. อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา

ข้อ 2 อนุรักษ์โบราณสถานพระนครศรีอยุธยาและโบราณสถานใกล้เคียงไว้เป็นหลักฐานทางศิลปสถาปัตยกรรม และประวัติศาสตร์

ข้อ 3 พัฒนาสภาพแวดล้อมของโบราณสถานให้เกิดความร่มรื่นตามบรรยากาศของพระนครศรีอยุธยาในอดีต

ข้อ 4 ศึกษาค้นคว้าวิจัยพัฒนาการเมืองและวิถีชีวิตของคนไทย เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของชาวไทยปัจจุบัน⁵¹

การกำหนดวัตถุประสงค์โครงการอุทยานประวัติศาสตร์ทั้ง 4 แห่งให้มีการศึกษาประวัติศาสตร์ สังคม เศรษฐกิจ และวิถีชีวิตของประชาชนในอดีต เพื่อเป็นแนวทางการสร้างเอกลักษณ์ของชาติ เกิดความภาคภูมิใจต่อมรดกทางศิลปวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ของชาติไทยนั้น จึงไม่ใช่เรื่องบังเอิญ แต่กลับชวนให้ผู้ศึกษานึกถึงการนำโบราณสถานไปใช้เพื่อเหตุผลทางการเมือง ตั้งแต่ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยขณะที่มีการจัดพิมพ์พระราชานิพนธ์เรื่อง “เที่ยวเมืองพระร่วง” ส่วนหนึ่งของพระราชานิพนธ์คำนำได้กล่าวถึงการเดินทางไปดูโบราณสถานในสถานที่ต่าง ๆ ของพระองค์ เพื่อให้คนไทยรู้สึกที่ชาติไทยได้เจริญรุ่งเรืองมามากแล้ว⁵² การจัดตั้งอุทยานประวัติศาสตร์ของกรมศิลปากร จึงอาจเกี่ยวเนื่องกันกับกระบวนการสร้างเอกลักษณ์ของชาติเช่นเดียวกัน สืบเนื่องมาจากกองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายใน (กอ.รมน.) ได้แสวงหาแนวทางสร้างความสมานฉันท์ระหว่างคนในชาติ ผ่านการสร้างเอกลักษณ์และอุดมการณ์ของชาติ ภายหลังจากเหตุการณ์ 6 ตุลาคม⁵³

⁵⁰ กรมศิลปากร, แผนแม่บทอุทยานประวัติศาสตร์ศรีษนาลัย, (กรุงเทพฯ: กองโบราณคดี กรมศิลปากร, 2533), 7.

⁵¹ กองโบราณคดี กรมศิลปากร, แผนแม่บทนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา, (กรุงเทพฯ: บริษัทสำนักพิมพ์สมพันธ์ จำกัด, 2533,) 19.

⁵² พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, เที่ยวเมืองพระร่วง, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2519), ง.

⁵³ คริส เบเคอร์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร, ประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัย = History of Thailand, (กรุงเทพฯ: มติชน, 2557), 350.

นำมาซึ่งการก่อตั้งสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. 2522 เพื่อเสนอแนะให้ความเห็นเกี่ยวกับนโยบายวัฒนธรรม ศึกษาวิจัยและส่งเสริมการดำเนินงานด้านวัฒนธรรม และการก่อตั้งสำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ พ.ศ. 2523 ซึ่งสืบเนื่องมาจากการแต่งตั้งคณะกรรมการเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติมาก่อนหน้าแล้ว โดยปฏิบัติงานเกี่ยวข้องกับการเสริมความมั่นคงของชาติ 4 สถาบัน ได้แก่ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ดังปรากฏการกล่าวถึงอุทยานประวัติศาสตร์โดยคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ ความว่า

“...อุทยานประวัติศาสตร์ เป็นการดำเนินการบูรณะและจัดการแหล่งโบราณสถานให้ดำรงสภาพอันมีคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรมยั่งยืนเป็นเกียรติภูมิของชาติ และให้สามารถรับใช้สังคมและเป็นประโยชน์แก่ประชากรในท้องถิ่นให้มากขึ้น...

...การบูรณะอุทยานประวัติศาสตร์เหล่านี้ให้กลับคืนชีวิตเป็นแหล่งโบราณสถานเพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ของชาติ เป็นแหล่งวิทยาการที่จะน้อมนำให้ประชาชนมีความภาคภูมิใจในความเป็นไทย และแสดงให้ชาวโลกได้ประจักษ์ในความเป็นชาติที่มีอารยธรรมความเจริญมาแต่อดีตของไทย จึงสมควรที่พี่น้องชาวไทยทุกคน จะร่วมมือร่วมใจกันบำรุงรักษาอุทยานประวัติศาสตร์ของชาติไว้ให้คงอยู่ยืนยง ดำรงคุณค่า เป็นมรดกของชาติตลอดไปตราบกาลนาน...”⁵⁴

ส่วนกรณีอุทยานประวัติศาสตร์พระนครคีรีที่ถูกนำไปเป็นภาพแทนของพระบรมราชานุสรณ์แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ เนื่องจากพระมหากษัตริย์แต่ละพระองค์ในราชวงศ์จักรีได้อุปถัมภ์บำรุงและบูรณะซ่อมแซมพระนครคีรีอย่างต่อเนื่อง⁵⁵ ดังนั้น กรมศิลปากรจึงได้เสนออุทยานประวัติศาสตร์พระนครคีรีเข้าเป็นส่วนหนึ่งของโครงการเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช เนื่องในวโรกาสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 5 รอบ และพระราชพิธีรัชมังคลาภิเษก ระหว่าง พ.ศ. 2530 – 2531 จึงอาจเป็นหลักฐานที่สนับสนุนให้ชวนนึกถึงว่าอุทยานประวัติศาสตร์ถูกนำเสนอในบทบาทที่เกี่ยวข้องกับสถาบันพระมหากษัตริย์ และสอดคล้องไปกับการเฉลิมฉลองที่เกี่ยวข้องประวัติศาสตร์ระหว่างสถาบันกษัตริย์และวัฒนธรรมไทย ตั้งแต่การจัดงานสมโภชกรุงเทพฯ ในปี พ.ศ. 2525 เป็นต้นมา⁵⁶

⁵⁴ คณะอนุกรรมการมรดกของชาติ ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ, *มรดกของชาติ*, (กรุงเทพฯ: สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ, 2533), 139 - 141.

⁵⁵ กรมศิลปากร, *อุทยานประวัติศาสตร์พระนครคีรี*, (กรุงเทพฯ: กองโบราณคดี กรมศิลปากร, 2532), 31.

⁵⁶ คริส เบเคอร์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร, *ประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัย = History of Thailand*, 358.

บทที่ 5

บทสรุป

การศึกษาแนวคิดและพัฒนาการการจัดตั้งอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทยได้กำหนดคำถามหลักในการศึกษา 2 ประการ ได้แก่

1. แนวคิดของอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทยคืออะไร และเกิดขึ้นได้อย่างไร
2. การจัดตั้งอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทยมีความเป็นมาและพัฒนาการการดำเนินงานอย่างไร

คำถามที่ 1 แนวคิดของอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทยคืออะไร และเกิดขึ้นได้อย่างไร จากการทบทวนการศึกษาที่ผ่านมาเกี่ยวกับแนวคิดอุทยานประวัติศาสตร์ ซึ่งมีการเสนอความคิดเห็นหลากหลายแนวทาง ทั้งการได้รับอิทธิพลมาจากการอนุรักษ์เมืองประวัติศาสตร์ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 และเปลี่ยนแปลงชื่อจาก “เมือง” เป็น “อุทยาน” การได้รับแรงบันดาลใจมาจากแนวทางการอนุรักษ์ของสหรัฐอเมริกา และการปรับปรุงแนวคิดการบูรณะและพัฒนาโบราณสถานระดับชาติและนานาชาติ แต่จากการวิเคราะห์และอภิปรายข้อมูลของผู้ศึกษา กลับพบว่า อุทยานประวัติศาสตร์ไม่ได้รับอิทธิพลมาจากแหล่งใดแหล่งหนึ่งโดยเฉพาะ แต่กลับเป็นการประยุกต์ใช้แนวคิดการอนุรักษ์โบราณสถานระดับสากลและสภาพปัญหาการอนุรักษ์โบราณสถานที่เกิดขึ้นในประเทศไทยนำมาพัฒนาให้กลายเป็นการดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ ซึ่งเกิดขึ้นจากแนวคิดหลัก 2 ประการ ได้แก่

1. **การบูรณะโบราณสถานและสภาพแวดล้อม** ซึ่งได้รับแนวคิดมาจากกฎบัตรเวนิสที่กล่าวถึงการอนุรักษ์โบราณสถานและแหล่งที่ตั้ง เนื่องจากมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์และคุณค่าร่วมกัน โดยไม่สามารถแยกออกจากกันได้ ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิธีการอนุรักษ์จากโบราณสถานหลังเดี่ยวสู่การขยายไปยังพื้นที่ที่เกี่ยวข้องโดยรอบสอดคล้องกันกับแนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานในประเทศไทยที่ผ่านมาที่ดำเนินการอนุรักษ์โบราณสถานเป็นแห่ง ๆ เช่นเดียวกัน ซึ่งไม่ก่อให้เกิดผลในระยะยาวต่อโบราณสถาน จึงมีการเปลี่ยนแปลงแนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานให้เป็นพื้นที่ตามแนวคิดที่เกิดขึ้นใหม่ในระดับสากล
2. **แนวคิดการพัฒนาโบราณสถานให้เป็นส่วนหนึ่งทางเศรษฐกิจ** นโยบายขององค์การเพื่อการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติที่เสนอให้แต่ละประเทศพัฒนาโบราณสถานให้เป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคม สอดคล้องกันกับการดำเนินงานของกรมศิลปากรที่ต้องการพัฒนาโบราณสถานให้เกิดประโยชน์ทางเศรษฐกิจผ่านการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่กำลังเป็นที่นิยมในขณะนั้น เพื่อให้สอดคล้องกันกับนโยบายในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของรัฐบาล

จากการผสมผสานแนวคิดการบูรณะโบราณสถานและสภาพแวดล้อม และการพัฒนาโบราณสถานให้เป็นส่วนหนึ่งทางเศรษฐกิจ จึงกลายเป็นหลักการสำคัญที่นำมาสู่การกำหนดแนวคิดอุทยานประวัติศาสตร์ของกรมศิลปากร ซึ่งกล่าวถึงการอนุรักษ์ บูรณะ พัฒนาโบราณสถานและสภาพแวดล้อม โดยมีการกำหนดและออกแบบขอบเขตอุทยานประวัติศาสตร์ที่ได้มาจากเนื้อหาทางประวัติศาสตร์ มรดกวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้อง หรือสภาพแวดล้อม ซึ่งไม่จำกัดขนาดหรือลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ จึงอาจครอบคลุมพื้นที่ได้หลากหลายรูปแบบ วัตถุประสงค์ของอุทยานประวัติศาสตร์นั้นเป็นการนำมรดกวัฒนธรรมในพื้นที่มาใช้ให้เกิดประโยชน์ทางเศรษฐกิจและสังคมให้แก่คนในท้องถิ่นและประเทศชาติ เช่น การพัฒนาการท่องเที่ยว การส่งเสริมประกอบอาชีพและรายได้ การพัฒนาคุณภาพชีวิต การพัฒนาระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ การสนับสนุนกิจกรรมทางวัฒนธรรม เป็นต้น

คำถามที่ 2 การจัดตั้งอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทยมีความเป็นมาและพัฒนาการการดำเนินงานอย่างไร ผลจากการศึกษาในครั้งนี้ได้เสนอจุดเริ่มต้นของอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทย แตกต่างไปจากการศึกษาที่ผ่านมา โดยพบว่า การสงวนรักษาโบราณสถานและพื้นที่ในเขตเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา ภายใต้การดำเนินงานของสำนักผังเมือง ตั้งแต่ พ.ศ. 2509 เป็นที่มาให้เกิดคำว่า “อุทยานประวัติศาสตร์” และส่งต่อดังกล่าวและแนวทางการดำเนินงานในลักษณะพื้นที่ผ่านคณะกรรมการกลุ่มเดียวกันไปยังการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองสุโขทัยให้เกิดประโยชน์ทางเศรษฐกิจและสังคม ภายใต้การดำเนินงานของกรมศิลปากร ในปี พ.ศ. 2519 ภายหลังจากการดำเนินงานโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย กรมศิลปากรได้จัดตั้งโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ต่อเนื่องถึง 9 แห่ง ตั้งแต่ พ.ศ. 2520 – 2535 ได้แก่ อุทยานประวัติศาสตร์เมืองสิงห์ อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย อุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ และอุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท จากการวิเคราะห์และอภิปรายขั้นตอนการดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์แต่ละแห่งของกรมศิลปากร พบว่า สามารถจัดแบ่งการดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ออกเป็น 2 รูปแบบ ได้แก่

- รูปแบบที่ 1** การแต่งตั้งคณะกรรมการจากกรมศิลปากรและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อดำเนินการศึกษาวิจัยทางวิชาการและจัดทำแผนแม่บทสู่การดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์
- รูปแบบที่ 2** การแต่งตั้งคณะกรรมการจากกรมศิลปากร เพื่อบูรณะและพัฒนาโบราณสถานสู่การดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์

นอกจากนั้นผู้ศึกษาได้เสนอว่าลักษณะทางกายภาพพื้นที่และปัญหาที่เกิดขึ้นในการดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์เป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อการกำหนดให้อุทยานประวัติศาสตร์แต่ละแห่ง เลือกรูปแบบการดำเนินงานแต่ละรูปแบบ ดังนี้

1. อุทยานประวัติศาสตร์ที่ใช้การดำเนินงานรูปแบบที่ 1 จะมีลักษณะกายภาพพื้นที่เป็น **เมืองโบราณ** และปัญหาของพื้นที่จะสัมพันธ์กับขนาดของเมืองโบราณที่มีขนาดใหญ่ ทำให้เกิดปัญหาการบุกรุกทำลายโบราณสถาน การตั้งถิ่นฐานของชุมชนใหม่ในพื้นที่ และการใช้ที่ดินแต่ละประเภทที่ไม่เหมาะสม และจำเป็นต้องมีการวางแผนพัฒนาพื้นที่ในด้านต่าง ๆ เพื่อรองรับการพัฒนาให้เป็นอุทยานประวัติศาสตร์

2. อุทยานประวัติศาสตร์ที่ใช้การดำเนินงานรูปแบบที่ 2 จะมีลักษณะกายภาพพื้นที่เป็น **กลุ่มโบราณสถาน** โดยอาจจะตั้งอยู่อย่างโดดเดี่ยว หรือ **อาจเป็นส่วนหนึ่งของเมืองโบราณ** ก็ได้ ปัญหาหลักของพื้นที่จะเน้นไปที่การเสื่อมสภาพของโบราณสถานเป็นหลัก ผนวกกับปัญหาความสัมพันธ์ของสภาพแวดล้อม โดยจะดำเนินการบูรณะโบราณสถานและปรับปรุงภูมิทัศน์ เพื่อรองรับการพัฒนาให้เป็นอุทยานประวัติศาสตร์

ผลจากการศึกษาแนวคิดและพัฒนาการการจัดตั้งอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทย สะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงแนวคิดการอนุรักษ์โบราณสถานจากโบราณสถานหลังเดี่ยวสู่การดำเนินงานเป็นพื้นที่ พร้อมทั้งเพิ่มเติมแนวทางการพัฒนาโบราณสถานและพื้นที่ให้เกิดประโยชน์ทางเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งนับว่าประเทศไทยมีความเข้าใจและสามารถดำเนินการอนุรักษ์โบราณสถานได้มีมาตรฐานตามแนวทางในระดับสากล แต่อย่างไรก็ตาม กลับมีการเสนอว่า โครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยนั้นเป็นกรณีศึกษาสำคัญที่แสดงให้เห็นว่า ประเทศไทยยังคงใช้แนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานในรูปแบบวิถีทัศน์ทางหลักการ – พหุนิยมทางการปฏิบัติ¹ ซึ่งหมายถึงความสับสนทางหลักการในการอนุรักษ์ โดยจะใช้แนวทางการปฏิสังขรณ์โบราณสถานให้สมบูรณ์ตามความเชื่อแบบไทย และควรจะใช้แนวทางการรักษาความเป็นของแท้ดั้งเดิมของหลักฐานตามแนวทางสากล จึงดำเนินการทั้ง 2 แนวทางไปพร้อม ๆ กันที่โครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย นอกจากนี้ยังรวมไปถึงการบูรณะโบราณสถาน ทั้งการรักษาในสภาพเดิมและการก่อสร้างขึ้นมาใหม่ทั้งโบราณสถานและสภาพแวดล้อมตามความเห็นของคณะทำงาน ซึ่งส่งผลกระทบต่อคุณค่าและหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ถึงแม้ว่าการดำเนินงานโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย จะถูกวิพากษ์วิจารณ์เป็นอย่างมาก แต่ปฏิเสธไม่ได้ว่า การดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ดังกล่าว ก็ได้กลายเป็นจุดเริ่มต้นของอุทยานประวัติศาสตร์อีกถึง 9 แห่งของกรมศิลปากร นอกจากนี้

¹ สมชาติ จิ่งสิริอารักษ์, สัมภาษณ์, 21 มกราคม 2563.

จึงควรมีการพิจารณาแนวทางการดำเนินงานของอุทยานประวัติศาสตร์ภายใต้กรมศิลปากรต่อไป ในอนาคตตามประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

1. การปรับปรุงแก้ไขคำนิยามของอุทยานประวัติศาสตร์ตามการแบ่งประเภทโบราณสถานของกรมศิลปากรที่ในปัจจุบันกำหนดให้มีอุทยานประวัติศาสตร์มีองค์ประกอบ 3 ประการ ได้แก่ อาคาร สถาปัตยกรรม และความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ซึ่งนับว่ามีความไม่ชัดเจนและไม่มีลักษณะเฉพาะที่จะสามารถแยกความแตกต่างของอุทยานประวัติศาสตร์จากโบราณสถานประเภทอื่นได้ และอุทยานประวัติศาสตร์นับเป็นส่วนหนึ่งตามบทนิยามของโบราณสถานภายใต้พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 ซึ่งจะมีผลต่อการบังคับใช้กฎหมายโดยตรง
2. จากการศึกษาพบว่ารูปแบบการดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ทั้ง 10 แห่ง ถูกจัดแบ่งออกเป็น 2 รูปแบบ ถึงแม้ว่าผู้ศึกษาจะเสนอถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อการจัดแบ่งรูปแบบดังกล่าว แต่ในความเป็นจริงแล้วนั้น การดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ควรจะต้องมีมาตรฐานการดำเนินงานเป็นหลักเพียงประการเดียวเท่านั้น เพื่อให้เกิดการบังคับใช้งานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งหากพิจารณาแล้วว่า การดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ที่ผ่านมาไม่เหมาะสม จึงควรกำหนดมาตรฐานและแนวทางการดำเนินงานให้กับการจัดตั้งอุทยานประวัติศาสตร์ต่อไปในอนาคต
3. บทบาทและหน้าที่ของอุทยานประวัติศาสตร์ไม่ใช่เฉพาะการดูแลรักษาโบราณสถานเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการใช้ประโยชน์จากโบราณสถานและพื้นที่เพื่อพัฒนาทางสังคมและเศรษฐกิจ การเป็นแหล่งเรียนรู้ทางศิลปวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ตลอดชีวิต² ดังนั้น อุทยานประวัติศาสตร์จึงควรมีการปรับปรุงโครงสร้างการดำเนินงานให้สอดคล้องบทบาทและหน้าที่ที่มีความหลากหลาย โดยไม่ได้จำกัดเฉพาะเพียงแค่กรมศิลปากรหน่วยงานเดียวเท่านั้น แต่ควรกระจายอำนาจการดำเนินงานไปสู่หน่วยงานท้องถิ่นและคนในพื้นที่ให้มากขึ้น เพื่อทำให้เกิดการตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของอุทยานประวัติศาสตร์

² สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร, รายงานการประชุมเชิงปฏิบัติการการปฏิรูปการศึกษาและการบริหารจัดการทรัพย์สินทางศิลปวัฒนธรรมในหัวข้อ “การใช้ประโยชน์พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติและอุทยานประวัติศาสตร์ให้เป็นแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิต”, (กรุงเทพฯ: สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร, 2544).

ข้อเสนอแนะ

ขอบเขตการศึกษาที่กำหนดเฉพาะอุทยานประวัติศาสตร์ที่จัดตั้งในระหว่าง พ.ศ. 2519 – 2535 จึงไม่ได้นับรวมอุทยานประวัติศาสตร์สตึกก็อกรม อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้วที่เพิ่งจัดตั้งอุทยานประวัติศาสตร์อย่างเป็นทางการในปี พ.ศ. 2560 ดังนั้น ช่วงเวลาดังกล่าวตั้งแต่พ.ศ. 2535 – 2560 เพราะเหตุใดจึงไม่มีการจัดตั้งอุทยานประวัติศาสตร์แห่งใดเลย หรือช่วงเวลาดังกล่าวจะสะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงแนวคิดและพัฒนาการของอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทยได้หรือไม่อย่างไร

ข้อจำกัดในการศึกษา

1. หลักฐานส่วนมากเกี่ยวกับการจัดตั้งอุทยานประวัติศาสตร์ในประเทศไทยมิได้จัดทำเป็นเอกสาร มักอยู่ในความทรงจำของผู้เกี่ยวข้องที่ดำเนินงานโครงการอุทยานประวัติศาสตร์แต่ละแห่งเป็นหลัก จึงจำเป็นต้องใช้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เป็นส่วนสำคัญในการวิเคราะห์ข้อมูล
2. กระบวนการจัดตั้งอุทยานประวัติศาสตร์ทั้ง 10 แห่งที่นำมาวิเคราะห์การดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์เป็นการคัดเลือกเฉพาะช่วงก่อนการเริ่มต้นจัดตั้ง จนถึงการเปิดใช้งานอุทยานประวัติศาสตร์เท่านั้น โดยไม่ได้รวมถึงการดำเนินงานภายหลังการจัดตั้งอุทยานประวัติศาสตร์ ซึ่งอาจมีการเปลี่ยนแปลงแนวคิดและการดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์ในช่วงระหว่างการดำเนินงาน

รายการอ้างอิง

- Andreaja Breznik. (2014). *Management of an Archaeological Park*. Ljubljana: National Museum of Slovenia.
- Archeology Program*. Retrieved 24 November 2019, from <https://www.nps.gov/archeology/visit/map.htm>.
- Bernard Philippe Groslier, สุภัทรดิศ ดิศกุล แปลสรุป, & ยาใจ จิตรพงศ์ ตรวจสอบ. (2506). *การซ่อมปราสาทหินพิมาย*. พระนคร: กรมศิลปากร.
- Bob Mc Kercher and Hilary du Cros. (2002). *Cultural Tourism : The Partnership Between Tourism and Cultural Heritage Management*. New York: Haworth Hospitality Press.
- Burra Charter*. Retrieved 10 December 2019, from <https://australia.icomos.org/wp-content/uploads/The-Burra-Charter-2013-Adopted-31.10.2013.pdf>.
- Charter of Cultural Tourism*. Retrieved 8 June 2020, from <https://www.univeur.org/cuebc/downloads/PDF%20carte/51.%20Cultural%20tourism.PDF>.
- Designations of National Park System Units*. Retrieved 10 May 2020, from <https://www.nps.gov/goga/planyourvisit/designations.htm>.
- Fine Arts Department. (1988). *SUKHOTHAI HISTORICAL PARK 1988*. Bangkok: Fine Arts Department.
- Fine Arts Department and Ministry of Education Government of Thailand. (1982). *Sukhothai Historical Park Development Project Masterplan*. Switzerland: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.
- Garrett A. Smathers. (1975). *HISTORICAL OVERVIEW of RESOURCES MANAGEMENT PLANNING in the NATIONAL PARK SERVICE*. (Second printing ed.). United States: Department of the Interior.
- George Humphery Yetter. (1989). *Williamburg Before and After: The Rebirth of Virginia's Colonial Capital*. (Second printing ed.). Hongkong.
- Harry A. Butowsky. *History and Definition of the Names of Historical Units within the National Park System*. Retrieved 10 November 2019, from http://npshistory.com/publications/butowsky6/index.htm?fbclid=IwAR1mavbO25b_dr5h0ueaiO4j3dXlaA9KS04vxgaycsc7jWZ-Aq2nM4wWxpY.
- Historic City of Ayutthaya*. Retrieved 30 November 2019, from <https://whc.unesco>.

org/en/list/576/multiple=1&unique_number=681.

Historic Gardens (The Florence Charter 1981). Retrieved 31 March 2020, from https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Charters/gardens_e.pdf.

ICOMOS International Cultural Tourism Committee. (2002). *ICOMOS International Cultural Tourism Charter : Principles and Guidelines for Managing Tourism at Places of Cultural and Heritage Significance*.

Jean Boisselier, & สุภัทรดิศ ดิศกุล แปล. (2531). *ข้าแห่งประวัติศาสตร์และโบราณคดีของกรมศิลปากร*. กรุงเทพฯ: มติชน.

Mary L. Kwas. (1987). "Archaeological Parks Preserving the Remnants of Ancient America." *The Tennessee Conservationist*, 5, 11 - 14.

Mary L. Kwas. *Archeological Parks (Classroom Materials)*. Retrieved 23 November 2019, from <https://archeology.uark.edu/wp-content/uploads/2015/06/Archeological-Parks.pdf>.

Maurizio Peleggi. (2002). *The Politics of Ruins and the Business of Nostalgia*. Bangkok: White lotus press.

National Park Service. (1960). *NATIONAL PARK SERVICE GLOSSARY OF COMMONLY USED TERMS*. United states: Department of the Interior.

National Park Service. (1991). *The National Parks: Shaping the System*. Washington, D.C.: Department of the Interior.

National Park Service. (1998). *NPS – 28: CULTURAL RESOURCE MANAGEMENT GUIDELINE*.

National Park Service. (2017). *National Park Service System Plan One Hundred Years*. Washington, D.C.: Department of the Interior.

National Park System. Retrieved 15 November 2019, from <https://www.nps.gov/aboutus/national-park-system.htm>.

National Park Units within DOI's Unified Regions. Retrieved 15 May 2020, from <https://www.nps.gov/subjects/gisandmapping/maps.htm>.

Organic Act of 1916,. Retrieved 10 May 2020, from <https://www.nps.gov/grba/learn/management/organic-act-of-1916.htm>.

Paulette M. McMana. (1999). "Archaeological parks: what are they." *Archaeology International*, 3, 57 - 59.

Somchart Chungsiriarak. (1983). *Pranakorn Kiri – A conservation study*. M.A. dissertation, Conservation Studies University of York.

Süveyda BAYRAKTAR and Ayşe Sema KUBAT. (2010). "ARCHAEOLOGICAL PARKS AND THEIR INTEGRATION TO URBAN LAYOUT OF ISTANBUL." Proceeding of 14th IPHS CONFERENCE URBAN TRANSFORMATION: CONTROVERSIES, CONTRASTS and CHALLENGES 12 – 15 July 2010, Istanbul – TURKEY, The International Planning History Society.

U.S. Department of the Interior and National Park Service. (1973). *ADMINISTRATIVE POLICIES FOR HISTORICAL AREAS OF THE NATIONAL PARK SYSTEM*.

U.S. Department of the Interior and National Park Service. (2006). *Management Policies 2006*. Washington, D.C.: Department of the Interior.

Venice Charter. Retrieved 10 December 2019, from https://www.icomos.org/charters/venice_e.pdf.

Washington Charter. Retrieved 31 March 2020, from https://www.icomos.org/charters/towns_e.pdf.

Williamsburg, VA. Retrieved 10 November 2019, from <https://www.nps.gov/places/williamsburg-va.htm>.

YOSHINO GARI HISTORICAL PARK (Park Summary). Retrieved 27 November 2019, from <http://www.yoshinogari.jp/en/contents1/>.

กรมศิลปากร. (2512). *รายงานการสำรวจและขุดแต่งบูรณะโบราณวัตถุสถาน เมืองเก่ากำแพงเพชร เมืองศรีสัชนาลัย พ.ศ. ๒๕๐๘ – ๒๕๑๒*. พระนคร: โรงพิมพ์การศาสนา.

กรมศิลปากร. (2512). *รายงานการสำรวจและขุดแต่งบูรณะโบราณวัตถุสถาน เมืองเก่าสุโขทัย พ.ศ. ๒๕๐๘ - ๒๕๑๒*. พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.

กรมศิลปากร. (2520). *รายงานการขุดแต่งบูรณะปราสาทเมืองสิงห์ ตำบลสิงห์ อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

กรมศิลปากร. (2521). *โครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย แผนแม่บท เมษายน 2521*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

กรมศิลปากร. (2527). *แผนแม่บทโครงการอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร (พ.ศ. 2524 – 2529)*. กรุงเทพฯ: กองโบราณคดี กรมศิลปากร.

กรมศิลปากร. (2530). *สรุปผลงานโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ปี 2520-2530*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

กรมศิลปากร. (2531). *379/2531 แต่งตั้งคณะกรรมการพัฒนาและจัดตั้งอุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี*. 22 มีนาคม 2531.

กรมศิลปากร. (2531). *การขุดค้นทางโบราณคดีในอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย*. กรุงเทพฯ: กองโบราณคดี กรมศิลปากร.

กรมศิลปากร. (2531). *ปราสาทพนมรุ้ง*. กรุงเทพฯ: กองโบราณคดี กรมศิลปากร.

- กรมศิลปากร. (2531). *พิธีเปิดอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- กรมศิลปากร. (2532). *โครงการอุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท (เอกสารอำนวยการ)*.
- กรมศิลปากร. (2532). *อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา*. กรุงเทพฯ: กองโบราณคดี กรมศิลปากร.
- กรมศิลปากร. (2533). *จดหมายเหตุการอนุรักษ์เมืองโบราณศรีสุพรรณบุรี*. กรุงเทพฯ: กองโบราณคดี กรมศิลปากร.
- กรมศิลปากร. (2533). *แผนแม่บทอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสุพรรณบุรี*. กรุงเทพฯ: กองโบราณคดี กรมศิลปากร.
- กรมศิลปากร. (2534). *แผนแม่บทอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ*. กรุงเทพฯ: กองโบราณคดี กรมศิลปากร.
- กรมศิลปากร. (2534). *พิธีเปิดอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร*. กรุงเทพฯ: กองโบราณคดี กรมศิลปากร.
- กรมศิลปากร. (2542). *อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- กรมศิลปากร. (2548). *แผนแม่บทโครงการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองพนมรุ้ง*. กรุงเทพฯ: สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร.
- กรมศิลปากร. (2550). *อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ*. กรุงเทพฯ: รุ่งศิลป์การพิมพ์.
- กรรณิการ์ สุธีรัตนภิรมย์. (2549). *พัฒนาการแนวคิดและวิธีการอนุรักษ์โบราณสถานในประเทศไทย*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- กรรณิการ์ สุธีรัตนภิรมย์. (2550). "อุทยานโบราณคดี สุโขทัย: กระบวนการเปลี่ยนแปลงแหล่งโบราณคดีสู่ระบบการท่องเที่ยว." รวมบทความการประชุมประจำปีทางมานุษยวิทยาครั้งที่ 6 รัฐ : จากมุมมองของชีวิตประจำวัน ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), กรุงเทพฯ, กระทรวงวัฒนธรรม. (2560). วธ 0401/3716 รายงานการดำเนินงานการอนุรักษ์และพัฒนา นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา. 15 กันยายน 2560.
- กฤษ เหลือสมัย. (2543). "ความสงสัยที่พินิจ อะไร "จริง?" อะไร "ไม่จริง?" ศิลปวัฒนธรรม, 21(10), 40 - 42.
- กองบรรณาธิการ. (2523). "คุยกับเตโช สวานานนท์ อธิบดีกรมศิลปากร และนิคม มุสิกคามะ ผู้อำนวยการโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย." ศิลปวัฒนธรรม ฉบับพิเศษ, 4 - 10.
- กองโบราณคดี กรมศิลปากร. (2520). *โครงการอุทยานประวัติศาสตร์แห่งชาติ สุโขทัย*. กรุงเทพฯ: กองโบราณคดี กรมศิลปากร.
- กองโบราณคดี กรมศิลปากร. (2530). *จดหมายเหตุการปฏิบัติงานโครงการอุทยานประวัติศาสตร์เมืองสิงห์ ตำบลสิงห์ อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี*. กรุงเทพฯ: กองโบราณคดี กรมศิลปากร.
- กองโบราณคดี กรมศิลปากร. (2532). *เมืองพิมาย*. กรุงเทพฯ: กองโบราณคดี กรมศิลปากร.
- กองโบราณคดี กรมศิลปากร. (2532). *อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย*. กรุงเทพฯ: กองโบราณคดี กรมศิลปากร.
- กองโบราณคดี กรมศิลปากร. (2533). *แผนแม่บทนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา*. กรุงเทพฯ: บริษัท สำนักพิมพ์สมาพันธ์ จำกัด.

- กองโบราณคดี กรมศิลปากร. (2533). รายงานทางวิชาการเพื่อพิจารณาประกอบการจัดทำแผนแม่บทโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัตนาลัย เล่ม 1 และ 2. กรุงเทพฯ: กองโบราณคดี กรมศิลปากร.
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2529). 25 ปี การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. กรุงเทพฯ: การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.
- ขจรกบ กุสุมาวาลี. (2542). การจัดการ “พื้นที่ประวัติศาสตร์” จากกรณีศึกษาบริเวณวิหารพระมงคลบพิตร จ.พระนครศรีอยุธยา. วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหาบัณฑิต สาขาวิชามานุษยวิทยา คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร และศูนย์ภูมิภาคโบราณคดีและวิจิตรศิลป์. (2548). แผนแม่บทอุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท. กรุงเทพฯ: คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร และศูนย์ภูมิภาคโบราณคดีและวิจิตรศิลป์.
- คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ผังเมือง และนฤมิตศิลป์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. (2552). รายงานฉบับสมบูรณ์ Final Report โครงการพัฒนาแผนแม่บทเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาอุทยานประวัติศาสตร์พิมาย. มหาสารคาม: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ผังเมือง และนฤมิตศิลป์.
- คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร. (2559). แผนแม่บทอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร (พ.ศ. 2550 - 2559). พิษณุโลก: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร. (2559). แผนแม่บทอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย (พ.ศ. 2550 - 2559). พิษณุโลก: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. (2545). รายงานฉบับสมบูรณ์ แผนแม่บทระยะที่ 2 โครงการอนุรักษ์และพัฒนาอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- คณะอนุกรรมการมรดกของชาติ ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ. (2533). มรดกของชาติ. กรุงเทพฯ: สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ.
- คริส เบเคอร์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร. (2557). ประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัย = History of Thailand. กรุงเทพฯ: มติชน.
- โครงการอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ กองโบราณคดี กรมศิลปากร. (2529). เอกสารการศึกษาสำรวจและวิจัย เล่ม 1 - 4 คณะกรรมการดำเนินการจัดทำแผนแม่บทโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ. กรุงเทพฯ: กองโบราณคดี กรมศิลปากร.
- โชฮีโกะ ยามาตะ และฮิโรชิ ทานากะ. (2529). รายงานการปฏิบัติการรณรงค์นานาชาติสำหรับโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย. สุโขทัย: อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย.
- ทีระลีกันายนิกม มูลิกะคามะ ม.ว.ม., ป.ช. อดีตอธิบดีกรมศิลปากร ในการพระราชทานเพลิงศพ วันพุธที่ 6 กรกฎาคม พ.ศ. 2548. (2548).

- ธนิต อยู่โพธิ์. (2507). *งานบูรณะโบราณสถานจังหวัดสุโขทัย*. พระนคร: กรมศิลปากร.
- ธิดา สาระยา. (2530). "การอนุรักษ์สุโขทัย : พิจารณาใหม่ในฐานะ "เมืองประวัติศาสตร์" เมืองโบราณ, 13(3), 17 - 24.
- นารินทร์ ปรีชาพิชคุปต์. (2561). "เกร็ดความรู้จากประวัติศาสตร์ : บุ๊กเบิกอุทยานประวัติศาสตร์ที่เมืองสุโขทัยเก่า." ศิลปากร, 61(2), 79 - 91.
- นิคม มุสิกคามะ. (2526). *"การจัดการทรัพย์สินทางประวัติศาสตร์."* รายงานการประชุมทางวิชาการ เรื่อง การศึกษาวิจัยเพื่อการอนุรักษ์โบราณสถานในอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ครั้งที่ 2 วันที่ 1 - 4 กรกฎาคม 2526, หอวชิราวุธานุสรณ์ กรุงเทพฯ, งานซ่อมสงวนรักษากองพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร.
- นิคม มุสิกคามะ. (2548). *แนวปฏิบัติในการสงวนรักษาโบราณสถาน ตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2535.* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- นิคม มุสิกคามะ และคณะ. (2533). *ทฤษฎีและแนวปฏิบัติการอนุรักษ์อนุสรณ์สถานและแหล่งโบราณคดี*. กรุงเทพฯ: กองโบราณคดี กรมศิลปากร.
- บพบรรณาธิการ. (2543). "อุทยานประวัติศาสตร์อยุธยา: การดับสนธิทางปัญญาของกรมศิลปากร." เมืองโบราณ, 26(1), 6 - 8.
- บริษัท นอร์ทเทิร์นชัน (1935) จำกัด. (2552). *แผนแม่บทโครงการอนุรักษ์และพัฒนาอุทยานประวัติศาสตร์เมืองสิงห์ ตำบลสิงห์ อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี*.
- บริษัท เอส เจ เอ ทริตี จำกัด. (2537). *โครงการปรับปรุงแผนแม่บทนครประวัติศาสตร์ พระนครศรีอยุธยา*. กรุงเทพฯ: เอ็น เอส พี พรินต์ติ้งกรุ๊ป.
- ปฏิพัฒน์ พุ่มพงษ์แพทย์. (2531). "การพัฒนาอยุธยาเมืองที่เต็มไปด้วยอดีต." ศิลปากร, 32(1), 65 - 85.
- ประภาพรรณ ศรีสุข. หัวหน้าพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนครคีรี. (2562, 26 กุมภาพันธ์), สัมภาษณ์.
- ปิ่นเพชร สาดราวาหะ. (2531). *"แนวคิดการอนุรักษ์อุทยานประวัติศาสตร์."* รายงานการศึกษาประกอบรายวิชา สัมมนาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมไทยและการอนุรักษ์ ภาควิชาศิลปสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ปิ่นรัชฎ์ กาญจนนัชชิตติ. (2552). *การอนุรักษ์มรดกสถาปัตยกรรมและชุมชน*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ฝ่ายเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ สำนักงานเลขานุการ กรมศิลปากร และหน่วยศิลปากรที่ 7 กองโบราณคดี กรมศิลปากร. (2535). *อุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท Phu Phra Bat Historical Park*.
- พยุ่ง วงษ์น้อย. (2558). *พระนครเขฯ พระนครคีรี*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2519). *เที่ยวเมืองพระร่วง*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหา

มกุฏราชวิทยาลัย.

พิรพน พิสนุพงศ์. (2562, 30 มกราคม), สัมภาษณ์.

มะลิ โคกสันเทียะ. (2510). *นำชมโบราณวัตถุสถานในจังหวัดกำแพงเพชร*. พระนคร: กรมศิลปากร.

ระวีวรรณ บุญญศาสตร์พันธุ์. (2525). *ผลกระทบจากโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ต่อชุมชนเมืองเก่าสุโขทัย*.

สารนิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ประกาศจัดการตรวจรักษาของโบราณ. (2466, 20 มกราคม). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 40. 244 - 246.

ประกาศกรมศิลปากร เรื่อง กำหนดจำนวนโบราณสถานสำหรับชาติ. (2478, 8 มีนาคม).

ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 52. 3679 - 3717.

พระราชบัญญัติโอนกรรมสิทธิ์ที่ดิน ซึ่งเป็นที่สาธารณสมบัติของแผ่นดินและที่วัดร้าง ภายใน
กำแพงเมือง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ให้กระทรวงการคลัง พุทธศักราช 2481.

(2482, 24 เมษายน). *ราชกิจจานุเบกษา* เล่ม 56. 399 - 402.

พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504.

(2504, 29 สิงหาคม). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 78 ตอนที่ 66. 980 - 998.

ประกาศกรมศิลปากร เรื่อง ขึ้นทะเบียนโบราณสถาน. (2506, 26 มีนาคม). *ราชกิจจานุเบกษา*.

เล่ม 80 ตอนที่ 29. 859 - 862.

ประกาศกรมศิลปากร เรื่อง ขึ้นทะเบียนโบราณสถาน. (2511, 7 พฤษภาคม). *ราชกิจจานุเบกษา*

เล่ม 85 ตอนที่ 41. 1340 - 1341, 1344, 1347.

ประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 308. (2515, 13 ธันวาคม). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 89 ตอนที่ 190

ฉบับพิเศษ. 28 - 34.

ประกาศกรมศิลปากร เรื่อง กำหนดเขตที่ดินโบราณสถาน. (2519, 9 พฤศจิกายน).

ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 93 ตอนที่ 141. 3262 - 3263.

ประกาศกรมศิลปากร เรื่อง กำหนดเขตที่ดินโบราณสถาน. (2519, 17 สิงหาคม). *ราชกิจจานุเบกษา*.

เล่ม 93 ตอนที่ 102. 2149 - 2151.

ประกาศกรมศิลปากร เรื่อง กำหนดเขตที่ดินโบราณสถาน. (2524, 28 เมษายน). *ราชกิจจานุเบกษา*.

เล่ม 98 ตอนที่ 63. 1214 - 1215.

ประกาศกรมศิลปากร เรื่อง กำหนดเขตที่ดินโบราณสถาน. (2531, 12 เมษายน). *ราชกิจจานุเบกษา*.

เล่ม 105 ตอนที่ 57. 2476 - 2477.

พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ 2)

พ.ศ. 2535. (2535, 5 เมษายน). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 109 ตอนที่ 38. 12 - 26.

ประกาศกรมศิลปากร เรื่อง กำหนดเขตที่ดินโบราณสถาน. (2535, 28 กรกฎาคม).

ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 109 ตอนที่ 94. 8160 - 8161.

ประกาศกรมศิลปากร เรื่อง กำหนดเขตที่ดินโบราณสถานเพิ่มเติม. (2540, 21 มกราคม).

ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 114 ตอนที่ 6 ง. 40 - 41.

วิศิธา ตั้งคำวานิช. (2555). *รุ่งอรุณแห่งความสุข : การสร้างประวัติศาสตร์สุโขทัย พ.ศ. 2450 - 2534*.

วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วีระ โรจน์พจนรัตน์. (2526). "ความเป็นมาของโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยและการศึกษาวิจัย." รายงานการประชุมทางวิชาการ เรื่อง การศึกษาวิจัยเพื่อการอนุรักษ์โบราณสถานในอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ครั้งที่ 2 วันที่ 1 - 4 กรกฎาคม 2526, หอวิชาการสุโขทัย กรุงเทพมหานคร, งานซ่อมสงวนรักษา กองพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร.

ศรีศักร วัลลิโภดม. (2530). "ปีการท่องเที่ยวเราเดินถูกทิศทางแล้วหรือ." การสัมมนาเรื่อง "การอนุรักษ์โบราณสถานในฐานะเป็นหลักฐานทางวิชาการ" วันที่ 6 - 7 สิงหาคม 2530, อาคารศูนย์รวม 3 มหาวิทยาลัยศิลปากร,

ศรีศักร วัลลิโภดม. (2530). "เมืองประวัติศาสตร์กับโครงการอุทยานประวัติศาสตร์." *เมืองโบราณ*, 13(3), 26 - 33.

สด แดงเอียด. (2562, 14 กุมภาพันธ์), สัมภาษณ์.

สมชาติ จิ่งสิริอารักษ์. (2560). *ประวัติ แนวคิด ทฤษฎี และการปฏิบัติการในการอนุรักษ์โบราณสถาน*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: ภาควิชาศิลปสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.

สมชาติ จิ่งสิริอารักษ์. (2563, 21 มกราคม), สัมภาษณ์.

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. (2518). *ปาฐกถาเรื่องสงวนรักษาของโบราณ*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา.

สมบูรณ์ บุญยเวทย์. (2541). "บันทึกประสบการณ์ครั้งเริ่มบูรณะปราสาทหินพิมายและปราสาทหินพนมรุ้ง." *ศิลปากร*, 41(5), 69 - 91.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี. (2519). *แผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่สี่ พ.ศ. 2520 - 2524*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี. (2524). *แผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ห้า พ.ศ. 2525 - 2529*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี.

สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (2554). *ชุดความรู้ด้านการอนุรักษ์*

พัฒนาและบริหารจัดการเมืองเก่า เล่มที่ 1 ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเมืองเก่าในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.

สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร. (2544). รายงานการประชุมเชิงปฏิบัติการ การปฏิรูปการศึกษาและการบริหารจัดการทรัพย์สินทางศิลปวัฒนธรรมในหัวข้อ “การใช้ประโยชน์พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติและอุทยานประวัติศาสตร์ให้เป็นแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิต”.

กรุงเทพฯ: สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร.

สำนักผังเมือง กระทรวงมหาดไทย. (2510). โครงการพัฒนาเกาะเมืองและบริเวณใกล้เคียง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.

สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. (2536). นร. 0206/5516 แผนแม่บทอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ. 23 เมษายน 2536.

สุนนท์ ปาลกะวงศ์ ณ อยุธยา. (2536 - 2537). "70 ปีแห่งการอนุรักษ์มรดกทางสถาปัตยกรรม." หน้าจั่ว, 12, 30 - 48.

สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา. (2562, 30 กันยายน), สัมภาษณ์.

สุวัฒนา ธาดานิติ. (2526). "การศึกษาชุมชนเทศบาลเมืองพระนครศรีอยุธยาเพื่อประกอบการวางผังเมือง." เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง “อยุธยา...อนาคต?”, กรุงเทพฯ, สถาบันวิจัยสังคม และ ภาควิชาผังเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

หน่วยศิลปากรที่ 7 กองโบราณคดี กรมศิลปากร. (2535). สังเขปข้อมูลเบื้องต้น อุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท อำเภอบ้านฝ้อ จังหวัดอุดรธานี (เอกสารอัดสำเนา).

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. (2496 - 2501). ศธ.0701.26.1.1/12 เอกสารสำนักงานเลขานุการกรม กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ เรื่องกรรมการบูรณะสุโขทัย.

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. (2505). คค.0202.8.10/19 เอกสารกระทรวงคมนาคม เรื่องโครงการบูรณะปราสาทหินพิมาย.

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. (2510). ศธ.0701.9.10/157 เอกสารสำนักงานเลขานุการกรม กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ เรื่องกรรมการดำเนินการบูรณะเขตอุทยานประวัติศาสตร์เขตบ้านสวนในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา.

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. (2510). ศธ.0701.26.1.1/58 เอกสารสำนักงานเลขานุการกรม กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ เรื่องคณะกรรมการที่ปรึกษาในการปรับปรุงบูรณะเมืองสุโขทัยเก่า.

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. (2513). ศธ.0701.26/63 เอกสารสำนักงานเลขานุการกรม กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ เรื่องการบูรณะโบราณสถานเพื่อการท่องเที่ยว.

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. (2514 - 2520). สป.22.1/1 เอกสารส่วนบุคคลนายสัญญาชัย หมายมัน เรื่องสรุปผล

- การดำเนินงานการขุดแต่งและบูรณะปราสาทหินเขาพนมรุ้ง ปีพุทธศักราช 2514 - 2520.
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. (2516 - 2517). *ศธ.0701.9.10/204* เอกสารสำนักงานเลขานุการกรม กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ เรื่องกรรมการบูรณะบริเวณอุทยานประวัติศาสตร์และพัฒนาเกาะเมือง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. (2516 - 2517). *สบ.14.9/17* เอกสารส่วนบุคคลคุณหญิงแม้นมาศ เซาวลิต เรื่องหนังสือเชิญอธิบดีกรมศิลปากรเป็นกรรมการในคณะกรรมการฝ่ายวัฒนธรรม ของคณะกรรมการแห่งชาติว่าด้วยการศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (26 กุมภาพันธ์ 2516 - 4 มีนาคม 2517).
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. (2519). *ศธ.0701.9.5.2/128* เอกสารสำนักงานเลขานุการกรม กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ เรื่องโครงการที่จะขอรับความช่วยเหลือจากต่างประเทศ.
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. (2524). *สบ.22.1/4* เอกสารส่วนบุคคลนายสัญญา หมายมั่น เรื่องการบูรณะปราสาทหินเขาพนมรุ้ง ตำบลบ้านตาเป็ก อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ (12 พฤศจิกายน 2524).
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. (2527 - 2531). (4) *ศธ.2.4.11.1/1* เอกสารกองสถาปัตยกรรม กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ เรื่องสรุปผลการดำเนินงานของคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (18 เมษายน 2527 - 1 กรกฎาคม 2531).
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. (2530). (6) *ศธ.2.1.3.7/5* เอกสารกรมศิลปากร (แฟ้มผู้บริหาร) กระทรวงศึกษาธิการ เรื่องการประชุมคณะกรรมการอำนวยการประสานงานและควบคุมการดำเนินงานโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ครั้งที่ 4/2530 (26 มิถุนายน - 13 กรกฎาคม 2530).
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. (2531 - 2532). (4) *ศธ.2.3.8.1/23* เอกสารกองสถาปัตยกรรม กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ เรื่องการเตรียมการรับเสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาและบรรจุพระบรมสารีริกธาตุองค์พระธาตุจอมเพชร (23 มีนาคม 2531 - 29 พฤษภาคม 2532).
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. (ม.ท.). *สบ.22.5/8* เอกสารส่วนบุคคลนายสัญญา หมายมั่น เรื่องแนวคิดแรกเริ่มในการอนุรักษ์และปรับปรุงสภาพแวดล้อมเมืองพิมาย โดยนายสัญญา หมายมั่น.
- ห้างหุ้นส่วนจำกัดสุรศักดิ์ก่อสร้าง. (2542). *รายงานการขุดค้น - ขุดแต่งและออกแบบเพื่อการบูรณะโบราณสถานวัดช้าง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา*. พระนครศรีอยุธยา: ห้างหุ้นส่วนจำกัดสุรศักดิ์ก่อสร้าง.
- อนุวิทย์ เจริญศุภกุล. (2563, 22 มกราคม), สัมภาษณ์.
- อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา. (2543). *นำชมอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา*.

กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย. (2532). รายงานสรุปผลการปฏิบัติงานโครงการอุทยานประวัติศาสตร์
พิมาย ประจำปีงบประมาณ 2532. นครราชสีมา: อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย.

อุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท. อุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท (เอกสารอัดสำเนา). อุตรธานี:
อุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท.

อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ. (2549). แผนแม่บทอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ (เอกสารอัดสำเนา).

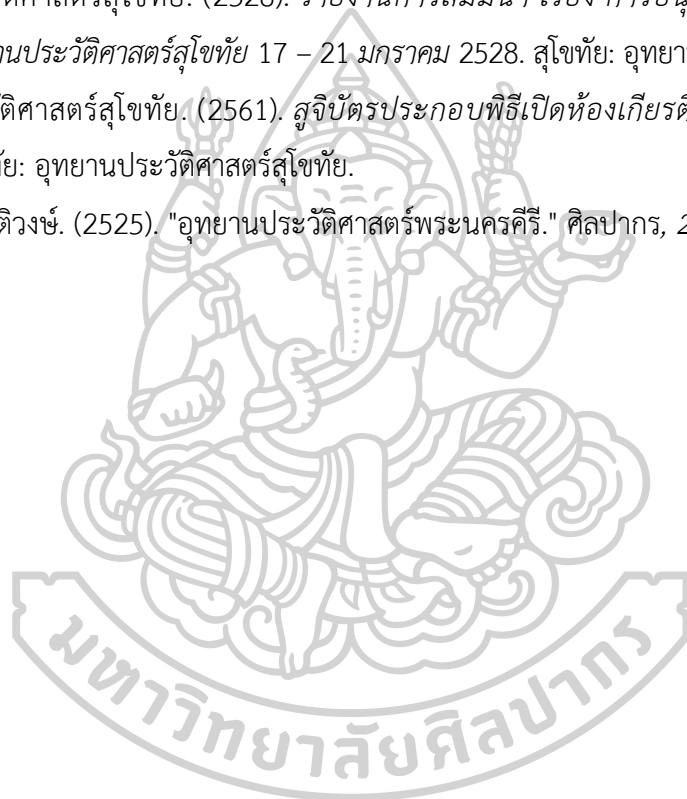
เพชรบูรณ์: อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ.

อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย. (2528). รายงานการสัมมนา เรื่อง การอนุรักษ์โบราณสถานสุโขทัย
อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย 17 – 21 มกราคม 2528. สุโขทัย: อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย.

อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย. (2561). คู่มือประกอบพิธีเปิดห้องเกียรติยศ “นิคม มุสิกคามะ”.

สุโขทัย: อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย.

อุไรวรรณ ตันติวงษ์. (2525). "อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา." ศิลปากร, 26(5), 104 - 116.

ภาคผนวก

ภาคผนวก - ก

การจำแนกประเภทโบราณสถานในประเทศไทยโดยกรมศิลปากร

การจำแนกประเภทโบราณสถานโดยกรมศิลปากร พ.ศ. 2533*	การจำแนกประเภทโบราณสถานโดยกรมศิลปากร พ.ศ. 2538**
<p>1. โบราณสถานสัญลักษณ์แห่งชาติ (National Historic Landmarks)</p> <p>หมายถึง โบราณสถานใดก็ตาม (อาจมาในรูปแบบของอาคาร แหล่งโบราณคดี สิ่งก่อสร้างทางวิศวกรรม อนุสาวรีย์ ยานประวัติศาสตร์ หรือรูปแบบใดก็ได้) ที่มีความสำคัญสูงสุด หากชาติชาติซึ่งโบราณสถานนั้นไปจะเป็นการสูญเสียอย่างใหญ่หลวง เนื่องจากโบราณสถานนั้น ๆ เป็นสัญลักษณ์ของชาติหรือเป็นเอกลักษณ์ของชาติ</p> <p>โบราณสถานสัญลักษณ์แห่งชาติ เช่น พระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ พระธาตุอภัยสูเทพ พระธาตุพนม พระธาตุนครศรีธรรมราช เมืองสุโขทัย เมืองอยุธยา เป็นต้น</p>	<p>2. อาคารสัญลักษณ์ประจำเมือง (National Landmarks)</p> <p>ได้แก่ สิ่งก่อสร้างที่สร้างขึ้น เพื่อให้ประชาชนใช้เป็นสมบัติสาธารณะหรืออาคารสถาปัตยกรรมที่สง่างาม ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ประจำเมือง เช่น สถานีรถไฟหัวลำโพง สะพานมอญ วังสรวงศ์ สะพานพระพุทธรยอดฟ้าฯ อาคารตึกแถว S.A.B กรุงเทพมหานคร ภูเขา เนินเขา ต้นไม้ เป็นต้น</p>

* การจำแนกประเภทโบราณสถานและกำหนดค่านิยมครั้งแรกของกรมศิลปากร พ.ศ. 2533 ใน นิคม มูลิกะคามะ และคณะ, *ทฤษฎีและแนวปฏิบัติการอนุรักษ์อนุสรณ์สถานและแหล่งโบราณคดี*, กรุงเทพฯ: กองโบราณคดี กรมศิลปากร, 2533, 82 - 87.

** การจำแนกประเภทโบราณสถานตามแนวทางการปฏิรูปกรมศิลปากร พ.ศ. 2538 ใน นิคม มูลิกะคามะ มูลิกะคามะ และคณะ, *ทฤษฎีและแนวปฏิบัติในการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2478 - 2538* ใน นิคม มูลิกะคามะ, *แนวปฏิบัติในการตรวจรักษามรดกทางโบราณสถาน ตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2535*, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ: บริษัท รุ่งศิลป์การพิมพ์ (1977) จำกัด, 2548,) 23 - 24.

<p>การจำแนกประเภทโบราณสถานโดยกรมศิลปากร</p> <p>พ.ศ. 2533</p>	<p>การจำแนกประเภทโบราณสถานโดยกรมศิลปากร</p> <p>พ.ศ. 2538</p>
<p>2. อนุสาวรีย์แห่งชาติ (National Historic Statues)</p> <p>หมายถึง อนุสรณ์สถานที่ได้สร้างขึ้น เพื่อบุคคลหรือเรื่องราวที่ประชาชนจะร่วมรำลึกถึงด้วยกัน อนุสาวรีย์แห่งชาติอาจมีได้มีอายุเก่าแก่มาก เนื่องจากมีการจัดสร้างขึ้นภายหลัง แต่อนุสาวรีย์ได้เป็นตัวแทนของเรื่องราวหรือบุคคลที่สำคัญยิ่งในประวัติศาสตร์หรือเป็นที่เคารพอย่างสูงในชาติ</p> <p>อนุสาวรีย์แห่งชาติ เช่น องค์พระแก้วมรกต พระพุทธรูปทองคำหล่อเมือง เจดีย์ยุทธหัตถี อนุสาวรีย์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช (พระบรมรูปทรงม้า) เป็นต้น</p>	<p>1. อนุสาวรีย์ ปฐมกรรมขนาดใหญ่ รูปเคารพ (National Statues)</p> <p>เป็นทรัพย์สินทางประวัติศาสตร์ที่ถูกร่างขึ้น เพื่อเป็นอนุสรณ์สำหรับบุคคลสำคัญของเมือง ทั้งนี้รวมถึงรูปเคารพในศาสนา เช่น รูปพระเยซู พระพุทธรูป หรืออนุสาวรีย์บุคคลสำคัญของชาติ</p>
<p>3. อาคารสถาปัตยกรรมแห่งชาติ (National Historic Building)</p> <p>หมายถึง อาคารและสิ่งก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมและวิศวกรรม อันทรงไว้ซึ่งคุณค่าอย่างสูงทางศิลปะ สถาปัตยกรรม วิศวกรรม แสดงถึงการประดิษฐ์คิดค้นใหม่ ๆ ในยุคอดีต ซึ่งมีผลต่อการดำเนินชีวิตในปัจจุบัน หรือเกี่ยวข้องกับบุคคลสำคัญหรือเหตุการณ์สำคัญแห่งชาติ</p> <p>อาคารสถาปัตยกรรมแห่งชาติ เช่น พระที่นั่งอนันตสมาคม สะพานปฐมบรมราชานุสรณ์ (สะพานพุทธ) สวนในพระราชวังโบราณอยุธยา สนามหลวง เป็นต้น</p>	<p>3. สถาปัตยกรรมแห่งชาติ (National Architecture)</p> <p>คือ สิ่งก่อสร้างที่สืบทอดมาเป็นเอกลักษณ์ของการก่อสร้างประจำชาติและยังคงใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์เดิมจนเป็นสถาปัตยกรรมดีเด่น เช่น พระอุโบสถ พระวิหาร พระเจดีย์ หรือเป็นกลุ่มอาคารขนาดต่าง ๆ ที่มีการออกแบบสมบูรณ์มาแต่อดีต เช่น วัดเบญจมบพิตร วัดพระเชตุพน วัดพระแก้ว หรืออาคารสถานที่สร้างขึ้นเป็นพิเศษในอดีต แต่ไม่ใช้สอยในปัจจุบัน เช่น วัดไชยวัฒนาราม วัดพระศรีสรรเพชญ์ วัดพระราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นต้น</p>

<p>การจำแนกประเภทโบราณสถานโดยกรมศิลปากร</p> <p>พ.ศ. 2533</p>	<p>การจำแนกประเภทโบราณสถานโดยกรมศิลปากร</p> <p>พ.ศ. 2538</p>
<p>4. ย่านประวัติศาสตร์ (National Historic Districts)</p> <p>หมายถึง พื้นที่ที่กำหนดขอบเขตได้พื้นที่หนึ่งด้วยความหนาแน่นทางสถาปัตยกรรม เรื่องราวทางประวัติศาสตร์ การวางผังเมือง หรือสภาพแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น โดยมีอาคาร สิ่งก่อสร้าง ถนนหนทาง และ/หรือองค์ประกอบอื่น ๆ ให้พื้นที่รวมอยู่ด้วยทั้งสิ้น โดยรูปแบบหรือเนื้อหาของเรื่องราวความสำคัญของพื้นที่นั้น ทำให้พื้นที่นั้นจัดอยู่ได้หนึ่งลักษณะต่อไปนี้</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. ย่านประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม (architectural or historic district) 2. ย่านประวัติศาสตร์การพาณิชย์ (commercial district) 3. ย่านประวัติศาสตร์การอุตสาหกรรม (industrial district) 4. ย่านประวัติศาสตร์พื้นที่ชนบท (rural district) 5. เขตพื้นที่ทางโบราณคดี (archaeological district) <p>ซึ่งย่านประวัติศาสตร์นั้น ๆ จะต้องแสดงให้เห็นถึงสาระสำคัญของพื้นที่ได้โดดเด่นยิ่งกว่าย่านประวัติศาสตร์ระดับท้องถิ่นโดยทั่วไป</p> <p>ย่านประวัติศาสตร์ที่สามารถจัดเป็นย่านประวัติศาสตร์แห่งชาติ เช่น ย่านประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมเกาะรัตนโกสินทร์ ย่านประวัติศาสตร์การพาณิชย์ภูเก็ต เขตพื้นที่ทางโบราณคดีแห่งภาพเขียนสีอ่าวพังงา เป็นต้น</p>	<p>4. ย่านประวัติศาสตร์หรือหมู่บ้านประวัติศาสตร์ (Historical District or Villages)</p> <p>ได้แก่ อาคารร้านค้าที่แยกหรือเชื่อมต่อกันเป็นที่อยู่อาศัยของชุมชนในอดีตที่สืบทอดและคงรูปแบบการก่อสร้างมาจนถึงปัจจุบัน รวมทั้งสาธารณูปโภคและสาธารณูปโภค ซึ่งได้ใช้สืบทอดต่อกันมาตั้งแต่สมัยโบราณ เช่น ตลาดพาราหุรัด ตลาดเยาวราช ตลาดท่าพระจันทร์ - ท่าช้าง ย่านบางลำพู ย่านแพร่สรรพศาสตร์ กรุงเทพมหานคร หรือ ถนนตีบูก อำเภอเมือง จังหวัดภูเก็ต บ้านเรือนตึกแถวสองฝั่งถนนนางงาม จังหวัดสงขลา เป็นต้น</p>

<p>การจำแนกประเภทโบราณสถานโดยกรมศิลปากร</p> <p>พ.ศ. 2533</p>	<p>การจำแนกประเภทโบราณสถานโดยกรมศิลปากร</p> <p>พ.ศ. 2538</p>
<p>5. อุทยานประวัติศาสตร์แห่งชาติ (National Historic Parks)</p> <p>หมายถึง พื้นที่ที่กำหนดขอบเขตให้พื้นที่หนึ่งซึ่งมีเนื้อหากทางประวัติศาสตร์ องค์กรประกอบทางสถาปัตยกรรมและวิศวกรรม รวมกับสภาพแวดล้อมทั้งหมดมนุษย์สร้างขึ้นและโดยธรรมชาติอันมนุษย์ใช้งาน (เช่น แม่น้ำ หรือภูเขาในพื้นที่นั้น) อันจะทำให้สาระทางประวัติศาสตร์และการควบคุม/พิทักษ์รักษาพื้นที่ประวัติศาสตร์ให้ดำรงไว้ได้</p> <p>อุทยานประวัติศาสตร์ จึงสามารถครอบคลุมพื้นที่มากกว่าพื้นที่ย่านประวัติศาสตร์ หรือนครประวัติศาสตร์</p> <p>อุทยานประวัติศาสตร์แห่งชาติ เช่น อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย</p> <p>อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร เป็นต้น</p>	<p>5. อุทยานประวัติศาสตร์ (Historical Park)</p> <p>ได้แก่ สภาพแวดล้อมหรือสวนสาธารณะเมืองหรือชุมชน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเมือง มีองค์ประกอบสำคัญ 3 ประการ คือ</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. อาคารสถาปัตยกรรม ซากโบราณที่อยู่อาศัย วัตถุอารยธรรม 2. สภาพแวดล้อมของโบราณสถานที่อยู่รอบอาคาร เช่น สนามหลวง สวนลุมพินี รวมทั้งสิ่งก่อสร้างอื่น ๆ เช่น สระน้ำ คลอง ถนน หรือสวนป่าประวัติศาสตร์ ซึ่งมีลักษณะด้านประโยชน์ใช้สอย ให้ร่มเงามากกว่าในแง่ความยิ่งใหญ่ทางการก่อสร้าง ฯลฯ 3. การผสมผสานกันระหว่างการก่อสร้างของมนุษย์และธรรมชาติแวดล้อม <p>เช่น อุทยานประวัติศาสตร์ราชินี เป็นต้น</p>

<p>การจำแนกประเภทโบราณสถานโดยกรมศิลปากร</p> <p>พ.ศ. 2533</p>	<p>การจำแนกประเภทโบราณสถานโดยกรมศิลปากร</p> <p>พ.ศ. 2538</p>
<p>6. นครประวัติศาสตร์แห่งชาติ (National Historic Cities)</p> <p>หมายถึง เมือง และนคร ซึ่งยอมกำหนดขอบเขตการตั้งถิ่นฐานได้ อาจจะช่วยกำแพงเมือง คูน้ำ หรือคันดิน อันแสดงถึงหลักฐานความเป็นเมือง หรือนคร ซึ่งมีแบบอย่างทางวัฒนธรรม อำนาจของผังเมือง สาระสำคัญทาง ประวัติศาสตร์ และองค์ประกอบของเมือง สถาปัตยกรรม วิศวกรรม ผังเมือง และ/หรือชีวิตความเป็นอยู่ ซึ่งยังคงแสดงให้เห็นในปัจจุบัน อันโดดเด่นและ มีคุณค่ายิ่งกว่าเมืองอื่นใด</p> <p>นครประวัติศาสตร์แห่งชาติ ได้แก่ เมืองสุโขทัย เมืองเชียงใหม่ เมืองเชียงแสน เป็นต้น</p>	<p>6. นครประวัติศาสตร์ (National Historical Cities)</p> <p>ได้แก่ เมืองซึ่งชุมชนอาศัยสืบต่อกันมา สิ่งก่อสร้างที่เกี่ยวข้องกับ ประวัติศาสตร์ของชาติหรือชุมชนที่ดำรงอยู่และสืบทอดกันมา โดยมี องค์ประกอบของเมือง เช่น กายภาพของเมือง เรื่องราวของผู้คน อาคาร สถานที่ทำงาน อาคารราชการ แหล่งประวัติศาสตร์ อาคารสาธารณูปการและ สาธารณูปโภคในอดีต และใช้สืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งแยกออกเป็น 3 ประเภท คือ</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. นครประวัติศาสตร์ที่มีชีวิต (Living Historical City) เช่น เกาะรัตนโกสินทร์ กรุงเทพฯ กรุงเทพมหานคร เมืองฟลอเรนซ์ เมืองเวนิส ฯลฯ 2. นครประวัติศาสตร์ที่ตาย (Death City) เช่น เมืองยโสธรปุระ ประเทศกัมพูชา เมืองศรีสัชนาลัย เมืองศรีเทพ ประเทศไทย เมืองพุกาม ประเทศพม่า เป็นต้น 3. เมืองประวัติศาสตร์ผสมระหว่างอดีตกับปัจจุบัน คือ ชุมชนใหญ่ที่ตั้งอยู่บนเมืองโบราณ เช่น พระนครศรีอยุธยา สุโขทัย กำแพงเพชร เป็นต้น

<p>การจำแนกประเภทโบราณสถานโดยกรมศิลปากร</p> <p>พ.ศ. 2533</p>	<p>การจำแนกประเภทโบราณสถานโดยกรมศิลปากร</p> <p>พ.ศ. 2538</p>
<p>7. ซากโบราณสถานและแหล่งประวัติศาสตร์แห่งชาติ (Trace of National Archaeology or National Historic Sites)</p> <p>หมายถึง แหล่งโบราณคดีประวัติศาสตร์ และซากโบราณสถาน ซึ่งเป็นหลักฐานแสดงถึงประวัติศาสตร์อันสำคัญของชาติในช่วงเวลานั้นในอดีต</p> <p>ซากโบราณสถานและแหล่งโบราณคดีประวัติศาสตร์แห่งชาติ เช่น ซากเจดีย์หลวง จังหวัดเชียงใหม่ ซากเมืองอยุธยา บ้านเชียง หมูบ้านโป่งทะลุ เป็นต้น</p>	<p>7. ซากโบราณแหล่งประวัติศาสตร์โบราณคดี (National Traces of Historical Archaeological Sites)</p> <p>คือ ซากสิ่งก่อสร้างที่พังทลายจนเราไม่สามารถทราบรูปทรงหรือมีหลักฐานเกี่ยวกับรูปทรงของสิ่งก่อสร้างนั้น รวมแหล่งที่อยู่อาศัยของคนในอดีต เช่น บ้านเชียง หรือสถานที่จัดพิธีกรรม เช่น ผาแต้ม จังหวัดอุบลราชธานี ถ้ำผิงโต จังหวัดกระบี่ เป็นต้น</p>

ภาคผนวก - ข

รายชื่อคณะกรรมการดำเนินงานเขตอุทยานประวัติศาสตร์ สำนักผังเมือง กระทรวงมหาดไทย และ
โครงการอุทยานประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ

1. โครงการพัฒนาเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและบริเวณใกล้เคียง สำนักผังเมือง กระทรวงมหาดไทย

สำนักผังเมือง กระทรวงมหาดไทย ได้แต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินงานโครงการพัฒนา
เกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและบริเวณใกล้เคียง จำนวน 3 คณะ ในแต่ละช่วงเวลาดังนี้

1.1 คณะกรรมการอำนวยการพัฒนาเกาะเมืองและบริเวณใกล้เคียง จังหวัด

พระนครศรีอยุธยา แต่งตั้ง ณ วันที่ 15 กันยายน พ.ศ. 2510 ประกอบด้วย¹

1. รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย	เป็นประธานกรรมการ
2. รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ	เป็นรองประธานกรรมการ
3. ปลัดกระทรวงมหาดไทย	เป็นกรรมการ
4. พระยาอนุমানราชชน	เป็นกรรมการ
5. ผู้อำนวยการสำนักงบประมาณ	เป็นกรรมการ
6. อธิบดีกรมการปกครอง	เป็นกรรมการ
7. อธิบดีกรมศิลปากร	เป็นกรรมการ
8. อธิบดีกรมชลประทาน	เป็นกรรมการ
9. อธิบดีกรมธนารักษ์	เป็นกรรมการ
10. ผู้ว่าราชการจังหวัดพระนครศรีอยุธยา	เป็นกรรมการ
11. ผู้อำนวยการสำนักผังเมือง	เป็นกรรมการและเลขานุการ
12. หัวหน้ากองแผนผัง สำนักผังเมือง	เป็นกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

ให้คณะกรรมการมีหน้าที่ดังต่อไปนี้

- ก. พิจารณาส่งเสริมกิจการต่าง ๆ ให้เป็นไปตามโครงการพัฒนาเกาะเมืองและบริเวณ
ใกล้เคียง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ตามโครงการที่คณะรัฐมนตรีอนุมัติ
- ข. เป็นที่ปรึกษาของคณะกรรมการดำเนินการบูรณะเขตอุทยานประวัติศาสตร์และ
เขตบ้านสวนในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา
- ค. วินิจฉัยชี้ขาด เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นระหว่างเจ้าหน้าที่ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับการ
ปฏิบัติงานตามโครงการพัฒนาเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ศธ.0701.9.10/157 เรื่องกรรมการดำเนินการบูรณะเขตอุทยานประวัติศาสตร์
เขตบ้านสวนในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา (พ.ศ. 2510), 11 - 12.

- ง. ดำเนินการสนับสนุนให้หน่วยงานต่าง ๆ ได้รับงบประมาณที่ควรจะได้ เพื่อดำเนินงานให้เป็นไปตามโครงการดังกล่าว

1.2 คณะกรรมการดำเนินการบูรณะเขตอุทยานประวัติศาสตร์และเขตบ้านสวนใน เกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา แต่งตั้ง ณ วันที่ 15 กันยายน พ.ศ. 2510 ประกอบด้วย²

1. ปลัดกระทรวงมหาดไทย	เป็นประธานกรรมการ
2. อธิบดีกรมศิลปากร	เป็นรองประธานกรรมการ
3. หม่อมเจ้ายาใจ จิตรพงศ์	เป็นกรรมการ
4. หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล	เป็นกรรมการ
5. นายกฤษณ์ อินทโกศัย	เป็นกรรมการ
6. นายมานิต วัลลิโกดม	เป็นกรรมการ
7. นายตรี อมาตยกุล	เป็นกรรมการ
8. อธิบดีกรมโยธาเทศบาล	เป็นกรรมการ
9. ผู้ว่าราชการจังหวัดพระนครศรีอยุธยา	เป็นกรรมการ
10. นายกเทศมนตรีเมืองนครศรีอยุธยา	เป็นกรรมการ
11. รองผู้อำนวยการสำนักผังเมือง	เป็นกรรมการ
12. ผู้แทนสำนักงบประมาณ	เป็นกรรมการ
13. ผู้แทนสมาคมสถาปนิกสยาม ในพระบรมราชูปถัมภ์	เป็นกรรมการ
14. หัวหน้ากองแผนผัง สำนักผังเมือง	เป็นกรรมการและเลขานุการ
15. นายสุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา	เป็นกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

ให้คณะกรรมการมีหน้าที่ดังต่อไปนี้

- ก. ดำเนินงานให้การบูรณะเขตอุทยานประวัติศาสตร์และเขตบ้านสวนสำเร็จจุล่งตามโครงการ โดยมีคณะกรรมการอำนวยการพัฒนาเกาะเมืองและบริเวณใกล้เคียง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นที่ปรึกษา
- ข. พิจารณาวางกฎเกณฑ์และหลักการที่จำเป็นขึ้น เพื่อให้หน่วยราชการต่าง ๆ และเทศบาลเมืองนครศรีอยุธยาดำเนินการก่อสร้างหรืออนุญาต และไม่อนุญาตให้ก่อสร้างอาคารใด ๆ ในบริเวณเขตอุทยานประวัติศาสตร์และเขตบ้านสวน เพื่อให้เป็นไปตามโครงการพัฒนาเกาะเมืองและบริเวณใกล้เคียง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

² เรื่องเดียวกัน, 1 - 2.

- ค. เป็นที่ปรึกษาของกรมศิลปากร เกี่ยวกับการบูรณะโบราณสถานในเกาะเมือง และบริเวณใกล้เคียง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
- ง. ร่วมพิจารณางบประมาณที่หน่วยงานต่าง ๆ ซึ่งเกี่ยวข้อง กับโครงการพัฒนา เกาะเมืองและบริเวณใกล้เคียง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ให้เป็นไปอย่างเหมาะสม

1.3 คณะกรรมการบูรณะอุทยานประวัติศาสตร์และพัฒนาเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา พร้อมทั้งบริเวณใกล้เคียง แต่งตั้ง ณ วันที่ 28 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2517 ประกอบด้วย³

1. รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย	เป็นประธานกรรมการ
2. ปลัดกระทรวงมหาดไทย	เป็นรองประธานกรรมการ
3. ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ	เป็นกรรมการ
4. ผู้อำนวยการสำนักงบประมาณ	เป็นกรรมการ
5. อธิบดีกรมศิลปากร	เป็นกรรมการ
6. อธิบดีกรมการศาสนา	เป็นกรรมการ
7. อธิบดีกรมธนารักษ์	เป็นกรรมการ
8. ผู้อำนวยการสำนักผังเมือง	เป็นกรรมการ
9. ผู้ว่าราชการจังหวัดพระนครศรีอยุธยา	เป็นกรรมการ
10. นายกเทศมนตรีเทศบาลเมืองนครศรีอยุธยา	เป็นกรรมการ
11. ผู้แทนองค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย	เป็นกรรมการ
12. ผู้แทนสมาคมสถาปนิกสยาม ในพระบรมราชูปถัมภ์	เป็นกรรมการ
13. หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล	เป็นกรรมการ
14. นายกฤษณ์ อินทโกศัย	เป็นกรรมการ
15. นายสุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา	เป็นกรรมการ
16. ผู้แทนสำนักผังเมือง	เป็นกรรมการและเลขานุการ

ให้คณะกรรมการมีอำนาจหน้าที่

1. ดำเนินงานให้การบูรณะบริเวณอุทยานประวัติศาสตร์ สำเร็จลุล่วงตามโครงการ พร้อมทั้งพิจารณาว่างบผูกพันและหลักการที่จำเป็นให้หน่วยราชการที่เกี่ยวข้อง และเทศบาลเมืองนครศรีอยุธยาดำเนินการก่อสร้าง อนุญาตหรือไม่อนุญาต ให้ก่อสร้างอาคารใด ๆ ในเขตบ้านสวน

³ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ศธ.0701.9.10/204 เอกสารสำนักงานเลขานุการกรม กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ เรื่องกรรมการบูรณะบริเวณอุทยานประวัติศาสตร์และพัฒนาเกาะเมือง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (พ.ศ. 2516 - 2517), 2.

2. ส่งเสริมการพัฒนาที่ดินนอกบริเวณอุทยานประวัติศาสตร์และเขตบ้านสวนใน
เกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาพร้อมทั้งบริเวณใกล้เคียงทั้งในและนอกเกาะเมือง
ให้เจริญขึ้นทั้งทางเศรษฐกิจและสังคมตามแผนผังเมืองที่กระทรวงมหาดไทย
ได้จัดทำขึ้นไว้ โดยได้รับความเห็นชอบจากคณะรัฐมนตรีแล้ว
3. ช่วยเหลือและสนับสนุนหน่วยงานต่าง ๆ ให้ได้รับงบประมาณ เพื่อดำเนินการ
ตามโครงการบูรณะบริเวณอุทยานประวัติศาสตร์ และพัฒนาเกาะเมือง
พระนครศรีอยุธยาพร้อมทั้งบริเวณใกล้เคียง
4. เป็นที่ปรึกษาของกรมศิลปากร ในการบูรณะโบราณสถานในเกาะเมือง
พระนครศรีอยุธยา และบริเวณใกล้เคียง
5. ให้คณะกรรมการคณะนี้มีอำนาจแต่งตั้งอนุกรรมการ หรือกลุ่มทำงานตามความจำเป็น

2. โครงการอุทยานประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ

กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ ได้แต่งตั้งคณะทำงาน คณะที่ปรึกษา และผู้ทรงคุณวุฒิ
ในการดำเนินงานโครงการอุทยานประวัติศาสตร์แต่ละแห่ง ดังนี้

2.1 อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย

- ผู้ดำเนินการศึกษาและออกแบบอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย พ.ศ. 2519 - 2521
ประกอบด้วย⁴

1. นักผังเมือง

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ เจตกำจร พรหมโยธี มหาวิทยาลัยศิลปากร

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประสงค์ เอี่ยมอนันต์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

อาจารย์กำจร กุลชล มหาวิทยาลัยศิลปากร

อาจารย์อัษฎางค์ โปราณนนท์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

2. ภูมิสถาปนิก

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ เตชา บุญค้ำ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

3. สถาปนิก

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ อนุวิทย์ เจริญศุภกุล มหาวิทยาลัยศิลปากร

นายวีระ โรจน์พจนรัตน์ กองโบราณคดี กรมศิลปากร

นายยศไกร คล่องตรวโจรค มหาวิทยาลัยศิลปากร

⁴ กรมศิลปากร, *โครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย แผนแม่บท เมษายน 2521*, (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2521), ฉ.

4. วิศวกรรมชลประทาน

รองศาสตราจารย์ อารัง เปรมปรีดี	จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประจित จิรัปภา	จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ดร.สุรพล จิวลักษณ์	จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
นายมนตรี จตุทศศรี	จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

5. วิศวกรรมโยธา

ดร.พิบูลย์ จินาวัฒน์	มหาวิทยาลัยศิลปากร
----------------------	--------------------

6. วิศวกรรมไฟฟ้า

นายจิระศักดิ์ พูนผล	สำนักนโยบายและแผน กระทรวงมหาดไทย
---------------------	----------------------------------

7. เศรษฐกร

อาจารย์ไพฑูรย์ สายสว่าง	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
อาจารย์กฤษณพล ศรีเสริมโชค	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
นางสาวนาฏนภางค์ ปวีณการก์	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

8. นักโบราณคดี

นายนิคม มุสิกคามะ	กองโบราณคดี กรมศิลปากร
นางสาวมณีนรัตน์ ท่วมเจริญ	กองโบราณคดี กรมศิลปากร

9. นักประวัติศาสตร์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ธิดา สาระยา	จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
อาจารย์วิไลลักษณ์ เมฆวรรณ์	จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

10. นักมานุษยวิทยา

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ศรีศักร วัลลิโภดม	มหาวิทยาลัยศิลปากร
อาจารย์ชำนาญ วงษ์วิภาค	มหาวิทยาลัยศิลปากร

- คณะกรรมการที่ปรึกษาโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย พ.ศ. 2519 - 2521
ประกอบด้วย⁵

1. นายนิจ วิทยุธีระนันท์	สำนักผังเมือง กระทรวงมหาดไทย
2. นายอุรา สุนทรสารทูล	สำนักนโยบายและแผน กระทรวงมหาดไทย
3. ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง	รองอธิบดีกรมสามัญศึกษา
4. นางสาวดิเรก สุวรรณสถิตย์	กระทรวงศึกษาธิการ
5. นายธรรมศักดิ์ โรจนสุนทร	องค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

⁵ เรื่องเดียวกัน, ณ.

6. นางไสว ชัยจันทร์	สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ
7. นางพวงเพชร กล้าหาญ	สำนักงบประมาณ
8. นายประสิทธิ์ อุเทนสุด	ป่าไม้เขตตาก ผู้แทนกรมป่าไม้
9. นางจันทร์ลัดดา น้ำทิพย์	กองสถาปัตยกรรม กรมศิลปากร
10. ดร.สุวิชัย รัศมิภุติ	กองสถาปัตยกรรม กรมศิลปากร
11. นางอุไรวรรณ ต้นติววงศ์	กองสถาปัตยกรรม กรมศิลปากร
12. นายสมศักดิ์ รัตนกุล	กองโบราณคดี กรมศิลปากร
13. นายมะลิ โคกสันเทียะ	กองโบราณคดี กรมศิลปากร

- ที่ปรึกษาจากองค์การเพื่อการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ

พ.ศ. 2519 - 2521 ประกอบด้วย⁶

1. อาจารย์ ยามาดา (Sohiko Yamada)	มหาวิทยาลัยโตเกียว
2. ดร.ซึกกาโมโน (Dr. Soekmono)	ผู้อำนวยการโครงการบูรพุทโธ
3. ศาสตราจารย์ ซีกลอร์ (Eduard F. Sekler)	มหาวิทยาลัยฮาร์เวิร์ด

2.2 อุทยานประวัติศาสตร์เมืองสิงห์⁷

- การดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์เมืองสิงห์ ตั้งแต่พ.ศ. 2520 - 2528

ผู้ปฏิบัติงานจะประกอบด้วย ช่างศิลปกรรม ช่างโยธา นักโบราณคดี และพนักงานธุรการ
เท่านั้น โดยแต่ละตำแหน่งจะสลับกันมาปฏิบัติงานในแต่ละปี อาทิ

1. นายระพีศักดิ์ ชัชวาลย์	นายช่างศิลปกรรม (หัวหน้าโครงการ) (พ.ศ. 2520 - 2529)
2. นายวงศ์ฉัตร ฉัตรกุล ณ อุษุธยา	ช่างศิลปกรรม (พ.ศ. 2520 - 2522)
3. นายอรรถศิษฏ์ วิริยะกุล	ช่างศิลปกรรม (พ.ศ. 2521 - 2522)
4. นายถวัลย์ คงลายทอง	ช่างโยธา (พ.ศ. 2520 - 2529)
5. นายสุพัฒน์ ปาณะดิษ	ช่างโยธา (พ.ศ. 2525 - 2526)
6. นายนิติ แสงวิวัฒน์	นักโบราณคดี (พ.ศ. 2521)
7. นายคงเดช ประพัฒน์ทอง	นักโบราณคดี (พ.ศ. 2524 - 2526)
8. นายสมพงษ์ ศรีสำราญ	พนักงานธุรการ (พ.ศ. 2523 - 2524)

⁶ เรืองเดียวกัน.

⁷ กองโบราณคดี กรมศิลปากร, จดหมายเหตุการณ์ปฏิบัติงานโครงการอุทยานประวัติศาสตร์เมืองสิงห์
ตำบลสิงห์ อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี, (กรุงเทพฯ: กองโบราณคดี กรมศิลปากร, 2530).

- การดำเนินงานอุทยานประวัติศาสตร์เมืองสิงห์ ตั้งแต่พ.ศ. 2529 เป็นต้นไป ผู้ปฏิบัติงานชุดเดิมที่ประกอบด้วย ช่างศิลปกรรม ช่างโยธา นักโบราณคดี และพนักงานธุรการ โดยมีนายระพีศักดิ์ ชัชวาลย์ นายช่างศิลปกรรม เป็นหัวหน้าโครงการอุทยานประวัติศาสตร์เมืองสิงห์ และเพิ่มเติมบุคลากรจากกองสถาปัตยกรรม ได้แก่ สถาปนิก วิศวกร เข้าร่วมปฏิบัติงานเร่งรัดให้อุทยานประวัติศาสตร์เมืองสิงห์เสร็จทันตามกำหนด อาทิ

1. นายฐิติ บุรกรรมโกวิท	สถาปนิก
2. นายจำลอง สมวงศ์	สถาปนิก
3. นางอุไรวรรณ ตันติวงษ์	สถาปนิก
4. นายอาร์ักษ์ สังหิตกุล	วิศวกรโยธา

2.3 อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง

นายสัณชัย หมายมั่น หัวหน้าโครงการอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง ตั้งแต่พ.ศ. 2519 (ไม่มีข้อมูลคณะทำงาน)

2.4 อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร

คณะผู้ดำเนินงานแผนแม่บทโครงการอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร พ.ศ. 2523 - 2525 ประกอบด้วย⁸

1. งานศึกษาด้านกายภาพและสภาพโบราณสถานปัจจุบัน

นายประโชติ สังขนุกิจ	นายวีระ โรจน์พจนรัตน์
นายเอนก สีหามาตย์	นายเอิบเปรม วัชรางกูร
นายอนันต์ ชูโชติ	นางสาวอัจฉรา แข็งสารีกิจ
นายสุรพันธ์ กลิ่นขจร	นางสาวบุญเพ็ญ หว่านณรงค์
นางสาวภักดิ์ อยู่วัง	
2. งานศึกษาด้านเศรษฐกิจสังคม

นายประเสริฐ ศรีสุวพันธ์	หัวหน้าศึกษานิเทศก์จังหวัดกำแพงเพชร
นายสุนทร หิรัญวงษ์	หัวหน้าภาคมานุษยวิทยา วิทยาลัยครูกำแพงเพชร

⁸ กรมศิลปากร, แผนแม่บทโครงการอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร (พ.ศ. 2524 - 2529), (กรุงเทพฯ: กองโบราณคดี กรมศิลปากร, 2527,) ฉม - ด.

2.7 อุทยานประวัติศาสตร์ศรีสขนาลัย

- คณะกรรมการที่ปรึกษาจัดทำแผนแม่บทโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสขนาลัย

พ.ศ. 2526 - 2529 ประกอบด้วย¹⁰

1. อธิบดีกรมศิลปากร (คุณหญิงอารี กุลตัมภ์)
2. ผู้ว่าราชการจังหวัดสุโขทัย (นายอาษา เมฆสวรรค์)
3. นายนิจ วิทยีระนันท์
4. รองอธิบดีกรมศิลปากร (นายไพรัช ชุตติกุล)
5. นายกสมาคมชาวจังหวัดสุโขทัย
6. รองศาสตราจารย์ ดร.เกษม จันทรแก้ว
7. รองศาสตราจารย์ ดร.การุณ จันทรางศุ
8. รองศาสตราจารย์ ดร.วิชา จิวาลัย
9. รองศาสตราจารย์ เสนอ นิลเดช
10. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ เตชา บุญคำ
11. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ มานพ พงศทัต
12. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จිරพัฒน์ ประพันธ์วิทยา
13. ผู้อำนวยการกองพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (นางจิรา จงกล)
14. ผู้อำนวยการกองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ (นางประกอบ ลามเกษตร)
15. ผู้อำนวยการกองเฉพาะกิจโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย (นายนิคม มุสิกคามะ)
16. เลขานุการกรมศิลปากร (นายสมคิด โชติกวณิชย์)
17. ผู้ช่วยผู้อำนวยการกองโบราณคดี (นายมะลิ โคนสันเทียะ)
18. นายอำเภอศรีสขนาลัย
19. นายช่างแขวงการทางสุโขทัย
20. หัวหน้างานซ่อมสงวนรักษา กองพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (นางกุลพันธาดา จันทรโพธิ์ศรี)
21. หัวหน้าสำนักงานหน่วยศิลปากร กองโบราณคดี (นายคงเดช ประพัฒน์ทอง)
22. หัวหน้างานวิชาการ กองโบราณคดี (นายพิสิฐ เจริญวงศ์)
23. ผู้อำนวยการวิทยาลัยนาฏศิลป์สุโขทัย (นายชิน ศรีปู้)
24. ผู้แทนสำนักผังเมือง (นายพนันท์ ตาปนานนท์)

¹⁰ กรมศิลปากร, *แผนแม่บทอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสขนาลัย*, (กรุงเทพฯ: กองโบราณคดี กรมศิลปากร, 2533,) 7 – 8.

- คณะกรรมการดำเนินการจัดทำแผนแม่บทโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย
พ.ศ. 2526 - 2529 ประกอบด้วย¹¹

1. ผู้อำนวยการกองโบราณคดี (นายสมศักดิ์ รัตนกุล) ประธานกรรมการ	
2. หัวหน้าโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย (นายประโชติ สังขนุกิจ)	รองประธานกรรมการ
3. ดร.สุรเชษฐ์ เขษฐุมาศ	กรรมการ
4. รองศาสตราจารย์ อักษร ศรีเปล่ง	กรรมการ
5. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ นภาพรรณ นพรัตน์	กรรมการ
6. นางพูนพิไล สุวรรณฤทธิ	กรรมการ
7. นางสาวจามรี จุลกะรัตน์	กรรมการ
8. นายชนัญ วงษ์วิภาค	กรรมการ
9. นายภราเดช พยัฆวิเชียร	กรรมการ
10. หัวหน้าสถานีทดลองเกษตรพืชไร่ทาชัย	กรรมการ
11. นางจิราภรณ์ อรัณยะนาค	กรรมการ
12. นางสาวบุหลง ศรีกนก	กรรมการ
13. นางนลินี บุนปาน	กรรมการ
14. นายสทวัฒน์ แนนหนา	กรรมการ
15. นายบวรเวท รุ่งรุจี	กรรมการ
16. นางวิชณี บุนนาค	กรรมการ
17. หัวหน้าพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติรามคำแหง สุโขทัย (นางสาวพัชรี โกมลลิตติ)	กรรมการ
18. นายปรารภ เหล่าวานิช	กรรมการ
19. นายวีระ โรจน์พจนรัตน์	กรรมการและเลขานุการ
20. นางชไมพร วโรภาช	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

- ผู้ทรงคุณวุฒิและที่ปรึกษาในการจัดทำแผนแม่บทโครงการอุทยานประวัติศาสตร์
ศรีสัชนาลัย (ร่วมดำเนินการเป็นครั้งคราวระหว่างพ.ศ. 2526 - 2529) ประกอบด้วย¹²

1. ดร.เอิบ เขียววีร์นรมย์	คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
2. ดร.อภิสิทธิ์ เอี่ยมหน่อ	คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

¹¹ เรื่องเดียวกัน.

¹² เรื่องเดียวกัน.

3. นายพิเศษ เจียจันทร์พงษ์	กองโบราณคดี กรมศิลปากร
4. นายสัญญาชัย หมายมัน	กองโบราณคดี กรมศิลปากร
5. นางคณิตา เลชะกุล	การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย
6. นางอุไรวรรณ ตันติวงษ์	กองสถาปัตยกรรม กรมศิลปากร

2.8 อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา

- คณะกรรมการพิจารณา ศึกษา รวบรวมข้อมูลในการจัดทำแผนแม่บทนคร
ประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา พ.ศ. 2530 - 2533 ประกอบด้วย¹³

- คณะกรรมการที่ปรึกษา
  1. อธิบดีกรมศิลปากร
  2. ผู้ว่าราชการจังหวัดพระนครศรีอยุธยา
- คณะกรรมการดำเนินงาน
  1. รองอธิบดีกรมศิลปากร (นายสุวิชัย รัศมิภูติ) ประธานกรรมการ
  2. รองผู้ว่าราชการจังหวัดพระนครศรีอยุธยา รองประธานกรรมการ
  3. ผู้อำนวยการกองโบราณคดี รองประธานกรรมการ
  4. หัวหน้าฝ่ายอุทยานประวัติศาสตร์ กองโบราณคดี กรรมการ
  5. หัวหน้าฝ่ายบริหารงานทั่วไป กองโบราณคดี กรรมการ
  6. หัวหน้าฝ่ายอนุรักษ์โบราณสถาน กองโบราณคดี กรรมการ
  7. หัวหน้าฝ่ายวิชาการ กองโบราณคดี กรรมการ
  8. หัวหน้าฝ่ายควบคุมดูแลรักษา กองโบราณคดี กรรมการ
  9. หัวหน้าฝ่ายอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง กองโบราณคดี กรรมการ
  10. หัวหน้างานประวัติศาสตร์ กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรรมการ
  11. ผู้แทนสำนักผังเมือง กรรมการ
  12. นายกเทศมนตรีเมืองพระนครศรีอยุธยา กรรมการ
  13. ประธานสภาจังหวัดพระนครศรีอยุธยา กรรมการ
  14. ปลัดจังหวัดพระนครศรีอยุธยา กรรมการ
  15. ศึกษาธิการจังหวัดพระนครศรีอยุธยา กรรมการ
  16. นายอำเภอพระนครศรีอยุธยา กรรมการ

¹³ กองโบราณคดี กรมศิลปากร, แผนแม่บทนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา, (กรุงเทพฯ: กองโบราณคดี กรมศิลปากร, 2533), 93.

5. นางสาวสุธิพันธ์ ชูทรานนท์

6. นางสันศนีย์ วีระศิลป์ชัย

7. นางสาววัฒนา อุ้นทรัพย์

- กลุ่มที่ 2 กลุ่มสำรวจบ้านเรือนราษฎร ร้านค้าและชุมชน

นายเอนก สีหามาตย์ หัวหน้าโครงการอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา
(หัวหน้ากลุ่ม)

1. นายประชา สุวรรณศร

2. นายไชยา คำสิงห์

3. นายพิชัย บุญแจ้ง

4. นายสันติ มุขเงิน

5. นายบุญสืบ สีทองคำ

- กลุ่มที่ 3 กลุ่มสำรวจสาธารณูปการและสาธารณูปโภค

นายสัญญาชัย หมายมั่น หัวหน้าฝ่ายอนุรักษ์โบราณสถาน กองโบราณคดี (หัวหน้ากลุ่ม)

1. นายสุเมธ ตาบเพ็ชร

2. นายสมบุรณ์ ตริอุทัย

3. นายบุญเชิด สถาพร

4. นายบัณฑิต นุ่มน้อย

- กลุ่มที่ 4 กลุ่มสำรวจที่ตั้งหน่วยราชการและรัฐวิสาหกิจ

นายเอนก สีหามาตย์ หัวหน้าโครงการอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา
(หัวหน้ากลุ่ม)

1. นายประชา สุวรรณศร

2. นายไชยา คำสิงห์

3. นายสันติ มุขเงิน

4. นายบุญสืบ สีทองคำ

- กลุ่มที่ 5 กลุ่มศึกษาประเพณี และการละเล่นในอดีตและปัจจุบัน

นางสายไหม จบกมลศึก หัวหน้างานประวัติศาสตร์ กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์
(หัวหน้ากลุ่ม)

1. นางเบญจมาศ แพทอง

2. นางฤดีรัตน์ กายราช

3. นางสาวราศี บุรุษรัตน์พันธ์

- กลุ่มที่ 6 กลุ่มประสานงานด้านการท่องเที่ยว

นายภิรมย์ จินะเจริญ หัวหน้าฝ่ายอุทยานประวัติศาสตร์ กองโบราณคดี (หัวหน้ากลุ่ม)

1. นายระพีศักดิ์ ชัชวาลย์

2. นายณรงค์ ปั่นทอง

3. นางสาวอารีรัตน์ ชิวะพฤกษ์

4. นายปฐม ภูทอง

- กลุ่มที่ 7 กลุ่มสำรวจกรรมสิทธิ์ที่ดิน

นายสัญญาชัย หมายมั่น หัวหน้าฝ่ายอนุรักษ์โบราณสถาน กองโบราณคดี (หัวหน้ากลุ่ม)

1. นายสุเมธ ตาบเพ็ชร

2. นายสมบุรณ์ ตริอุทัย

3. นายบุญเชิด สถาพร

4. นายบัณฑิต นุ่มน้อย

2.9 อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ

- คณะกรรมการที่ปรึกษาการจัดทำแผนแม่บทอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ พ.ศ. 2527 – 2529 ประกอบด้วย¹⁵

1. อธิบดีกรมศิลปากร
2. ผู้ว่าราชการจังหวัดเพชรบูรณ์
3. หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล
4. นายนิจ ใหญ่ชีระนันท์
5. รองศาสตราจารย์ ศรีศักร วัลลิโภดม
6. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ เสนอ นิลเดช
7. นายสุเมธ ชูมสาย ณ ออยุธยา

- คณะกรรมการจัดทำแผนแม่บทอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ พ.ศ. 2527 – 2529 ประกอบด้วย¹⁶

1. ผู้อำนวยการกองโบราณคดี	ประธานกรรมการ
2. หัวหน้างานวิชาการ กองโบราณคดี	รองประธานกรรมการ
3. หัวหน้าโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ	รองประธานกรรมการ
4. ผู้ช่วยผู้อำนวยการกองโบราณคดี	กรรมการ
5. หัวหน้างานบูรณะโบราณสถาน กองโบราณคดี	กรรมการ
6. นายพิเศษ เจียจันทร์พงษ์	กรรมการ
7. ศาสตราจารย์ ดร. เกษม จันทร์แก้ว	กรรมการ
8. ศาสตราจารย์ อักษร ศรีเปล่ง	กรรมการ
9. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ นภาพรธรณ์ นพรัตน์ภรณ์	กรรมการ
10. นางพูนพิไล สุวรรณฤทธิ์	กรรมการ
11. รองศาสตราจารย์ ดร. วิชา จิวาลัย	กรรมการ
12. รองศาสตราจารย์ ดร. การุณ จันทรางศุ	กรรมการ
13. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ธิดา สาระยา	กรรมการ
14. นางสาวดุขฎี ทายตะคุ	กรรมการ
15. นางสาวนวลน้อย บุญวงศ์	กรรมการ

¹⁵ โครงการอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ กองโบราณคดี กรมศิลปากร, เอกสารการศึกษาสำรวจและวิจัย เล่ม 1 – 4 คณะกรรมการดำเนินการจัดทำแผนแม่บทโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ, (กรุงเทพฯ: กองโบราณคดี กรมศิลปากร, 2529,) ข.

¹⁶ เรื่องเดียวกัน, ข – ง.

16. นางโสมภาณี ศรีสุวรรณ	กรรมการ
17. นางจามรี อาระยานิมิตรสกุล	กรรมการ
18. นายชนัญ วงษ์วิภาค	กรรมการ
19. นายประพัฒน์ เกษสอาด	กรรมการ
20. นายมานิตย์ ศิริวรรณ	กรรมการ
21. นางรัชวดี ศรีประพัทธ์	กรรมการ
22. นายธรรมศักดิ์ โรจน์สุนทร	กรรมการ
23. นายภราเดช พยัฆวิเชียร	กรรมการ
24. นายสมทัย ศรีสุพรรณดิฐ	กรรมการ
25. นายปรารพ เหล่าวานิช	กรรมการ
26. นางจิราภรณ์ อรัณยะนาค	กรรมการ
27. นางนลินี บุนปาน	กรรมการ
28. นายบวรเวท รุ่งรุจี	กรรมการ
29. นายสุวิช ชมชื่น	กรรมการ
30. นายวีระ โรจน์พจนรัตน์	กรรมการ
31. นางชไมพร วโรภาษ	กรรมการและเลขานุการ
32. นางสาวระวีวรรณ บุญญาศาสตร์พันธ์ุ	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

นอกจากนี้ยังมีการแต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินการเพิ่มเติมในพ.ศ. 2529 ได้แก่¹⁷

1. รองศาสตราจารย์ อนุวิทย์ เจริญศุกกุล	กรรมการ
2. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. มณีรัตน์ ภิญโญภาษาฤกษ์	กรรมการ
3. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วสันต์ พงศาพิชญ์	กรรมการ
4. นายมานิตย์ ช้อนสุข	กรรมการ
5. นางเพ็ญพรรณษ์ ดำรงศิริ	กรรมการ
6. หัวหน้าฝ่ายอุทยานประวัติศาสตร์	กรรมการ
7. หัวหน้าหน่วยศิลปากรที่ 3 สุโขทัย	กรรมการ

¹⁷ เรื่องเดียวกัน, จ.

- คณะกรรมการพิจารณาแผนแม่บทอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ พ.ศ. 2534 ประกอบด้วย¹⁸

1. นายประโชติ สังขนุกิจ	ผู้อำนวยการกองโบราณคดี
2. นายภิรมย์ จินะเจริญ	หัวหน้าโครงการอุทยานประวัติศาสตร์
3. นายพิเศษ เจียจันทร์พงษ์	ผู้เชี่ยวชาญทางโบราณคดี
4. นายระพีศักดิ์ ชัชวาลย์	ผู้เชี่ยวชาญด้านศิลปกรรม
5. นางจรรยา มาณะวิท	หัวหน้าฝ่ายวิชาการ
6. นายพิทยา คำเด่นงาม	หัวหน้าหน่วยศิลปากรที่ 3
7. นายสามารถ ทรัพย์เย็น	หัวหน้าอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย
8. นายเอนก สีหามาตย์	หัวหน้าอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย
9. นายนิติ แสงวิวัฒน์	นักโบราณคดี 6
10. นายวโรภาส วงศ์จตุรภัทร์	สถาปนิก 5
11. นางสาวศิริพันธ์ ยับสันเทียะ	นักโบราณคดี 4
12. นายจิรวุฒิ อีฆวาส	นักวิชาการช่างศิลป์ 6
13. นายวิชัย ต้นกิตติกร	หัวหน้าอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ

2.10 อุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท

คณะกรรมการพัฒนาและจัดตั้งอุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท พ.ศ. 2531 – 2535 ประกอบด้วย¹⁹

1. รองอธิบดีกรมศิลปากร (นายสุวิชัย รัศมิภูติ)	ประธานคณะกรรมการ
2. ผู้อำนวยการกองโบราณคดี กรมศิลปากร	รองประธานคณะกรรมการ
3. ผู้อำนวยการกองสถาปัตยกรรม กรมศิลปากร	รองประธานคณะกรรมการ
4. นายอำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี	กรรมการ
5. ศึกษาธิการจังหวัดอุดรธานี	กรรมการ
6. ป่าไม้อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี	กรรมการ
7. ที่ดินอำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี	กรรมการ

¹⁸ กรมศิลปากร, แผนแม่บทอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ, (กรุงเทพฯ: กองโบราณคดี กรมศิลปากร, 2534), 5.

¹⁹ กรมศิลปากร, "379/2531 แต่งตั้งคณะกรรมการพัฒนาและจัดตั้งอุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี" 22 มีนาคม 2531..

8. ผู้จัดการไฟฟ้าอำเภอบ้านฝื่อ จังหวัดอุดรธานี กรรมการ
9. นางสาวฤติมล ปรีดีสินิท วิทยาลัยครูอุดรธานี กรรมการ
10. หัวหน้าฝ่ายส่งเสริมและเผยแพร่ กองอุทยานแห่งชาติ กรมป่าไม้ กรรมการ
11. นายช่างหัวหน้าโครงการชลประทาน จังหวัดอุดรธานี กรรมการ
12. นางสาวรัศมี วัฒนวิกรัย ศึกษานิเทศก์
เขตการศึกษา 9 จังหวัดอุดรธานี กรรมการ
13. นางสาววนิดา มาลาศรี วิทยาลัยครูอุดรธานี กรรมการ
14. หัวหน้าฝ่ายวิชาการ กองโบราณคดี กรมศิลปากร กรรมการ
15. หัวหน้าฝ่ายอนุรักษ์โบราณสถาน กองโบราณคดี กรมศิลปากร กรรมการ
16. หัวหน้าฝ่ายอุทยานประวัติศาสตร์ กองโบราณคดี กรมศิลปากร กรรมการ
17. หัวหน้าฝ่ายบริหารงานทั่วไป กองโบราณคดี กรมศิลปากร กรรมการ
18. หัวหน้าฝ่ายควบคุมดูแลรักษา กองโบราณคดี กรมศิลปากร กรรมการ
19. หัวหน้างานอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังและประติมากรรมติดที่
กองโบราณคดี กรมศิลปากร กรรมการ
20. หัวหน้างานผังรูปแบบเพื่อการบูรณะโบราณสถาน
กองโบราณคดี กรมศิลปากร กรรมการ
21. นายรณฤทธิ์ ธนโกเศศ กองโบราณคดี กรมศิลปากร กรรมการ
22. นายโรภาสัน วงศ์จตุภัทร กองโบราณคดี กรมศิลปากร กรรมการ
23. นายพะเยา เข็มขนาด กองโบราณคดี กรมศิลปากร กรรมการ
24. นายนิติ แสงวัฒน์ กองโบราณคดี กรมศิลปากร กรรมการ
25. หัวหน้าหน่วยศิลปากรที่ 7 จังหวัดขอนแก่น กรรมการและเลขานุการ
26. ศึกษาธิการอำเภอบ้านฝื่อ จังหวัดอุดรธานี กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

10. รายงานการศึกษาชุมชนในเขตตำบลบ้านเมืองเก่าสุโขทัย อ.เมือง จ.สุโขทัย

โดย ศรีศักดิ์ วัลลิโกดม

ชำนาญ วงศ์วิภาค

2. อุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย

การจัดทำแผนแม่บทอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย กำหนดให้มีขั้นตอนการจัดทำเอกสารทางวิชาการโดยคณะทำงานและผู้เชี่ยวชาญที่รวบรวมจากสาขาวิชาที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาใช้วางแผนและออกแบบแผนแม่บท ประกอบด้วยหัวข้อต่าง ๆ ดังนี้²¹

1. รายงานการศึกษาวิจัยเบื้องต้นประวัติศาสตร์เมืองศรีสัชนาลัย
โดย บุหลง ศรีกนก
2. รายงานเบื้องต้นการศึกษาและสำรวจโบราณสถานเมืองศรีสัชนาลัย
โดย บวรเวท รุ่งรุจี ศักดิ์ชัย สายสิงห์
อรุณศักดิ์ กิ่งมณี
3. รายงานการศึกษาและสำรวจโบราณสถานภายในเขตกำแพงเมือง
โดย บวรเวท รุ่งรุจี
4. รายงานการศึกษาวิจัยเบื้องต้นศิลปะศรีสัชนาลัย
โดย นลินี บุนปาน อัจฉรา แข็งสารีกิจ
5. ข้อมูลเบื้องต้นจากหลักฐานทางโบราณคดีและการแปลความเกี่ยวกับเมืองเก่าศรีสัชนาลัย
โดย สหวัฒน์ แน่นหนา
6. เครื่องสังคโลกและเตาเผาเมืองศรีสัชนาลัย
โดย สหวัฒน์ แน่นหนา
7. รายงานการศึกษาวิจัยเบื้องต้นสาเหตุการชำรุดเสื่อมสภาพของโบราณสถานเมืองศรีสัชนาลัย
โดย จิราภรณ์ อรัณยะนาค
8. รายงานการศึกษาชนิดและวงจรชีวิตของสาหร่ายและเชื้อราบนโบราณสถาน
โดย อักษร ศรีเปล่ง พูนพิไล สุวรรณฤทธิ์
และนักศึกษาภาควิชาจุลชีววิทยา คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
9. การศึกษาวิจัยชุมชนศรีสัชนาลัย ประกอบไปด้วย
  - รายงานเรื่องอุตสาหกรรมภายในครัวเรือนของชุมชนศรีสัชนาลัย

²¹ อ่านเพิ่มเติม ใน กองโบราณคดี กรมศิลปากร, รายงานทางวิชาการเพื่อพิจารณาประกอบการจัดทำแผนแม่บทโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย เล่ม 1 และ 2, (กรุงเทพฯ: กองโบราณคดี กรมศิลปากร, 2533).

- รายงานการศึกษาวิจัยเบื้องต้นการศึกษาสภาพทางกายภาพของชุมชนในพื้นที่
โครงการอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย
โดย ชนัญ วงศ์วิภาค และนักศึกษาภาคศึกษามานุษยวิทยา คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร
- 10. การศึกษาทางด้านภูมิสถาปัตยกรรม
โดย จามจรี จุลกะรัตน์ รณฤทธิ์ ธนโกเศศ
วิชดา ตรีพูนผล จรัสศรี อินทสุต
เกียรติชัย บุรณศิริ
- 11. การศึกษาการท่องเที่ยวอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย
โดย การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

3. อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ

การดำเนินงานโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ กำหนดให้มีขั้นตอนการจัดทำเอกสาร
การศึกษาสำรวจและวิจัยโดยคณะทำงานและผู้เชี่ยวชาญที่รวบรวมจากสาขาวิชาที่เกี่ยวข้อง ระหว่าง
พ.ศ. 2527 – 2529 เพื่อนำมาใช้วางแผนโครงการ ประกอบด้วยหัวข้อต่าง ๆ ดังนี้²²

1. จารึกที่พบที่เมืองศรีเทพ
2. การศึกษาประวัติศาสตร์ศรีเทพ
โดย ธิดา สาระยา
3. การศึกษาศิลปประติมากรรมศรีเทพ
โดย เพ็ญพรรณย์ คำรงค์ศิริ
4. การศึกษาผังเมืองศรีเทพ
โดย ดุษฎี ทายตะคุ จริญญา อีรินทร
5. การศึกษาสถาปัตยกรรมศรีเทพ
โดย อนุวิทย์ เจริญศุภกุล
6. การศึกษาและสำรวจโบราณสถาน เมืองศรีเทพ
โดย บวรเวท รุ่งรุจี
7. การศึกษาแนวโน้มการท่องเที่ยวเมืองศรีเทพ
โดย อธิพิล สุวรรณสว่าง

²² อ่านเพิ่มเติม ใน โครงการอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ กองโบราณคดี กรมศิลปากร, เอกสารการศึกษา
สำรวจและวิจัย เล่ม 1 – 4 คณะกรรมการดำเนินการจัดทำแผนแม่บทโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ,
(กรุงเทพฯ: กองโบราณคดี กรมศิลปากร, 2529).

8. การศึกษาด้านธรณีวิทยา
โดย วสันต์ พงศาพิชญ์
9. การสำรวจและบันทึกสภาพโบราณสถานด้วยวิธี Photogrammetry
โดย ภาควิชาวิศวกรรมสำรวจ คณะวิศวกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
10. การเสื่อมสภาพของโบราณสถานในอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ
โดย จิราภรณ์ อรัณยะนาค
11. บทบาทของแบคทีเรียต่อการเสื่อมสภาพของโบราณสถานศรีเทพ
โดย นภาพรธรณ นพรัตน์ราภรณ์
12. บทบาทของเชื้อราต่อการเสื่อมสภาพของโบราณสถานศรีเทพ
โดย พูนพิไล สุวรรณฤทธิ์
13. บทบาทของสาหร่าย ไลเคน และพืชขนาดใหญ่อื่น ๆ ต่อการเสื่อมสภาพของโบราณสถานศรีเทพ
โดย อักษร ศรีเปล่ง
14. การศึกษาชุมชนใกล้เคียงอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ
โดย ชนัญ วงศ์วิภาค
15. การติดตั้งป้ายในอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ
โดย นवलน้อย บุญวงศ์ โสมภาณี ศรีสุวรรณ
16. การศึกษาภูมิทัศน์เมืองศรีเทพและบริเวณใกล้เคียง
โดย จามรี อาระยานิมิตรสกุล

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-สกุล	ศิษณุพงศ์ รุจิโรจน์วรานุกร
วัน เดือน ปี เกิด	18 มีนาคม 2537
สถานที่เกิด	กรุงเทพมหานคร
วุฒิการศึกษา	พ.ศ. 2558 สำเร็จการศึกษาศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ เกียรตินิยมอันดับ 1 คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร กรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2559 ศึกษาต่อระดับปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม กลุ่มวิชาอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและชุมชน คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร กรุงเทพมหานคร
ที่อยู่ปัจจุบัน	82/199 หมู่บ้านซีเมนต์ไทย ซอยซีเมนต์ไทย 19 ถนนประชาชื่น เขตจตุจักร แขวงลาดยาว กรุงเทพมหานคร รหัสไปรษณีย์ 10900

